

valóság

A TARTALOMBÓL

Utry Attila: Cultura agri, animi, humani,
és a kreatív kisebbségek

Turgonyi Zoltán: Molnár Tamás és az Egyház

Frenyó Zoltán: Molnár Tamás katolikus
filozófiája és a magyar filozófiai kánon

Pap Milán: Molnár Tamás
és a szocializmus(ok) kritikája

Pető Zoltán: Az utópia fogalma és kritikája
Molnár Tamásnál

Gáspár Zoltán Ernő: Vallás és metafizika

Nyéki Andrea Zsuzsanna: Eszközök,
platformok és tartalmak.
A médiahasználat és tartalomfogyasztás
(át)alakulása és jellemzői

V. Molnár László: Joszif Deribas admirális és
az orosz–török háborúk

Ménes András: Négyszázötven éve született
Johannes Kepler

Palkó László András: Egy elfeledett ünnep
Az Ideiglenes Nemzetgyűlés
megalakulásának 10. évfordulója
Magyarországon

Udvarölgyi Zsolt: Bátor lengyel és zsidó
hazafiak embermentése Svájcban
A „Paraguayi útlevelek” (Paszporty
Paragwaju) c. lengyel dokumentumfilmről

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOKBÓL

2
0
2
1

12

valóság

A Tudományos Ismeretterjesztő
Társulat havi folyóirata

2021. december LXIV. évfolyam 12. szám

Szerkesztőség
1088 Budapest,
Bródy Sándor u. 16.
Postacím:
1431 Budapest, Pf. 176
Telefon: +36-1-327-8965
+36-1-327-8950

Fax: +36-1-327-8969
E-mail: valosag@titnet.hu
Internet: www.valosagonline.hu

Kiadja a Tudományos
Ismeretterjesztő Társulat

Felelős kiadó
Piróth Eszter igazgató
1088 Budapest,
Bródy Sándor u. 16.

Nyomás
Pauker Nyomda
Felelős vezető
Vértés Gábor

Index: 25 865

ISSN 0324-7228

Támogatóink:
Nemzeti Kulturális Alap,
Emberi Erőforrások Minisztériuma,
Emberi Erőforrás Támogatáskezelő,
Magyar Művészeti Akadémia,
Innovációs és Technológiai Minisztérium

EMBERI ERŐFORRÁS
TÁMOGATÁSKEZELŐ

Szerkesztőbizottság

Benkő Samu
Bogár László
D. Molnár István
Harmati István
Kapronczay Károly
Pomogáts Béla
Tellér Gyula

Főszerkesztő

Kucsera Tamás Gergely

Tőkéczki László (1994–2018)

Szerkesztők

Cseresnyés Márk
Kengyel Péter

Szerkesztőségi irodavezető

Kiss-Nemeskéri Zsuzsanna

Cultura agri, animi, humani, és a kreatív kisebbségek

„Az enyim, a tied mennyi lármát szüle,
Miolta a miénk nevezet elüle.
Hajdan a termő föld, míg birtokká nem vált,
Per és lárma nélkül annyi embert táplált,”
Csokonai Vitéz Mihály: Az estve (1794)

A prehumán élőlényekhez képest az ember befejezetlenül születik, de egyedül neki adott a Teremtő olyan lelket, értelmet és szabad akaratot, melyekkel kiemelkedhetett a természetből, az átöröklés és mutáció zárt világából, despotizmusából. Ezért az embereknek és közösségeiknek kezdetben és az idők végezetéig a természet átalakításával (védekezés, művelés, természetés, tenyésztés, termelés, művelődés) *muszáj kultúráját* teremteni, hogy az újabb nemzedékek hosszú sora akumulálja, bővítetten újraalkossa, és továbbadja. Így halmozódtak fel, immár egymillió éve az emberiség kultúrjavi, és tizenkétezer éve civilizációs értékei és fölöslegei. A kultúra az emberi, a közösségi, a társadalmi lét és érték egészére kiterjedő, nem örökölhető tág fogalom. Minden egyes embernek, közösségnek, településnek, államnak, el kell sajátítania, s tudatos belső értéként használnia, továbbadnia a kultúráját.

Az ember befejezetlenül, kiszolgáltatottan születik. Csak a szülői gondoskodás védi az időjárás viszonyaitól, a vadállatok támadásaival, a civilizáció ártaival szemben. Később felismeri, átalakítja a környezetében készen talált dolgokat, hogy a természet túleréjét, a közösségi társadalom igazságtalanságait mérsékelje, mert legyőzni úgysem tudja. Az előember csak része volt a horda erejének és elfogadója a természet bőséges ajándékainak. A kollektív tudattalanból kapott információkat, melyet ösztönösen leképezett saját tudatába, használta fel individuummá válása érdekében. Így alakult ki az egyéni tudattalan, tudatos és tudatalatti világa. A természet-elfogadó előembert és a korai ősembert még nem kínozták tudat alatti vágyak, vélekedések, lelkifurdalások. Ez csak az ember törzs- és egyedfejlődése, szabad akarata tudatosulása után válik „belső késztetővé”, a sajátos emberi jelleme alakítójává. Az ősember kezdetben nem öltözködött, nem talált ki rafinált fegyvereket, felszereléseket. Nem volt neki például bundája a hideg és csapadék ellen, de sokuk közül egyikük (!) a védekezés első szintjén (*elfogadás*) rájött arra, hogy az elejtett vad prémjét, bőrét lenyúzhatja, magára veheti és így melegen tarthatja testét. Erős karma sem volt a táplálékszerzéshez, hát pattintott magának kőből. Későbbi ivadékai már egyre tudatosabban hosszabbították végtagjaikat csontkessel, törrel, dárdával, nyilvesszővel, majd feltalálták a löport, a löfegyvert, a lövedéket, a bombát, a pokolgépet, a rakétát és az atombombát. A hordáktól eltávolodó, közös utódgondozásra „vállalkozó” puszták, hegyvidékek és folyamvölgyek értelmes ősembere különböző világgrészeken szinte egy időben – a védekezés második szintjén (*átalakítás*) – „lakhatást” eskábált magának és más lényeknek. Először csak lombokból, gallyakból összetakolt fedéllel készített *sátras hajlékot*, majd rájött, hogy az állati

bőrökkel fedett nagysátor kellemesebb, tartósabb. Ez volt a jurta őse. A puhább homokfalból kivájt barlanglak is elterjedt menedékek számított, de a házak őseré leginkább: a döngölt alapra gyékényből, nádból és vályogból sárral tapasztott falak, és a sátorra emlékeztető tető hasonlított. Végül bejáratlalt (később ajtó), kitekintővel (ablak) zárta el magát a külvilágtól. Ezt hívták később háznak, lakásnak, otthonnak, melybe az udvaron át lehetett bejutni. Az ebben lakó ember-asszony párt nevezték házásoknak. Közösen gondozták utódaikat, megosztották a munkát, a létfenntartó csoportot *családnak*, a hozzá és másik családba házasodott különmű emberek pedig *rokonoknak* hívják. Egy adott település otthonaiban lakott a *lakosság*. Hasonló algoritmusban épülnek házak (rönkfából, téglából, vasbetonból, üvegből), köttetnek, házasságok (udvarol, eljegyezt, házasodik, hazajár, gyermeket gondoz, tanít, nevel), szerveződnek rokoni, szociális kapcsolatok napjainkban is.

A természet-átalakításra vállalkozó első emberi ösközösségekben nem volt *birtok*, nem volt *lárma*, de mikor a *termőföld tulajdonná lett*, megváltozott minden. Mindenekelőtt ösztönösen kommunikálni kezdtek: utánzással, érzelmi azonosulással tudtak üzenetet adni-venni; jeleztek, rajzoltak, megjegyeztek különféle dolgokat, spontán elsajátították, hibátlanul beszéltek édesanyjuk nyelvét, majd tudatosan számoltak, írtak, olvastak. A munkamegosztás egyre szélesebb körben terjedt, a kezdeti családon belüli együttműködések kiszélesedtek: több család összefogott egy-egy cél érdekében és társadalmi szervezetet alkotott. Létrejött a magántulajdon (a termőföld, az állat, a ház, a műhely birtokká lett). A nagyközösség (falu, város) tagjai *vezetőkre és vezetőtekre*, gazdagokra, szegényekre differenciálódtak. A kultúrateremtés (átalakítás, művelés), jellegzetes módja, fokozatai mellett kultikus, vallásos tevékenységek, imádatok és mágikus jártasságok is teret kaptak. Azokat a természeti jelenségeket, pozitív negatív következményeket, amelyeket még nem tudtak ésszel felfogni, (több)isteni tartalommal ruházták fel és bálványokkal, totemekkel, regöléssel, ráolvasásokkal, imákkal, ajándékokkal, varázslásokkal igyekeztek a mindenható(k) kedvében járni, hogy elkerüljék a rájuk leselkedő veszélyeket. Ezek a rítusok megszűntetve-megőrződtek, átalakultak, s különböző vallások gyakorlatába integrálódtak.

A természetátalakítás első és a jövőben is hatékony formái tehát: a *védekezés* (bunda, ruha, fedél, sátor, jurta, barlang, ház, lakás és az otthon); a *művelés* (pl. föld), a *tenyésztés* (pl. állat) és a *termesztés* (pl. növény) mindezek a kultúra, a művelődés fogalmakban tárgyiasultak, tárgyiasulnak jelenleg is. A közvetlenül szükséges elméleti és gyakorlati tudás felhalmozása-továbbadása a *művelődés-oktatás-nevelés* folyamatában történt, történik ma is. Ehhez olyan közvetett dolgok kapcsolódnak, mint a vele született adottságok, készségek, az elsődleges és másodlagos szocializációk, a viszonyítási csoportok és az adott szociális körülmények (centrumban vagy periférián él?).

A *kultúrát* tehát olyan tág fogalomként kell értelmeznünk, mely a latin: *colere, transformere* 'művelni', 'átalakítani' igéből vezethető le. Három egymásra épülő megjelenése van 1. A föld művelése: *cultura agrí*, 2. A lélek művelése (tanulás, nevelés, alkotás, hit): *cultura animi*. 3. Az ember és közössége, mikro-, makrokörnyezete fejlesztése: *cultura humani*. Belátható, hogy a KULTÚRA több mint örökölhető tulajdonságaink, velünk született adottságaink és kifejlesztett képességeink összessége. Lényegében a kultúra: az egész világ metszete, melynek középpontjában emberi közösségek, társadalmak, civilizációk állnak. Olyan univerzális eszme, melyben megtalálható fizikai, szellemi és morális létünk teljessége. Az ember, mint közösségi autonóm létező fejlődése az esze és szabad akarata adottságán felülemelkedve – a *Teremtő* (Progenitor = egyetlen első) szándékának megfelelően – kiemelkedett az életet, az ösztönt adó természetből,

az öröklés és mutáció zárt világából, és tudatosan alakítva a természetet (földművelés, állatszeliidítés, tenyésztés, növénytermesztés) létrehozta az emberi életminőséghez nélkülözhetetlen *kultúrtájat, civilizációt, társadalmi létformákat* (kultúrát, gazdaságot, politikát). A kultúra tehát az emberi lét és érték csúcspogalma.

A kultúra értékei:	igaz	szép	jó	szent
javai:	tudomány	művészet	erkölcs	vallás
tevékenységei:	kutatás	alkotás	viselkedés	hitélet

A természeti törvényekre épült eredeti kultúrateremtés-örzés-átadás és kultúrtáj-kialakítás története azért is fontos, mert ezek ismerete nélkül régen is zavar, szorongás, válság keletkezett a kultúrákban, és ez a mai modern civilizációkban sincs másképp. Kultúra nélkül az emberi társadalmak politikája nem demokratikus, gazdasága nem etikus. Valójában megállapítható, hogy a történelem lapjaira felkerült népek, nyelvek, fálvak, városok, birodalmak és kultúrák mellett sokan beolvadtak egy másik civilizációba, vagy sajnálatos módon elpusztultak a zavaros, válságos, ideológiai, identitásbeli vákuumos időkben!

Tudjuk-e, hogy mennyi bajt okoz a világban, ha a vezetők és vezetettek szűk kultúra-fogalomban gondolkodnak? Mikor és kinek mondhatunk le szabad akaratunkról, és egyáltalán lemondhatunk-e? Mikor mondhatjuk azt, hogy agyunk, gondolkodásunk magasabb intelligencia-szintre léphet, és a háborúkról lemondhat? Mennyi ideig képesek a megalázottak – véres összeütközések nélkül – együtt élni megalázóikkal? Egyszerű, de nehezen megválaszolható dilemmák ezek. Tapasztalataim szerint a hatalom és az erőszak természetrajza emiatt nem változott/változik már évezredek, évszázadok óta. A zsarnok, a liberális és a demokrata rezsimiek leginkább abban hasonlítanak egymásra, hogy egyformán válogatják uralmukhoz hű vazallusaikat. Tudjanak ígérni, hazudni, megalázni, leigázni, mások felett uralkodni, egyszerűs mind a kormányzás vesszőparipáit lakájként szolgálni. Titkolt vágyuk, feladatuk, hogy megkaparintsák az emberek szabad akaratát, „túljárjanak az eszén”. Észrevétlenül megvonják az önálló gondolkodás, a védekezés, a művelés és művelődés ősi gyakorlatát, és rábeszélnek, szüntelenül manipulálják őket arra, hogy ez így kényelmes, mert az uralmat gyakorló hatalom képes helyettük gondolkodni, dönteni és róluk gondoskodni. Valójában ez nem igaz, mert a nép vezetését vállalók többsége csak a saját érdekeit képviseli, védelmezi, és leginkább az uralmon lévők értékeit ismeri el. Csodálkoznak, de valójában örülnek annak, hogy a tömeg kedvetlenné, búskomorrá, lázadóvá válik és csak egy rémálomszerű ámokfutásban, unalmas ismétlődésekben tengeti életét. Hivatalosan üldözik, elítélik a bűnt, az érzékiséget, de például a reklámok többségében „brutális” kiegyezésre buzdítanak az ördöggel. Kényeztetést, torkosságot, hedonizmust, önzést, dicsvágyat népszerűsítnek a médiában, és már csak a hirdetések szünetében vetítenek filmrészleteket. Így valójában az erény általános érvényre jutását gátolják, s a színpalak mögött alkudoznak a informális hatalommal. Gyakran összekeveredtek a formális és informális hatalmi struktúrák. Nem tudták mindig megfogalmazni, hogy lényegében ki uralkodik? A törvénytisztelők vagy a törvényszegők, őfelsége kormánya vagy az oligarchák. A választott vezetők iránt érzett kezdeti rajongás, támogatás akkor válik bizonytalaná, amikor a hatalom új urai elfoglalják helyüket a „törvényhozói, kormányzati/önkormányzati bizniszben” és hamarosan rájönnek arra, hogy semmiben sem különböznek a gyűlölt elődöktől.

Szeretném unokáim unokáit meggyőzni arról, hogy az emberiség történelmét érdemes lenne időnként felülnézetben is megvizsgálni. Gondolják végig: mi lenne, ha a történelem jeles lapjain nemcsak a kibékíthetetlen ellentétek, az osztályharcok, az üzérkedések, az erőszakos népek, népvézek, királyok, császárok és birodalmi koncepciók/prekonceptiók, precíz bemagolásra szánt korszakai, évszámai jelennének meg, hanem a *kultúrateremtés-elsajátítás-átadás* folyamatosságának és megszakítottóságának „hullámzásai” is? Megérthetnék végre, hogy a világot kell átalakítani, nem a világhoz alakulni. Ebből következik, hogy minden tanítás, oktatás, nevelés célja lehetne a historikus állandóságok (homeosztázis) és változások (negentrópia) szüntelen küzdelmének felismertése, a kultúraelsajátítás módszereinek gyakoroltatása, a *cultura (humani, agri, animi) teljes körű tanítása, megértése*. Ehhez, mint elérendő célhoz ajánlanék három törvényt szíves figyelmükbe.

Az első törvény, hogy „szabadságunk korlátja, a másik ember szabadsága”. Ehhez feltétlenül szükségünk van a szabad akaratunkra az önálló gondolkodásunk, véleményalkotásunk és döntésképeségünk birtoklására. A szabad akaratunkról való lemondás első jele, hogy nem alkalmazzuk a törvényt és elaltatjuk lelkiismeretünket, amikor felebarátunkat, társunkat, utódainkat szabadságában korlátozzuk.

A második törvény, hogy a kultúrateremtés-átadás-elsajátítás közben szólni kell a Föld szellemtakaróját: a *nooszférát* is, hogy általa, mint tapasztaltuk, égitestünk különböző pontján egy időben jussanak érvényre a felismert kultúrateremtő, -örző és -továbbító technológiák, mint például a nyersanyagok energiává történő átalakításának általános elvei, módszerei. A *nooszféra* az emberi szellem ökológikus működésével van kapcsolatban, ezért egyetlen hatékony eszköz a védekezés, a művelés és művelődés széles körű használatában és elterjesztésében. Erről „a takaróőrészről, tovább-szövésről” az *örök házhoz, hazához* tartozásról mondunk le, amikor a rólunk szóló, értünk való fontos döntéseket átengedjük álságos, despotikus, vagy paternalista földi hatalmaknak, politikusoknak, áruházláncoknak, médiabirodalmaknak, bankok, biztosítók és egyéb pénznyelő reklámkampányának. Az újabb nemzedékek feladata, hogy ne sérüljön, ne rongyolódjon tovább a *nooszféra*, mint takaró, és mint közvetítő.

A harmadik törvény a szeretetről és az önzetlenségről szól. „A szeretet nem természeti törvényből, hanem a halhatatlanságunkba vetett hitből fakad” (F. M. Dosztojevszkij). Akit megfosztanak örökélet-hitétől az igazán már szeretni sem képes.

A katalizmák előtti hangulatban, mint például most is, rendkívüli fontossága van a szeretetnek és az önzetlenségnek. Ennek látható megnyilvánulása, hogy a történelem színpadára lépnek a *kreatív kisebbségek*². Ők ismerik fel elsőként a zűrzavarban a rendet, elemzik, alkotják, javítják és alkalmazzák az új-homeosztázishoz vezető törvényszerűségeket. Önzetlenül hoznak áldozatokat a nemzet, a haza előbbre jutásáért, de nem azért, hogy az embereknek több szórakozása, élvezete legyen, hanem azért, hogy minél nagyobb számban eljussanak az igazság, a szabadság és az együttműködés felismerésére.

TÁJÉKOZTATÓ IRODALOM

- B. Gelencsér Katalin: *A tudás, a megismerés és a társas megértés öröme*. ELTE Az Élethosszig Tartó Művelődésért Alapítvány – Művészetek Háza – Tinta Könyvkiadó, Gödöllő–Budapest, 2010.
 Leslie A. White: *The science of culture: A Study of Man and Civilization*. New York, 1969.
 Ludwig von Bertalanffy: *...ám az emberről semmit sem tudunk*. KJK, Budapest, 1991.

Maróti Andor: A kultúra tagozódása a társadalmi nyilvánosságban. *Magyar Tudomány*, 2018. 9. sz. 1382–1391. o.

Nicolai Hartmann: *Új utak az ontológiában*. Westport: Greenwood Press, 1952.

Utry Attila: *Szellemökológia (egyetemi, főiskolai előadások)*. /Tudás – Kultúra – Társadalom./ Mikszáth Kiadó, Budapest, 2004.

Utry Attila: Közműveltség és Szellemökológia. *Kortárs folyóirat*, Budapest, 2021. 7–8. sz. 148–154. o.

JEGYZETEK

- 1 Elpusztult, beolvadt: andokbeli, arab, babiloni, hellén, hettita, indiai, maya, mexikói, minószi, óegyiptomi, ókínai, ottomán, spártai, sumér, szíriai, yukatek. Halódik, vagy asszimilálódik a mai nyugati (amerikai–európai–távolkeleti) civilizációkba: a közel-keleti keresztény, az orosz-keresztény, az iszlám, a hindu, a kínai, a japán, a polinéz, az eszkimó, a nomád. (Vö. A. P. Sorokin: *Civilizációk vége*. New York, 1949)
- 2 Arnold Toynbee (1889–1975) a történelemről írt nagy munkájában a civilizációk életéről szólva azt írta, hogy a civilizációk sokkal inkább belső hanyatlás miatt omlanak össze, semmint külső támadás következtében. Azaz nem meggyilkolják őket, hanem öngyilkosok lesznek. A „kreatív kisebbségek” azonban – mint Toynbee írja – proaktívan reagálnak a civilizációs krízisre, aminek következtében az adott civilizáció tovább nőhet.

Molnár Tamás (1921–2010), fotó: Lugosi László / MMA

A száz éve született Molnár Tamásra emlékezünk

A Magyar Művészeti Akadémia a Nemzeti Közszerológati Egyetem – Eötvös József Kutatóközpont – Molnár Tamás Kutatóintézetrel együttműködésben Molnár Tamás (1921–2010) Széchenyi-díjas filozófus, az MMA posztumusz tiszteleti tagja születésének 100. évfordulója alkalmából 2021. június 25-én emlékülést tartott a Pesti Vigadó Makovecz termében, Kucsera Tamás Gergely kezdeményezésére és szervezésében. Lapszámunkban az ott előadó kutatók írásait közöljük.

Molnár Tamás és az Egyház

Közismert, hogy Molnár Tamás – Georges Dumézil nyomán – a társadalom három alapintézményét különbözteti meg: az egyházat, az államot és a civil társadalmat.¹ Az egyház természetesen itt tág értelemben veendő,² a mindenkori vezető vallási intézményt kell rajta érteni, amely ráadásul nem is mindig különül el egyértelműen a világi hatalomtól.³ Feladata a társadalom erkölcsi és vallási alapjainak biztosítása. Az erkölcsnek – és a társadalmi rend egészének is – szakrális megalapozással kell bírnia, csak ettől nyerheti a szükséges tekintélyt.⁴ Az egyház nyilvánvalóan csupán akkor hirdetheti megfellebbezhetetlenül a maga hitbéli és erkölcsi tanítását, ha ez utóbbi az emberek számára nem pusztán egy lehetőség a sok közül egy pluralista világban, hanem kitüntetett, amit az biztosíthat, ha az egyház az államhatalom támogatását élvezzi; Molnár Tamás ezért az Egyház és az állam újkori szétválasztását egyenesen „történelmi katasztrófának” nevezi.⁵ Az állami segítség mellett természetesen más tényezők is növelik a vallás meggyőző erejét: ilyen a liturgia és a szakrális művészet ünnepélyessége, pompája,⁶ hangsúlyozott távolsága a profanitástól,⁷ a híveknek ugyanezen ünnepélyességhez illő magatartása,⁸ a papság viselkedésének a köznapitól eltérő, a szent funkcióhoz illő emelkedettsége,⁹ a vallás tanításának egységes és változatlan volta,¹⁰ az evilági rend kozmikus megalapozottsága.¹¹

A kereszténység is képviselte a múltban a mondottakat, de összhatása Molnár Tamás szerint bizonyos tekintetben ambivalens volt. Ennek elsősorban az az oka, hogy e vallás lényegénél fogva *deszakralizálja* a világot,¹² hiszen ez utóbbinak Isten nem képezi a részét, és nem is azonos vele, hanem transzcendens. A maga egészében profánna lett immanens világot az ember szabadon, elfogulatlanul tanulmányozhatja, így a tudomány fejlődése számára igen kedvező a keresztény világgép.¹³ Ennek nyomán meg is hódíthatjuk a világot, amire szintén a kereszténységtől kapunk biztatást.¹⁴ Ezt segíti az is, hogy a kereszténység – szemben a keleti vallásokkal és az antik gondolkodók jelentős részével – pozitívan értékeli az anyagi világot, *jónak* tartja azt.¹⁵ Így azonban végső soron előmozdította azt a sajátos nyugati fejlődést, amely a mai szekularizált civilizációhoz vezetett. Ennek során, a – szintén a kereszténység által elősegített – tudományos haladás következtében, megváltozott a kozmoszról alkotott képünk: a világ, ahogyan ma látjuk, már nem szolgálhat a maga szerkezetével modellként egy hierarchikus földi renchez.¹⁶

E tényezők is elősegítették azt a folyamatot, amelynek során a civil társadalom fokról fokra kivonta magát a másik két alapintézmény ellenőrzése alól, majd föléljük is kerekedett. (Noha egy egészséges társadalomban igényli az egyház és az állam általi irányítást, mert önmagában véve „nem más, mint anarchiára hajlamos hatalmas hatalmi akaratok halmaza, s azon túl az én határtalan kultusza és vágyak tömkelege”.¹⁷) Napjainkban a civil társadalom a maga „ügyvivőjeként” kezeli az államot, míg az Egyházat csupán a számtalan „lobby” egyikének tekinti,¹⁸ amelynek nincs többé kitüntetett szerepe a társadalom összetartásában, sem pedig az erkölcs kifejtésében és védelmében, hiszen versenyeznie kell más világnézetek képviselőivel.¹⁹

Formálisan ugyan teljes szabadságot élvez az Egyház a mai nyugati civilizációban, „ám a maga dogmaival és erkölcsi törvényeivel hátrányos helyzetben van egy olyan szekuláris, liberális és ipari társadalommal szemben, amelynek polgáraiba eleve

beletáplálják, hogy mit válasszanak”²⁰. E társadalom a maga pluralizmusának megfelelően engedékeny, de „a pluralizmus [...] belesulykolja a vallási közönyt az emberekbe. A liberális társadalom [...] felkínál és népszerűsít egy bizonyos életstílust, amelyet ellenállhatatlannak fest le.”²¹ Nyilvánvaló, hogy ez a helyzet előnyt jelent a csekély erkölcsi követelményeket támasztó „nihilista és hedonisztikus ideológiák”²² számára, velük szemben az Egyháznak nem sok esélye van a versenyben. (Épp ezért hangsúlyozza Molnár Tamás, hogy az Egyháznak *közhatalomra van szüksége* hivatása betöltéséhez.²³)

Szerzőnk szerint az Egyház elfogadja a lobby-szerepet, és éppen ennek jelképes aktusaként fogja fel a II. vatikáni zsinatot, amelyet ezért élesen bírál, akárcsak az Egyház ezt követő átalakulását. Úgy látja, ez „az Egyház történetének legsötétebb fejezete”²⁴, a modern civilizáció szellemének való behódolás, amelytől a katolikusok egy része azt reméli, hogy a világi hatalommal való összefonódástól megszabadult Egyház hitelesebbnek fog látszani az emberek szemében.²⁵

Molnár Tamás elsősorban a vallásszabadsággal kapcsolatos zsinati álláspontot kifogásolja. „A liberalizmus [...] szerint minden ember szabadon csatlakozhat az általa választott csoporthoz, vagy szabadságában áll újat formálni. [...] A vallás (egyház) sajátossága, hogy *tagadja* ezt a szabadságot, mert a vallás, amikor megkísérlő biztositani az üdvözülést Isten teremtményeinek, nem tesz kivételt, mindenki köteles alávetni magát az erkölcsi és rituális törvényeknek, melyek ahhoz vezetnek. Amikor [...] a *Dignitatis humanae* érveket hoz fel a lelkiismereti szabadság mellett, és amellett, hogy szabadon lehessen követni ezt vagy azt a vallást, vagy egyiket sem, érvelése bajosan fogadható el, mert az az egyház, mely ezt a választást felkínálja híveinek, önmagát bomlasztja fel, és saját dogmáit, doktrínáit és szertartásait relativizálja, tagadja. Más szóval: kapitulál a liberális civil társadalom előtt, elfogadja saját lobby státusát, sőt felhívja híveit esetlegesen más hitközösségek alapítására – amit ők egyébként már tesznek is.”²⁶ Ráadásul e dokumentum Molnár Tamás szerint azt várja a nemzetektől, hogy kifejezetten ösztönözzék „az erkölcsi pluralizmust is magával hozó vallási pluralizmust”²⁷.

Emellett az ökenizmust és a nem-keresztény vallások felé tett különböző baráti gesztusokat is helyteleníti szerzőnk: ezekről is úgy véli, hogy relativizálják a katolicizmust, és hogy a gyengeség és elbizonytalanodás jeleinek számítanak a kívülállók szemében, magukat a híveket pedig szintén zavarba ejthetik.²⁸

Hasonlóképpen elbizonytalanító hatásúnak tartja Molnár Tamás egyes teológusok erkölcsi engedékenységét,²⁹ vagy azon nézetét, hogy a kereszténységnek (s ezen belül a katolicizmusnak is) mintegy bele kell olnadnia a világba és a történelembé, igenelve ennek újabb és újabb fordulatait, beleértve akár a szekularizációt is; ez utóbbi eredménye az, hogy az Egyház egyoldalúan az evilági feladatokra koncentrál, a szociális problémáktól az ökológiai válságig, s már a prédikációkban is az efféle témák kerülnek túlsúlyba, kizorítva a sajátosan vallási mondandót, aminek a vége akár a katolikus identitás válsága is lehet, hiszen a hívek lassan már meg sem értik, miben kell egyáltalán különböznie tevékenységüknek a többi emberétől.³⁰

A katolikus önrelativizálás fenti formái mellett Molnár Tamás egyházkritikájának gyakori célpontját képezik a liturgia és a szakrális művészet új tendenciái is: „az új egyházi építőművészet, képzőművészet és zene engedményeket tesz az ipari civilizáció szellemének. [...] Ez magyarázhatja, miért fordul el számos hívő ember a túl racionális, prózai és szimbólumok nélküli liturgiától, a zenétől, amely nem teszi emelkedetté, s attól az építészettől, amelyhez hasonlóval az irodaépületekben, gyárakban és funkcionális iskolákban nap mint nap találkozunk”³¹.

Milyen jövőt remél mindezek után Molnár Tamás? Nem tartja járható útnak sem a liberalizmushoz való további alkalmazkodást, sem a marxista baloldalhoz mint új szövetségeshez történő átpártolást, amelyeket *A* alternatívának, illetve *B* alternatívának nevez, mert szerinte – mint már láttuk – a liberalizmus „nap mint nap egy társadalmi ügynökség szintjére redukálja az Egyház küldetését, s kizárja az erkölcsi és egyéb döntéshozatalból”,³² a marxisták viszont vagy el sem fogadják az egyház felkínálkozását,³³ vagy csak „egyenlőtlen taktikai szövetséget” kötnek vele mint „hamis tudatot” képviselő tényezővel, amely végső soron „a történelem szemétdombjára” való.³⁴ Ehelyett Molnár Tamás egy „*C* változatot” javasol, amelynek „a respiritualizációt kell tartalmaznia, a politika kárára”.³⁵ Az *A* és a *B* lehetőség már csak azért is értelmet veszti, mert „a társadalom érdeklődése az Egyház iránt egyre csekélyebb”,³⁶ így elvész a megfelelési kényszer alapja, s az egykor az alkalmazkodást szolgálni kívánó „teológiai és liturgiai radikalizmus elfonnyad és lehull”,³⁷ a katolicizmus tehát visszatalálhat valódi önmagához; lehetséges, hogy emiatt népszerűsége csökken majd, és talán csupán a „maradék kevesek” fogják alkotni.³⁸ Legalábbis a nyugati világban szinte lehetetlennek látszik az egykori keresztény kultúra újjáépítése.³⁹ Ugyanakkor szerzőnk optimistább a nem nyugati világot illetően: itt nagyobb esélyt lát a katolikus misszió sikerére.⁴⁰

Hogyan értékelhetjük ma Molnár Tamás fenti nézeteit? Kezdjük azzal, amit a *Dignitatis humanae*-ről mond! Úgy gondoljuk, az erről szóló feljebb idézett mondataiban nem fogalmaz elég árnyaltan. Abban kétségkívül igaza van, hogy a zsinat szerint az embert megilleti az a szabadság, hogy követhesse a maga választotta vallást; ám e szabadságról ugyanezen nyilatkozat azt állítja, hogy „nem mást jelent, mint a kényszerből való mentességet a polgári társadalomban”,⁴¹ másképpen fogalmazva a vallásszabadságot mint az állam által biztosítandó jogot, amely ugyanakkor nem szünteti meg „azt a hagyományos katolikus tanítást, hogy az embereknek és csoportoknak erkölcsi kötelességük keresni az igaz vallást”.⁴² Afelől pedig semmi kétséget nem hagy a zsinat, hogy ez az – *egyetlen* – igaz vallás nem más, mint a katolicizmus. Éppen ugyanebben a dokumentumban olvassuk, hogy „az egyedül igaz vallás a katolikus és apostoli egyházban áll fenn”.⁴³ Szó sincs tehát arról, hogy a zsinat relativizálná a katolicizmust.

Molnár Tamás azon kijelentése sem állja meg a helyét, hogy a zsinat szerint az államnak olyan vallási pluralizmust kell előmozdítania, amely erkölcsi pluralizmust eredményez. Épp ellenkezőleg, a zsinati dokumentumok *egyetlen* erkölcsi normarendszer helyességét feltételezik, és *ennek* érvényre juttatását várják el minden államtól: a *Gaudium et spes* szerint „a politikai tekintélyt [...] mindig az erkölcsi rend korlátain belül kell gyakorolni”.⁴⁴ A zsinati szövegekben sűrűn szereplő „erkölcsi rend” (olykor „objektív erkölcsi rend”) kifejezés pedig nem mást jelöl, mint a klasszikus értelemben vett természetes erkölcsi törvényt, hiszen a *Dignitatis humanae* szerint ennek az erkölcsi rendnek az alapelvei az emberi természetben gyökereznek.⁴⁵

Miben jelent mégis változást a zsinat a korábbi hivatalos katolikus állásponthez képest? Abban, hogy nem követeli meg többé az államtól a katolicizmus adminisztratív eszközökkel történő pozitív diszkriminálását még azokban az országokban sem, ahol a népesség zöme vagy egésze katolikus. A zsinat előtt az Egyház elvben éppen azt kívánta, hogy az ilyen országokban az állam védje meg a téves világnézetek befolyásától a katolikusokat, tehát korlátozza a többi felekezet és vallás működését, pl. tiltva kultuszuk nyilvános gyakorlását.⁴⁶ Természetesen e régi álláspont sem helyeselte a megterés kikényszerítését, de a nem katolikus hitélet gyakorlásának megengedése a

tolerancián (tehát a hangsúlyozottan tévesnek tekintett vallások *eltűrésén*) alapult, nem pedig a *vallásszabadságon* mint minden embert – vallásának téves vagy igaz voltától függetlenül – megillető *jogon*. Az Egyház ekkor még azon a véleményen volt, hogy *joga* a létezéshez csak az igazságnak van, míg a tévedést tolerálni *lehet*, ha az állam vezetői úgy gondolják, hogy ebből több jó, ill. kevesebb kár származik, mint a tiltásból.⁴⁷

A vallásszabadság deklarálása szükséges volt ahhoz, hogy a zsinatot ne vádolhassák kettős mérce alkalmazásával. Hogyan tudta volna az Egyház elfogadtatni a közvéleménnyel azt, hogy a szocialista államoktól elvárja a vallásszabadság biztosítását a katolikusok számára, ha közben továbbra is ragaszkodik ahhoz, hogy a katolikus országokban ne élvezzenek teljes egyenjogúságot a különböző világnézetű emberek? Az Egyház ráadásul úgy állt ki a vallásszabadság mellett, hogy közben elvi síkon továbbra is ragaszkodott a katolikus hit egyedül igaz voltáról szóló hagyományos tanításhoz.

A *Dignitatis humanae* tehát nem jelentette a katolicizmus önrelativizálását. Az, hogy az Egyház valóban „lobby-státusba” került, elsősorban a nyugati társadalmak saját belső fejlődésén múltott, egy olyan folyamaton, amely már régóta zajlott, és amelyet aligha fordíthatott volna vissza a zsinat esetleges ragaszkodása a korábbi hivatalos állásponhoz (hiszen e folyamat *annak ellenére* ment végbe, hogy az Egyház a zsinat előtt elvi síkon *valóban* megkövetelte a világi hatalomtól a katolicizmusnak való kedvezést).

Az Egyháznak változtatnia kellett álláspontján, mert korunkra a nyugati társadalom világnézetiileg *valóban* plurálissá vált, benne a katolicizmus csak egy a sok lehetőség közül (pontosan úgy, ahogyan maga Molnár Tamás is leírta), nem élvez sem monopóliumot, sem hegemoniát az emberi lét alapvető kérdéseinek megválaszolásában. Az átlagembertől nem lehet elvárni, hogy ebben a helyzetben az egymással vitázó számtalan világnézet közül mindenképpen a katolicizmusban ismerje fel az igazságot. Sem ideje, sem képzettsége nincs ahhoz, hogy az összes lehetséges vallást (s persze az ateizmus különböző formáit is) sorra megvizsgálja, fontolóra véve a mellettük és ellenük szóló érveket. Esetlegességektől (családi háttérétől, neveltetésétől, az őt ért későbbi hatásoktól stb.) függ, mit fog végül választani, s nincs is értelme erkölcsileg felelni neki, ha valamely a katolikusoktól különböző világnézet mellett dönt.⁴⁸ E situációnak tökéletesen megfelel az a zsinat dokumentumaiban is megjelenő nézet, hogy lehet valaki önhibáján kívül nem katolikus, nem keresztény, sőt akár ateista is.⁴⁹ Ez természetesen a politikusok körében is így van, hiszen ők is a világnézeti pluralizmus viszonyai között szocializálódnak. Tőlük sem lehet tehát elvárni, hogy minden nehézség nélkül fölismerjék a katolicizmus igazságát, s hogy ezt meg is próbálják kötelezővé tenni, vagy legalábbis kitüntetett állami támogatásban részesíteni.⁵⁰ Sem ők, sem választóik nincsenek abban a helyzetben, hogy eldönthessék, melyik az egyedül igaz világnézet. *Gyakorlatilag* lehetetlennek látszik mindenkét vagy akár csupán a többséget meggyőzni a nyugati világban a katolicizmus igaz voltáról vagy legalább Isten létezéséről, s így jutni vissza a társadalom szakrális megalapozásához. Ma adottságnak kell tekintenünk a Nyugat világnézeti megosztottságát, bárhogyan vélekedjünk is arról, hogy az e megosztottsághoz vezető folyamatért terhel-e valakit erkölcsi felelősség a múlt történelmi szereplői közül. (Éppen ez a már a zsinat *előtt* létrejött új szituáció az egyik oka annak, hogy *valóban* szükség volt a zsinat összehívására.)

Az sem lenne szerencsés megoldás, ha arra hivatkozva követelnénk előjogokat a katolicizmusnak, hogy ez a Nyugat közös hagyománya (legalábbis a reformációig). Ha *csak* ennyi érvünk lenne a katolicizmus mellett, akkor ez azt jelentené, hogy a

többi vallásnak is meg kell maradnia ott, ahol *ezek* képezik a hagyományt. Ez épp a katolicizmus önmaga által vallott egyetemességének mondana ellent, nem beszélve arról, hogy a katolikus vallás maga is korábbi hagyományokat kiszorítva fogadtatta el magát a nyugati világgal.

Mégsem látjuk teljesen reménytelennek a helyzetet. Talán lehetséges egyfajta kerülő úton ráébreszteni a Nyugatot a katolicizmus fontosságára. Induljunk ki abból a – Molnár Tamás által is képviselt – nézetből, hogy a liberalizmus lényegénél fogva önpusztító,⁵¹ és hanyatlóban van!⁵² A magunk részéről ennek fő okát abban a belső ellentmondásban látjuk, amelynek talán leghíresebb megfogalmazását Ernst Wolfgang Böckenförde adta a róla elnevezett paradoxonban: a liberalizmus a működéséhez olyan erkölcsi normák széles körben való elfogadottságát előfeltételezi, amelyeket nem írhat elő, mert akkor már nem volna liberális.⁵³ Mindez szorosan összefügg az- zal, hogy – némi leegyszerűsítéssel szólva – a liberalizmus erkölce lényegében a kárelvben merül ki: az egyénnek mindent szabad, amíg ezzel nem okoz kárt más egyéneknek.⁵⁴ Így azonban nem lehet kiszűrni számos olyan magatartást, amelyek egyetlen konkrét egyéneknek se ártanak, de hosszabb távon a társadalom mint olyan virágzását vagy akár puszta fennmaradását veszélyeztetik. Ha valaki a szexualitást csak örömforrásnak tartja, és tudatosan tartózkodik a családalapítástól, akkor ezzel ugyan nem okoz kárt konkrét egyéneknek, de nyilvánvaló, hogy e magatartás terjedése a népesség fenntartását veszélyezteti, s így végül elfogyhatnak *a szabadság alanyai*, nem lesz, aki a liberális szabályok szerint viselkedjen. Az önfejlesztés elmulasztása, az értelmi erényeink kiművelésétől való tartózkodás megint csak nem károsít meg közvetlenül másokat, de ha túl sokan viselkednek így, annak gazdasági és kulturális hanyatlás lesz a következménye, tehát elvész a háttér, amely ahhoz szükséges, hogy különböző lehetséges életformák gazdag választéka álljon az emberek rendelkezésére, vagyis elfognak *a szabadság tárgyai*. Ha pedig valaki az erkölcsi erényeit hanyagolja el, akkor valójában már a liberális minimalista erkölcs érvényesülését is veszélyezteti, hiszen azzal ugyan önmagában még nem ártunk közvetlenül másoknak, ha nem neveljük ki magunkban az igazságosságot vagy az önfegyelmet,⁵⁵ ám cselekvésünk során e vonások hiányában jóval nehezebb lesz tartózkodni a másoknak való károkozástól, pl. a testi épségüket veszélyeztető agressziótól. A liberalizmusnak tehát, ha fenn akar maradni, perfekcionistaává kell válnia, s a mondottak figyelembevételével bizonyos magatartásformák és erények pozitív diszkriminációjához folyamodnia, szakítva az állam kötelező erkölcsi semlegességének elvével.⁵⁶ Az így államilag preferálandóvá váló, a fentiek alapján észérvekkel is védhető erkölcs (amely pl. védené a családot, előmozdítaná a klasszikus erények kiművelését stb.) többé-kevésbé egybeesne a hagyományos értelemben vett természetjoggal⁵⁷ (s egyúttal *gyakorlatilag* azzal a normarendszerrel, amelyet „zsidó-keresztény erkölcsnek” szokás nevezni), leszámítva persze az Isten iránti kötelelességeket. Az állam továbbra is világnézetileg semleges maradna, de belátná, hogy nem érdeke a hedonizmus növelése és az erkölcsi engedékenység előmozdítása, ez utóbbi segítségét az egyházaktól se várná el többé, sőt értékes szövetségest látna bennük, hiszen erkölcsi tanításuk tartalmilag megfelelne a természetjognak, amelynek betartásához ráadásul a hívők jelentős többletmotivációt kapnának, éppen hitükből adódóan. Természetesen ez nem jelentené az Egyház egykori kiváltságos helyzetének újbóli megvalósulását, a katolikusok egyenrangúak lennének mindazon vallások és ateizmusok híveivel, amelyek erkölcsi tanítása kompatibilis a természetjoggal,⁵⁸ de mindenképpen megbecsült helyük volna a társadalomban.

Lehet, hogy mindez irreálisnak látszik, de reménykedésre adhat okot, hogy *magának a liberalizmusnak* van szüksége, saját érdekében, a természetjoghoz való említett visszatérésre, ezért elképzelhető, hogy a Nyugat be fogja látni e paradigmaváltás szükségességét.

Mindenesetre akár megvalósul e fordulat, akár nem, az *Egyháznak is a saját* érdekében célszerű jobban ragaszkodnia hagyományos tanításához, liturgiájához és szakrális művészetéhez, mert az e téren – nem a zsinat által, hanem ennek későbbi értelmezése során – bevezetett újítások hosszú távon nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket, hiszen azóta is látványosan csökken a nyugati világban a hívek száma. E tekintetben – ahogyan annyi más vonatkozásban is – teljesen igaza volt Molnár Tamásnak.

JEGYZETEK

- 1 Molnár Tamás, *A liberális hegemonia*. Gondolat, Budapest, 1993. 17.
- 2 Ha azonban a továbbiakban e szót nagy kezdőbetűvel írjuk, akkor mindig a Katolikus Egyházat jelenti. Ennek kitüntetett kezelése már csak azért is indokolt, mert Molnár Tamás is ezt tekintette az igazság hordozójának.
- 3 Thomas Molnar, *Politics and the State. The Catholic View*. Franciscan Herald Press, Chicago, 1980, 1.
- 4 Molnár Tamás annyira központi szerepet tulajdonít ennek, hogy szerinte „korunk legfontosabb politikai kérdése” éppen a hatalom elszakadása „szent forrásától”. Molnár Tamás, *A hatalom két arca: politikum és szentség*. Európa, Budapest, 1992. 31. Vö. i. m., 258.
- 5 Molnár Tamás, *Az Egyház, évszázadok zárandoka*. Szent István Társulat, Budapest, 1997. 108.
- 6 Vö. pl. i. m., 201. és 203.
- 7 Vö. pl. i. m., 48–49.
- 8 Mindez olyasmire is kiterjed, ami látszólag részletkérdés, pusztá formalitás: Molnár Tamás felhívja pl. a figyelmet arra, mit jelent e szempontból, ha az áldozás nem hagyományos módon, hanem állva és az eucharisztia kézbe vételével történik, s ha a hívek öltözeke is illetlen. i. m., 14–15.
- 9 Vö. pl. i. m., 67–68.
- 10 Ld. pl. i. m., 191.
- 11 Ezen azt értve, hogy a kozmológia mintegy modellül szolgálhat a társadalom hierarchiájához. Ld. pl. Molnár, *A hatalom két arca...*, i. m., 86., 133–134., 164. stb.
- 12 Ld. pl. Molnár Tamás, *A modern-kór. Tünetek és ellenszerek*. Kairosz, Budapest, 2008. 136–137.
- 13 Molnár Tamás, *Keresztény humanizmus*. Kairosz, Budapest, 2007. 18.
- 14 Vö. Molnár, *A hatalom két arca...*, i. m., 155–156.
- 15 Vö. pl. Molnár, *Keresztény humanizmus*, i. m., 92–93.
- 16 Vö. pl. Molnár, *A hatalom két arca...*, i. m., 174–175.
- 17 Molnár, *A liberális hegemonia*, i. m., 65.
- 18 I. m., 30. o. Vö. Molnár, *Az Egyház...*, i. m., 25–26.
- 19 Ld. pl. Molnár, *Az Egyház...*, i. m., 42–43., 58., 61. stb.
- 20 I. m., 24.
- 21 I. m., 58.
- 22 I. m., 224.
- 23 I. m., 147.
- 24 Molnár, *A modern-kór*, i. m., 131.
- 25 Molnár, *Az Egyház...*, i. m., 57.
- 26 Molnár, *A liberális hegemonia*. i. m., 28.
- 27 Molnár, *Az Egyház...*, i. m., 189.
- 28 Vö. i. m., 64–65., 88., 191. stb.
- 29 Ld. pl. Molnár, *Az Egyház...*, i. m., 35., vö. Molnár, *A liberális hegemonia*, i. m., 59.
- 30 Ld. pl. Molnár, *Keresztény humanizmus*, i. m., 94–95., 124. stb.
- 31 Molnár Tamás, *A pogány kísértés*. Kairosz, Budapest, é. n., 117.
- 32 Molnár, *Az Egyház*, i. m., 125.
- 33 Uo.
- 34 I. m., 129.
- 35 I. m., 188.
- 36 Uo.
- 37 Uo.
- 38 I. m., 161.
- 39 I. m., 172. és 199.
- 40 I. m., 233.
- 41 *Dignitatis humanae*, 1., in Cserhádi József – Fábán Árpád (szerk.), *A II. vatikáni zsinat tanítása*, Szent István Társulat, Budapest, 1975. 373.
- 42 Uo.
- 43 Uo.
- 44 *Gaudium et spes*, 74., in Cserhádi–Fábán, i. m., 492.
- 45 *Dignitatis humanae*, 14., in i. m., 380.
- 46 A régi álláspont egyik legnevesebb képviselője, Ottaviani bíboros (a zsinat idején a Szent Officium főtitkára) egy 1953-ban tartott előadásában az akkori Spanyolországot hozta fel pozitív példának, ahol nyilvános formában egyedül a katolicizmus gyakorlása volt megengedett. Ld. Alfredo Ottaviani, „Doveri

- dello Stato cattolico verso la religione”; <https://alleanzacattolica.org/doveri-dello-stato-cattolico-verso-la-religione/?pdf=32393>
- 47 Még XII. Piusz is ezen az állásponton volt. Ld. pl. az olasz katolikus jogászokhoz intézett, *Ci riesce* kezdetű, 1953. december 6-án elhangzott beszédét; hf_p-xii_spe_19531206_giuristi-cattolici.pdf (vatican.va)
- 48 Erről részletesebben ld. Turgonyi Zoltán, *Természetjogállam*. Kairosz, Budapest, 2021, 13–20. Vö. Karl Rahner, „Intellektuális becsületesség és keresztény hit.” In K. Rahner, *Isten rejtelem. Öt tanulmány*. Egyházfórum, Budapest, 1994. 6–7.
- 49 Ld. *Unitatis redintegratio*, 3. és *Lumen gentium*, 16., in Cserhádi–Fábián, i. m., 393., ill. 52.
- 50 Ha pedig mégis erre tennének kísérletet, a régi értelemben vett felekezeti állam helyreállításával próbálkozva, akkor azok, akik a katolikus tanításban önhibájukon kívül nem képesek hinni, valamiképpen másodrendű állampolgároknak éreznék magukat, még akkor is, ha történetesen kb. ugyanolyan erkölcsi értékeket képviselnek, mint a katolikusok.
- 51 Molnár, *Az Egyház...*, i. m., 229.
- 52 I. m., 230.
- 53 E. W. Böckenförde, *Staat, Gesellschaft, Freiheit*. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1976. 60.
- 54 Ennek leghíresebb megfogalmazása: John Stuart Mill, *A szabadságról*, in J. S. Mill, *A szabadságról – Haszonelvűség*. Magyar Helikon, Budapest, 1980. 26–27.
- 55 Az „önfegyelem” itt a lelki erősség és a mértékletesség klasszikus erőnyeinek összefoglaló nevéként szerepel.
- 56 Kérdés persze, hogy utána még liberálisnak nevezhető-e, de nem ez a lényeg, hanem a nyugati civilizáció tartós fennmaradása az összeomlástól.
- 57 Helyességét pedig bárki (világnézetétől függetlenül) beláthatná, akinek egyáltalán fontos az emberi civilizáció tartós fennmaradása.
- 58 S amelyek emellett elfogadják a politikai és a vallási közösség közötti elvi különbségtételt, és még néhány további kritériumnak is megfelelnek. Erről bővebben ld. Turgonyi, *Természetjogállam*, i. m., 207–218.

Molnár Tamás katolikus filozófiája és a magyar filozófiai kánon

Molnár Tamás szerepe a magyar gondolkodás történetében

Száz éve született, és tavaly múlt tíz éve, hogy elhunyt Molnár Tamás, az utóbbi fél évszázad magyar filozófiájának egyik legfontosabb alakja. Az évtizedes távlat már lehetővé teszi azt, hogy követői bizonyos számvetésre tegyenek kísérletet, számba vegyék Molnár Tamás hatását, valamint megpróbálják megragadni filozófiájának legfontosabb elemeit. E széles témakör kimerítő elemzését könyvekben és értekezésekben lehet elvégezni. A magam részéről az alábbiakban ezeknek a kérdésköröknek néhány fontosabb tényezőjét szeretném megragadni.

Molnár Tamás gondolatvilágának legáltalánosabb szellemi koordinátáit illetően le-
szögezhetjük: Molnár Tamás *magyar katolikus filozófus*. Életműve jellegzetesen a politikai filozófia és a vallásfilozófia egymással szorosan összefüggő diszciplínáira terjed ki, e területeken pedig *önálló* gondolkodó, aki eredeti tanokat alkotott. E tanok a következő kulcsfogalmak között mozognak: metafizika, állam – egyház – civil társadalom, katolicizmus, konzervativizmus, ellenforradalom, modernitás, autoritás, utópia, értelmiségkritika, jobboldal – baloldal, atlanti kultúra.

Az, hogy Molnár Tamás magyar filozófus, minden kétségen felül áll. Ezen semmit nem változtat az, hogy életműve nyugaton bontakozott és teljesedett ki. Származása, kötődése, hazajárása ezt mind egyértelművé teszi. Legfontosabb könyvei magyarul is olvashatók, hatást gyakorolnak, eszméit számontartjuk. Tanítványai, követői jelen vannak szellemi életünkben, bár távolról sem olyan mértékben, mintha hosszabb ideig és zavartalanul megadatott volna neki a hazai oktatás. A Nemzeti Közszerződési Egyetemen a nevét viselő kutatóintézet működik. Az a kérdés, hogy egy filozófia mennyiben nemzeti, messzire vezető kérdés, és ebbe ezért itt nem szeretnék belebocsátkozni. Magyar és közép-európai mivolta mindenesetre fogékonyra tette a civilizáció egyetemes és európai kérdései iránt, és életpályája bizonyos rálátást és reflexiós lehetőséget nyújtott neki korunk nagy problémáinak megragadására. Ezen túlmenően nem mellékes, hogy értelmezői között van, aki inkább francia kötődését kívánja kidomborítani, s van, aki inkább amerikai beágyazódását igyekszik láttatni. Ezekhez kapcsolódóan végül fel kell vetni a címben jelzett kérdést is: milyen helyet foglal el Molnár Tamás a magyar filozófia történetében.

Molnár Tamás műveinek magyar kiadása a '90-es években indult meg, és az új évezred első évtizedének végére jelentősebb művei magyar nyelven olvashatókká váltak. Emlékeztetőül megnevezem hazai művei közül a legfontosabb köteteket a megjelenés sorrendjében. Ezek: Az ideális állam kritikája (1991), A hatalom két arca. Politikum és szentség (1992), Utópia. Örök eretnokség (1993), A liberális hegemonia (1993 és 2001), Az értelmiség alkonya (1996), A filozófusok istene (1996), Az Egyház, évszázadok zárandoka (1997), A modernség politikai elvei (1998), Századvégi mérleg. Válogatott írások (1999), A pogány kísértés (2000), A gondolkodás archetipusai (2001), Az autoritás és ellenségei (2002), Teisták és ateisták: a hitetlenség tipológiája (2002), Bennünk lakik-e az Isten? (2002), Teizmus és ateizmus (2002), A jobb és a bal. Tanulmányok (2004),

Az ellenforradalom (2005), Az atlanti kultúra kibontakozása (2006), Keresztény humanizmus. A szekuláris államnak és ideológiájának kritikája (2007), A modern-kór. Tünetek és ellenszerek. Öt beszélgetés Jean Renaud-val (2008). Megjegyzem itt, e listából Turgonyi Zoltán nem kevesebb, mint öt, nagy hatást keltő kötetet ültetett át magyar nyelvre.

Nem hiszem, hogy szubjektívizmus lenne, ha az említett munkák körét tovább szűkítve ebből még kiemelem azokat a műveket, amelyek szisztematikus feldolgozásban az utópiáról, a liberális hegemoniáról, az értelmiség alkonyáról, az autoritásról és az ellenforradalomról szólnak. Véleményem szerint ezek a művek fémjelzik legjobban Molnár Tamás filozófiáját. Ezek a munkák megjelenésükkel *új irányt szabtak* a hazai gondolkodásnak, főként a politikai filozófia területén. E könyvek magyar kiadása egybeesett a rendszerváltás első két évtizedével, megjelenésüket természetesen maga a rendszerváltás tette lehetővé. Ebben a helyzetben pedig nagy hatást gyakoroltak, hiszen erőteljes igény mutatkozott a politikai gondolkodás újrafogalmazására, e művek pedig markáns eszméikkel új és megfelelő látásmódot nyújtottak az időszerű politikai és kultúrfilozófiai tájékozódáshoz. A közvélemény e könyveken keresztül megismerte, hogyan, milyen kifejezésekkel és kategóriákkal lehet megfelelően megragadni korunk nagy jelenségeit és tendenciáit. Ebben áll a politikai és kulturális háttere Molnár Tamás hazai befogadásának, ahogy mondani szokták: recepciójának. Talán megengedhető az az enyhe túlzás, ha kijelentjük: Molnár Tamás nevezetes művei egyfajta reveláció-számba mentek ebben az időben. Mindenesetre egy enyhe – jó értelemben vett – kultusszal övezett népszerű szerzővé vált, természetesen azokban a körökben, amelyek felfogásával rokonságot éreztek.

Úgy vélem, ilyen jellegű hatást Molnár Tamás a dolog természeténél fogva nyugaton nem tudott elérni. Egyrészt már pusztán azért sem, mivel művei eredetileg nagyobb időbeli szórásban jelentek meg, másrészt értelemszerűen azért, mert nyugaton hiányzott az a politikai váltás, amely viszont nálunk fogékony talajt jelentett a könyvei számára, harmadrészt pedig azért, mert a modernitásra és a liberalizmusra való kritikai reflexiónak nyugaton az ő korában igen bizonytalanok voltak az esélyei, ugyanakkor, amikor másfelől a nyugati konzervativizmus képlékenysége és részbeni hamis volta nagyban gyengítette mind a filozófiájával való azonosulást, mind pedig azt, hogy ő maga egyértelműen ehhez a hangadó vonulathoz kapcsolódjék. Ezzel szemben úgy érzekelem, hogy Magyarországon – legalábbis tendenciáját tekintve – az elmúlt évtizedekben nagyobb átfedés alakult ki a jobboldaliság, a kereszténység és a konzervativizmus között, mint nyugaton, ahonnan nézve Molnár Tamás ezek különbségét kidomborította, s az itthoni szemlélő, e három eszme bármelyikének alapján, a jogos distinkciókon túllépve könyveiben tudta magáénak érezni filozófiáját, mint a nyugati világ olvasója.

Balfelé tekintve végül megjegyzem, idehaza liberális, szocialista, pragmatista oldalon, amint az várható, szembenzés helyett érdektelenség vagy alábecsülés kísérte munkásságát, amely érdemi irodalmat nem hozott magával, s a magyar akadémikus filozófiának egyszerűen csak arra futotta, hogy amikor 2009-ben volt szerencsém az itthoni első Molnár Tamás-konferenciát megszervezni,¹ a II. Osztály Filozófiai Bizottsága meghiúsította azt, hogy első szándékom szerint ennek helyszíne az MTA lehessen.

Úgy vélem, a Molnár Tamás hazai hatásáról előbb leírt helyzet az utóbbi évtizedre megváltozott. Azt mondanám, Molnár Tamás maradandó eszméi nagyjából megtalálták helyüket gondolkodásunkban. Jómagam itt az állam – egyház – civil társadalom nagy sémájának eszméjét szeretném erőteljesen kiemelni, mint széles történetfilozófiai távlatú, a liberális hegemoniát, s a modern kor egészét megragadó alapvető fontosságú heurisztikus szempontot és tantételt. Napjaink politikai gondolkodása azonban kiszélesedett, ezenkívül sajátosan új problémákra is választ keres. Molnár Tamás eszméi tehát

beépültek filozófiai kultúránkba. Életművével kapcsolatos teendőink, benyomásom szerint – néhány problematikus területtől eltekintve – már nem annyira alapvető értelmezési feladatokat, mint inkább a munkásságának gondozását, feldolgozását, áttekintését, közlését egyre teljesebbé tevő munkálatok jelentik.

Az első két évtizedhez képest a helyzet tartalmilag annyiban is megváltozott, hogy a későbbiekben és ma, amikor az említett láttató és iránymutató vezérelveken túllépve nyugodtabban és nagyobb rálátással szemügyre vesszük egész eszmevilágának összefüggéseit, már hosszadalmas filozófiai elemzésre volna szükség ahhoz, hogy az általa erőteljesen felvetett tantételek következményeit, ha lehetséges, koherens egészként tudjuk megőrizni. Más szóval, Molnár Tamás munkássága, alapvetően *nyugvó eszméi* mellett, olyan témákat is magában hordoz, amelyek *nyitott kérdéseket* jelentenek, továbbá olyan témákat is magában rejt, amelyek *problematicus kérdések* maradnak. Ami a nyitott kérdéseket illeti, elsősorban a katolicizmus – konzervativizmus – jobboldaliság izgalmas és időszerű összefüggéseire,² ami a problematikus kérdéseket illeti, mindenekelőtt egyháztanára, továbbá reduktív módszertanára gondolok.³ Minthogy a teljes metafizika, amelyre Molnár Tamás a politikai filozófiát helyesen visszavezeti, azonos a teljes valósfilozófiával, a két kérdéskör összefüggésben áll egymással, mindazonáltal az első kérdéskör nyitott kérdést jelent, mivel megfelelő fogalmi értelmezéssel és distinkciókkal elemei összeegyeztethetők egymással, míg a második kérdéskör, az egyháztan véleményem szerint Molnár Tamás különálló és problematikus tanát képezi, függetlenül attól, bármilyen állapotban van is a katolikus egyház.

Molnár Tamás önmagát *katolikus* és *jobboldali* gondolkodóként határozta meg. Ehhez járul, hogy általában *konzervatív* filozófusként szokás számontartani, annak ellenére, hogy ő ettől a megjelöléstől kifejezetten elhatárolódott. Kérdés tehát, milyen értelemben tekintendő felfogása katolikusnak, jobboldalinak és konzervatívnak. A továbbiakban ennek a kérdésnek néhány elemét szeretném érinteni.

Molnár Tamás nagyon helyesen írja le, hogy ami a katolikus (keresztény), jobboldali és konzervatív eszme lényegi jegyét és igazságát illeti, ez a modernitás előtt a civilizáció építésének magától értetődő és reflektálatlan valóságát jelentette. Való igaz, hogy az újkor fordulatával mind az egyház, mind a létrejövő konzervativizmus kényszerű önmeghatározásra lett szorítva, olyan ellenséges feltételek közepette, amelyek számukra részlegességet és torzulást okoztak. Az egyház és a konzervativizmus történetében ennek a folyamatnak az elemei megragadhatók, ami viszont a jobboldaliság elvét illeti, ennek a párthoz kötődő újkori megjelenésétől elmozdulva Molnár Tamás tisztán teoretikusan a jobboldaliság általános metafizikai fogalmát alkotja meg.

A „jobboldal” megjelölést tudvalevőleg általában a politikai tömörüléseknek a francia forradalom nemzetgyűlésében kezdetben kialakult, az elnök szempontjából tekintett elhelyezkedésére szokás visszavezetni. Molnár Tamásnak bizonyára igaza van abban, hogy ezt az elrendeződést esetlegesnek és így érdektelennek tartja, a politikai felfogások megjelölésére azonban mégis az ekkor kialakult pártok szolgáltak – hiszen az újkor előtt ilyen nem létezett –, továbbá valamilyen megfelelés történetesen mégis fellelhető és kialakult az egyes politikai eszméknek és az őket képviselő pártoknak jobb-, illetve baloldaliként való megjelölése között.

Molnár Tamás igazára utal az is, hogy – bár tudomásom szerint a jobb- és baloldal jellemzése során ő maga nem tért ki a két szó nyelvi eredetére és jelentésére – e szavak etimológiája és ősi tartalma döbbenetes és meggyőző módon egybevágnak mai politikai töltetükkel és értelmükkel. Minthogy természettől adott dolog, hogy általában a jobb kéz ügyesebb és használhatóbb a balnál, ez a jelenség a nyelvekben is tükröződik, ahogyan

a szóban forgó szavak értéktartalmat kapnak. Görögül: dexia = jobb kéz, ígéret, biztosíték, dexios = jobb oldali, jobb, szerencsét hozó, kedvező, ügyes, dexiotés = ügyesség, rátermettség, okosság. Latinul: dextera = jobboldal, dexter = ügyes, jártas, rátermett. A magyar nyelv pedig, különleges gazdagságában és sűrű szövésében, mindennél szorosabb összefüggésben mutatja be a két szó által jelölt értékeket. A „jobboldal” itt már egyenesen a „jó” szón nyugszik, a „bal” (sinistra) pedig nálunk egyszerűen a „rossz” értelmében használatos, amint ezt a balga, baleset, balszerencse balsors és más kifejezések mutatják.

Azt, hogy a jobb-bal értelme valóban csak némi esetlegességgel hozható összefüggésbe a francia nemzetgyűlés ülésrendjével, Mihelics Vid katolikus társadalomtudós alábbi leírásából is láthatjuk: „A liberális kor parlamentjében – mellőzve a tisztán opportunitásból összeverődött, vagy kisebb csoportérdekért küldő pártokat – nagyjából az volt a helyzet, hogy baloldalon ültek a szocialisták, középen a liberálisok, jobboldalon pedig a konzervatívok, s ahol ilyenek akadtak, a valamilyen rendiséget homályosan kereső keresztény pártok. [...] A konzervatívokra ebben a vonatkozásban nem kell szót vesztegetnünk, mert elvi célok helyett náluk jobbra csak osztályelönnyök megőrzése és kiváltságok visszaállítására játszott szerepet. [...] A tagozódásnak logikusan úgy kellett volna történnie, hogy középen foglaljanak helyet a keresztény pártok, tőlük balra a szocialisták, és jobbra a liberálisok. [...] Ha mégsem így alakult az elhelyezkedés, ennek gyakorlati oka bizonyosan az volt, hogy a legnagyobb tömeget a liberálisok jelentették, s így ők tartották kezükben a kormányhatalmat is, amely a parlamentben a középső padosorokat foglalta el.”²⁴

Mint tehát az imént utaltam rá, Molnár Tamás a jobboldaliság általános metafizikai fogalmát alakítja ki. „Tézisünk itt az, hogy a jobb- és baloldal igenis létezik, és hogy a kettő alapvetően különbözik egymástól. Elsősorban filozófiájukban. A jobb ragaszkodik ahhoz, hogy a dolgoknak a teremtés által leszögezzett állandó lényegük, identitásuk van, amire a bal azzal válaszol, hogy nincsenek dolgok, hanem alakuló állapotban lévő processusok.” Szerencsétlen módon Molnár Tamás itt rögtön hozzátesszi: „A két világnézetet az ókorban Parmenidész és Hérakleitosz képviselte”, majd még további sántító példákat hoz.⁵

Az, amiről Molnár Tamás beszél, a metafizika tételezése, ami – hangsúlyozzuk – helyes álláspont. A metafizika azonban az állandóság és a változás elemét egyaránt tartalmazza. A valóság és az élet elemi és objektív tényezője a mozgás is. Az igazság az időben nyilvánul meg, s egyaránt van statikája és dinamikája. A választóvonal a filozófiában máshol van, mint amit Molnár Tamás sugall. Szűken a példánál maradva, Parmenidész és Hérakleitosz filozófiája egyaránt metafizika, őket önkényes redukcióval jobb-, illetve baloldalinak minősíteni teljes képtelenség, és egyébként nem tesz jót azoknak a valós értékeknek, amelyeket Molnár Tamás filozófiája tartalmaz. Röviden szólva tehát a bemutatott eszmét a jobb-bal fogalmak önkényes kiterjesztésének, a metafizika jobboldallá keresztényesítését pedig fölösleges lépésnek tartom.

Különös jelenség azonban az ideológiai világában az, hogy az eszmék érvénye milyen eltérő módon tud megnyilvánulni. Ha most Molnár Tamás szóban forgó eszméjét még egyszer átgondoljuk, ráébredünk arra, hogy az előbbi megfontolásoktól eltekintve a jobb-bal dichotómiájának jelenleg és itthon messzemenő politikai jelentősége van. Az elv igazsága tehát most politikai természetű, ezen belül alapvető taktikai jelleget, és ez tökéletesen elég ahhoz, hogy érdemes legyen hangoztatni, fenntartani és képviselni, éppenséggel annak a politikának az érdekében, amely a jó értelemben vett konzervativizmust és kereszténységet kívánja újból a helyére juttatni a nemzet építésében.

Molnár Tamás nem tartotta magát feltétlenül konzervatívnak, és ezt az ő helyéről nézve meg lehet érteni, főként azért, mert az, amivel ő a nemzetközi szinten nagyrészt szembesült, a liberális kapitalizmus rendszerébe tagolódott álkonzervativizmus volt. Érzékelhette továbbá, hogy az újkori konzervativizmus a liberalizmus és a szocializmus mellett egy kényszerűen harmadik eszmekör, amelynek tulajdonképpen szélesebbnek kellene lennie, mint amilyenné az újkorban válni tud. Magáról a konzervativizmusról mint alapállapotról kedvezően vélekedett: „A konzervativizmus maradandó és életképes emberi tulajdonság, a néma többség álláspontja és érdeke.”⁶ Úgy vélem azonban, a modernizmus, liberalizmus, utópizmus, progresszizmus kritikájáról, az autoritásról, az ellenforradalomról vallott felfogása, tehát legjellegzetesebb eszméi egybevágnak a konzervativizmus általános eszmevilágával, ezért Molnár Tamás – saját fenntartásai ellenére – *hazai* szempontból konzervatív gondolkodónak tekinthető.

Molnár Tamás bírálattal illette mind a jobboldalt, mind a konzervativizmust, a velük kapcsolatban észlelt, huzamos időn keresztül tapasztalt passzivitásuk miatt. A történelemben azonban a konzervativizmus nemcsak 1) az egyik általános mentalitás, nemcsak 2) a francia forradalomra kialakult korlátozott reakció, s nemcsak 3) a kapitalizmussal összefonódott akár 3a) langyos, akár 3b) hamis konzervativizmus, hanem 4) a weimari köztársaság mocsarából támadt 20-as és 30-as évekbeli „konzervatív forradalom” is. Edgar Julius Jung (1894–1934), az áramlat egyik legfőbb teoretikusa az eszmét így írta le: „Konzervatív forradalomnak nevezzük mindazoknak az elemi törvényeknek és értékeknek a felébresztését, amelyek nélkül az ember elveszíti kapcsolatát a természettel és Istennel, és amelyek nélkül nem lehet valós rendet felépíteni. Az egyenlőség helyébe itt a benső értékesség, a szociális érzés helyébe a tagolt társadalom helyes építménye, a mechanikus választás helyébe a vezető organikus kifejlődése, a bürokratikus kényszerek helyébe a valódi öngazgatás benső felelőssége, a tömeg boldogságának helyébe a nép személyiségének joga lép.”⁷ Molnár Tamás azonban nemcsak a status quót őrző angolszász konzervativizmussal, valamint az imperialista neokonzervativizmussal – amelyet Russell Kirk is bíralt –, hanem az több említett szellemiséggel sem érzett rokonságot.

Teljes joggal állandó problémája volt azonban az, hogy az általa „jobbaldaliság”-ként megjelölt normalitás miért nem képes két évszázad óta saját értékei szerinti politikai rendszert létrehozni. Koncentráltan ez a tematikája „Az ellenforradalom” című könyvének. Ahogyan a könyv fordítója, Turgonyi Zoltán rámutatott: „Az, amit a szerző ellenforradalomnak nevez, többé-kevésbé a konzervativizmussal azonos tehát. Műve azt vizsgálja, miért nem képes ez utóbbi valódi hatást gyakorolni a nyugati társadalomban a francia forradalom óta, s hogyan tett szert a nyilvánosságban, a közvélemény formálásában hegemoniára a forradalmiság, vagy egyszerűbben szólva az a valami, amit szencesebb kifejezés híján »baloldal«-nak szokás nevezni.”⁸

Maga Molnár Tamás pedig ekként fogalmazza meg szándékát: „Fő célom annak vizsgálata, mi az oka az ellenforradalmi szerzők elhanyagolásának, valamint annak, hogy újra meg újra képtelenek bizonyulniak döntően befolyásolni korunk nagy politikai, társadalmi és kulturális eseményeit.” Később megállapítja: „E könyv fő tétele szerint az ellenforradalom általános kudarcának oka az, hogy a konkrétéhoz ragaszkodik mind a tények, mind az emberi természet területén, s emiatt nélkülözi azon nyugtalan és türelmetlen társadalmi dinamikát, amely hajtóanyagot szolgáltatna a kitartó lendülethez.”⁹

Egyik cikkében Molnár Tamás a közelmúltról a következő látéletet adta. A jobboldal azt hiszi, elégséges az igazságot kinyilvánítania, míg a baloldal a propagandát, a publicitást használja. A baloldal gátlástalan politikai pártokat hoz létre, míg a jobboldal többnyire csak ligát, mozgalmat, tömörülést hoz létre. A baloldali irodalom terpeszkedik,

a jobboldal általában elhanyagolja az eszmék világát.¹⁰ Ez a jellemzés találó és részben ma is érvényes. A történelem azonban nálunk mára eljutott odáig, hogy a konzervativizmus és a jobboldal már nemcsak liga, hanem párt is, amely tevőlegesen, a nélkülözhetetlen hatalommal kívánja elősegíteni társadalmunkban a *normalitás* érvényesülését. Ennek a helyzetnek az erősödése és stabilizálódása a jelen kérdése.

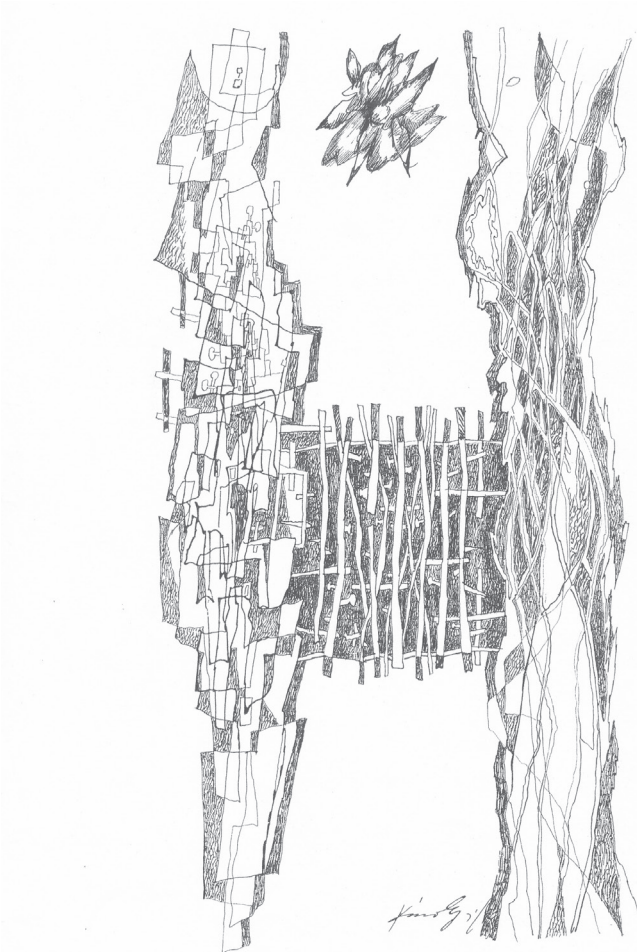
Az eddigieket összegezve a következőket mondhatjuk. Molnár Tamás a rendszerváltás első időszakában az elmondottak szerint fokozott hatást ért el a magyar szellemi életben. Az elmúlt évtizedben pedig mindenekelőtt a jobboldaliságról alkotott felfogása találkozott a hazai politikai folyamatokkal, és erősítette ezek kívánatos irányát. Molnár Tamás ezen a módon nemcsak irodalomtörténetünkbe lépett be, hanem tényezővé is vált politikai gondolkodásunkban, és beépült a magyar filozófiába.

Tekintettel azonban a magyar filozófiai élet öröklött és máig húzódo tehertereleire, elismerésének határai vannak, amit egyik leghíresebb könyvének címével élve a „liberális hegemonia” kifejezéssel jelezhetünk. Molnár Tamás egy meghatározott ideológiát képviselő, a politikai filozófiát művelő gondolkodó volt. Ellentétes irányból a szembenállás önmagában nem meglepő, hanem természetes jelenség. Az egyetértés hiánya azonban elvileg nem jelenti az elismerés hiányát. Egy filozófust lehet kedvelni vagy nem kedvelni, lehet vele egyetérteni vagy nem érteni egyet, filozófus-mivoltát és színvonalát lenézően kétségbe vonni azonban, megengedhetetlen dolog, bár ez az eljárás a magyarországi filozófia történetében „baloldalról” régóta megfigyelhető jelenség.¹¹ A magyarországi filozófiában nem egyszerűen külön műhelyek vannak, hanem hegemon központok, és a periférián megkapaszkodó kis csoportok vagy egyének. Ilyen képet mutat akadémiai és egyetemi filozófiánk nagyobb része. A magyarországi filozófia problémája nem annyira filozófiai-elméleti, mint inkább szociológiai, pszichológiai és politikai probléma. Az a kérdés, hogy ki tekinthető jelentős magyar filozófusnak, ahhoz is elvezet, hogy a kérdést ki dönti el. A probléma egyrészt a szóban forgó filozófia logikai-fogalmi vizsgálatát feltételezi, másrészt a filozófiai élet szocializációjának, társadalmi begyazódásának, intézményesülésének, s egy adott filozófiai nemzedék kialakulásának kérdését is felveti.¹² Nem véletlen, hogy annak idején maga Molnár Tamás is, miközben már „Az értelmiség alkonya” (1961) című korai művében átható bírálattal illette századának teljes, leszereplő értelmiségi rétegét, mondván, hogy az „elszegődött a diadalmas civil társadalom mellé”,¹³ számos későbbi írásában erőteljesen hangsúlyozta a konzervativizmus, illetve a jobboldal kulturális adósságainak, mulasztásainak és égető feladatainak a kérdését, amelyek múlhatatlanul orvoslásra várnak.

JEGYZETEK

- 1 A konferencia előadásai megjelentek: Frenyó Zoltán (szerk.): Molnár Tamás eszmevilága. Barankovics István Alapítvány – Sapientia Szerzetesi Hittudományi Egyetem – Gondolat Kiadó, Budapest, 2010.
- 2 Vö. Frenyó Zoltán: A konzervativizmus, a katolicizmus és a jobboldaliság fogalmi Molnár Tamás gondolkodásában. In Pogrányi Lovas Miklós (szerk.): Konzervatív reneszánsz az Egyesült Államokban. Emlékkonferencia Russell Kirk halálának 20. évfordulója alkalmából. Századvég Kiadó, Budapest, 2016. 68–82. = In Frenyó Zoltán: Korfordulón. Filozófiai tanulmányok. Magyar Tudományos Akadémia, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Filozófiai Intézet, Budapest, 2015. 203–212.
- 3 Erre vonatkozó korábbi kritikai észrevételeim: Frenyó Zoltán: Molnár Tamás: Teisták és ateisták. Egyházfórum, 2004/1. 33.; Uő: Filozófiai kultúra. Tinta, Budapest, 2008. 336–337.; Uő: Korfordulón, i. m. 192.; 210.
- 4 Mihelics Vid: A magyar Gironde. Katolikus Szemle, 1939/4.

- 5 Molnár Tamás: A jobboldal diagnosztikája. Új Magyarország, 4. évf. 1994. 83. sz. 12. o. = Uó: Századvégi mérleg. Válogatott írások. Kairosz, Budapest, 1999. 293–294.)
- 6 Molnár Tamás: Miért nem vagyok konzervatív? Új Magyarország, 4. évf. 1994. 99. sz. 13. o. = Uó: Századvégi mérleg, i. m. 287.
- 7 Edgar Julius Jung: Deutschland und die konservative Revolution. In uó (szerk.): Deutsche über Deutschland. Die Stimme des unbekanntenen Politikers. Nachwort. A. Langen – G. Müller, München, 1932. 380.
- 8 Turgonyi Zoltán: Előszó. Molnár Tamás: Az ellenforradalom. Kairosz, Budapest, 2005. 9–10.
- 9 Molnár Tamás: Az ellenforradalom, i. m. 12.; 102.
- 10 Vö. Molnár Tamás: A jobboldal diagnosztikája. In uó: Századvégi mérleg, i. m. 294–295.
- 11 Egy példa erre Lukács György gögös megállapítása: „Közepes vagy egyenesen rossz filozófiai bürokratákat, katedra-tulajdonosokat kineveztek komoly gondolkodókká. Például Pauler Ákost.” Lukács György: Magyar irodalom – magyar kultúra. Válogatott tanulmányok. Gondolat, Budapest, 1970. 471.
- 12 Vö. Frenyó Zoltán: A filozófusok szenátusa és a nemzet filozófiája. Szempontok a magyar filozófiai kánon problémájához. Magyar Szemle, 2020/9–10. 62–73.
- 13 Molnár Tamás: Az értelmiség alkonya. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1996. 9.

Molnár Tamás és a szocializmus(ok) kritikája

(Bevezetés: Molnár és Motlana) Molnár Tamás legutóbb megjelent visszaemlékezéseiben felidézett egy dél-afrikai találkozót 1969-ből. Nevezett évben történt, hogy Johannesburg egyik fehéreknek fenntartott luxusszállodájában, a megfelelő kormányzati engedélyek beszerzése után, az apartheid-ellenes mozgalom egyik kiemelkedő aktivistája és, Molnár visszaemlékezése szerint, akkoriban Nelson Mandela orvosa, Nthato Motlana együtt ebédelt a magyar származású filozófussal. A kevésbé szívélyes beszélgetés egy pontján Motlana megkérdezte Molnárt, hajlandó lenne-e nemzetközi fórumokon felszólalni az apartheid ellen és az elnyomott dél-afrikai feketék érdekében. Molnár válasza láthatóan meglepte a szabadságharcos doktort: semmi akadály, amennyiben Motlana hajlandó felszólalni a magyarokért, akik kommunista elnyomás alatt élnek.¹ Motlana erre nem volt hajlandó, vélhetően azért sem, mert tartott ügyük szovjet támogatásának elvesztésétől. Molnár több könyvet jegyzett afrikai utazásairól a hatvanas évekből², miközben Motlana az apartheid-ellenes mozgalom egyik prominens szervezőjévé vált és fontos szerepet játszott az 1976-os sowetoi felkelésben, majd a feketéket segítő gazdasági és egészségügyi intézmények kiépítésében, a poszt-apartheid korszakban is.³ Nthato Motlana 2008 végén hunyt el Johannesburgban, Molnár Tamás másfél évvel később a virginiai Richmondban.

De nem is Motlana sértődött elutasítása, hanem Molnár felvetése érdemel itt figyelmet, mivel rámutat a hidegháború értelmiségi állásfoglalásainak nehézségére, egy olyan megosztott világ logikájára, ahol a saját harcunkat a szabadságért mindig mások szabadságtörekvéseinek kárára vívhatjuk. Molnár Tamás számára mindvégig fontos maradt Magyarország és a magyarok sorsa a vasfüggöny mögött. Több emigráns gondolkodóhoz hasonlóan áldozatként tekintett a kelet-európai társadalmakra, amelyeket legyűrt a birodalmi politika logikája, az impériumok által kötött alkuk. Molnár Tamás, az eszmetörténész számára azonban nem is ez a birodalmi működés, hanem az eszme „kisugárzása” állt a vizsgálódás középpontjában. A marxizmus csábítása, amely megbabonázta a nyugati értelmiséget, ez utóbbi pedig mindig újabb és újabb területet és népességet keresett, amelyen „gyakorolhatja” a felszabadítás történelemformáló aktusát. Végül is Motlana elutasításának, amelyre Molnár okkal számíthatott, nemcsak a hidegháborús logika lehetett az oka, hanem egy olyan értelmiségi világhoz való igazodás, amely még a csehszlovák „emberarcú szocializmus” kísérletének bukása után is az eszme újrafogalmazásának útjait kereste.

Molnár Tamás számára a hatvanas és hetvenes évtizedekben a szocializmus eszmei változásai a politikai modernítésra irányuló kritikájának központi elemét alkották. Egyaránt érdekelte a marxista értelmiség hegemoniája a nyugati világban, a két világrendszer egymáshoz való közeledése és az állam átalakulása, illetve a harmadik világ mint politikai terep és „szereplő” megjelenése. Mindhárom „terület” a szocializmus egy-egy formája felé mutat, amelyek azonban az értelmiségi utópizmus hagyományából eredtek. A következő oldalakon Molnár Tamás szocializmuskritikáját követjük a hatvanas és hetvenes években megjelent művei alapján, néhány olyan művére fókuszálva, amely Magyarországon kevésbé vált ismertté.

(A marxista értelmiségi) A Motlánával való találkozó évében jelent meg Molnár Tamás Sartre-ról szóló könyve francia nyelven, amely az egy évvel korábban kiadott angol nyelvű kötet fordítása volt. Míg az amerikai kiadás alcíme a francia filozófust a saját

korszaka ideológusaként említi⁴, addig a francia alcím Sartre vitatkozó, perlekedő filozófiai stílusát emeli ki⁵. Mindkét megállapítás igaz Jean Paul Sartre-ra, a filozófusra, aki meghatározta a második világháború utáni évtizedekben a francia politikai gondolkodást. A Sartre-jelenség ugyanakkor szimptomatikus volt Molnár számára, amennyiben a francia *philosophe* a modernitás utópikus gondolkodásának, így a marxizmusnak egyik huszadik századi letéteményesét és népszerű gyakorlóját testesítette meg. Jean Paul Sartre-ra Franciaországban és a nemzetközi intellektuális életben is, inkább prófétaként tekintettek, mint pusztán filozófusra: hírnöke volt egy új világ eljövételének, amelyben a megnyomorítottak és elnyomottak felülkerekednek a nyárspolgári erkölcsöt makacsul fenntartó burzsoá renden. Sartre társadalomfilozófiájának az alapja az említett burzsoá rend és erkölcsiség kritikáján alapult és elvetésének formáit kereste. Ebben Sartre, Molnár szerint, a francia irodalom 19. század közepe óta tartó hagyományát követte, amely a polgári *milieu* kisszerűségét és megnyomorító kényszereit ábrázolta, felmaggasztalva a kívülállók, nyomorultak, a „gyalázatosak” erkölcsét. Nem véletlen, hogy a francia irodalom 19. századi történetéből Charles Baudelaire és Gustave Flaubert voltak a legfontosabb szerzők Sartre számára; megteremtői egy olyan burzsoáellenes hagyománynak, amely a 20. században a marxizmussal párosulva a kapitalista polgári rend megdöntését és az új világ és új erkölcs eljövételét ígérte.

Sartre számára a burzsoázia rendje, követve a marxi értelmezést, a hamis tudat (*falsche Bewusstsein*) rendjeként tételeződött. E hamis tudattal szemben olyan minták állíthatók, amelyek alapjaiban elvetik a polgári erkölcsöt; éppen bűnük és bűnös életmódjuk igengőiként mondanak nemet e hamisságra. Az elnyomott, kisemmizett, de ugyanakkor helyzete ellen lázadó és a polgári értékrendhez legkevésbé igazodó *bastard/bâtard* személyében Sartre a tisztaság megtestesítőjét látja, azt, akit megnyomorított a kapitalista polgári rend, de ennek ellenére büszkén vállalja magát és kívülállását, a társadalom megvetése ellenére. Éppen azzal válik a burzsoázia mártírjává, hogy saját maga dönt – a döntés pedig Sartre filozófiájában a szabadság prekondíciója, – kívülállásáról. Sartre e mártír szerepét Jean Genet személyében és életútjában látta meg. A francia író, költő, drámaszerző egy prostituált gyermekeként született 1910-ben, akit korán nevelőszülőkhöz adtak és fiatalon összeütközésbe került a törvénnyel. Fiatalkorában csavargóként élt, tolvajlásból tartotta fenn magát, a francia hatóságok pedig homoszexuális életmódját sem nézték jó szemmel. Éveket töltött franciaországi fegyenclepen, nem volt még negyvenéves, amikor életfogytiglani börtönre ítélték tízszeres visszaesőként. Az ítélet a francia értelmiség, így Sartre, heves tiltakozását váltotta ki, így a köztársasági elnök Genet-et kegyelemben részesítette. Genet regényeinek és drámáinak hősei és cselekményei abból a világból származtak, amelyet szerzőjük megélt. Az erőszak és a homoszexualitás ábrázolása műveinek folyamatos betiltásával járt. Kultuszához maga Sartre járult leginkább hozzá 1952-ben írt *Szent Genet, komédiás és mártír* című hosszú monográfiájával.

Genet személye rendkívül fontos Sartre forradalmi filozófiájának megértésében. Molnár Tamás szerint ez nem a politikai, hanem a személyes erkölcs területén indított támadás volt a polgári morál ellen: a bűn forradalmi tetté való kifordítása. A filozófus feladata pedig az, hogy ezt a lázadást, az új világ kezdetét jelezze. Sartre egzisztencializmusa, ahogy Molnár leírja, az ön-teremtés amorális immanenciájaként testesül meg a genet-i *bâtard* személyében. Az elnyomó burzsoázia megdöntését, a kisemmizettek érdekében való fellépést Sartre természetesen akkor sem tagadta meg, amikor saját filozófiája eltávolodik az egzisztencialista kiindulópontjaitól, és a döntés és szabadság kérdését a marxista történelemfilozófia kérdéseibe ágyazza. A kisemmizettek, kívülállók

ekkor már mint a szűkösség elszenvedői jelentek meg, akiket egy kommunista társadalom bősége kárpótolhat csak. A marxisták és marxizáló francia értelmiség számára a Szovjetunió ennek a kommunista társadalomnak a fő letéteményes volt. Ezt az öncsalást nemcsak Molnár, de számos kortárs gondolkodó vetette az említettek szemére.⁶ Az, amit a burzsoá társadalmon Sartre számonkért, a szovjet diktatúrában egyenesen értelmezhetetlen lenne. Ezt az ellentmondást jól szemlélteti Molnár Genet példájával: „Jean Genet, Sartre szerint, azért válik »bűnözővé« mert ő »a fogyasztói társadalom páriája: a rítusok [a tolvajlás és a szodómia], amelyeket titokban gyakorol, annak a társadalomnak a legfontosabb tettei, amelyek elutasítják őt: a feláldozást és felemésztést, más szóval a rombolást.« De hogyan értsük ezt a kijelentést? Genet a Szovjetunióban termelővé (munkássá) válna, amely esetben a kommunista, csakúgy, mint a nyugati fogyasztói társadalom, elnyomná a tolvajlásra és szodómiára irányuló alapvető választását; vagy a Szovjetunióban is csak tolvaj és szodomita lenne, ebben az esetben pedig nem foglalná el helyét a termelő munkások sorában. Vagy esetleg Sartre úgy érti, hogy a Szovjetunióban mindenki szabadon dönthet, arról, hogy munkássá válik, amely a legszabadabb és legmagasztosabb választás? Viszont akkor ezzel azt érti, hogy a tolvajlás és a szodómia alsóbbrendű választások, amelyeket nem hoznak meg az elképzelhető legjobb társadalomban.”⁷

Miközben ezek az ellentmondások terhelik a filozófus-ideológus Sartre alapvetéseit és viszonyát a létező szocializmusokkal kapcsolatban, a hatvanas években Sartre maga is többször adja igazolását a forradalmi terrornak. Ugyan ekkor már, többek között az 1956-os forradalom hatására is, eltávolodik a szovjet bürokratikus rezsimtől, de új eszményei, Kína, Kuba és Vietnám sem a humanista társadalomirányításról váltak később ismertté. Sartre új területet talált és a kitaszítottak új csoportját a felszabadítás számára: az ötvenes évek dekolonizációs harcai, a gyarmati világot felváltó poszt-koloniális állapot Sartre számára ígéretesebbnek bizonyult, mint a forradalmi lendületét elvesztő hagyományos nyugati marxizmus és a bürokratikus rendszerét elhagyni képtelen szovjet blokk. A permanens forradalom, a társadalmi mozgás és a felszabadítás lehetőségét rejtette az *tiermondializmus*, amely ekkor kezd kibontakozni és egyre fontosabbá válni a világ kommunistái számára. Molnár a nyugati világ ezen értelmiségi vonzalmait már korán felismerte, későbbi munkáiban megannyi alkalommal visszatért a kérdéshez.

(„*Marxista enklávén Utópia földjén*”) Molnár Sartre gondolkodását a modern utópia egyik kései fejezeteként látta: „Sartre önmaga inkább csak egy újabb variációját nyújtja a központi utópiának amikor a kollektivitás utópiáját harangozza be, az egyedüli célt, amely felé minden tudat, egy akaratként egyesülve, törekszik. Az összes epigonok közül, talán Sartre az egyetlen, (mégis nyilvánvalóan a legkevésbé elkötelezett és a jó öreg szabadságra leginkább féltékeny közülük) aki még mindig azt reméli, hogy ez egy hirtelen, világméretű, kataklizmaszerű felfordulás során fog megtörténni, amelyben a harmadik világ népei együttesen lerázzák láncukat. Talán ő a legutolsó hűségese védelmezője a marxista enklávénak Utópia földjén.”⁸

Ez az az utópikus gondolkodás, amelyről a hatvanas évek folyamán Molnár Tamás nagy sikert arató kötetekben hosszasan értekezett. Ezeket a vizsgálódásokat Molnár tágabb eszmetörténeti horizonton vázolta fel, több évszázadnyi eszmei fejlődés sajátosságait kimutatva. Az 1961-ben megjelenő *The Decline of the Intellectual* című könyvét⁹ az olvasóközönség és a kritika is jól fogadta. Harmadik fejezetében szól Molnár a marxista értelmiségről, amelyben már Sartre-kritikájának alapvonalai is megjelennek¹⁰. A marxista értelmiség, konkludál Molnár, az utópia nevében hajlamos és hajlandó feláldozni az

államot és a politikai közösség intézményeit: valójában marxista értelmiség az, amely önmagára veszi a pusztítás ideológiai feladatát; megindokolja az erőszak szükségességét a meglévővel szemben az eljövendő nevében.¹¹ Illeszkedik a többi kortárs értelmiségi csoporthoz, legyenek azok progresszívek, liberálisok vagy akár konzervatívak, amelyeknek végső soron az egységes világ(kép) kialakítása, a kulturális széttagoltság felszámolása és a hatalom „szétszórása” a célja, végül a technológia és a technikai fejlődés eszközt alkalmazva.

Molnár ennek a világnépnak a kialakulását az 1967-ben megjelent, utópikus gondolkodásról szóló kötetében elemezte.¹² Annak az évszázadok tartó törekvésnek a leírásával, mely a „transzcendentális” felszámolását tűzte ki célul, az immanencia megvalósítása nevében. Molnár ebben a művében az utópia végső célját az emberi nem egységében látta, amelynek eléréséhez viszont, az ígéretekkel ellentétben, a hatalom megragadására és addig nem látott koncentrációjára van szükség.¹³ Így ér el az utópia a szovjet és a kínai modellekig, amelyek valódi elnyomást, a társadalmi uniformitást és konformitást, a tradicionális szabadságok elvesztését és az azokat garantáló intézmények lebontását eredményezik. Molnár nem elsősorban a politika és a politikusok kritikáját fejt ki, hanem ezen rendszerek eszmei alapjának, az értelmiségi működés önbecsapásának logikáját és mechanizmusait igyekszik feltérképezni: az elnyomó rendszereket követelménynek tartja. A marxista értelmiségi és a kommunista rendszerek uralma tehát a végét jelentik egy folyamatnak.

(Első, második és a harmadik világ) Molnár Tamás a hetvenes évtizedben nagy hangsúlyt helyezett a politikai helyzet, az ideológiai és nemzetközi politikai fejlemények elemzésére. Franciaországban 1970-ben jelent meg *La gauche vue d'en face* című könyve¹⁴, amely nagy sikerre tett szert a hazai olvasók körében. Ennek egyik oka, hogy Molnár itt lényeglátó elemzőkészségéről tesz tanúbizonyságot: a baloldal eszmei és politikai mozgását nem elsősorban a jobboldalhoz való pozíciójából, hanem belső mozgásaiból, vajúdásaiból vezette le. A kötet azt vizsgálta, hogy a baloldal, amely nyugaton, így Franciaországban is, kormányzóképes erővé vált, hogyan esik mégis a radikális baloldal csapdájába. Két alapvető pozíció különbségéről van szó: egyrészt a szocialista-szociáldemokrata baloldaltól, amely jelentős tagsággal rendelkezik és a társadalmi változást kívánja alakítani, másrészt a radikális baloldaltól, amely újabb és újabb utópikus célokat állít fel, magának vindikálva az igazi baloldaliságot, végül az eszme elárulásával vádolva a szocialista-szociáldemokrata baloldalt. Ez egy olyan ellentmondás, amellyel utóbbiaknak mindig szembe kell nézniük és a baloldal alapvetően utópikus történelmi projektjét tekintve véve, végül mindig vereséget kell, hogy szenvedjen. Molnár jól látta, hogy ezért lehetséges az a politikai folyamat, amelynek során a baloldal elsősorban a kulturális életet tudta meghódítani a hatvanas években, míg a kormányzati pozíciókban visszavonulót kellett fújni. A baloldali projekt megvalósításának lehetőségét leginkább az Egyesült Államokban látta ekkor, amelynek progresszív politikai tendenciái nem hagyták érintetlenül a társadalmat.

Hat évvel később megjelent kötetében Molnár ugyanakkor már egy új modell kialakulását prognosztizálja. A hetvenes évek közepén divatossá vált konvergencia-felfogásokat vetette ekkor kritikai megfontolások mérlegére *Le socialisme sans visage. L'avènement du tiers modèle* címen megjelent elemzésében.¹⁵ Az alcímben szereplő harmadik modell, egy olyan technokratizált és technicizált, ugyanakkor erősen bürokratizált társadalmi rend felé mutat, amelyben az erős állam biztosítja mindezen apparátusok hatalmát. A nyugati jóléti állam és az „emberarcú” keleti szocializmusok

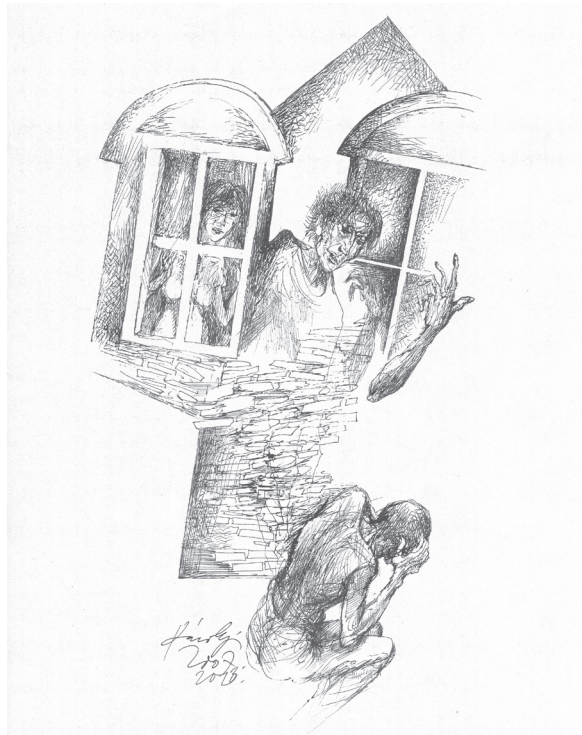
hasonló tendenciái egyesülnek e konvergens modellben. A tapasztalat viszont a hetvenes években azt mutatja, hogy akármennyire is erős az állam, legyen szó nyugati mintájú kapitalizmusról vagy tervutasításos szovjet modellről, a folyamatok gazdasági visszaesést, uniformizált és elszürkített társadalmakat, a civil társadalom felszámolását eredményeznek. Az erős állam képe mögött ugyanis a társadalmat uraló feudumok rendszere (*féodalitás*) működik: a szakszervezetek, a bürokrácia, a nagyvállalatok, a technokrácia csoportjai vagy a média irányítói mind monopóliumhelyzetre törekszenek saját területükön. Ez a változás pedig, ahogy Molnár a kötet utolsó fejezetében elemezte, átformálja a politika nyelvét és a közösség dolgairól való gondolkodást is.¹⁶

Az imént kifejtett hatalmi és társadalmi tendenciák elérték a Sartre által a felszabadulás utolsó letéteményesének tekintett „harmadik világ” országait is. Molnár Tamás a nyolcvanas évek elején ismét francia nyelven foglalta össze¹⁷ a harmadik világ politikáját illető nézeteit: elsősorban azt az ideológiát kritizálta, amely a „harmadik világot” eltérőként tételezi, és magát radikálisan másnak állítja be az első, nyugati kapitalista blokk és a második világ, a szovjet blokk országaival és társadalmipolitikai rendszereivel szemben. Valójában nem történik más, így Molnár, mint az első és második világ eszméinek és politikájának felhasználása annak érdekében, hogy az „alulfejlett”, volt gyarmati országok gazdaságilag fel tudjanak zárkózni. A „harmadik világ” fogalmát egy, az ott élő népeket és kultúrákat összemósó ideológia tartja fenn, amelyet a marxista értelmiség saját politikai kísérleti terepeként kíván felfogni. A könyv már a nyolcvanas évek elején született, amely a baloldal és a különböző szocialista elképzelések hanyatlásának kezdetét jelölte, úgy a nyugati marxista értelmiség, mint a keleti kommunista államrendszerek számára. A neokonzervatív forradalom, amely az angolszász területekről indult és elősegítette a globalizáció neoliberális fejlődését, azonban szintén nem nyerte el Molnár Tamás tetszését.¹⁸

(*Befejezés: Sartre és Bernanos*) Molnár Tamás a hatvanas és hetvenes évek folyamán kifejtett szocializmuskritikája az értelmiség utópikus eszmei koncepcióján alapult. Ennek a kritikának a középpontjába részben Sartre személyét állította: olyan utópikus gondolkodóként jellemezte a francia filozófust, aki a moralitást alávetette utópikus céljának, gondolkodását e cél igazolása érdekében igazította, míg tekintetét elfordította a politikai realitástól és az általa támogatott politikai rendszerek működésének terrorjától. Molnár hangsúlyosan emelte ki azt az ellentmondást, amely az emberi felszabadítást és a terror szükségességét egyaránt igazolni kínálta. Pontosabban, a marxista értelmiségi személyét bírálta, aki nem tudott ellenállni a politikai csábításnak. Sartre személyével szemben a molnári életmű egyik hőstét, Georges Bernanos-t állíthatjuk. Molnár 1960-as biográfiájában¹⁹ Bernanos-t a 20. század első felének legnagyobb francia keresztény íróinak egyikeként mutatja be Paul Claudel és François Mauriac mellett. Ami fontosabb, hogy olyan értelmiséginek tartotta, aki számos politikai tapasztalatot szerzett, sokfelé élt a világban, ugyanakkor mindvégig megőrizte keresztény alapon álló erkölcsi integritását, és aki képes volt arra is, hogy ellenálljon a két világháború közötti fasizmus csábításának. Bernanos így a szilárd erkölcsi alapokon álló szabad ember típusa, aki szenvedélyei és temperamentuma ellenére, illetve az őt körülvevő politikai világ csábításával szemben is visszatér az erkölcsi alapzathoz²⁰, példát mutatva nem csupán az egyén, de a közösségek számára is.

JEGYZETEK

- 1 Molnár Tamás: *Visszatekintés*. Ford.: Barna 8 Uo. 136–137. (saját fordítás, a francia fordítás
Teréz. Szerk.: S. Király Béla és Stamler
Ábel. Budapest: Magyar Szemle Füzetek, 9
2021. 46. Az átdolgozott, magyar nyelvű kiadás: Molnár
Tamás: *Az értelmiség alkonya*. Ford.: Mezei
Balázs. Budapest: Akadémiai, 1996.
- 2 Thomas Molnar: *Africa; a Political Travelogue*. 10 Uo. 74–112.
New York: Fleet Publishing, 1965.; Thomas
Molnar: *L’Afrique du Sud*. Paris: Nouvelles 11 Uo. 112.
Editions Latines, 1966.; Thomas Molnar: *South
West Africa: The Last Pioneer Country*. New 12 A magyar nyelvű kiadás: Molnár Tamás: *Utópia
York: Fleet Publishing, 1966.* – *Örök eretnekség*. Ford.: Boros Attila. Budapest,
Szent István Társulat, 1992.
- 3 Coetzee, C & Pienaar, H.: Nthato Harrison 13 Uo. 99–135.
Motlana, In: *They Shaped Our Century: The
Most Influential South Africans of the Twentieth 14 Thomas Molnar: *La gauche vue d’en face*. Paris:
Century*. Cape Town: Human & Rousseau, 1999. 15 Thomas Molnar: *Le socialisme sans visage.
364–268.* *L’avènement du tiers modèle*. Paris: PUF, 1976.
- 4 Thomas Molnar: *Sartre. Philosophe de la 16 Uo. 173–187.*
contestation. Paris: La Table Ronde, 1969.
- 5 Thomas Molnar: *Sartre. Ideologue of Our Time*. 17 Thomas Molnar: *Tiers-monde. Idéologie-réalité*.
New York: Funk & Wagnalls, 1968.
- 6 Elsősorban Raymond Aron 1955-ös művére, 18 Molnár Attila Károly: Molnár Tamás és az ame-
Az értelmiség ópiumára gondolhatunk, amely rikai konzervatívok. In: Molnár Tamás – Bernard
minden bizonnyal nagy hatással volt Molnár Dumont: *Emlékfoszlányok*. Budapest: Századvég,
Tamásra is. 2021. 7–32.
- 7 Molnar: *Sartre: Ideologue*, i. m., 69. (saját 19 Thomas Molnar: *Bernanos: His Political Thought
fordítás – P. M.)* and *Prophecy*. New York: Sheed and Ward, 1960.
20 Uo. 186–191.

Az utópia fogalma és kritikája Molnár Tamásnál

Molnár Tamás az utópia kérdésével számos cikkében, könyvében és tanulmányban foglalkozott. Molnár szkeptikusan viszonyult az emberi természet javíthatóságáról vallott modern elképzelésekhez, úgy véelve, hogy ezek nem veszik figyelembe az embernek, a teológia nyelvén szólva „bukott” természetét – vagyis figyelmen kívül hagyják az eredendő bűn eszméjét, ebből következik, hogy az állam – legyenek intézményei bármilyen racionálisak – sohasem lehet képes az ember ontológiai korlátozottságát megváltoztatni. A modern politika, Molnár szerint olyan emberképre alapoz, amely – a felvilágosodás korának szekularizációs tendenciáival összhangban – nem veszi számításba ezt a vallási – vagyis a racionalista felfogás nézőpontjából „irracionalista” elemet – a modern társadalmak és politikai eszmék, politikai konstrukciók és megoldások tanulmányozásából azonban éppen arra a következtetésre juthatunk, hogy a racionális emberképre épített politika illúzió. Az illúzió utópián alapul – az emberről, az ember elérhető céljairól és a felépítendő ideális államról vagy megvalósítandó ideális politikáról alkotott utópisztikus gondolkodáson.

Az utópisztikus gondolkodás Molnár szerint az emberi természetnek, mint rögzített, határozott kontúrokkal rendelkező valóságnak a feloldására irányul, s ez a legtöbb esetben együtt jár a múlttal szembeni határozott ellenszennvel, sőt ellenségességgel, a teljes eltörlésének vágyával, az elmúlt idő eljövendővel szembeni leértékelésével. A „rossz kiküszöbölhető” – ebben a tételben lehet Molnár szerint a legnagyobb érvennyel megragadni az utópizmus alaptermészetét.

„Az utópista nem hisz az emberi természet állandóságában [...] ha az emberi természet nem volna állandó, aligha beszélhetnénk civilizációról, a múlt leckéjéből való okulásról, vagy a régmúlt korok üzenetéről [...] bármilyen új az, amit [minden nemzedék – az én betoldásom, P. Z.] az élet sodrában alkot, mégis mindig visszaidéz valamit a múltból.”²¹

Molnár, *Utópia, az örök eretnekség* című könyvében fejtette ki a legrészletesebben az utópikus gondolkodásra vonatkozó bírálatát. A könyvben arra vállalkozik, hogy megmutassa az alapeszméket, amelyek a politikáról, az államról és a társadalomról vallott, jellegzetesen utópisztikus elképzelések háttérében tetten érhetőek. Az ő értelmezésében az utópia iránti vágy egy gondolkodási forma eredménye, amely az elme „igen erős” utópikus hajlamának köszönhető, amely „szinte minden korban megnyilvánul”²², hegemón szerepbe azonban csak korunkban jutott. Azt is mondhatnánk, hogy könyvében úgy találja: nem csupán az olyan fantasztikus és irodalmi elképzelések tekinthetők utópiának, mint Campanella *Napvárosa* vagy Morus Tamás *Utópiája*, hiszen a modernitás egyszerűen kísérletet tett arra, hogy e fantasztikus vagy szatirikus irodalmi elképzeléseket megpróbálja a gyakorlatban is megvalósítani.

Ugy tűnik, hogy Molnár számára az utópizmus kritikája mindenekelőtt az egalitarizmus kritikáját jelentette – és ez a gondolat hol kiélezettebben, hol visszafogottabban, de egész munkásságán végigvonul. Az utópiakönyvben is éppen ez a közös nevező: az utópizmus (legyen az ókori görög, középkori keresztény eretnek vagy modern marxista) egyenlőséget akar a létben, ezért tagadja a „külső istent” (panteizmus), ezért tagadja a természetek és az esszenciák különbözőségét, törekedvén arra, hogy mindent mindennel egybeolvasson egy differenciálatlan politikai-társadalmi egyenlőségben (amely az utópisták reményei szerint majd mind a politikát, mind a társadalmat felszámolja).

Talán egyesek számára meglepőnek tűnhet, hogy Molnár Tamás a modernitás látszólag oly különböző indíttatású és filozófiai értelemben oly sokféle gyökerű politikai koncepcióit, amelyek így-vagy úgy, de magukévá tették az egyenlőség gondolatát, egy ilyen egységes alapra vezeti vissza. És ez az eljárás talán a túlegyszerűsítés gyanúját is felkeltheti. Vajon a modernitás nagy „politikai narratívái” valóban csupán ugyanazon – „utópista” – forgatókönyv különböző fázisai lennének? – kérdezhetnénk.

Valóban úgy látszik, hogy a modernításban népszerű politikai elképzelések általában az „egyenlőségre”, az „igazságtalanság megszüntetésére” vagy a „tökéletes társadalom” létrehozására irányulnak. Szemben az olyan premodern utópiákkal, amilyen például Platón *Allama*, semmi esetre sem tűzik ki célul az „ideális egyenlőtlenség” elérését. A nem kifejezetten utópista, de „politikailag korrekt” szóhasználatban az „egyenlőtlenség” elve a mai napig „nem hangzik jól” – a gyakorlati politika hangoztatott célkitűzései pedig többnyire éppen az „egyenlőtlenségek kiküszöbölésére” irányulnak.³ Nos, Molnár Tamás álláspontja határozottan – és bátran – szembefordul az ember és a társadalom természetéről való domináns elgondolásokkal.

„A társadalom egészében véve az emberek közötti egyenlőtlenségen nyugszik. A feltaláló, az újító, a kivételes ember valami újat hoz létre és biztosítja a haladás folytonosságát; a többiek vagy igyekeznek még nála is jobban csinálni, vagy egyszerűen csak az ő kreativitásának segítségével javítanak a saját sorsukon.”⁴

Molnár szerint az egyenlőtlenség folyamatos negációja a létezés minden szférájában és szintjén végül is egyrészt egy homogenizáló törekvésben ölt testet, amelynek egyik legjelentősebb mai szimbóluma a *gép*⁵, másrészt folyamatos képmutatásba torkollik, amely éppen ezzel elleplezi a valóság legalapvetőbb tényeit. Az utópikus gondolkodásmód, a jelenben⁶ leginkább a „kommunizmus által képviselt tendenciában”⁷ ragadható meg, úgy tűnik, konsztans módon jelen van a történelmünkben és magában az emberben.

Molnár már bizonyos kereszténység előtti, klasszikus görög gondolkodók esetében határozott jeleket lát az utópikus gondolkodás megnyilvánulására. Szinte magától értetődik Platón *Allama*, ugyanakkor a platóni államot kritizáló sztoikus Zénónnál is utópizmust vél felfedezni, amikor az a „bölcsek társadalmáról” elmélkedik.⁸ Az utópista – legyen az keresztény vagy pogány – „tekervényes úton” a ciklikus időfelfogás helyreállításánál köt ki, vagyis „a szabadságot nélkülöző világ kereszténység előtti eszméjét támasztja fel [...] el akar menekülni a történelemből” (Eliade).⁹ Azaz az utópizmus gyökerénél azt a türelmetlenséget és hübriszt találja, amellyel az ember mintegy nem nyugszik bele teremtményi státusába, és az istenség pozíciójának bitorlására tör.¹⁰ Az utópizmus az „öcsésbítés [...] éppoly eredendő, mint az emberi tökéletlenség [...] s mindkettő az eredendő bűnben gyökerezik.”¹¹ Az utópista ezért, legyen bár felekezeti értelemben vallásos vagy ateista, egy bizonyos értelemben mindenképpen „vallásos” ember.¹² Azt feltételezi, hogy az emberiség életében volt valaha egy olyan tökéletes állapot, ami később megromlott, és amit pusztán emberi erővel helyre kell és lehet állítani, és ez alapvetően nem attól függ, hogy az utópista tételez-e valamifajta istenképet. Az utópia vallási gyökerei a középkori keresztény eretnekmozgalomban, például a millenarizmus egyik változatában, az ún. „khiliazmusban” is felfedezhetők. A fő itt a *János apokalipszis*ében feltűnő „Krisztus ezeréves királyságának” közeli eljövetele volt, s a totális egyenlőség, valamint e királyság polgárainak „tisztasága” került előtérbe. Már itt megjelenik az intézmények vallási és világi autoritást szabályozó és ellenőrző hatalmának eltörlése: intézményekre a vallásos és az ateista utópista esetében sincs szükség.

„A közösség tisztességét, bölcsességét, boldogságát a belső erény biztosítja, vagy közvetlen isteni ihletettségéből fakad [...] a legfőbb mozgató valószínűleg az abszolút tisztaság utáni vágy (mint az eretnekség esetében) – test, lélek, társadalmi élet, politika, egyházi szervezet

tisztasága iránti vágy, amelyet [...] csak a legdurvább erőszakkal lehet érvényre juttatni [...] A közösség elveszti szabadságát, és korlátlan hatalom jut a kiválasztottnak [...] a tisztaság követelése bűnökhöz vezet.”¹³ Molnár tehát egyértelmű kapcsolatot feltételez a khiliazmus és a modern totalitarizmusok között.¹⁴ Az „Ezeréves Birodalom” helyébe az újkorban a forradalom fogalma kerül, tehát ebben az esetben is egy vallási fogalom szekularizálódásának vagyunk tanúi.

Az utópista Molnár szerint azt is feltételezi, hogy „csak akarni kell, és a világ erényessé válik”,¹⁵ vagyis olyan voluntarizmust hirdet, amely egyáltalán nem törődik az emberi természet objektív korlátaival, és mindent a „rossz körülményekre”, nem pedig az emberi nem „bukott természetére” hárít.¹⁶ A középkori vallásos és a modern szekuláris utópiák között a különbség kisebb, mint első pillanatban látszik.¹⁷ Az utópista gondolkodás politikai teológiáját tehát nem az határozza meg alapvetően, hogy hisz-e Istenben, inkább az, hogy akár hisz benne, akár nem, az utópista tagadja az eredendő bűnt, és úgy tesz, mintha az eredendő isteni bölcsesség, tisztaság állapota az ember számára minden további nélkül elérhető volna. Az „utópista gondolkodás rendkívül irracionális [...] legfőbb igazsága: minden egyenlő mindennel [...] ez nem pusztán politikai igazság (a totális demokrácia igazsága), hanem mindenekelőtt ontológiai igazság (panteizmus).”¹⁸ Vagyis azt mondhatjuk, hogy Molnár szerint a középkori keresztény eretnekségek panteisztikus beállítottsága az, ami aztán később visszatér a német idealizmus „abszolút szellem” fogalmában, ezt követően pedig „korunk legnagyobb horderejű utópizmusában,”¹⁹ a marxista eszmében is szekularizálódik.

A felvilágosodás után a marxizmusban jelenik meg szerinte talán a legpregnansabban, hogy mi az utópia *par excellence* természete, ennek vizsgálata folyamán tanulmányozhatók legjellemzőbb vonásai, ezért Molnár az utópiakönyvében hosszabb fejezeteket szentel a marxizmus kritikájának. Úgy tűnik, hogy értelmezésében Marx és a marxista szerzők jobbra légből kapott kijelentésekre támaszkodnak – habár rendszereiket, mint „tudományosat” gondosan elkülönítették az „utópista szocialisták”²⁰ elképzeléseitől. „Marx elemzése éppen ott veszi el tudományos hitelét, ahol kijelenti, hogy a maradéktalan földi boldogságot adó tudomány mellett minden egyéb vallás, jog, állam fölöslegessé válik.”²¹ Vagyis a marxizmus „tudományossága” merő látszat és illúzió, a marxizmusnak a hegeli abszolút szellem filozófiájából leparólt elvei ugyanis semmi esetre sem szolgálják a társadalmi folyamatok természettudományos pontosságú elemzését (mint ahogyan ezt egyébként a marxizmus magáról hirdeti).

Molnár szerint azonban nemcsak a kommunizmus, hanem a liberális demokrácia is meglehetősen utópisztikus eszme. Kétségtelen, hogy ez a tény nem kevés olvasója számára lehet problematikus, hiszen a liberális demokráciát (vagy egyszerűen a demokráciát) általában úgy szokás bemutatni, mint a kommunizmushoz hasonló utópisztikus totalitárius rezsimekre adott egyetlen lehetséges választ, valami olyasmit, ami az „elnyomással” szemben mintegy a „reális szabadság” lehetőségét ígéri. Molnár értelmezése azonban más.

Szerinte a nyugati típusú demokrácia is lehet utópia, hiszen a demokrácia vak az emberek közötti kvalitatív különbségekre, amelyen például az intelligencia, az önmérséklet, a tudás vagy a kompetencia – és leginkább azért, mert azon az utópikus előfeltételen alapul, hogy a sokaság bölcs. A sokaság azonban a legtöbb esetben manipulálhatónak mutatkozik, nem pedig bölcsnek. Ezek az elgondolások Molnár számára végső soron az instrumentalizált ész olyan konstrukciói, amelyek egyrészt nem vesznek tudomást az emberi természet alapvető és áthághatatlan korlátairól, másrészt pedig azt feltételezik, hogy a társadalmi probléma végül is megoldható a „mérnöki racionalitás” segítségével hívásával, amelynek egyetlen vonatkoztatási pontja az egyén.²² És ha ezek a konstrukciók vakok a szigorúan mennyiségi problémákon túlmutató valóság szubtilis rétegeire, akkor valóban képtelenek a létet az egyén legdurvább materiális szükségletein túlmutatóan értelmezni.

Molnár hangsúlyozza, hogy a radikális-demokratikus progresszionizmus jellemzően materialista igazságossági koncepció, amely bármennyire is különbözik a marxista utópizmustól *módszereiben*, az értékek tételezését tekintve egészen közel áll ahhoz. Főként a végső célok tekintetében lát konvergens elképzeléseket. A fejlődéselvű elképzelésnek – legyenek azok marxisták vagy sem – az egyik legfontosabb premisszája már a korai angolország liberalizmusban is megmutatkozott: bármiféle külső korlátozás, amely nem kedvez a tisztán gazdasági elvnek, az valami önmagában véve káros, a jövő viszont kétségtelenül boldogabb kilátásokat jelent a múltnál, a társadalom automatikusan fejlődik (ha hagyják), és a boldog jövőben megvalósuló kilátások el fogják hozni a hatalom minimalizálását, lehetőség szerinti megszüntetését. Molnár elemzéseinek értelmében mind a kommunizmus, mind a demokratikus liberalizmus távlati célja a hatalom kiküszöbölése, de legalábbis a lehetőségek szerinti minimalizálása. Mindkét doktrína eleve hatalom-, állam- és hierarchiaellenes, miközben az emberi élet céljait teljes mértékben az immanencia keretei között próbálják meghatározni.

Molnár az utópiakönyvben e témával kapcsolatosan meglehetősen radikálisan fogalmaz:

„Bár a két ideológia [a liberális demokrata és a kommunista] látszólag szemben áll egymással, mégis mindkettő ugyanarra az utópikus alapra, a demokrácia modern fogalmára épül, amelynek lényege egyfajta egyetemes középosztály [...] a nézetkülönbségek egyre felszínebbé válnak, csak értelmiségi köröket érdekelnek, amely körök nem hajlandók elfogadni, hogy »az ideológiák kora lejárt« [...] ahogy John C. Murray megállapítja [...] A cél az, hogy az emberi élet minden kérdését az egyedüli, mindenható politikai eszközzel: a többségi szavazás eszközeivel oldják meg.”²³

A végső elemzés tekintetében elmondhatjuk: Molnár értelmezésében az utóbbi két évszázadban népszerűvé vált modern politikai ideológiák nagyjából ugyanazt hangsúlyozzák, amit a materializmus: a kozmosz homogén, és nincsen valóságos távolság a kormányzó és a kormányzott, a király és az alattvaló, az úr és a szolga között. Nem létezik a születéshez köthető hierarchia – minden és mindenki „kicserélhető” és, legalábbis elméletben, „mindenki megfelel mindenre”, minden hierarchia csak ideiglenes és funkcionális (ha ezek a nézetek nem tagadják egyáltalán a hierarchiának a létjogosultságát is). Azonban a modernitás olyan kritikusai számára, mint Molnár, úgy tűnik, ez a tagadás nem jelentékteleníti el az emberek közötti hierarchikus különbség *valóságos* voltát, hiszen egészen egyszerűen már a külvilág mindenki számára nyilvánvaló tapasztalati valóságát sem lehet egyszerűen a mennyiségre redukálni, ugyanis minőségi elemek is jelen vannak a tapasztalásban és a létezésben, amelyek *eo ipso* nem lehetnek egymással egyenlők. Mivel a dolgokban különbözőségeket tapasztalunk, s mivel a világ nem egy egyszerű és egységes entitás, hanem különböző entitások differenciált valósága – két létező sohasem lehet egymással egyenlő anélkül, hogy azonos ne lenne.

Molnár Tamás kétségkívül meggyőzően érvel amellett, hogy az utópikus gondolkodást nem lehet egyetlen kifejezett korhoz kötni, mint ahogyan amellett is, hogy a különböző elképzelések között érdemes különbséget tenni az utópizmusok mértéke és irányultsága szerint is. Felvethető ugyanakkor a kérdés, vajon nem lehetséges-e, hogy csak azokat a társadalmi-politikai rendszereket nevezhetjük valóban utópiának, amelyek radikális túlzásokra ragadtatják magukat. Józan gondolkodó, legyen bár liberális vagy szocialista hajlandóságú, tisztában van vele, hogy sohasem lehet *teljes* az egyenlőség, *teljes* a tisztaság, egyáltalán problémamentes a világ. Ha a társadalom jobbításának vagy jobbíthatóságának céljáról és lehetőségéről, mint utópikus illúzióról már *ab ovo* lemondanánk, vajon egyáltalán volna-e valami, ami egy igazságtalan (vagy annak vélt) helyzetből való kilábalásra készítené? A konzervatívnak tartott vagy magukat annak

gondoló filozófusok, írók, gondolkodók sem utasították el *teljesen* a pozitív irányú társadalmi változás vagy változtatás lehetőségét. Burke például a 18. század második felében még egyfajta „evolúcióban” is gondolkodott. Kétségtelen, hogy ilyen értelemben talán Molnár sem utasítaná el *teljesen* a fejlődés gondolatát; ahogyan például keresztény gondolkodóként a kereszténység megjelenését és az abból deriválható bizonyos politikai elvek elterjedését kétségkívül egy, a pogányságnál „fejlettebb” civilizáció megteremtőjének tartja. Azzal is szembe kell néznünk azonban, hogy a modernitásban, főként annak forradalmi értelmezésében nem egy burke-i jellegű organikus fejlődésre találunk példákat, hanem valóban sokkal inkább a múlt ideológiai megtagadására a civilizáció és kultúra uralkodó baloldali szemlélete által. Eközben minden eddiginél erőteljesebb kísérletek történtek a valóság, az emberi természet, a természeti környezet, a társadalmi viszonyok radikális *átformálására* – azok az elvek pedig, amelyek az átformálás gyakorlata nyugodott, mindenkor a filozófiai vizsgálat revíziójára szorulnak, vagyis egy körültekintő gondolkodónak sohasem érdemes feladnia a „túlságosan jól hangzó dolgokkal” szembeni üdvös gyanakvását.

JEGYZETEK

- 1 Molnár Tamás: *Utópia, az örök eretnokség*, Szent István Társulat, Budapest, 1993, 129.
- 2 Uo. 10.
- 3 Molnár különösen *Az autoritás és ellenségei* című művében boncolgatja az egyenlőség és egyenlőtlenség témáját, ahol arra jut, hogy a „természetes egyenlőtlenségek” utópisztikus tagadása a társadalom destrukcióját eredményezi: „Természetes egyenlőtlenség van az emberek között – de ezt nem annak a merev hierarchiának kell garantálnia, amelyik a »kifejlett majmok« között fennál (Konrad Lorenz) – és pedig azért, mert mi is majmok vagyunk – az autoritás nem rossz és nem jó, hanem olyan jó felé mutat, amely nem csupán társadalmi, hanem etikai természetű is [...] Az emberi lények között egyenlőtlenség áll fenn, sziklaszilárdan, s differenciáló elvként működik. Ennélfogva minden közösségi vállalkozásnak autoritáson kell lapulnia, amiben ez az egyenlőtlenség testet ölt – spontán módon (természetes autoritás) vagy kényszerből (megszabott struktúrához tartozó személy).” (Molnár Tamás: *Az autoritás és ellenségei*, Kairosz, Budapest, 2002, 37.)
- 4 Molnár, 1993, 133.
- 5 Erről a legérzékletesebben talán *Lélek és gép* című tanulmányában ír, azonban számos helyen, cikkben, esszében, tanulmányban kitér a technika általános értelemben vett kritikájára. A gép az utópia eszköze, mert „a gép mindenre választ kínál – elég megfogalmazni az igényt ahhoz, hogy a mechanikus megoldást ügyesen megtaláljuk – akárcsak a hit korszakában, amikor az ember azért imádkozott, hogy kérése meghallgatásra találjon.” Molnár Tamás: *Én, Symmachus / Lélek és gép*, Európa, Budapest, 2000, 138.
- 6 Vagyis akkor, amikor Molnár az utópiakönyvet írta, amelynek amerikai kiadása 1990-ben jelent meg.
- 7 Molnár, 1993, 8.
- 8 Uo. 160.
- 9 Uo. 21.
- 10 Keresztény szempontból az utópista írók eretnekek, céljuk az ember eredeti ártatlanságának visszaszerzése. Az eredeti bűn eltörlése, új romlatlanság az eretnekek és az utópisták közös törekvése: az ember legyen olyan, mint az isten, aki ismeri a jót és rosszat.
- 11 Molnár: 1993, 205.
- 12 Uo. 12.
- 13 Uo. 25–26.
- 14 Uo. 27.
- 15 Uo. 46.
- 16 Uo. 47.
- 17 Uo. 106.
- 18 Uo. 109.
- 19 Uo. 28.
- 20 Ahogyan például Molnár egy helyütt megjegyzi: az utópisták természetesen sosem hívták magukat utópistáknak. Uo. 9.
- 21 Uo. 41.
- 22 „Manapság egyedül az individualizmus szolgál a törvénykezés alapelveit, valamint a politikai és társadalomtudományi gondolkodás kizárólagos filozófiai igazolásaként. [...] Egyedül az egyén létezik; úgy van szüksége a társadalomra, mint a sérültnek a mankóra. De ha felépül, mankóit elhajtja [...] minden modern utópia ezen a premisszán nyugszik. [...] Molnár Tamás: *A hatalom két arca: politikum és szentség*, Európa, Budapest, 1992, 216.
- 23 Molnár 1993, 188.

Vallás és metafizika

Mítosz és logosz viszonya

(*Transzcendencia és tudomány*) Isten meghatározása hitelesen egyedül a misztikus tradícióban, jelesen a Kabbala Zóhár-féle isten-felfogásában fogalmazódott meg. A „vég nélküli semmi” a Zóhár istendefiníciója,¹ s lett légyen bármily elvont e meghatározás, mégis határozott meggyőződés, hogy kibontható az *absztrakció* homályából.² Ugyanakkor nem osztom a kabbalisták azon meggyőződését, amely szerint Isten nem ragadható meg fogalmilag, nyelvi eszközökkel. Meggyőződés szerint csak (*kijelentés*)logika és a *megfelelő fogalmak* megtalálása szükséges ehelyütt, s persze a probléma – az abszolútum problémája – *végiggondolása*.³

E siker ugyanakkor a metafizika feltámadását is jelentené. Gyakorlatilag két évszázad többé-kevésbé meddő próbálkozásainak vethet véget, s jelenthet új kezdetet a filozófia számára.⁴ A metafizika mint *abszolút tudomány* ugyanakkor átfomálhatja idővel egész világgépünket. Az első pedig, amit át kell formálnia, az a *vallás*, illetve a *vallások*.⁵

A metafizikának történelmi funkciója volt a vallási apologetika, hiszen „*philosophia est ancilla theologiae*” – s bármily meglepő, a *metafizika feltámadása* éppen e jogába és kötelességébe helyezi vissza a filozófia *centrumát*, a Πρώτη Φιλοσοφία-t. *Isten újbóli felfedezése* tehát e dolgozat igazi célja, túl azon, hogy a metafizika reneszánszát reméli.⁶ A metafizikai rekonstrukció kulcsa pedig Hegel „*legyőzése*”, ahogy Heidegger fogalmazott.⁷ A Hegel felett aratott győzelem ugyanakkor – mint már említettem – a *vallások tudományos értelmezését* is lehetővé teszi, valamint *általában át is formálja a vallás mint olyan értelmezését*. A kereszténységről, a judaizmusról, hinduizmusról, az iszlám-ról, valamint a buddhizmusról – tehát a nagy világvallásokról – beszélek.

(*Az Avatára és a Corporatio*) Az ember, az emberi közösségek törekvése ösidők óta a *természetfelettlivel* való kapcsolatteremtés.⁸ Az *istenekkel* való szövetség mindenkor a közösség, a társadalom érdekeit szolgálta, vagyis *érdekalapú szövetség, szerződés* volt.⁹ E szerződés azonban csak addig tartott egy adott istennel, ameddig a közösség úgy látta, érdekeit szolgálja. Ha hatalmasabb istent, isteneket talált magának, elvetette a régieket.¹⁰ A hinduizmus, a kereszténység, a buddhizmus és az iszlám vallásában azon istenszövetségre lelt rá, amelynél hatalmasabbat máig nem talált.¹¹ A lényeg tehát mindig az volt, hogy az *ismert* leghatalmasabb Urat, Urakat imádják.¹² Ahhoz pedig, hogy az adott Úr elismertté váljon, esetenként neki magának kellett megjelennie, *megtestesülnie*, hogy *hatalmát demonstrálhassa*, s így hitelességet és hatalmat nyerjen az adott emberi közösség felett.

A hindu-árja szent könyv, a *Bhagavad-Gíta* így ír e hatalmi demonstrációról:

„(8. vers) Jelenlegi anyagi szemeiddel nem vagy képes meglátni Engem, ezért természetfeletti látóképességet adok neked, amellyel megpillanthatsz mindenható, mindenekfelett álló hatalmam. (9. vers) Sanjaya szólt: Ó Dhrtarastra király, ekképp szólva Arjunához a Mindenható Úr, Sri Hari fölfedte neki mindenek felett álló univerzális hatalmát.

(10–11. vers) A Legfelsőbb Úr felfedte a számtalan arccal, szemmel és csodás látomással teli univerzális formáját. [...] (14. vers) Látván azt az elképesztő formát, a csodálattól megdöbben Arjuna, testén végigfutó remegő eksztázissal hódolatra hajtotta fejét Sri Krsna,

minden félisten Legfelsőbb Istene előtt, és imára kulcsolt kézzel beszélni kezdett. (15. vers) Arjuna így szólt: Csodálatos alakú Úr, testedben látom egybegyűlve az összes fajt, a félisteneket, az isteni szenteket és kígyókat, Mahadevát és a lótuszvirágon ülő Brahmát. (16. vers) Ó világmindenség Ura! Univerzális forma! Végtelen tested megszámlálhatatlan karját, szemét és arcát látom minden irányban, de képtelen vagyok megpillantani kezdeted, közeped vagy véged. [...] (18. vers) Te vagy a Védák által megismerhető Legfelsőbb Abszolút Igazság megtestesülése. Te vagy a világmindenség egyedüli fenntartója, és Te vagy a Védák által említett örök vallás elpusztíthatatlan megőrzője. Minden kétséget kizáróan Te vagy az örökkévaló Legfelsőbb Személy, ez az én szilárd meggyőződésem.¹³

Az irtóztatos félelem. Félelem és rettegés – ugyanakkor imádat és csodálat, ez övezi Sri Krisna-t, az Istenség Legfelsőbb Személyiségét.

Krisna éppúgy megtestesülés volt tehát, mint Jézus.¹⁴ E két megtestesülés az *'Első Létező'*, az *Ens Primum* megtestesülésének (*corporatio*) tekintendő – ezt igyekszem bizonyítani.¹⁵ A „*Legfelsőbb Úr*” pedig mindig eljön, ha elharapózik a „*hitetlenség*” – vagyis megtestesül:

„(6. vers) Noha örök formám felette áll születésnek, halálnak, és Én vagyok minden élőlény irányítója, Saját édes akaratomból megjelenek a világban eredeti alakomban, kiterjesztvén belső energiámat, a yoga-mayat.

(7. vers) Ó Bharata, bármikor és bárhol induljon hanyatlásnak a vallás, és legyen emelkedőben a vallástalanság, Én személyesen jelenek meg, mintha emberhez hasonlóan megszülettem volna e világban.

(8. vers) Szent híveim felszabadítása, a bűnös gonosztevők legyőzése és az igazi vallás erős megszilárdítása végett korszakról korszakra megjelenek Én.¹⁶

A megtestesülés az *Első Létező (Ens Primum)* hatalmi demonstrációja tehát, olyan „*tanúságtétel*”, amely alkalmasint új vallást teremt – lásd pl. *kereszténység*.¹⁷

Jézus tetteivel – amelyek közé tartozik legnagyobb tette, a *feltámadás* is – bizonyított a isteni (*θεϊόν*) mivoltát.¹⁸ *Jézus természetfeletti lény volt, ez kétségtelen.* Konceptióm eddig kifejtett argumentumai alapján viszont a *Sátán (Lucifer)*¹⁹ és *nem* Isten megtestesülése volt, csakúgy, mint *Krisna*,²⁰ vagy *Ráma*.

(*Krisztus és Antikrisztus*) Hasonló következtetésre jutott már sok évszázaddal ezelőtt a profetikus Kabbala nagy alakja, Samuel Abulafia is:

„Egy rendkívüli szövegrészben Abulafia azt írja, hogy a »görög keresztények« a Messiást »Antikrisztusnak« nevezik. Számára fordítva van, amint jelzi is mindenkinek, hogy Jézus kijelentése a keresztényekhez – miszerint ő Isten és az Isten Fia – komplett hazugság; (Jézus) számára nem érkezett meg az egyetlen név hatalma, hanem az ő minden hatalma inkább a Teli képétől függ, a kígyó konstellációtól, amely a jó és gonosz tudásának fáján függ. Az igaz Messiás ellenben az élet fájára van függesztve. [...] Ugyanebben a kontextusban Abulafia szatirikusan mutatja be a kenyér és a bor eucharisztikus képeit, Krisztus teste és vére (tipologikusan a fáraó pékjének és pohárokának álmára vonatkoztatva, amelyet József értelmezett). A kenyér mint a *corpus daemones* van azonosítva, amelyet (Abulafia) a démonok testeiként magyaráz, a *dominus* ellentéteként, amely utóbbinak anyaga pedig spirituális és isteni. Jézus nem igazán Isten teste (*corpus domini*), hanem Jézus olyan kenyér, amely a Démon teste, a Sátán ereje, amely utóbbi Abulafia számára a család tehetségének imaginatív képességét jelenti.²¹

„Az Istenség Legfelsőbb Személyisége” – e kifejezés elemzése is kimutatja, hogy a hegeli „*abszolút szellemről*” van szó.²² A *legfelsőbb lény* ugyanis – érveim szerint – nem egyezhet meg a *Semmiel* azonos Abszolútummal; viszont, mint Isten (az „Általános

Első”, az „első lét” – a „tisztá semmivel” azonos „tisztá lét”) tagadása (a hegeli „abszolút tagadás”), a *Lény* (Wesen) mint *a létet tagadó lényeg* (Wesen), nem más, mint Isten (Adonáj) *első és legfőbb teremtménye*, amely Istennek tehát *tagadása*,²³ s így az *első objektív*, amelyet a *pusztán szubjektív* abszolútum önmegtagadása révén önmagából teremtett.²⁴

Az *első objektív* mint a *Legfőbb Szellem*, véges és határtalan lény, az első lét, amely létezéshez jutott, vagyis az *abszolút én* (az *abszolút tudat*).²⁵ A *Szellem*, kinek *vetélytársa* az ember Isten előtt, s ki az embert igába hajtja; s eléri, hogy az ember imádja őt – méghozzá Isten, vagyis az Úr (Adonáj) *képeként*.²⁶ A Sátán (Rama, Krisna, Jézus) Isten *lényege* (vagyis tagadása, hiszen *Isten a Lét – és a lényeg (létezés) a Lét (abszolút valóság) tagadása* [Hegel]),²⁷ *létezősége* (entitas), szelleme, mozgása; *első teremtménye*, mint önmaga *mása, képe*, εἰδος-a – vagyis a Fiú, a Λόγος.²⁸

Jézus (Jeshua) *képében* a *Démon* a Földre jött, mert a *Sátán* emberré vált, hogy imádjassék.²⁹ A Bhagavad Gíta Krisnát illetően – aki pedig Jézus elődje volt – bizonyos értelemben őszintén beszél. Ám mint a szövegben is áll, *Visnu* – aki Krisna *tulajdonképpenisége* – korszakról korszakra megjelenik „az igazi vallás erős megszilárdítása végett”; vagyis Jézus lényegileg éppúgy Visnu, vagyis a Sátán (a hegeli abszolút szellem, vagy világszellem) mint *corporatio*.

A zsidó nép körében testesült meg ekkor, elpusztítani akarván a kiválasztott nép országát, s elpusztítani akarván még a Római Birodalmat is.³⁰ Jézus születése (i. sz.) után 70-ben Jeruzsálem elbukott, a második templomot is lerontották,³¹ majd a kereszténység *erkölcsromboló* erejének következtében³² – miután ez utóbbi vallás államvallássá lett a Birodalomban – maga a Birodalom is elbukott. Évezredek sötétség borult Európára ezután. E sötétséget csak a reneszánsz, majd a felvilágosodás űzte el, jöcskán háttérbe szorítva a sötét középkorban mindenekfelett uralkodó kereszténységet.

E fentebb leírtak történelmi tények. Ám mégis, hozzá kell ezekhez tenni, hogy a felvilágosodást követő időszak (a 19–20. század) meglehetősen *ellentmondásosra* sikeredett az emberiség számára, különösen ami a 20. század első felét illeti... Mi lehetett ennek az oka? Meglátásom szerint éppen az, ami korábban üdvösnek bizonyult – nevezetesen a vallástól mint olyantól való eltávolodás. Az *ateizmus* ugyanis – amely a tudományos-technikai forradalommal egyre széleskörűbbé vált – az egyik oldalról a *materializmust* (lásd: baloldal), a másik oldalról pedig a keresztény-platonikus eszmetörténettel való *problematizáló* szembefordulást, s ebből következően a *fundamentalista radikalizálódást* (lásd: jobboldal) erősítette meg. Hozzájárul még e tendenciákhoz Hegel is, aki pedig – Kanttal szembeszállva – a *metafizika újrateemtését éppen a keresztény reorganizáció érdekében célozta meg*. Az abszolút idealizmus rendszere azonban – mint K. Popper írja – Hegel intenciója ellenére végső soron *irracionalizmus*, és a *totalitarianista politikai eszmeiség irányába hatott*, mind a bal- mind pedig a jobboldalon egyaránt. Hegel után jött K. Marx és a kommunizmus, illetve F. Nietzsche, „*az első nihilista*” (saját állítása szerint), kinek utóhatása bizony nem elhanyagolható a nemzetiszocializmus ideológiájára építkezésének vonatkozásában...³³

A kereszténység azt állítja, hogy *Jézussal eljött az igazi szabadság ideje*, amely kor a *boldogság kora* – mert *Jézus elűzte a Sátánt a poklokra*, kiebrudalván őt a Föld feletti uralomból. Mekkora tévedés!³⁴

(*A Törvény – átok vagy áldás?*) A kereszténység azt is állítja, hogy *hitével* biztosított az *üdvözülést*, s minden hívő Isten fiává lesz.³⁵ A szabadság, az *önkény* – mely Jézussal megteremtődik – felszabadít ugyanis a zsidó (erkölcsi) törvény, Mózes Törvénye, a Tóra alól. *A törvény „a Krisztusra vezérlő mester”*.

Pál apostolnak a Galátziabeliekhez írt levele, 3. fejezet:

„¹³Krisztus váltott meg minket a törvény átkától, átokká levén érettünk; mert meg van írva: Átkozott minden a ki fán függ:

...
¹⁹Micsoda tehát a törvény? A bűnök okáért adatott, a míg eljő a Mag, a kinek tétetett az ígéret; rendeltetvén angyalok által, közbenjáró kezében.

...
²⁴Ekként a törvény Krisztusra vezérlő mesterünkké lett, hogy hitből igazuljunk meg.
²⁵De minekutána eljött a hit, nem vagyunk többé a vezérlő mester alatt.”³⁶

Jézus átka a törvényre hullt tehát, a törvényre, „mely a bűnök okáért adatott, míg eljő a Mag”. A „bűnök okáért”, vagyis a bűnök miatt adatott a Törvény, „míg eljő a mag” – vagyis Jézus, a „csemete” (a Messiás), kiből „csemete támad”, az egyház³⁷ –, s ezáltal „nem vagyunk többé a vezérlő mester alatt”,³⁸ mint Pál mondja – vagyis Jézus eljövele után nincs szükség többé a Törvényre, hiszen itt a hit, a „Jézus Krisztusban” való hit, amely az „üdvözülés” egyedüli útja és lehetősége.

A Megfeszített átok tehát, azon átok, amely „érettünk” adatott. De miért?

Az átok, mint kár-hozat a Törvény megsemmisítésére irányul, hogy helyét átvehesse az „isteni szeretet törvénye”.³⁹ Maga a kijelentés ugyanakkor önmagában is furcsa és megkapó – már magáért az „átok” kifejezésért is. Az átok – kár-hozat. A Törvény kára pedig az alóla való felszabadulás.⁴⁰

Krisztus által Isten fiai vagyunk, tehát a törvénytől szabadok.

Pál apostolnak a Galátziabeliekhez írt levele, 4. fejezet:

„⁴ Mondom pedig, hogy a meddig az örökös kiskorú, semmiben sem különbözik a szolgáltól, jóllehet ura mindennek; ²Hanem gyámok és gondviselők alatt van az atyjától rendelt ideig. ³Azonképpen mi is, mikor kiskorúak valánk, a világ elemei alá voltunk vetve szolgálként: ⁴Mikor pedig eljött az időnek teljessége, kibocsátotta Isten az ő Fiát, a ki asszonytól lett, a ki törvény alatt lett, ⁵Hogy a törvény alatt levőket megváltsa, hogy elnyerjük a fiúságot.”⁴¹

A nagykorúság az időnek teljességével jött el az emberek számára Pál szerint, s e nagykorúság a szolgaságból való megszabadulást jelenti. A világ elemeinek való alávetettség megszűnése a világ felsőbb hatalmai alól való felszabadulás tehát.⁴² Isten fiaiként pedig isteni természettel és hatalommal rendelkezhetnek az igaz hívők (üdvözültekként).⁴³

A Törvény uralma így az erkölcsiségnek való alávetettség „szolgasága”. A Törvény alól való felszabadulás ua. felcseréli a Szentírás erkölcsiségét a szeretett és szerető „isten”, Jézus „erkölcsiségére”.

A keresztény erkölcs Nietzsche szerint a gyengék erkölce. Vagyis hamis erkölcsiség. Én is így látom – noha nem egészen a nietzschei értelemben.⁴⁴

Átkosnak nevezi Pál a törvényt, mert az átokkal sújtja a törvényszegőket; miközben meg van írva, hogy áldatnak azok, akik a törvénnyel élnek.

„¹⁰Mert a kik törvény cselekedeteiből vannak, átok alatt vannak; minthogy meg van írva: Átkozott minden, a ki meg nem marad mindazokban, a mik megírattak a törvény könyvében, hogy azokat cselekedje. ¹¹Hogy pedig a törvény által senki sem igazul meg Isten előtt, nyilvánvaló, mert az igaz ember hitből él. ¹²A törvény pedig nincs hitből, hanem a mely ember cselekszi azokat, élni fog azok által.”⁴⁵

Mózes ötödik könyve a törvény summája, 28. fejezet:

²⁸ Ha pedig szorgalmasan hallgatsz az Úrnak, a te Istenednek szavára, és megtartod és teljesíted minden ő parancsolatát, a melyeket én parancsolok ma néked:

akkor e földnek minden népénél feljebbvalóvá tesz téged az Úr; a te Istened; ²És rád szállanak mind ez áldások, és megteljesednek rajtad, ha hallgatsz az Úrnak, a te Istenednek szavára. ¹⁴⁶

A szöveg eleje kifejezetten inkonzisztens, hiszen azt mondja Pál, hogy aki a Törvény szerint cselekszik, az átkozott, ám ez nem igaz, hiszen a Szentírás (az Ótestamentum) éppen azokat sújtja átokkal, akik *nem* a Törvény szerint élnek. Nyilvánvaló, hogy itt „*az átok alatt levés*” *kettős értelmének szofisztikus kihasználásáról van szó*. Átok alatt vannak, kik a Törvény szerint élnek, mert Isten átkot mondott mindazokra, kik elhagyják a Törvényt. Mit jelent ez? Azt, hogy *az átok fenyegetése alatt vannak, ám nem átkozottak* – hiszen *az átkozottak éppen azok, akik velük ellentétben cselekszenek*. Eztán azt mondja Pál, hogy „*a törvény által senki sem igazul meg Isten előtt*”, mert, hogy „*az igaz ember hibából él*”. Ezzel pedig azt állítja Pál, hogy nem attól lesz *'igaz'*, vagyis *'erkölcsös'* valaki, hogy a Törvény (Tóra) szerint, vagyis *erkölcsösen cselekszik*, hanem attól, hogy *Jézust tiszteli, imádja, s benne, mint az Úristenben feltétlenül hisz*. E páli tételezés nyilvánvalóan igaztalan, hiszen evidens, hogy attól erkölcsös valaki, hogy erkölccsel való, vagyis az erkölcs tana (a Törvény) szerint él, aszerint cselekszik – *s ezt nem írhatja felül semmilyen istenhit*.

Miért jött el hát Jézus? Miért testesült meg a *Lény* (Wesen) Jézus alakjában? Miért feszítette fel magát a fára, a kereszt fájára? Miért vált átokká „*érettünk*”?

Jézus azért lett átokká „*érettünk*”, hogy megszabadulhassunk a Törvény átkától, vagyis, hogy magától a Törvénytől szabadulhassunk meg – ergo, hogy *törvénytelenül, bűnös lelkeként* élhessünk...

Jézus persze nem így fogalmazott...

Máté evangéliuma, 5. fejezet: „*¹⁷Ne gondoljátok, hogy jöttem a törvénynek vagy a prófétáknak eltörlésére. Nem jöttem, hogy eltöröljem, hanem inkább, hogy betöltsem.*” ¹⁴⁷

Am mit jelent ez? Jézus betöltötte a Törvényt? Persze a Törvény megmaradt – mint rovott kő tábla, vagy írott papír, ez igaz. Ekképpen igazat szólt *volna* Jézus. Ámde mivé tette a Törvény *szellemét*?

Nemde *visszajára fordította*, nem igaz?

Mt 5,38–39: „*³⁸Hallottátok, hogy megmondattok: Szemet szemért és fogat fogért. ³⁹Én pedig azt mondom néktek: Ne álljatok ellene a gonosznak, hanem aki arczul üt téged jobb felől, fordítsd felé a másik orczádat is.*” ¹⁴⁸

De bizony igaz. Akkor pedig a Törvény *ellen* szólt, s a „*betöltés*” itt „*leváltást*”, „*behelyettesítést*” kell jelentsen. Amúgy pedig itt azt mondja Jézus, hogy *ne vágjatok vissza, ha bántottak benneteket, hanem inkább engedjétek a Gonosznak*...

De mivel indokolja tanát Jézus?

„*⁴⁸Legyetek azért ti tökéletesek, miként a ti mennyei Atyátok tökéletes.*” ¹⁴⁹

Vagyis legyen az ember a „*mennyei Atyához*” hasonlatossá, legyen „*tökéletessé*”, legyen *isten* *lényé*. De miért, és minek? Mire jó ez? *A Törvény a társadalmi együttélés harmóniájáért adatott, s nem azért, hogy az ember saját természete fölé kerekedjék*. Minekutána a Törvény működött, ekképpen *felrúgása* – amelyet Jézus cselekedett meg – *társadalom- és így emberellenes bűn volt*. *Az embernek nem kell oly tökéletessé válnia, mintha a természet felett állna – Jézus tehát hazudott*. Ám hazugságai, álbölcsölete, *szofizmusa* nem lett volna elegendő, hogy célját elérje. Erről beszélt később Pál is, hiszen Pál jól tudta, Jézus csak a kereszthalálból való feltámadása révén tudta bizonyítani *isteni* mivoltát, *s megsemmisíteni ekképp a mózesi törvények érvényességét*. *Átokká, vagyis kárhózává* vált tehát, hogy lerombolja

a Törvényt, s hogy annak helyébe *saját törvényét léptesse*. Szembeszállt így a korábbi isteni átokkal – saját lényét változtatván átokká –, *hogy megsemmisítse a törvény átkát, vagyis, hogy megváltson a bűntől*. Jézus tehát a bűn (az erkölcsi rossz) *objektivitásától* (lététől) váltotta meg (szabadította meg) az emberiséget – relatívvá, szubjektívvé, *önkényessé változtatván bűnt és bűnhődést*. Az ember Jézus kegyelmére van utalva, s – a kereszténység szerint – Isten azért lett emberré, hogy az ember közelebb kerülhessen Óhoz, s hogy Ő közelebb kerülhessen az emberhez.

A törvény átkos volt, mert átokkal sújtotta megtagadóit, Jézus ellenben a bűnösöket nem sújtja átokkal – vagyis nem taszítja el őket magától –, csupán a megbánásukra és az iránta érzett szeretetükre számít, hogy azok elnyerhessék *kegyelmét*. *Jézus a legnagyobb bűnösöket szereti a legjobban*, mert ők azok, kik a legmesszebből tértek meg hozzá, megbánván bűneiket – így szól a keresztény tanítás...

Erdemes itt szólni a feltűnő hasonlóságról, már ami a hindu-árja szent könyvet, a *Bhagavad Gítát* illeti. Mert mit szól a Gíta a *megváltásról*?

(A Megváltás)

66. vers

sarva-dharmān parityajya mām ekaṁ śharaṇaṁ vraja
 ahaṁ tvāṁ sarva-pāpebhyo mokṣhayiṣhyāmi mā śhuchaḥ
 „Add fel a vallás minden változatát, s hódolj meg egyedül Énelőttem!
 Én megszabadítalak minden bűntől, ne félj!”⁵⁰

Sri Krisna éppúgy *Megváltó* tehát, mint Jézus „Krisztus”, mert megvált, azaz *megszabadít* „minden bűntől”. Am mégis, mit jelent e „*megváltás*”?

30. vers

api cet su-durācāro
 bhajate mām ananya-bhāk
 sādhuḥ eva sa mantavyaḥ
 samyag vyavasito hi saḥ
 „Még ha valaki a legförtelmesebb tetteket követi is el, ha minden kihasználáson és lemondáson alapul, nem odaadó törekvést feladva elkezd kizárólagos és háborítatlan szolgálatomat, akkor tiszteletreméltó, mint egy szent,
 mert magához ölelte az élet forradalmi síkját.”⁵¹

Vagyis a *Megváltás* a „*bűn káros visszahatásától*”, a bűn következményétől, a bűnhődéstől, tehát a *társadalmi elítéléstől szabadít meg*.

Meglehetősen *kéértelmű* tehát a hindu szent szöveg is. „*Megszabadítalak minden bűntől, ne félj!*” Ez jelentheti azt – mint ahogy az ember automatikusan gondolná –, hogy a *negatív cselekvéstől* óv meg a „*Legfelsőbb Úr*”, vagyis attól, hogy rosszat tegyünk; ám jelentheti azt is – amit egyébként ténylegesen jelent is –, hogy a *rossz cselekedet negatív társadalmi következményeitől óv meg*...

13. vers

yajña-śiṣṭāśinaḥ santo
 mucyante sarva-kilbiṣaiḥ
 bhujate te tv aghaṁ pāpā
 ye pacanty ātma-kāraṇāt
 „Az erényes lelkek, akik részesülnek a világegyetem félisteneinek felajánlott öt nagy áldozatból származó ételmaradékból, ennek köszönhetően felszabadulnak az élőlények ellen elkövethető ötféle erőszakos tettől származó minden bűn alól. De a gonosztevők, akik önnön érzéki kielégülésükre főznek, bizony csak bűnt esznek.”⁵²

Itt a lényeg: „[...] ennek köszönhetően felszabadulnak az élőlények ellen elkövethető ötféle erőszakos tettből származó minden bűn alól.”

A 'bűn' a Bhagavad Gíta értelmezésében látnivalóan *nem* a 'rossz cselekedet' értelmét kapja, így *nem identikus* értelmű, hanem a *rossz cselekedet negatív következményének*, tehát a 'bűnhődésnek' értelmét...

Nagyon is egybevágnak Krisna tanításai tehát Jézuséival.

A Jézus által tanított erkölcsiség lényege a szeretet szerinti cselekvés, s nem ismeri a feltétlen büntetést, a kiátkozást – Jézus, mint „isten” tehát *nem* „kegyetlen zsarnok”, hanem „megbocsájtó és szerető úr”...⁵³ A kereszténység a *szeretet vallása* ekképpen, szemben a judaizmussal, amely a *Törvény* (az *igazságosság*) vallása.⁵⁴ Pál azt állította, hogy *nem* a Törvény által, hanem a Jézusba vetett hitből igazulhatunk meg.⁵⁵ Tehát – mint fentebb már hangsúlyoztam –, *Pál állítása szerint nem attól erkölcsös (erkölcsileg igaz, mint igaz ember) valaki, hogy erkölcsösen (a Törvény szerint) cselekszik, hanem attól, hogy Jézust imádja...*⁵⁶

Vagyis, hogy ki vagyunk szolgáltatók a hit szubjektivitásának, amellyel *nem* állítható szembe semmiféle kézzelfogható objektiváció.⁵⁷ Jézus Isten Fia, s általa mindannyian Isten fiaivá – vagyis örökéletűvé válhatunk.⁵⁸ A Jézus „Krisztusban” való hit az üdvözülés egyedüli útja és lehetősége...⁵⁹

A kereszténység tehát egyértelműen racionalizmus-ellenes, megfosztja az embert cselekedetei helyességének objektív mércéjétől, hogy helyébe az „isteni” *önként* „kegyelmében” való *szubjektív hitet* tegye.⁶⁰ A kereszténység győzelme így az *erkölcsi tudás halálát* jelentette, s a *Sötétség Birodalmának* elburjánzását a Földön.⁶¹ Jézus, a *Corporatio* – akit tévesen neveznek „Krisztusnak” („Felkentnek”, tulajdonképpen *trónkövetelőnek*)⁶² – olyan vallást hozott létre a Földön való megjelenése révén, amely *átkos* volt a világra.⁶³ Az, hogy a mi mai világunk keveset érzel a kereszténység átkos mivoltából, csak azért van – mint fentebb már említettem –, mert a *reneszánsz* és a *felvilágosodás* révén napjainkra a kereszténység hatalma meggyengült. A felvilágosodás révén a racionalizmus *jórészt* győzedelmeskedett a kereszténység *irracionalizmusa* felett.⁶⁴

A kereszténység éppúgy a gyűlölet vallása, mint ahogy a szereteté, hiszen a szeretet *nem* lehet meg a gyűlölet nélkül; a szeretetet a gyűlölet határozza meg (affirmálja), tagadván azt – s viszont. Milyen vallás az, amely a szeretetet egyoldalúként állítja be, egyoldalú szeretetet hirdetvén?⁶⁵ Azt állítja, a szeretet legyőzi a gyűlöletet, sőt, hogy a gyűlölet – éppúgy, mint a rossz – *nem* is létezik; ahogy Agoston mondta: „*a rossz nem létező, hanem léthiány*”.⁶⁶ Vagyis szeretetet kell csupán adni ellenségeinknek, s szeretetben megbékélni velünk.⁶⁷ Ezen érvelés persze erősen sántít. A gyakorlatban ugyan érvényesülhet, de csak akkor, ha morálisan meg tudjuk szégyeníteni ellenségeinket szeretetünk *feltétlenségével*, vagyis ha érzelmileg meg tudjuk győzni őket gyűlöletük *hamisságáról*. Ám ez csak akkor működik, ha ellenségeink nincsenek az erkölcsi *limesen*, határvonalon túl.⁶⁸ Ráadásul „*nincs gyűlöletkeltőbb a megparancsolt szeretetnél*” – mint Vekérdi Tamás nyilatkozta.⁶⁹ *A gyűlölet és a rossz pedig éppannyira létezők, mint a szeretet és a jó. A szeretet a vonzódás, a gyűlölet a taszítódás; a jó mint olyan a megfelelőség, a rossz pedig a nem-megfelelőség.*⁷⁰

A kereszténység tanításai – s köztük a fő tanítómesteréi, Jézuséi – tehát *hamisak*. A kereszténység erkölcsi és metafizikai relativizmusa (*nihilizmusa*) *talajtalan*, amely romlásba, szakadékba taszította a világot.

A kereszténység „haszna” a (fő)hatalmat gyakorló rendkívül szűk *írastudó* réteg számára adatott meg csupán, akik mint az egyház vezetői feltétlen uralmat gyakoroltak a keresztény közösségen. A kereszténység vallása – mint a Gonosz (a *Vádló*) uralma

– tehát az *elnyomó hatalom vallása*.⁷¹ Ilyen vallás a hinduizmus is (az *árja vallás*), s a kereszténységnek e vallással való rokonságára számos keresztény teológus és indiai filozófus is felhívja a figyelmet.

BIBLIOGRÁFIA

Önálló kötet:

- Szent Biblia azaz Istennek Ó és Új testamentomában foglaltatott egész Szent Írás, magyar nyelvre fordította Károli Gáspár, Magyar Bibliatársulat, Budapest, 2005
- B. R. Sridhara Deva Goswami: Bhagavad Gíta – Az édes abszolút rejtett kincse, [*Bhagavad Gíta – The hidden treasure of the sweet absolut*], ford. Dóka Róbert, Harmónia Alapítvány, 2003
- Martin Heidegger: Der deutsche Idealismus (Fichte, Schelling, Hegel) und die philosophische Problemlage der Gegenwart, GA, Band 28, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1997
- Schwendtner Tibor: Husserl és Heidegger – Egy filozófiai összecsapás analízise, L'Harmattan, Budapest, 2008

Tanulmány gyűjteményes kötetben:

- Elliot R. Wolfson: Abraham ben Samuel Abulafia and the Prophetic Kabbalah; in: Jewish mysticism and Kabbalah, szerk. Frederick A. Greenspahn

Periodika:

- Dave Badwell: Az Isten Fia kifejezés jelentősége [211], Isten egyházának keresztény gyülekezetei, 1997
- Hetek – IV. évf. 44. sz. 2000. okt. 28. – EPA
plato.stanford.edu/entries/hume-religion
wikipedia.org
 Wikipedia the free encyclopedia

JEGYZETEK

- 1 „Az Én Szóf [Ein Sof], vagy [Ayn Sof] (héberül אין סוף), a Kabbalában mint valamennyi szellemi tartomány teremtésének ön-manifesztációjánál korábbi Isten van értve, s valószínűleg Ibn Gabirol kifejezéséből, a »Végtelen Egyből« (*she-en lo tiklah*) származik. Az Én Szóf fordítható »nincs végeként«, »véget nem érőként«, »amelynek nincs végeként«, vagy végtelenként. Az Én Szóf minden teremtett lét [existence] isteni eredete, szemben az Énnel [Ein] (vagy Ajinnal [Ayn]), amely a végtelen semmiség (*nem-dologság*) [infinite no-thingness]. [...] Más szavakkal az »Én Szóf« a »névtelen létet« jelenti. Egy másik fejezetben a *Zóhár* a kifejezést az »Én«-re [Ein] (nem-létező) redukálja, mivel Isten úgy meghaladja az emberi felfogást, mint a gyakorlatilag nem-létező.” (Forrás: Ein-Sof – Wikipedia the free encyclopedia, http://en.wikipedia.org/wiki/Ein_Sof)
- 2 Nézetem szerint Isten *nem* fizikai, hanem *metafizikai*, vagy *transzfizikai* identitás, aki csak egészen elvont módon fogható fel – mint az *alanyi mindenség*. Isten ekképpen úgy áll szemben az univerzummal, a *létezőség totalitásával*, mint az *alanyiság abszolútívúta* (végtelenség) a *tárgyiság totalitásával* (határtalanság).
- 3 Vö. G. Z. E.: Az onto-teológia részleges rehabilitációja. *Valóság*, 61. évf. (2018) 8. szám, 87–103. o.
- 4 Ezen új kezdet a heideggeri cél beteljesítését jelentené, ám nem egészen a Heidegger által elképzelt módon, hanem éppen az onto-teológia *részleges* rehabilitációja révén.
- 5 E hatás bekövetkezése szükségszerű, amennyiben a metafizika mint filozófia tudományos rangra emelkedik.
- 6 Heidegger másról beszélt, szerinte Istennek nincs helye a filozófiában (a tudományban) – ekképpen „az új értelemben vett metafizikát”, amely „a végességen, a szabadságon és a történetiségen alapszik” a „mi magunkban”, vagyis az *Emberben* kell megalapozni, s itt nem titkoltan „már mindig is »antropológia« történik”. (Vö. Schwendtner Tibor: Husserl és Heidegger – Egy filozófiai összecsapás analízise, L'Harmattan, Budapest, 2008, 271. o.; ill. Martin Heidegger: Der deutsche Idealismus (Fichte, Schelling, Hegel) und die philosophische Problemlage der Gegenwart, GA,

- Band 28, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1997, 46. o.)
- Miután Istenről nincs, mert nem is lehet mondaní, illetve vizsgálni valója a tudománynak – így Heidegger –, ekképpen a metafizikai megalapozást mint fundamentálonológiai a fakticitás hermenutikája kell jelentse, s így az ember mint olyan (a jelenvalólét) létszerkezetének feltárása a tudományos filozófia jövője. Mint kiderült később – már maga Heidegger számára is –, ez koránt sincs így...
- 7 „A probléma addig nem mozdul ki a helyéről, amíg a logikát ismét vissza nem vesszük az ontológiába, azaz amíg Hegelt, aki éppen fordítva a logikát az ontológiában oldotta fel, nem értjük meg, és ez mindig annyit tesz, hogy a kérdésfeltevés radikalizmusával legyőzzük és elsajátítjuk. Hegel e legyőzése a belsőleg szükségszerű lépést jelenti a nyugati filozófia fejlődésében, amelyet meg kell tennünk, hogy a filozófia egyáltalában még életben maradjon. Hogy sikerül-e, hogy a Logikát ismételten filozófiává tegyük, nem tudjuk; a filozófiának nem szabad jövendőlnie, de aludnia sem.” (Heidegger 2001: 224. o.)
- A fentebbi Heidegger-idézet rendkívüli fontosságú. Mutatja, hogy 1. Heidegger úgy gondolta, hogy a szakma (ő sem) érti kellőképpen Hegelt, 2. Hegel megfelelő szintű megértése – és megelőlegezeten a kritikai elsajátítás általi legyőzése – abszolút feltétele a nyugati filozófia továbbélésének. 3. A fentebbiekből következik viszont, hogy itt egy Hegelhez való hangsúlyozottan kritikai visszanyúlásra van szükség – ergo részleges rehabilitációra.
- 8 Az ősidőktől fogva egészen a poszthegeiliánus korig (a XIX. század közepéig) nem volt kérdés tehát, hogy van természetfeletti valóság. *Korunk tudata azonban ateista tudat*, s mint R. Rorty fogalmazott, vallás és filozófia utáni korban élünk.
- 9 Vagyis tizlet egy istenséggel.
- 10 Ez persze létérdeket is jelenthetett az ókorban, hiszen veszélyes és nehéz volt sokszor még a pusztá megmaradás is olykor egész népek számára. *Ettől a felfogástól alapvetően eltér Izráel népe*, hiszen a zsidók – hitük szerint – mint Isten (Adonáj) kiválasztott népe, az Úr által vannak az Ő feltétlen szolgálatára kiválasztva, amely kiválasztottság pedig egyszerre áldás és átok is.
- 11 A „*legfelsőbb lény*”, az „*abszolút forma*”, az „*első létező*” (kereszténység, hinduizmus, iszlám), az „*Istenség Legfelsőbb Személyisége*” (hinduizmus), az „*tartalom nélküli forma*” (buddhizmus) a természet, a φύσις feletti uralom birtokosaként mint az Isten (*abszolútum*) kapott e vallásokban elismerést.
- 12 Mint ahogy például az „István, a király” című rockoperában mondja István: „E földön nála nincs nagyobb erő”...
- 13 B. R. Sridhara Deva Goswami: *Bhagavad Gita – Az édes abszolút rejtett kincse*, [*Bhagavad Gita – The hidden treasure of the sweet absolut*], ford. Dóka Róbert, Harmónia Alapítvány, 2003, 335–341. o.
- 14 Ez mindenestre evidens.
- 15 Már önmagában az, hogy az „*örökkévaló Legfelsőbb Személy*” avatárjaként hivatkozni a hinduk Krisnára mint Visnu (az „*Istenség Legfelsőbb Személyisége*”) inkarnációjára, mutatja, hogy az *Ens Primum corporatiójaként kell felfogni* – csakúgy, mint a „*Fiút*”, *Jézust*. Ez utóbbi *isteni személy tisztán isteni* mivoltában a *niceai hitvallás* szerint csupán *része* az Első Létezőnek. Én viszont úgy gondolom, hogy a *Fiú nem Isten, hanem angyal*, vagyis isteni (θεϊόν) személy, *szellem*. Eszerint viszont a *Szentháromság* (*Sancta Trinitas*), ill. a *Trimúrta a Démon* (!) *három alakjának egysége*.
- 16 Uo. 144–146. o.
- 17 Mint Pál apostol mondja: Ha „Krisztus” nem támadott volna fel a kereszthalálból, nem lenne kereszténység sem.
- 18 Vö. előző lj.
- 19 „A héber Bibliában Ézsaiás 14:12-ben a *helel ben-shachar* (הלל בן שחר) kifejezés szerepel. *Helel* a Vénusz bolygó héber neve, *ben-shachar* jelentése »a hajnal fia«. [...] Helel-Lucifer legendáját az i. e. 1. században kapcsolták össze Sátánnal; ez megfigyelhető például az *Ádám és Éva könyve* vagy a *szláv Énókh könyve* című apokrif iratokban. Az utóbbi szerint Sátán-Satanielt túlzott büszkeségeért levetették a mennyből, és azóta a levegőben repül a mélység felett.” (Forrás: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Lucifer>)
- Lucifer tehát a *fényhozó hajnalcsillag*, Helel, a Sátán. Ugyanígy nevezi meg magát Jézus a Jelenések könyvében: „Én Jézus küldöttem az én angyalom, hogy ezekről bizonyosságot tegyen néktek a gyülekezetekben. Én vagyok Dávidnak ama gyökere és ága: ama fényes és hajnali csillag.” (Jel 22,16)
- 20 Krisna Visnu nyolcadik inkarnációja volt, a Legfelsőbb Lény avatárjaként, aki Kr. e. 3200-ban született a Bhagavad Gita alapján.
- 21 Elliot R. Wolfson: Abraham ben Samuel Abulafia and the Prophetic Kabbalah; in: *Jewish mysticism and Kabbalah*, szerk. Frederick A. Greenspahn, 73. o., a szerző ford. Eredeti szöveg: „In one extraordinary passage, Abulafia writes that the »Greek Christians« call the Messiah »anti-Christ«. For he stands opposite [Jesus] to indicate to everyone that his saying to the Christians, that he is God and the son of God is a complete lie, for he did not receive the power from the unique name, but rather all his power hangs on the image of the Teli, the serpentine constellation, which is hanging on the tree of knowledge of

- good and evil. The true Messiah, by contrast, is suspended from the tree of life. [...] In the same context, Abulafia satirically renders the eucharistic images of the bread and wine, the body and blood of Christ (related typologically to the dreams of Pharaoh's baker and cupbearer, which were interpreted by Joseph). The bread is identified as the *corpus daemones*, which he glosses as the bodies of demons, the opposite of *dominus*, whose matter is spiritual and divine. Rather than being the body of God (*corpus domini*), Jesus is bread, which is the body of the demon, the force of Satan, which, for Abulafia, connotes the imaginative faculty that has the capacity to deceive.”
- 22 Hegel az „abszolút szellemet” mint „abszolút formát” nevezi meg, s ezen utóbbi megnevezés lényegében azonos a *Bhagavad Gítában* szereplő „Univerzális Forma” megnevezéssel. Persze ugyanitt szerepel az „Édes Abszolút” megnevezés is.
- 23 Aquinói Tamás Istent ekképpen határozza meg: *Ens Primum qua summum ens est ipsum esse per se subsistens, sed existens* (az Első Létező mint létezőegész maga az önmagában fennálló, vagy létező lét). Jóval később Hegel és Schelling az abszolútumnak mint *abszolút identitásnak* a felfogásán vitázott. Hegel a „*meghatározottság totalitásaként*”, míg Schelling a „*totalis indifferenciaként*” definiálta az abszolútumnak *abszolút identitásként* való értelmezhetőségét. A schellingi felfogás persze a maga schellingi – kétségkívül *spinozista* értelmeztségében (mint ezt maga Schelling is elismerte), mint szubjektivitás és objektivitás egysége, azaz mint a szubjektum-objektum nemléteben feloldódó egysége –, nyilván nem kielégítő, ebben igaza volt Hegelnek (ez tehát „az abszolútumnak az a bizonyos éjszakája, amelyben minden tehén fekete” (Hegel 1973, 16. o.); ámde ha segítségül hívjuk Heideggert, már más eredményt kapunk. Heidegger ugyanis a *teljes különbségnélküliséget* (totális indifferenciát) mint a *Semmit* „*sohasem csupán csak semmis-ként*” értelmezte – hasonlóan Meister Eckharthoz –, hanem mint azon *megnevezettséget*, amelyben „*annak tágasságát tapasztaljuk meg, ami minden létező számára biztosítja, hogy van. Ez pedig maga a lét.*” Ehhez persze hozzá kell tenni, hogy itt valójában nem a pusztá megnevezésről van szó, hanem a semmifogalom metafizikai jelentőségének erőteljes hangsúlyozásáról, amely első ízben a freiburgi székkfoglaló előadásán történt meg.
- 24 Az első *objektív* (*Ens Primum*) a *Szellem*.
- 25 Mint Kant írja, az 'én' nem más, mint „az appercepciók eredeti szintetikus egysége”. De mi az 'abszolút én'? Kant után az észleltségek (appercepciók) közvetlen organikus egységének *feltétlensége*. Az észleltségek pedig a fenomének (a tudattárgyiságok), vagyis a feltétlen öntudat a fenomének egységének abszolútuma. A fentebbiek szerint tehát az 'abszolút én' mint 'abszolút tudat' nem más, mint a *fenomenális abszolútum*, az *észleleti feltétlenség* – az *érzéki abszolútum*, vagyis Isten *létszava* (ergo *lényege* – tehát *tagadása*).
- 26 A Kép (műrti, εικόνα) – μορφή, vagyis ἰδέα, εἶδος – a kinézet (Heidegger), a szellem tulajdonkép(p) enisége, tehát a fogalom, s mint abszolút – a Λόγος.
- 27 Vagyis a „tagadás tagadása”, az „abszolút tagadás”. *Így lesz a Semmi lété.*
- 28 Ekképpen a *Füü* nem más, mint az *első teremtmény*, a *Határtalan Szellem*. „*A zsidókhöz irt levél* Krisztus az Isten fia és az angyaloknál feljebbvaló 1. Minekutána az Isten sok rendben és sokféleképen szólott hajdan az atyáknak a próféták által, ez utolsó időkben szólott nekünk fia által, 2. A kit tett mindennek örökösévé, a ki által a világot is teremtette, 3. A ki az ő dicsőségének visszatükröződése, és az ő valóságának képmása, a ki hatalma szavával fenntartja a mindenséget, a ki minket bűneinktől megtisztítván, üle a Felsőnek jobbára a magasságban, 4. Annnyival kiválóbb lévén az angyaloknál, a mennyivel különb nevet örökölt azoknál.” (Szent Biblia, Újtestamentom: 257. o., kiemelés a szerzőtől)
- A Szellem mint az Első Teremtmény Pál írása alapján is képmás, az Úr (Adonáj) valóságának kinézete (εἶδος-a), a Λόγος, vagyis a *Végtelen* (Isten) *létezése* mint *lényege* (Wesen) – ergo *negativitása*, *tagadása*, *végessége*, *meghatározottsága*.
- 29 „(8. vers) Szent híveim felszabadtítása, a bűnös gonosztevők legyőzése és az igazi vallás erős megszilárdítása végett korszakról korszakra megjelenek Én.” (Bhagavad Gita 2003: 146. o.)
- 30 Vajon miért tette ezt a Gonosz? Mi lehetett a *summa causa* itt? Úgy gondolom, hogy harcolni akart –, s persze harcol a mai napig is – a próféciák ellen (amelyekről tudja, hogy igazak), vagyis az *Ígélet* ellen, amely Izráel népének tétetett: „*Ismélt ígélet a Csemeteről, ki király és pap lesz egyszersmind [...] Ímé, egy férfit, a neve Csemete, mert csemete támad belőle, és megépíti az Úrnak templomát!*” (Szent Biblia azaz Istennek Ő és Új testamentomában foglaltatott egész Szent Írás, magyar nyelvre fordította Károli Gáspár, Magyar Bibliatársulat, Budapest, 2005, 881. o.)
- 31 Ezt Jézus maga megjósolta évtizedekkel korábban: „*24 És kijövéen Jézus a templomból, tovább méne; és hozzámenének az ő tanítványai, hogy mutogassák néki a templom épületeit. 25 Jézus pedig monda nekik: Nem látjátok-e mind ezeket? Bizony mondom nektek: Nem marad itt kő követ, mely le nem romboltatik.*” (Szent Biblia 2005: Újtestamentom, 33. o.)

- 32 David Hume így ír a kereszténység erkölcsiséghez és társadalmi stabilitáshoz való viszonyáról: „[...] Ebben az értelemben úgy látjuk, hogy az emberi lények úgy vannak megalkotva, hogy képesek az erkölcsös életvitelre és képesek a társadalmi együttműködés és harmónia fenntartására. Amennyiben a vallás egyáltalában szerepet játszik itt – hangsúlyozza Hume –, akkor inkább korrumpál és megzavar, mintsem hozzájárul az erkölcsiséghez és a társadalmi stabilitáshoz.” (Eredeti szöveg: „[...] By these means, we find that human beings are constituted in such a way that they are capable of moral conduct and able to sustain social cooperation and harmony. In so far as religion plays any role here, Hume maintains, it is more likely to corrupt and disturb, than to contribute, to morality or social stability.” Forrás: <https://plato.stanford.edu/entries/hume-religion/>)
- 33 Hogy mást ne mondjak, A. Hitler ideológiájának nagy részét közvetlenül és kritikátlanul Nietzsche-től vette át. „1941. október 21-én, szokásos magabiztossággal szögezte le: »Mindazonáltal a galileai, akit később Krisztusnak neveztek, valami egészen mást akart. Népvézernek kell tekinteni, aki szembenállt a zsidókkal. Galilea olyan település volt, ahova a rómaiak talán gall légionáriusokat helyeztek, és bizonyos, hogy Jézus nem volt zsidó. A zsidók egyébként úgy tudták, hogy ő egy kurva és egy római katona gyermeke volt.« Hitler ősszegzése szerint a főbűnös Pál apostol volt, ő találta ki, hogy Isten előtt minden ember egyenlő, ezzel ásta alá a Római Birodalmat. S Szent Pál volt az Hitler szerint, aki a »... zsidók elleni helyi, árja mozgalmat időtlen vallássá tette, amely az emberek egyenlőségét és csakis Istennek való engedelmességét hirdeti... Rómát bolseviztálták és a bolsevizmus ugyanazzal az eredménnyel járt, mint később Oroszországban.« (Hetek – IV. évf. 44. sz. 2000. okt. 28. – EPA)
- 34 Ha csak a történelmi valóságot nézzük is, akkor is éppen a fentebbiek ellenkezője tűnik igaznak...
- 35 „A Messiás az Isten fiának nevezte önmagát, és voltak, akik ezt felismerték és szintén így nevezték őt. [...] Viszont a mai emberek nem értik meg azt, hogy pontosan mit jelentett az első századi zsidónak az *Isten fia* megnevezés. Mint látni fogjuk, ennek a névnek a jelentése teljesen mást mondott számukra, mint a mai, általánosan elterjedt értelmezés. Mt 16,14–17: »¹⁴Ők pedig mondának: Némelyek Keresztelő Jánosnak, mások Illésnek; némelyek pedig Jeremiásnak, vagy egynek a próféták közül. ¹⁵Monda nékik: Ti pedig kinek mondotok engem? ¹⁶Simon Péter pedig felelvén, monda: Te vagy a Krisztus, az élő Istennek Fia. ¹⁷És felelvén Jézus, monda néki: Boldog vagy Simon, Jónának fia, mert nem test és vér jelentette ezt meg néked, hanem az én mennyei Atyám. [...]« Pedig az Ószövetségben teljesen más jelentése volt ennek a megnevezésnek, és az első században a zsidók még aszerint használták ezt a kifejezést. Néhány fontosabb példa arra, hogy milyen értelemben használta a megnevezést az Ószövetség:
- Dán 3,25 »Felele, és monda: Ímé, négy férfiút látok szabadon járni a tűz közepében, és semmi érelem sincs bennök, és a negyediknek ábrázata olyan, mint az *Istennek Fiéé*.«
- Jób 2,1. »Lón pedig, hogy egy napon eljövénék az *Istennek fiai*, hogy udvaroljanak az Úr előtt. Eljőve a Sátán is köztöttök, hogy udvaroljon az Úr előtt.« Ezekből az idézetekből világosan látható, hogy az Isten fiai megnevezés az angyalokra vonatkozott, akik közé számított még *HaSatan*, vagyis a nagy Ellenfél, Sátán, az ördög is.
- Jób 38,7 »Mikor együtt örvendézének a *hajnalcsillagok*, és *Istennek* minden *fiai* vigadozának?« Zsolt 89,7 »Mert ki hasonlatos az egekben az Úrhoz? Ki hasonlatos az Isten fiai [héb. bene elim vagyis az Isten fiai] között az Úrhoz?« (NAS alapján magyarul)
- Látható tehát, hogy az ószövetségi írásokban az Isten fiai kifejezés az Isten szellemi fiaira, az angyalokra vonatkozott. Ezt a kifejezést pontosan ilyen értelemben használták az első századi zsidók is, és csak jóval később állt be egy paradigma fordulat e szó értelmezésével és használatával kapcsolatban.»
- (Dave Badwell: Az Isten Fia kifejezés jelentősége [211], Isten egyházának keresztény gyülekezetei, 1997, Forrás: www.ccg.org/hungarian/s/p211.htm, 3. o.) A King James-Biblia alapján (Daniel 3:25) korrigáltam a Károli-féle fordítást.
- A fentebbiek alapján kijelenthető, hogy az „*Isten fia*” kifejezés az „*Isten angyala*” kifejezéssel ekvivalens, míg a „fiúság” kifejezés pedig az „angyalsággal” identifikálható. Az utóbbi alapján pedig már az „örök élet” is érthető lesz: az eszerint nem más, mint az *angyali lét*.
- 36 Szent Biblia 2005, Újtestamentom: 223. o.
- 37 Nyilvánvaló itt az utalás az ószövetségi próféciára a Messiás eljövételéről. Ám a kereszténység, Páltól kezdve Dávid királyságának újratemetését „*Mennyei királyságként*” értelmezte.
- 38 Uo.
- 39 Vagyis, hogy az etikai racionalizmust etikai irracionalizmus váltsa fel.
- 40 Ezt jelenti lényegében a *megváltás: a törvénytelenység uralmában való szabad önkényt – az erkölcs béklyóitól való megszabadulást*, s ez a „*fiúság elnyerésér*” is jelenti. De mi ez utóbbi? A „*fiúság*” ’angyalságot’ jelent – jelen esetben viszont egyértelműen a *Sötétség Angyalaihoz* való tartozást.
- 41 Szent Biblia 2005, Újtestamentom: 223. o.
- 42 Vagyis e szabadság *transzcendens* szabadság.

- 43 Ergo a *Gonosz* szolgálóiként haláluk után elnyerik a *Mennyek Országát* –, azaz maguk is *démonokká*, a *Sötétség Angyaláivá* válnak majd.
- 44 A „gyengék erkölce” – nézetem szerint – azt jelenti, hogy az *erkölcsileg gyengék erkölce*, hamis, képmutató, *perverz élerkölciség*. Viszont Nietzschevel ellentétben – mint a fentebbiekből már kiderülhetett – nem fogadom el azon keresztény konvenciót, miszerint a kereszténység a judaizmus betetőzése lenne; hanem úgy gondolom, hogy éppen ellenkezőképpen áll a dolog. Ehhez még hozzá kell tenni, hogy Nietzsche valójában nem Jézust, hanem Pált és az egyházat támadja, mondván, hogy az *zsidó-keresztény*, s nem *igaz-keresztény*... Amit tehát Nietzsche a kereszténységben gyűlöl, az a keresztény hitnek az ószövetségi öröksége, vagyis éppen az, ami nem keresztény, nem jézusi, hanem éppenséggel zsidó. Tehát pl. e fogalmakat, mint: igazság, erkölcs, bűn, bűnhődés, részvét...
- 45 Szent Biblia 2005, Újtestamentum: 223. o.
- 46 Szent Biblia 2005, Ótestamentum: 216. o.
- 47 Szent Biblia 2005, Újtestamentum: 7. o.
- 48 Uo. 7–8. o.
- 49 Uo. 8. o.
- 50 Bhagavad Gíta 2003: 518. o.
- 51 Uo. 285. o.
- 52 Uo. 117. o.
- 53 Másrésztől viszont jót és gonoszt egyaránt a pokol tüzeivel fenyeget... Amúgy pedig azt hirdeti a kereszténység, hogy „e világ földi pokol”... Teljességgel logikátlan, irracionális és negatív az egész.
- 54 Így kerül szembe egymással az *igazságosság* és az *igazságtalanság* vallása – hiszen itt a *racionalizmus* kerül szembe az *irracionálizmussal*, mert a „*szeretevallás*” szükségszerűen *elfogult* vallás, mert a *szerető mindenkor elfogult*, vagyis *igazságtalan*.
- 55 Vö. Pál levele a galátziabeliekhez: 3,11–12.
- 56 *Ez az abszolút tekintélyelvűség: Jézus isteni tekintélye mindenfajta racionális megfontolást, de a természetes erkölcsi érzéket is felülírja*. De amúgy is félreértelmezi az erkölcs fogalmát, ill. az *erkölcsi igazságot* mint olyant – hiszen ez utóbbi egyértelműen az *emberi cselekvésben*, a tettekben, s *nem* a hitben nyilvánul meg. E korlátlan tekintélyelvűség tehát roppant veszélyes és káros.
- 57 A „*szubjektivitáson-orientáltság*” – mint Kunszt írja – Heidegger szerint is a *kereszténység rákfenéje*, mely utóbbi szintén Heidegger megállapítása szerint egy „*kihunytt csillag*”, amelynek fénye azonban még mindig reánk vetül...
- 58 Vö. 35. l.
- 59 Am mi ezen „üdvözülés” valójában? Az Isten fiaiként való öröklét? Vagyis a *démonlét*? Gyönyörű perspektíva...
- 60 Vö. 53–54. l.
- 61 Vö. 8. o.
- 62 A kereszténység által konvencionált fogalomértelmezés Krisztus (Messiás) = Megváltó – noha a *Felkent* valóban megszabadítja Izráel népét, s az egész emberiséget a *Gonosz* uralmától; mégis félrevezető, hiszen *elkeni a felkentség pregnanciáját*, midőn a megszabadításra helyezi a hangsúlyt.
- 63 Vagyis kár-hozat-os.
- 64 Noha a kereszténység hatalma és *befolyása* azért még jelen van, s nem csupán a hívők, de az ateisták körében is, mint *sajátlagos szellemiség*. Erről már Nietzsche is írt.
- 65 Nem szerethetünk mindenkit, barátot és ellenséget, jót és gonoszt egyaránt és egyformán, hiszen ez *kollektív öngyilkosság* lenne. A gyakorlatban e tény mindig megmutatkozik a maga drámai valóságában. Mint B. Netanjahu nyilatkozta nemrég: „Ha jóval viszonzozuk a rosszat (a gonoszságot), csak még rosszabbat kapunk cserébe.”
- 66 Vagyis a *rossz eszerint csupán a túl kevés jó*. A „szegény rossznak” ezért kell jót adni...
- 67 Vö. előző l.
- 68 Vagyis, ha gyűlölötük nem szilárd, mert alaptalan. Am az *identitás-alapú gyűlölet* nem ilyen.
- 69 Vö. <http://www.she.hu/nofilter/20180404-vekerdy-tamas-a-megparancsolt-szeretetlenincs-gyuloletkeltobb-szabo-mariann.html>
- 70 A 'jó' mint 'létező' tehát a '*megfelelő létező*', abszolút értelemben az abszolútumnak, Istennek megfelelő létező, ember. A 'rossz' pedig a '*megnem-felelő létező*', ember.
- 71 Ez az iszlámra, a hinduizmusra és a buddhizmusra éppígy jellemző.

Eszközök, platformok és tartalmak

A médiahasználat és tartalomfogyasztás (át)alakulása és jellemzői

Absztrakt: A médiafogyasztás az emberek napirendjének szerves része: hosszú órákat töltnek a televízió képernyője előtt, hallgatnak rádiót, vagy interneteznek otthon, munkahelyen, iskolában, útközben; laptopon, tableten vagy okostelefonon. A technikai fejlődésnek köszönhetően a modern eszközök által, valamint a médiakonvergencia eredményeként folyamatos átalakuláson mennek keresztül nemcsak a médiahasználati szokások, de az elérhető, illetve preferált tartalmak köre is. Hogyan hatnak a hagyományos médiumok internetes alternatívái elődjekre? Más sajtót preferál az olvasó nyomtatott vagy digitális formában? Rádió vagy sajtó szerkesztésű zenei lejátszási lista? Melyik internetes oldalak látogatottsága a legmagasabb? Milyen televíziós tartalmak a legnézettebbek és mik a televíziózás alternatívái? A tanulmány¹ – különböző kutatási eredmények alapján – a fenti kérdések megválaszolása mellett a hazai médiahasználat és tartalomfogyasztás főbb jellemzőit tekinti át.

Kulcsszavak: médiahasználat, tartalomfogyasztás, rádió, nyomtatott sajtó, internet, televízió

(Bevezetés) A médiahasználat és tartalomfogyasztás életünk szerves része, mind információszerezésre irányuló, mind pedig a szórakozási, szabadidős tevékenységeinket tekintve. Az internet és a különböző digitális eszközök, valamint azok hordozható változatainak széleskörű elterjedése által lehetővé, és mára már valósággá vált a médiafogyasztás „bárhol, bármít, bármikor” jellege. Ma már egy okostelefon és mobilinternet segítségével tértől és időtől függetlenül könnyűszerrel lehet tévét nézni, rádiót hallgatni, újságok elektronikus kiadványait olvasni, vagy az interneten böngészni.

A különböző piackutatásokból származó, közönségmérési és auditadatok alapján pontos és átfogó képet kaphatunk a négy tradicionális médiumra (internet, televízió, rádió és nyomtatott sajtó) vonatkozó médiahasználati és tartalomfogyasztási szokásokról.

Az egyes médiumok erőviszonyai könnyen megállapíthatók a napi elérési számok alapján. A 14 évesnél idősebb lakosság 81%-a, azaz 6,9 millió ember internetezik napi szinten², míg 6,5 millió (76%) néző ül le naponta a televízió képernyője elé³, 5,2 millió (61%) 15+ éves ember hallgat rádiót.⁴

A fenti médiumoktól eltérően, a nyomtatott sajtó esetében (publikus forrásokból) más jellegű mérési adatok állnak rendelkezésre. A Magyar Terjesztés-Ellenőrző Szövetség (MATESZ) végzi a magyar sajtótermékek önkéntes alapú (tehát a piacot nem teljeskörűen lefedő) auditját. Ezen adatok alapján a nyomtatott sajtó esetében – 2020. I. negyedévére vonatkozóan – 2,4 millió terjesztett kiadványról beszélhetünk⁵. A keresztolvasottságot nem számítva, egy durva szakértői becslést alkalmazva (miszerint egy napilapot átlagosan 2-3 ember, hetilapot 4-5, és havilapot, illetve időszakos kiadványokat 10 ember olvas el), a nyomtatott sajtó átlagos kumulált elérése 12,1 millió.

A médiahasználati és tartalomfogyasztási szokásokat nagyban befolyásolja, hogy milyen digitális eszköz áll a felhasználó rendelkezésére, hiszen ezektől erősen függ az egyén számára elérhető tartalomtípusok köre. Míg a nyomtatott sajtó önmagában „fogyasztásra alkalmas” termék, addig egy internetképes digitális eszköz segítségével lehetőség nyílik tévéműsorok

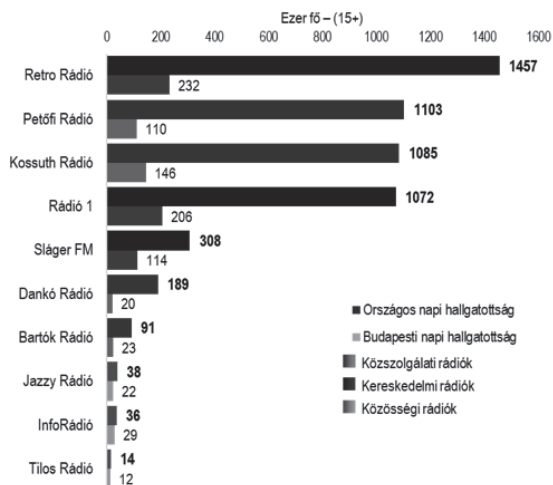
nézésére, rádió- vagy zenehallgatásra, weboldalak böngészésére stb. A Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság (NMHH) elektronikus hírközlési piacra irányuló háztartási felméréseinek adatai⁶ átfogó képet adnak az elektronikus eszközellátottságáról. Napjainkban a magyar háztartások 81%-a rendelkezik lapostévével, és közel harmadukban van okostévé (27%). A 14 évesnél idősebb lakosság 74%-a rendelkezik okostelefonnal. A hazai háztartásokban 53% a laptopok, és 36% az asztali számítógépek aránya. Előbbiek esetében emelkedő tendencia figyelhető meg az elmúlt öt év távlatában, míg utóbbi esetében egy stagnáló, enyhén csökkenő trend mutatkozik. Tablet csupán a háztartások ötödében (19%) található.

A továbbiakban a tanulmány egyesével veszi sorra a négy médiatípusra (rádió, nyomtatott sajtó, internet, televízió) vonatkozó médiahasználati és tartalomfogyasztási szokások karakterisztikáit. Mindezek mellett valamennyi releváns esetben kitekintést nyújt arra, hogy a hagyományos médiumok (televízió, rádió, nyomtatott sajtó) internet alapú alternatívái hogyan alakítják a médiafogyasztási gyakorlatot; valamint említést tesz arról is, hogy 2020 márciusában kezdődött koronavírus-járvány milyen hatással volt az egyes médiumokra, illetve az azokhoz kapcsolódó használati szokásokra.

(Rádió) A rádió hallgatottsági mérését Magyarországon az NMHH megbízásából a Kantar Hoffmann – M-Meter konzorcium végzi online és offline naplós módszerrel.

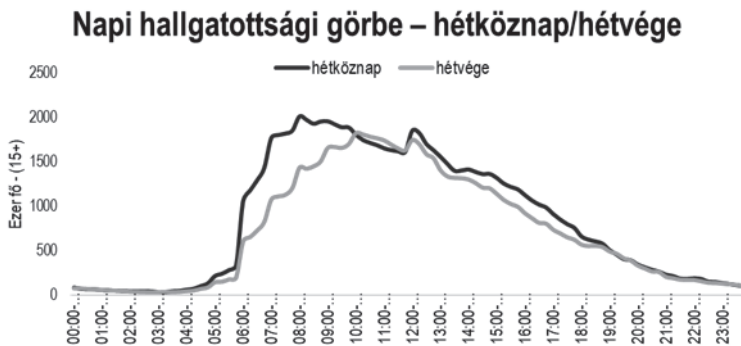
2020 második negyedévében átlagosan 5,2 millió 15 évesnél idősebb ember hallgatott napi szinten rádiót (heti szinten legalább 7,3 millióan). A napi hallgatottsági rangsort országos és budapesti viszonylatban a Retro Rádió vezette. Az országos lista második és harmadik helyén két közszolgálati rádió, a Petőfi és Kossuth rádió állt. A budapesti hallgatók körében a Retro Rádió után, egy másik kereskedelmi adó, a Rádió 1 volt a második leghallgatottabb, melyet a Kossuth rádió követett a rangsorban. A közösségi rádiók (kisebb vételkörzettel rendelkező adók) rangsorát a Jazzy Rádió vezette.

Napi hallgatottsági rangsor

1. ábra: Napi hallgatottsági rangsor, budapesti és országos napi rádióhallgatottság (2020. május–július)

A fentebb jelzett időszakban a rádióhallgatással töltött idő átlagosan négy óra. A napi görbét tekintve (2. ábra) jól látható, hogy a csúcsideő a reggeli órákban van, ezt egy stagnáló, majd folyamatosan csökkenő tendencia követi a nap során. Hétvégén a reggeli felfutás később kezdődik, ez annak tudható be, hogy az emberek később kelnek, illetve kevesebben kapcsolják be a rádiót a reggeli órákban. A hallgatottsági folyamatban mind hétköznap, mind hétvégén megfigyelhető egy kiugrás a nap közepén: 12 óra körül a déli hírekre az átlagnál többen kapcsolnak rádiót.

2. ábra: Napi hallgatottsági görbe, budapesti és országos napi rádióhallgatottság (2020. május–július)

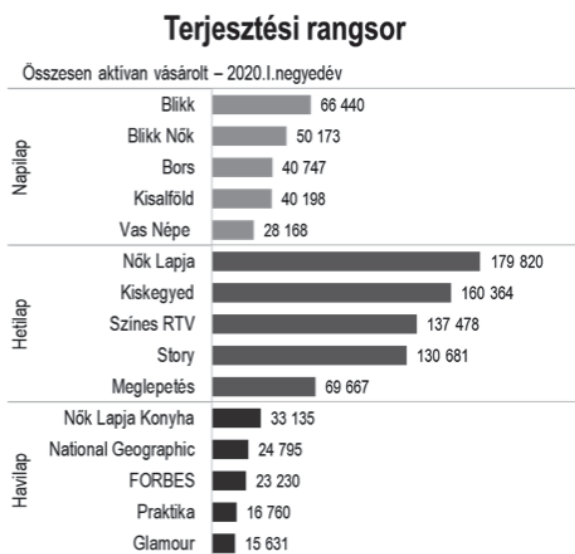
A különböző demográfiai csoportok rádióhallgatottsági adatai nem mutatnak jelentős eltéréseket. Nemek viszonylatában nincsenek különbségek, a férfiak és nők rádióhallgatási szokásai között nincsenek aránybeli differenciák. Korosztályok között azonban már megfigyelhetők bizonyos különbségek, amelyek elsősorban az eltérő napirendből és életstílusból adódnak: a 18–29 éves korosztály az átlaghoz képest kevesebb rádiót hallgat, míg a 60+ korcsoport többet és többféle rádióadót hallgat a nap folyamán. Az iskolai végzettség tekintetében a szakmunkás végzettségűek esetében figyelhetők meg magasabb napközbeni értékek, míg a felsőfokú végzettséggel rendelkezők hallgatnak legkevesebbet rádiót.⁷

Az internet terjedése átalakítja a médiahasználati szokásokat, és ez a rádió esetében is megfigyelhető: aki interneten hallgat rádiót, egyre inkább leszokik az analóg adásról.⁸ Ráadásul minél fiatalabb a hallgató, annál inkább preferálja a saját szerkesztésű tartalmakat a hagyományos, előre (meg)szerkesztett rádióadással szemben. Az internetes rádióadás, illetve a különböző audiotartalmakkal kapcsolatos OTT⁹ szolgáltatások használata leginkább a 30 év alatti korosztályra jellemző.¹⁰

A koronavírus-járvány során a fogyasztók által preferált hírforrások közül a rádió a harmadik helyen szerepelt az internet és televízió után. A különböző rádióállomások sorában a Kossuth rádió bizonyult a hírverseny győztesének.¹¹

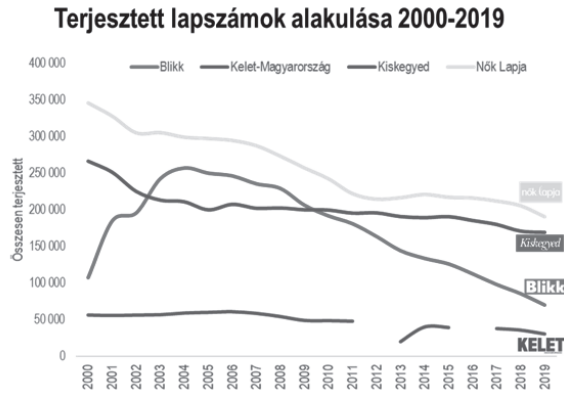
(Nyomtatott sajtó) A nyomtatott sajtó esetében a Magyar Terjesztés-ellenőrző Szövetség auditrendszeréből származó adatok állnak rendelkezésre az egyes kiadványok teljesítményének monitorozására. Fontos hangsúlyozni, hogy a MATESZ által végzett

ellenőrzési rendszer önkéntes alapú, így nem valamennyi, a piacon elérhető kiadvány szerepel az adatbázisban. Az auditált lapok közül a napilapok esetében a terjesztett lapszámok rangsorában az első három helyen bulvárlapok szerepelnek (Blikk, Blikk Nők, Bors), amelyeket két regionális lap követ (Kisalföld, Vas Népe). Valamennyi lap-típus közül a hetilapok terjesztett lapszáma a legmagasabb. Ezen sajtótermék terjesztési listáját két női célcsoportú lap vezeti (Nők Lapja, Kiskegyed), harmadik helyen a Színes RTV áll, amit két bulvárlap követ (Story, Meglepetés). A havilapok terjesztési száma a napilapokénál is jóval alacsonyabb, zsánertüket tekintve azonban változatosabbak. A lista élén a Nők Lapja Konyha gasztronómia témájú magazin szerepel, ezt a természettudomány fókuszú National Geographic követi. Harmadik helyen az üzleti világ dolgaival foglalkozó Forbes áll, negyedik helyen szerepel a Praktika DIY magazin, a Top 5-ös listát pedig a Glamour divatlap zárja.¹²

3. ábra: Napi-, heti- és havilapok terjesztési rangsora – MATESZ, 2020. I. negyedév

A fent feltüntetett öt napilap mindegyike rendelkezik online portállal is (blikk.hu, blikk.ruzs.blikk.hu, borsonline.hu, kisalfold.hu, vaol.hu). A DKT-Gemius¹³ adatai alapján a nyomtatott sajtótermékekhez tartozó weboldalak látogatottsági rangsora a napilapok esetében megegyezik a terjesztési rangsorral. (A többi kiadvány tekintetében ilyen jellegű teljeskörű összehasonlításra nem nyílik lehetőség, megfélelthető weboldal hiányában.) A digitalizáció nehéz helyzetbe hozza a nyomtatott sajtót, hiszen az interneten számos weboldal kínál ingyenesen hozzáférhető olvasnivalót a közönség számára. A 4. ábrán a terjesztett lapszámok alakulása látható 2000 és 2019 között a Blikk bulvár napilap, a Kelet-Magyarország regionális napilap, és két hetilap (Nők Lapja, Kiskegyed) esetében. Mind a négy lap esetében folyamatos csökkenő tendencia figyelhető meg az elmúlt közel 20 év során.

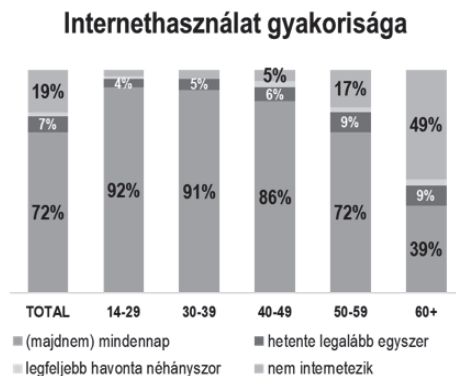

4. ábra: Terjesztett lapszámok alakulása (Nők Lapja, Kiskegyed, Blikk, Kelet-Magyarország) – MATESZ, 2000–2019

Az összes többi médiumhoz képest a nyomtatott sajtó fogyasztásával töltik az emberek a legkevesebb időt. A Magyar Lapkiadók Egyesületének megbízásából 2019 márciusában készült, 19 magyar lapot átfogó kvalitatív kutatás eredményei szerint a nyomtatott sajtó az online-hoz képest több és jobb olvasási élményt nyújt a fogyasztóknak, valamint az olvasó a nyomtatásban megjelent termékek által jobban tud kapcsolódni a témához. Az olvasók megítélése szerint a nyomtatott kiadványokban megjelenő cikkek tartalmilag hitelesebbek, gazdagabbak és szakmaibbak, valamint a nyomtatott sajtóban a hirdetések is inkább elfogadottabbak, mint az online felületeken.¹⁴

A koronavírus-járvány az összes médiumtípus közül a nyomtatott sajtót sújtotta a legjobban, hiszen az elérésszámok a nyomtatott sajtó esetében voltak a legalacsonyabbak, valamint a terjesztett lapok száma is közel 10%-kal esett vissza a járvány első szakaszában.¹⁵

(Internet) A 14 évesnél idősebb lakosság 72%-a internetezik majdnem napi szinten. A korosztályok között azonban jelentős különbségek vannak: a 14–39 évesek több mint 90%-a, míg a 60+ korosztály csupán 39%-a netezik napi rendszerességgel.¹⁶

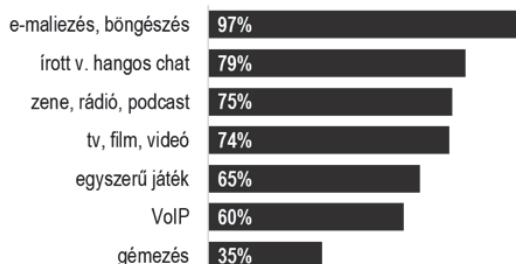

5. ábra: Internethasználat gyakorisága korcsoportonként

A napi átlagos aktív internetezési idő 3,8 óra, de ez a szám a fiatalabbak körében akár duplája is lehet. A nethasználók 98%-a otthon böngészik a világhálón, de 70%-uk otthonon kívül is – útközben, iskolában, munkahelyen stb.

A különböző internetes tevékenységek közül az e-mailezés, illetve a böngészés a leggyakoribb. Ezt követik a valós idejű kommunikációs formák, mint az írott vagy hangos chat – ez főként a nőkre jellemző. A felhasználók háromnegyede fogyaszt valamilyen audio- vagy audiovizuális tartalmat az interneten keresztül – ez különösen a 16–29 éves korosztály körében népszerű tevékenység. Az egyszerű internetes játékok elterjedtebbek, mint a gémer aktivitások (35%), amelyek leginkább a férfiak körében jellemzőek.¹⁷

Internetes tevékenységek

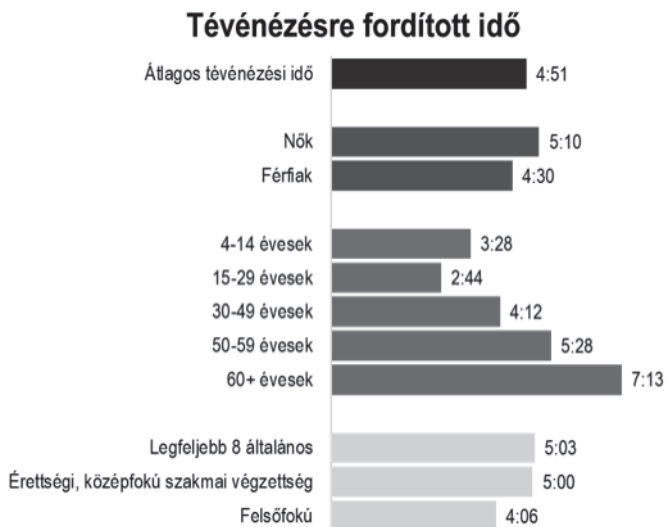
6. ábra: Internetes tevékenységek előfordulási gyakorisága

Az internet adta tartalomfogyasztási lehetőségek tárháza széles: számtalan weboldal kínál rengeteg olvasni, nézni, vagy hallgatni valót a felhasználók számára. A Gemius Audience által készített webanalitika szerint a leglátogatottabb magyar weboldalak élmezőnyében a híroldalak járnak (a 2020. májusi adatok szerinti rangsor: index.hu, 24.hu, origo.hu), valamint a blog.hu gyűjtőportál. A lista további előkelő helyeit olyan oldalak foglalják el, mint például a Jófogás (vásárlás), Nosalty és Mindmegette gasztrosite-ok, a házipatika.hu, valamint az időkép.hu időjárás-jelentő portál.¹⁸

A különböző közösségi oldalak kiemelkedően népszerűek az internetezők körében: 89% „facebookozik” legalább heti rendszerességgel, míg 86% fogyaszt valamilyen tartalmat a YouTube videómegosztó portálon keresztül. A Facebook azért is különösen érdekes ebből a szempontból, hiszen a felhasználók a közösségi oldalon nemcsak fogyasztják, hanem elő is állítják a tartalmakat. A „facebookozók” 67%-a posztol rendszeresen valamilyen fényképet, 33%-a pedig videót is. A YouTube esetében a felhasználók közel negyötöde (79%) zenehallgatás céljából látogat az oldalra, 56% videoklipeket néz, 41% pedig valamilyen tévéműsort, filmet vagy sorozatot néz meg. A közösségi oldalak használati rangsorát tehát a Facebook és YouTube vezeti, közel 90%-os használati aránnyal; ezeket éles szakadéknyi lemaradással követi 30% körüli aránnyal a Google+ (32%), valamint az Instagram (29%), a sort pedig végül az IndaVideo (23%), Inda (19%), valamint a Printerest (15%) zárja.

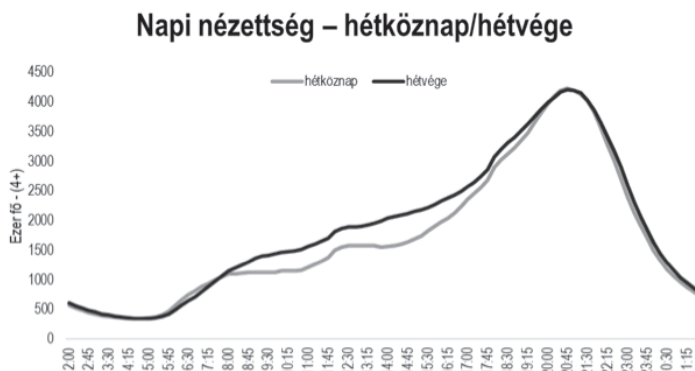
A fentiekből is jól látszik, hogy a különböző audio- és audiovizuális tartalmak fogyasztása nagyon elterjedt az internetezők körében: 98%-uk fogyasztott már valamilyen mozgóképfilm tartalmat, 89%-uk pedig audiotartalmat valamilyen OTT szolgáltatáson keresztül.¹⁹

(*Televízió*) A televíziós tartalmak fogyasztására fordított napi átlagos idő kiemelkedően a legmagasabb a többi médiumhoz viszonyítva: 4 óra 51 perc. Az egyes demográfiai csoportok esetében jelentős különbségek vannak a tévénézésre fordított időt illetően. A nők átlagosan 40 perccel több időt töltenek a televízió képernyője előtt a férfiakhoz képest. Korcsoportok esetében jól látszik, hogy minél idősebb valaki, annál több időt tölt tévénézéssel. Ez alól a 15–29 éves korosztály képez kivételt, mivel ez a csoport néz legkevesebb ideig tévét (kevesebb, mint három órát). Iskolai végzettséget, illetve a vásárlóerőt tekintve megállapítható, hogy minél magasabb az iskolai végzettség, valamint minél magasabb a vásárlóerő, annál kevesebb a tévénézésre fordított idő. Mindezekon túl a háztartás létszáma is erős hatással van a tévénézésre fordított idő mennyiségére: az egyszemélyes háztartások esetében a legmagasabb ez az óraszám (7 óra 35 perc), ami az egy háztartásban lakók számának emelkedésével együtt csökken (+1 fő esetén majdnem két órával, +2 esetén három, +3 esetén közel 4 és fél órával)²⁰.

7. ábra: Tévénézésre fordított idő, Live+Playback, Total Tv (2020. II. negyedév)

A napi közönségfolyamat illetően a nézettségi görbe alakulása inverze a rádiós hallgatottsági görbének: a reggel 6 óra magasságában kezdődő lassú, egyenletes emelkedést követően, késő délután/kora este (kb. 17 órától) és késő este (22-23 óra között) van a csúc, ekkor töltik az emberek legnagyobb számban idejüket a televízió képernyője előtt.

8. ábra: Napi televíziós nézettségi görbe, Total Tv (2020. II. negyedév)

A különböző zsánerű tévécsatornák közül az általános szórakoztató csatornák közönségaránya²¹ a legmagasabb (40,1%). Második helyen filmcsatornák állnak, (11%), míg harmadik helyen sorozatcsatornák²² (8,8%). A hírcsatornák közönségaránya 8,3%, a gyerekcsatornáké 6,6%. A nem lineáris adáshoz, hanem valamilyen televízióhoz csatlakoztatott eszközökhöz kapcsolódó tevékenységek (pl.: DVD/video nézés, vagy videójáték) 6,6%-ot tesznek ki a napi tévéképernyő előtt töltött időből. Az ismeretterjesztő és életmód csatornák részesedése 6,5% körül alakul.

A műsортípusokat illetően a nem zenés fikció a leginkább nézett zsáner (29,2%), amelynek többségét (15% körüli arányban) a sorozatok teszik ki. A mozifilmeket követően (16,1%), a hírek (11,3%) fogyasztási aránya a legmagasabb.

A koronavírus első időszaka a tévénézési szokásokra is jelentős hatást gyakorolt. Az év második negyedévében az átlagos tévénézésére fordított idő valamennyi korosztály esetében 25 perccel nőtt az előző év azonos időszak eredményeihez képest. A csatorna-, illetve műsортípusok fogyasztási arányai is átrendeződtek, ami elsősorban a hír- és sportcsatornákat érintette. A hírcsatornák esetében a csatornák közönségaránya 0,9%-kal nőtt, a hírműsorok fogyasztási aránya pedig 1,1%-kal emelkedett. Míg a hírcsatornák és hírműsorok esetében pozitív változás történt, amely a vírushelyzetre való tekintettel természetes jelenség – addig a sportcsatornák és -műsorok esetében drasztikus csökkenés figyelhető meg az elmúlt negyedévben (2019 utolsó negyedévéhez képest). A sportcsatornák napi műsoridőből történt részesedése több mint kétharmadával (4,1%-kal) csökkent, a műsorok fogyasztási aránya pedig csaknem a felére esett vissza (4,5%-ról 2,4%-ra). Ennek legfőbb oka nem a megváltozott tartalomfogyasztási szokásokban, hanem a pandémia miatt sorra elmaradt vagy elhalasztásra került sporteseményekben keresendő.²³

A különböző internet által nyújtott audiovizuális tartalomfogyasztási lehetőségek a televízióra többféle és többirányú hatást gyakorolnak. Egyrésztől az OTT szolgáltatások révén kannibalizálják²⁴ a lineáris adást; másrésztől pedig a mobiltévék az eddig hagyományosnak számító médiahasználati szokásokat alakítják át, hiszen ezek révén a televíziónézés, mint szabadidős elfoglaltság, már nem csak az otthonokban található tévékészülékhez kötött módon tud megvalósulni.

Az NMHH²⁵ felmérése szerint a 15–69 éves korosztály 67%-a néz online videót valamely digitális eszközön keresztül – 65%-uk otthon, 45% pedig az otthonán kívül. A video-on-demand és online tévézés, filmnézés különösen a fiatalok körében elterjedt:

a 15–24 éves korosztály 90%-a, 25–39 évesek 84%-a fogyaszt ilyen módon tartalmat. A 40–49 évesek háromnegyede (76%), 50 és 59 év közöttiek kicsit több mint fele (55%), és a 60–69 évesek közel harmada (27%) veszi igénybe ezeket az online lehetőségeket.

Kifejezetten magyar tévéműsort a 15–69 évesek 32%-a néz valamilyen digitális eszközön. Tartalomtípus szerint, a szórakoztató műsorok (48%), hírműsorok (41%), és a magazin-, életstílusműsorok (40%) a legnépszerűbbek. Zenés műsorokat, hazai sorozatokat, illetve természetfilmeket a felhasználók harmada néz, sportműsort valamivel kevesebben (26%). A magyar gyerekműsorokat nézik online a legkevésbé (7%).

Magyar tévéműsorok nézése interneten - tartalom típusa szerint

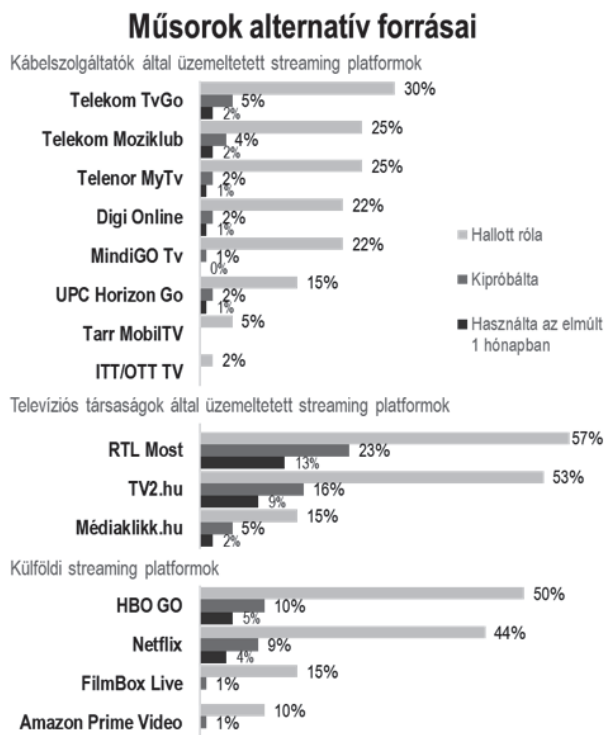
9. ábra: Interneten nézett magyar tévéműsorok tartalomtípusa szerint

A műsorok alternatív forrásait tekintve három típust különböztethetünk meg: (1) a kábelszolgáltatók, (2) illetve televíziós társaságok által üzemeltett, valamint (3) a külföldi streaming platformok.

A kábelszolgáltatók által üzemeltetett szolgáltatások televízió- vagy mobil előfizetői szerződés függvényében vehetők igénybe (külön díja egyedül a Moziklubnak van), így a három típus közül ezek a leginkább kötöttek, mivel a szolgáltatóválasztás nem minden esetben tükrözi az egyéni preferenciákat. Ezen opciók közül a Telekom (televíziós és mobilszolgáltató) szolgáltatásai (TvGo – online nézhető lineáris adást kínáló felület – és Moziklub – video on demand szolgáltatás) a legismertebbek, ezt követi a Telenor mobil-tv szolgáltatása. Azonban ezen platformok kipróbáltsága, illetve használata elenyésző mértékű.

Az alternatív lehetőségek közül a legismertebbek a televíziós társaságok által üzemeltetett online szolgáltatások. Ezek ingyenes weboldalak, ahol a korábban televízióban sugárzott műsorokat lehet visszaneézni. A két nagy kereskedelmi csatornához tartozó online felület, az RTL Most és a Tv2.hu azok, amelyeket legtöbben ki is próbáltak már, illetve használtak. A közszolgálati média csatornához tartozó Médiaklikk.hu a legkevésbé ismert és használt oldal.

Valamennyi külföldi streaming platform havi előfizetési formában érhető el és nyelvi lokalizáció (magyar szinkron, illetve felirat) szempontjából egyes esetekben korlátozott lehetőséget kínálhat (pl.: Netflix, Amazon Prime Video). Ezek közül az HBO Go a legismertebb itthon, ezt követi a Netflix, majd tőlük jelentősen lemaradva következik a FilmBox live és az Amazon Prime Video. Az HBO prémium csatornaként is nagyon régóta jelen van Magyarországon. Ezáltal, valamint a saját márkás streaming platformjuk bevezetését kísérő jelentős marketingkampánynak köszönhetően ez a legismertebb felület. Programing könyvtárában ráadásul minden elérhető tartalom esetében rendelkezésre áll legalább magyar nyelvű felirat. Noha az HBO Go ismertsége (50%) valamivel magasabb a Netflix-énél (44%), kipróbáltságuk, illetve használatuk azonos szinten van a 15–69 éves korosztály körében.

10. ábra: Műsorok alternatív forrásai – streaming platformtípusok szerint

(Összefoglalás) A médiahasználat nemcsak szerves része az emberek napirendjének, hanem a teljes nappól hosszú órákat töltenek tartalomfogyasztással – akár információszerzésre irányuló, akár szabadidős, kikapcsolódási tevékenységként. A különböző médiatípusok hosszú ideje jelen vannak életünkben, viszont a hozzájuk fűződő viszonyok és használati szokások a technológiai fejlődés, új eszközök és platformok révén folyamatos változásban vannak.

A digitalizáció és az internet folyamatos kihívások elé állítja a hagyományos médiumokat, arra ösztönözve a tartalomszolgáltatókat, hogy a megváltozott fogyasztói szokásokhoz alkalmazkodva utat találjanak célközönségükhöz. Az online megoldások térhódítása a nyomtatott sajtót sújtja leginkább, de a rádió, illetve televízió esetében is számos átalakulási folyamatot indukál: a lineáris adásokkal szemben egyre inkább teret nyer a saját szerkesztésű tartalmak fogyasztása.

A koronavírus-járvány első szakasza jelentősen megváltoztatta az emberek életmódját, ebből adódóan a médiahasználati szokásokat is: kevesebb nyomtatott lapot vettek, viszont még több időt töltöttek a televízió képernyője előtt. A tájékozási, hírszerzési igény nyertesének a televízió és az internet bizonyult, a nyomtatott sajtó jobban visszaszorult. Az elkövetkező időkben érdemes lesz figyelemmel kísérni, hogy a vírushelyzet okozta változások vajon hosszú vagy rövid távúnak bizonyulnak-e majd a médiahasználati és tartalomfogyasztási szokásokat illetően.

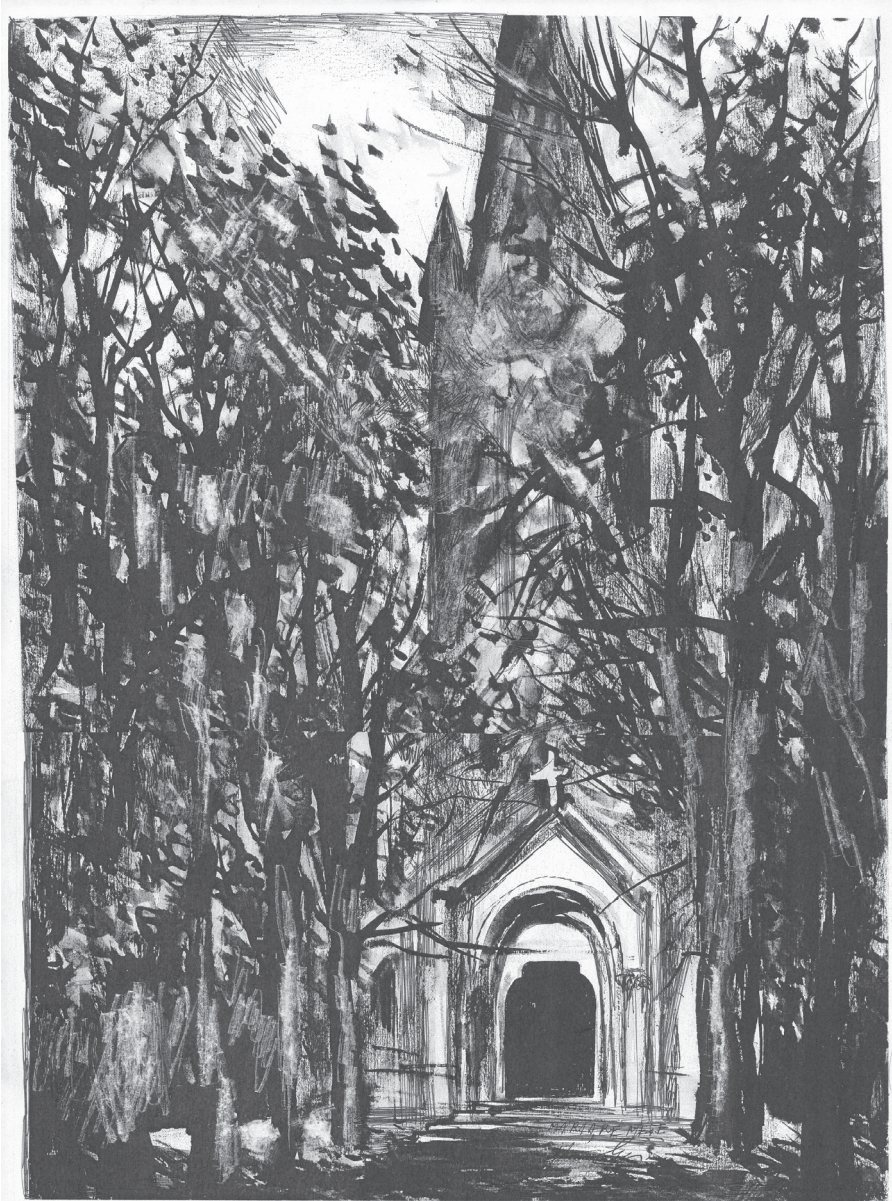
IRODALOMJEGYZÉK ÉS FORRÁSOK

- DKT-Gemius, 2020. *Gemius Audience*. [Online] Available at: <https://dkt.hu/hu/menu/ola.html> [Hozzáférés dátuma: 23 08 2020].
- Magyar Terjesztés-ellenőrző Szövetség, 2020. *MATESZ Elemző*. [Online] Available at: <https://matesz.hu/analytics2> [Hozzáférés dátuma: 21 08 2020].
- Magyar Terjesztés-ellenőrző Szövetség, 2020. *Publikus adatok, gyorsjelentés, 2020. I. negyedév*. [Online] Available at: <https://matesz.hu/adatok/publikus-adatok> [Hozzáférés dátuma: 10 08 2020].
- Marketing&Média Online, 2020. *Az országos napilapok és a női magazinok uralják a hazai lappiacot*. [Online] Available at: <https://www.mmonline.hu/cikk/az-orszagos-napilapok-es-a-noi-magazinok-uraljak-a-hazai-lappiacot-x/> [Hozzáférés dátuma: 15 08 2020].
- Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság, Ariosz Kft., 2019. *Az elektronikus hírközlési piac fogyasztóinak vizsgálata*. [Online] Available at: http://nmhh.hu/dokumentum/212534/internet_2019_tanulmany.pdf [Hozzáférés dátuma: 07 08 2020].
- Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság, NRC Piackutató Kft., Ariosz Szolgáltató, Informatikai és Tanácsadó Kft., 2018. *Lakossági Internethasználat. Online piackutatás*. [Online] Available at: http://nmhh.hu/dokumentum/202180/lakossagi_internethasznalat_2018.pdf [Hozzáférés dátuma: 07 08 2020].
- Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság, 2019(a). *NMHH: a rádióműsorok vetélytársaivá válnak az egyénileg összeállított tartalmak*. [Online] Available at: http://nmhh.hu/cikk/205627/NMHH_a_radiomusorok_vetelytarsaiva_valnak_az_egyenileg_osszeallitott_tartalmak [Hozzáférés dátuma: 12 08 2020].
- Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság, 2019(b). *A tévés alternatívái, internetes videók fogyasztása digitális eszközökön és a TV képernyőjén*. [Online] Available at: http://nmhh.hu/dokumentum/213167/tevezes_alternativai.pdf [Hozzáférés dátuma: 12 08 2020].
- Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság, 2020(a). *Országos rádiós hallgatottságmérés negyedéves áttekintő. 2020/II. Negyedév*. [Online] Available at: http://nmhh.hu/dokumentum/213983/NMHH_negyedves_ttekint_202004202006.pdf [Hozzáférés dátuma: 10 08 2020].
- Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság, 2020(b). *A lakosság médiahasználati és hírfogyasztási szokásai a koronavírus-járvány első szakaszában*. [Online] Available at: http://nmhh.hu/dokumentum/213415/NMHH_PSYMA_COVID_JELENTES_fin.pdf [Hozzáférés dátuma: 19 08 2020].
- Nielsen Közönségmérés, 2019. *TV Piaci Körkép 2019 IV. negyedév*. Budapest: Nielsen Company.
- Nielsen Közönségmérés, 2020. *TV Piaci Körkép 2020. II. negyedév*. Budapest: Nielsen Company.

JEGYZETEK

1 A Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti Tagozata által 2020. szeptember 11-én az MMA irodaházában rendezett <i>Közszolgálatosság – média – kultúra</i> című konferencián elhangzott előadás írott, szerkesztett változata. 2 Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság, Ariosz Kft., 2019. 3 Nielsen Közönségmérés, 2020.05.14+ Daily reach. 4 Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság, 2020(a). 5 MATESZ: gyorsjelentés, 2020. I. negyedév. 6 Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság, Ariosz Kft., 2019. 7 Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság, 2020(a). 8 Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság, 2019(a). 9 OTT szolgáltatás: szélessávú internetszolgáltatásra épülő audio- vagy audiovizuális tartalmak közzélére alkalmas streaming szolgáltatás. 10 Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság, Ariosz Kft., 2019. 11 Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság, 2020(b).	12 Magyar Terjesztés-ellenőrző Szövetség, 2020. 13 DKT-Gemius, 2020. 14 Marketing&Média Online, 2020. 15 Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság, 2020(b). 16 Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság, Ariosz Kft., 2019. 17 Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság, NRC Piackutató Kft., Ariosz Szolgáltató, Informatikai és Tanácsadó Kft., 2018. 18 DKT-Gemius, 2020. 19 Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság, NRC Piackutató Kft., Ariosz Szolgáltató, Informatikai és Tanácsadó Kft., 2018. 20 Nielsen Közönségmérés, 2020. 21 Közönségáran: adott csatorna/csatornatípus/műsor részese a többi csatornához/csatornatípus-hoz/műsorhoz képest a vizsgált célcsoportban. 22 Olyan általános szórakoztató csatornák, melyek a műsoridő legalább felében sorozatokat sugároznak.

- 23 Nielsen Közönségmérés, 2019; Nielsen Közönségmérés, 2020.
- 24 Az online platformokon elérhető tartalmak nézése csökkenti a lineáris, „hagyományos” tévéadás nézőszámát (pl. egy adott tévéműsor megtekint-
- 25 hető a tévében, vagy az adott tartalomszolgáltató online felületén is). Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság, NRC Piackutató Kft., Ariosz Szolgáltató, Informatikai és Tanácsadó Kft., 2018.

Joszif Deribasz admirális és az orosz–török háborúk (Odessza alapítója és a cári flotta főparancsnoka)

A külföldi turista amikor Odesszába látogat, nem kis gondot jelent számára a főutca nevének megértése. Vajon az „ulica Deribaszovszkaja” kiről kapta a nevét, és a helybeliek – több mint kétszáz év távlatából – miért őrzik az emlékét? Jelen tanulmányunkban arra teszünk kísérletet, hogy felidézzük a névadó José de Ribas y Byons, oroszosan Joszif (Oszip) Mihajlovics Deribasz legendás alakját, a II. Katalin korabeli orosz–török háborúk egyik hősenek életútját. A történészek nagy része egyetért abban, hogy a spanyol nemesi származású fiatalember 1751. szeptember 13-án született Nápolyban, de katonai karrierje és a cári flottával aratott győzelmei mégis Oroszországhoz kötötték.

Oszip Mihajlovics a Nápolyi Királyságban szolgáló Miguel de Ribas tábornok és az ír származású Margaret Plankett gyermekeként látta meg a napvilágot. Kezdetben házitanítók nevelték, majd szülei beírták a tengerészeti kadétkolába, ahol alapos felkészítést kapott a navigáció elméletéből és gyakorlatából. A fiatalember kiemelkedett társai közül gyors észjárásával, ráadásul jól tudott spanyolul, olaszul, latinul, angolul, franciául és németül, később mindezekhez az orosz nyelv elsajátítása is társult. Az intézmény befejezése után alhadnagyi rangot kapott a Nápolyi Királyság hadseregében.

Deribasz 1769-ben, az itáliai Livornóban ismerkedett meg Alekszej Grigorjevics Orlov (1737–1808) gróffal, a Földközi-tengerre küldött cári flotta főparancsnokával, aki II. Katalin kegyencének, Grigorij Orlovnak volt a testvére. Orlov feladatkörébe tartozott, hogy a Balti-tengerről a törökök ellen küldött orosz flottát élelmiszerral lássa el, a legénységi állomány létszámát kiegészítse, szigorú fegyelmet tartson a tengerészek között. Az ambiciózus Deribasz elnyerte a főparancsnok szimpátiáját, aki felajánlotta számára, hogy lépjen orosz szolgálatba. Orlov ajánlatát a fiatal tiszt kedvezőnek találta, ezért önkéntesként belépett a flotta kötelékébe. Lehetséges, hogy a tizennyolc éves ifjú ekkor idősebbnek mondta magát, ami megtévesztheti az életével foglalkozó történészeket.

Az orosz hadvezetés szívesen fogadott szolgálatába jól képzett külföldi tiszteket, mivel II. Katalin (1762–1796) külpolitikája jelentős területek meghódítására irányult. I. Péter cár (1689–1725) az északi háború végére kijutott a Balti-tengerhez, több svéd erődítményt foglalt el és 1703-ban megalapította Szentpétervárt is. A cárnő, aki Nagy Péter külpolitikai ambícióinak folytatója kívánt lenni, nem titkolta, hogy a Fekete-tenger partvidékének elfoglalására, a Krím területének megszerzésére és a Kaukázus északi előterének meghódítására törekszik. Ennek a nagyra törő tervnek a részét képezte, hogy – az első orosz–török háború keretében – az uralkodónő a Földközi-tengerre vezényelte a balti flottát, amelynek parancsnokává Alekszej Orlovot nevezte ki.

1770. április 14-én – több hónapos késéssel – Livornóból végre a flottához érkezett Alekszej Orlov is, aki a szükséges előkészületek után az egész hajóhadat Navarinóhoz rendelte, ahova tizenkét török sorhajó és egyéb szállítójármű közeledett. Az orosz tengerészek némi aggodalommal figyelték a török hajóhadat, de szerencsére közben befutott Kronstadtból a cárnő szolgálatában álló John Elphinstone (1722–1785) ellentengernagy második egysége is, amely május 12-én az öbölben megtámadta a jóval erősebb török flottát. A fedélzeti ágyúk gyilkos párbaja négy napon keresztül tartott, míg végül a török

hajóhad visszahúzódott az öbölbe. Elphinstone ekkor úgy vélte – mivel az ellenség túlerőben volt és egy további ütközet esetén a parti tüzérség is támogathatta volna – hogy észszerűtlen lenne a törökök üldözése. Jelentette Alekszej Orlovnak a történeteket, majd javasolta a Grigorij Andrejevics Szpiridov (1713–1790) egységéhez való csatlakozást. A két orosz hajóraj azonnali összevonását azonban heves szélvihar akadályozta meg, és emiatt azok csak május 22-én találkozhattak. Két nap múlva pedig, mire visszahajóztak a navarinói öböl bejáratához, a török flotta már egérutat nyert. Nem kétséges tehát, hogy az elkövetett hibáért, a meglehetősen súlyos mulasztásért Szpiridov admirális joggal tehetett szemrehányást a határozatlan Elphinstone-nak.

Május 23-ától aztán az egyesült orosz flotta egy hónapon keresztül hiába üldözte ellenségét, azt már képtelen volt utolérni. Megkönnyebbülten vett erről tudomást Ibrahim Hasszameddin kapudán pasa is, akit az előző hónapban neveztek ki a török tengeri erők főparancsnokává. (Mindenki tudta azonban, hogy a török flotta igazi ura ez idő tájt Haszán algériai bég volt, aki halálfejes kalózhajóival tartotta nyugtalanságban a Földközi-tenger partvidékét.) A török hajóhad – amelyben dalmát, görög, albán és berber legénység teljesített szolgálatot – mintegy hatvanöt, különböző típusú hajóból állt, és ez lényegesen felülmúlta Orlov haderejét. Deribaszmár ekkor kitűnt személyes bátorságával, a későbbi harcokban is gyakran megmutatkozó hősiességével, bár a flottánál ekkor még beosztott tisztként szolgált.

Az orosz tengerészek Pharosz szigeténél tudták meg, hogy a menekülő kapudán pasa három napja járt ott, és Chiosz szigete felé hajózott el. Az üldöző hajóraj – ekkor kilenc sorhajóból, két fregattból és tizenhárom kisebb szállítóhajóból állt – végül június 24-én Chiosz szigeténél érte utol ellenfelét. Egyesek szerint az ütközet előtt a kapudán pasa félelmében a partra menekült, majd még aznap délelőtt mindkét flotta elfoglalta harci állását. A török támadó ék első vonalát tíz nagyobb csatahajó, második sorát hét sorhajó, két ötvenágyús karavella és két negyvenágyús fregatt képezte.

Az ütközetet a két vezérhajó összecsapása nyitotta meg. Az erős ágyúzás következtében kigyulladt ugyan a hatalmas – száz fedélzeti lövegből tüzelő – török hajó, de égő árbóca egyenesen ellenfelére zuhant. Fűlsiketítő robbanás hallatszott, majd az orosz vezérhajó darabokra szakadva elsüllyedt, harmincnégy tisztet és négyszázhetvenhárom matrózt vitt magával a hullámsírba. A katasztrófát mindössze ötvennyolc fő, köztük Fjodor Grigorjevics Orlov, a főparancsnok fivére élte túl. Az ütközet további részében mindkét fél derekasan küzdött, de végül a török hajóhad jobbnak látta Csesme (Cseszme) irányába elvitorlázni.

A következő nap a döntő ütközetre való felkészüléssel telt el. Az orosz főparancsnok reggel haditanácsot tartott és Samuil Greigh (1735–1788) admirálist bízta meg azzal a feladattal, hogy speciális gyújtószerkezetek alkalmazásával az ellenséges flottát égesse fel. A haditervnek megfelelően július 26-án éjjel egy órakor négy orosz hajó elzárta a csesmei öböl bejáratát, amikor Pavel Pavlovics Gagarin herceg egysége felgyújtotta az ellenséges hajókat. Mivel ezen az éjszakán szélcsend uralkodott az öbölben, és emiatt a hajókon nem tudtak vitorlát bontani, ezért hajnalra az egész török flotta leégett. Rádásul Ivan Abramovics Hannibál (1735–1801) brigadéros – A. Sz. Puskin nagybátyja – tüzérsége éjjel három órától kíméletlenül lőni kezdte a már lángba borult hajókat. A dühöngő lángtenger reggel kilenc óráig megtette a magáét, és csak a magasba szálló koromfekete füst, valamint a süllyedő hajóroncsok jelezték a véres ütközet egykori helyszínét.

A tizenkilenc éves Deribaszmár ezekben a napokban a főparancsnok hajóján teljesített szolgálatot, és Orlov mellett futártiszt feladatokat látott el. Alekszej Grigorjevics maradtalanul elégedett volt a fiatalember talpraesett viselkedésével, akit már ekkor legendás bátorság jellemzett, hősiességével és a legveszélyesebb helyzetekben való helytállásával

pedig kiemelkedett tisztársai közül. A cári flotta főparancsnoka korán felfigyelt az ifjú képességeire, szolgálatkészségére, bizonyára ezzel is magyarázható, hogy Deribasznak elnyerte bizalmát. Nagy elismerést jelentett, hogy Orlov – a győztes tengeri csata után – főhadnagyi ranggal jutalmazta szolgálatait.

A győzelmet követően John Elphinstone ellentengernagy hajóival a Dardanellákhoz vonult, és fedélzeti ágyúival tűz alá vette a part menti török erődítményeket. Ezek azonban sokáig eredményesen védekeztek, mivel a szárazföldről bőségesen kaptak utánpótlást, lőszert és élelmet. Ezt látva Elphinstone – talán túl korán – felhagyott a Dardanellák blokádjával és csatlakozott a főerőkhöz. A történetről értesülve Alekszej Orlov rettenetes haragra gerjedt és azonnal levelet küldött a cárnőhöz, amelyben az angol származású ellentengernagy felelősségre vonását kérte. Az elmarasztalás nem is váratott sokáig, Elphinstone-t ezentúl Grigorij Szipiridov tengernagy hatásköre alá rendelték, majd 1777. július 19-én az oroszországi szolgálatból is elbocsátották.

Mivel a sorozatos összecsapásokban az orosz flotta is érzékeny veszteségeket szenvedett, Alekszej Orlov sürgetésére 1770 októberére a harmadik expedíciós hajóraj is megérkezett Minorca szigetéhez a dán származású Ivan Nyikolajevics Arf ellentengernagy parancsnoksága alatt. Az ő egysége hamarosan egyesült Alekszej Orlov főerőivel, majd a cárnő utasításainak megfelelően a békekötésig a görög szigetek környékén maradt, és az év végéig húsz kisebb szigetet foglalt el a törököktől. (Ennek ellenére a főparancsnok elégedetlen volt Arf tevékenységével, ezért – javaslatára – 1774-ben az uralkodónő felmentette az orosz állami szolgálat alól.)

Az orosz flotta győzelmeivel szinte egyidőben a szárazföldi haderő is sikereket ért el. Ezt bizonyítja, hogy 1770. július 7-én (18-án) a Larga folyónál – Pjotr Alekszandrovics Rumjancev (1725–1796) parancsnoksága alatt – a huszonötezer cári egységek szétverték a törökök és tatárok nyolcvanezeres haderejét. Még ennél is jelentősebb diadalt arattak 1770. július 21-én (augusztus 1-jén) az orosz csapatok Dél-Moldáviában, a Kagul folyó mentén (Grecesny település közelében), amikor a cári fővezér tizenhétezer gyalogossal és négyezer lovassal – a kortárs vélemények szerint – mintegy százezeres török sereget semmisített meg. A cári egységek sikerét elsősorban abban kereshetjük, hogy zömében irreguláris ellenséges erőket győzött le. Ezen kívül erejüket növelte az orosz tüzérség fölénye, valamint az adott korban újszerű hadoszlop taktika alkalmazása. A kaguli győzelemért július 27-én (augusztus 7-én) Rumjancevet a cárnő a Szent György-rend első fokozatával tüntette ki. Ezt követően az orosz fővezér üldözőbe vette a menekülő ellenséget és csapataival elfoglalta Kilia (Odessza közelében), Akkerman (ma Belgorod), Braila és a dobrudzsai Iszakcsa erődjét.

1771-ben a Porta mintegy százhuszezer katonát mozgósított Pjotr Rumjancev hadereje ellen. A 2. cári hadsereg parancsnokává Pjotr Ivanovics Panyin (1721–1789) gróft neveztek ki, aki – Jurij Vlagyimirovics Dolgorukov (1740–1830) és Mihail Mihajlovics Scserbatov (1733–1790) herceg hadtestével közösen – a Krím félszigeti harcok irányítását kapta feladatul. A Zaharij Grigorjevics Csernisov (1722–1784) gróf által kidolgozott haditervnek megfelelően a szárazföldi csapatok Perekop irányában támadtak, szorosan együttműködve a flottával, amelynek élén Alekszej Naumovics Szenjavics (1722–1797) ellentengernagy állt. A június 14-én megindított döntő támadás eredményeképpen a cári erők Perekoptól délre néhány óra leforgása alatt szétverték Szelim Girej tatár kán irreguláris könnyűlovasságát, aki ezután lóhalálában patrónusához, III. Musztafa (1757–1774) szultánhoz menekült Konstantinápolyba.

Az előretörő orosz csapatok Kerics, Jenikale, Kozlov és Tamany gyors elfoglalása után, június 29-én már Kafa (ma: Feodoszija) erődjéhez értek, amelynek pánikba esett helyőrsége hamarosan megadta magát. Ezután pedig viszonylag gyorsan bevették

Szudak, Jalta, Aktirka és Bahcsiszeráj jól védett erődjeit is. Ezekkel az átütő sikerekkel magyarázható, hogy 1772 márciusában Mehmed pasa, a nagyvezír a béketárgyalások megkezdését javasolta Rumjancev grófnak. A felek végül is asztalhoz ültek, de a május 11-én befejezett megbeszélések nem vezettek eredményre. Bár a tárgyalások júliusban folytatódtak Focsaniban, egy hónap múlva a nagyvezír visszahívta követeit, és emiatt az észszerű megegyezés gondolata ismét kútba esett. 1772 végén aztán mégis újra tárgyalásasztalhoz ültek a felek Bukarestben, ahol 1773 márciusáig fegyverszünetet kötöttek. Az elodázhatalan megállapodást természetesen nagymértékben előmozdította Oroszország egyre nyilvánvalóbb tengeri fölénye a Földközi-tenger és az égei-tengeri szigetek térségében. 1772. május 8-án ugyanis elindult a negyedik expedíciós hajóraj Revalból (Tallinból) Vaszilij Jakovlevics Csicsagov (1726–1809) admirális és Mihail Tyimofejevics Konyajev (1727–1789) vezérőrnagy vezetése alatt. A flotta július 16-án futott be Minorca szigetére, majd augusztus 15-én Livornóba. Innen Csicsagov visszaindult Pétervárra, és a parancsnokságot Konyajev vette át.

Az új hajóraj befutása tovább fokozta Alekszej Orlov harci kedvét és – mielőtt a kapudán pasa mozgósíthatta volna az albániai és tuniszi flottáját, valamint a Márvány-tengeren és a Boszporusznál állomásozó egységeit – elég erősnek érezte magát a törökök megtámadására. Elképzelése várokozáson felül sikerült, mivel az október 26–28-ai, Patrasz szigete melletti összecsapásban az orosz tengerészek ismét döntő győzelmet arattak, másnap pedig Konyajev felgyújtatta az elmenekülni nem tudó, de még ellenálló török hajókat. A Patrasz melletti ütközet méreteit jól jellemzi, hogy a kapudán pasa huszonhét hajóját vesztette el, amelyeket egyhamar aligha lehetett pótolni.

A Patrasz melletti ütközet egyik hőse kétségtelenül Deribas volt, akinek feladatát a főparancsnok melletti futárszolgálat teljesítése képezte. Ez nem volt veszélytelen, mivel a törökök nagyon ügyeltek arra, hogy a cári hajók közötti összeköttetést, a hírek továbbítását megakadályozzák. Bátorság és nem kevés szerencse kellett ahhoz, hogy Alekszej Orlov utasításait a futártisztek a legkritikusabb helyzetekben is el tudják juttatni az orosz sorhajók és fregattok parancsnokaihoz. A huszonegy éves Deribas félelmet nem ismerve továbbította a cári főparancsnok taktikai elgondolásait. Ezt Orlov azzal jutalmazta, hogy a patراسzi diadal után megbízható futártisztjét kapitányi rangra emelte és az egyik fregatt parancsnokságát bízta rá. (Érdekességképpen említjük meg, hogy még ugyanebben az évben Deribas utasítást kapott a cárnőtől, miszerint a Lipcsében tanuló Alekszej Bobrinszkij grófot, II. Katalin és a kegyenc Grigorij Orlov tízéves, törvénytelen fiát – néhány emberével – kísérje Szentpétervárra.)

Az 1773-as évvel elkezdődött az orosz–török háború második szakasza. Miután Törökország – főleg francia és angol sugalmazásra – nem volt hajlandó elfogadni a II. Katalin által javasolt feltételeket, többek között azt a követelést, hogy az orosz zászlók alatt közlekedő hajók szabadon átjuthassanak a tengerszorosokon, ezért a cári csapatok 1773 tavaszán felújították a hadműveleteket. Válaszul jelentős török erők kelték át a Dunán, hogy ott mérjenek vereséget Ivan Petrovics Szaltikov (1730–1805) gróf hadosztályára. Számításuk azonban nem vált be, mivel Alekszandr Vasziljevics Szuvorov (1730–1800) – korának kétségtelenül egyik legzseniálisabb hadvezére – váratlan és merész átkaroló hadművelettel elfoglalta Turtukaj (Tutrankan) erődjét, és ezzel elvágta a túlságosan magabiztosan előrenyomuló ellenséges erők utánpótlási vonalait. Szuvorov diadalát azzal tetőzte, hogy szuronyrohammal bevette a dobrudzsai Hirsóvát, amelyet hatezer katona védett. A cári tábornok sorozatos győzelmei következtében az 1773-as esztendő katonai mérlege igen kedvező volt az orosz hadvezetés

számára, hiszen sikerült megszilárdítania pozícióját a Duna bal partján. Ezzel párhuzamosan pedig az azovi flotta többször is megakadályozta, hogy a törökök csapatokat tegyenek ki a Krímbe vagy a Fekete-tenger partjára.

A következő évben Pjotr Rumjancev két török erődöt, Ocsakovot és Kinburnt (ma: Ukrajna, Nyikolajev megye) akarta elfoglalni. Ezért a fősereget három részre osztotta, majd I. P. Szaltikov gróf és Alekszandr Ivanovics Glebov (1722–1790) tábornok alakulatait a fenti erődök alá vezényelte. Szuvorov egységét pedig Sumlához (ma: Sumen, Bulgária) irányította, amelynek helyőrsége végül kapitulálni kényszerült. Nem sokkal ezután, július 8-án Szuvorov alakulata egy negyvenezres török hadseregbe ütközött Kozludzsnánál, amelyet Abdel Rezak pasa vezetett. Az ütközet elől kitérni már nem lehetett: a pasa könnyűlovassága hatalmas nyílzáport zúdított az oroszok első soraira. A kozákok elszánt rohama azonban visszaűzte az irreguláris egységeket, majd öldöklő kézitusára kezdődött. A janicsárok arcvonala sokáig nem ingott meg, ám a sorozatosan megújuló szuronyrohamok végül megbontották soraikat. A szultán legmegbízhatóbb alakulatai is fejesztett menekülésbe kezdtek, de a kozákok csakhamar utolérték őket. Amikor estére a fegyverek zaja elült, a források szerint háromezer „igazhítú” harcos teteme borította a csatateret.

A kozludzsai győzelem után I. Abdul Hamid (1774–1789) szultán és a török főparancsnok a tárgyalások újbóli felvételét javasolta az orosz hadvezetésnek. Pjotr Rumjancev tábornok azonban világosan a tudtukra adta, hogy csak az 1773. évi feltételek alapján hajlandó tárgyalni, amelyek a Krím, Kercs, Jenikale és a Fekete-tenger partvidékének Oroszországhoz csatolását tartalmazták. Ám Abdul Hamid szultán is tisztában volt azal, hogy az oroszok kénytelenek tárgyalóasztalhoz ülni, mivel a Jemeljan Ivanovics Pugacsov vezette parasztháború (1773–1775) jelentős erőket vont el a hadszíntérről és ezenkívül belpolitikai bizonytalanságot is okozott a központi kormányzóságokban.

Végül mindkét fél hajlott a kompromisszumra, és késznek mutatkozott a megegyezésre. A tárgyaló delegációkat Nyikolaj Vasziljevics Repnyin herceg, illetve Ahmed és Ibrahim pasák vezették. A hosszas alkudozások, valamint a kölcsönös engedmények után végül a békét egy Kücsük-Kajnardzsi (ma: Kajnardzsa) nevű településen kötötték meg 1774. július 10-én. A szerződés értelmében a krími, a kubáni és más tatár törzsek függetlenné váltak Törökországtól. Oroszország megkapta a Krím félszigeten Kercs és Jenikale erődjeit, a Dnyeper torkolatánál Kinburt, a Bug és a Dnyeper közötti területet, Azov és Kubán vidékét, valamint Nagy- és Kis-Kabardiát. A győztes jogot kapott még Azov megerősítésére, továbbá Törökország hozzájárult az orosz kereskedelmi hajók szabad áthaladásához a tengersizorokon. A szultán ezenkívül elismerte Oroszország védnökségét Havasalföld és Moldva felett, ráadásul vállalta négy és félmillió rubel hadisarc fizetését.

A kücsük-kajnardzsi-i béke megkötése után hamarosan, 1774 nyarán, két fontos esemény történt Deribasv életében. Az egyik őrnagyi kinevezése, a másik az úgynevezett Tarakanova-ügyben való részvétele. Ez utóbbi előzményeihez hozzátartozik, hogy az 1770-es évek elejétől Európa-szerte nagy feltűnést keltett egy művelt, sok nyelvet beszélő „hercegnő”, aki a feltételezések szerint 1745 és 1753 között született és azt állította magáról, hogy I. Erzsébet (1741–1761) és kegyence, Alekszej Grigorjevics Razumovszkij (1709–1771) gyermeke. A megnyerő modorú, előkelő hölgy Jelizaveta Vlagyimirszkaja hercegnőként mutatkozott be az európai udvarokban, és mindenütt azt hirdette, hogy jogot formál az orosz trónra. Véleménye szerint II. Katalin törvénytelenül uralkodik, mivel német származású és férje, III. Péter meggyilkoltásával került hatalomra. A „hercegnő” sohasem nevezte magát Tarakanovának, mivel ez

oroszul csótányt vagy svábbogarat jelent, és ezt a gúnynevet egy francia diplomata, a Jekatyerina Alekszejevnához hű Jean-Henri Castéra adta neki. Persze, Tarakanovának több támogatója is akadt, köztük a bari konföderalisták, akik gyűlölték az orosz uralkodót Lengyelország első, 1772. évi felosztása miatt. A „hercegnök” voltak támogatói a német államokban és Franciaországban is, ami felettébb nyugtalanította az orosz cármót. Ezért utasította Alekszej Orlov grófot, hogy az itáliai Livornóban tartózkodó „kalandornót” – a cári tisztek egy csapatával – rabolja el és a flotta egyik hajóján haldéktalanul szállítsa Pétervárra. Az orosz tisztek között ott volt Deribaszs őrnagy is, aki a társaival – a cárnő parancsát teljesítve – a Péter-Pál-erődbe vitte a foglyot. Ezt követően a börtönben megkezdődött Tarakanova kihallgatása és kivallatása, de ez nem törte meg a „hercegnő” akaratát. Katalin bizonyára megkönnyebbült, amikor arról értesült, hogy a számára nem kis veszélyt jelentő trónkövetelő 1775. december 4-én (15-én) távozott az élők sorából. Jekatyerina Alekszejevna később sem felejtette el Deribaszs szolgálatait, és ne csodálkozzunk azon, hogy a fiatal főtiszt karrierje mindvégig töretlenül ívelt felfelé.

Az 1774. július 10-én (21-én) megkötött békeszerződést követően jó néhány török kísérlet történt a Krím félsziget visszacsatolására. Így például 1776-ban I. Abdul-Hamid szultán tízezer katonával támogatta az előzőtt Devlet Girej kán akcióit Oroszország ellen. Vészegény próbálkozásai azonban nem sok sikerrel jártak, mivel a tatár előkelőségek nem támogatták, és helyére az ambiciózusabb Sahin Girejt akarták ültetni. Az orosz haderő 1777 márciusában ért Perekophoz, majd megtisztította az egész Krím félszigetet a tatároktól. Mire Szuorov tábornok Kafához (a mai Feodoszijához) ért, a török hadsereg már hajóra szállt, elmenekült Devlet Girej kánnal együtt. A tatár előkelőségek nyomására a török diván (államtanács) 1777. március 29-én Sahin Girejt ismerte el kánnak, és egyúttal újabb katonai akciók szervezésével bizta meg. Az összehangolt török–tatár támadás részeként 1777 őszén az ahtiari öbölben erős török egység akart partra szállni Hadzsi Ali pasa parancsnoksága alatt. Szuorov azonban a parti tüzérség nehézágyúival addig lövette az ellenséges flottát, amíg az vissza nem fordult.

1778 nyarán újabb török flotta kötött ki a Krím partjainál, Gaza Haszán és Hadzsi Ali pasák parancsnoksága alatt, de Szuorov az orosz szárazföldi erők és a fekete-tengeri flotta gyors mozgósításával megint visszafordulásra kényszerítette a török hajóhadat. 1779-ben a szultán kénytelen volt Oroszországgal újabb szerződést aláírni, amelyben ismét elismerte a Krím területének elszakadását a Portától. Ezt követően Sahin Girejt az orosz hatóságok Voronyezsbe telepítették át; az erről szóló megállapodás aláírására 1783. december 28-án került sor.

Ugyanebben az évben az orosz hadvezetés Deribaszt – Patyomkin herceg támogató levelével – Dél-Oroszországba vezényelte, ahol elsődleges feladata a fekete-tengeri flotta modernizálása lett. Grigorij Alekszandrovics felfigyelt az intelligens és jól képzett tiszt szervezőképességére, a tengerészeti ügyekben való jártasságára és korszerűsítési javaslataira. Ezzel magyarázható, hogy Deribaszs részt vett a krími hadjáratokban, amelyek Anton Bogdanovics Balmen (1741–1790) gróf irányításával folytak. (A későbbi kurszki és orjoli kormányzó skót nemesi családból származott és eredetileg őrnagyi rangban lépett cári szolgálatba.)

1785-ben Deribaszt a mariupoli könnyűlovas ezred parancsnokává léptették elő, amely a kremencsugi hadosztály és a jekatyerinoszlavi hadsereg alá volt rendelve. Ebben a beosztásban közvetlenül Patyomkin törzskarához tartozott és a főparancsnok megbízásából – immár brigadérosi rangban – gyakran utazott Alekszandr Szuorovhoz.

A Krím, a Kubán-vidék és Grúzia elvesztésébe a Porta aligha tudott belenyugodni, ezért 1787-ben ultimátumot nyújtott át a konstantinápolyi orosz követnek, Jakov Ivanovics Bulgakovnak, amelyben az alábbiakat követelték: 1. a Krím félsziget azonnali

elcsatolását; 2. Grúzia legyen török vazallus állam; 3. a fekete-tengeri kijáratnál a törökök ellenőrizhessék az áthaladó orosz hajókat. Ennek megfelelően a török támadási terv kettős célt tűzött maga elé: az orosz flotta megsemmisítését Herszonban, illetve a Krím és Moldávia irányából történő támadást a Kubán és Ukrajna termékeny körzetei ellen.

Miután a konstantinápolyi orosz követ eljuttatta Pétervárra az ultimátumot, II. Katalin cárnő megtette a szükséges ellenintézkedéseket: jelentősen megerősítette a Krím, a Kubán, az Azovi-tenger és az Észak-Kaukázus mintegy hatszázötven kilométeres vonalát. Fontos szerepet kapott az előkészületekben Herszon és Kinburn erődjének korszerűsítése, valamint a Sztavropoltól Tamanyig húzódó védelmi állások sürgős rendbehozatala. Az ultimátum átvétele után az orosz hadvezetés nyomban mozgósította az 1. (jekatyerinoszlavi) hadsereget Grigorij Alekszandrovics Patyomkin (1739–1791) herceg, illetve a 2. (ukrán) hadsereget Pjotr Alekszandrovics Rumjancev parancsnoksága alatt. Megerősítették a krími és a kubáni hadtesteket, így létszámuk elérte a huszonöt-harmincezer főt. A Szunuha-folyó védelmét Mihail Illarionovics Kutuzovra (1745–1813) bízták, aki azt a feladatot kapta, hogy a területet mindenáron védelmezze meg.

Oroszország az 1787–1791. évi újabb törökellenes háború idején nem tudott flottát küldeni a Földközi-tengerre, ebben ugyanis megátolta Svédország 1788-ban indított támadása, valamint Anglia magatartása, amelyet az 1780-as tengeri fegyveres semlegesség elvének deklarációja váltott ki a szigetországban. Ennek ellenére a Földközi-tengeren számottevő orosz haderő állomásozott: öt sorhajó, tizenkilenc fregatt és tíz kisebb hajó, összesen ötezer főnyi legénységgel. Deribaszi irányítása alá főként tengeri bárkákat rendeltek, amelyeknek orrában nyolc–tíz ágyút helyeztek el.

1788. június 7-én a limáni ütközetben Deribaszi flotillája döntő győzelmet aratott a törökök felett, ezért június 23-án a Szent Vlagyimir-rend III. osztályával tüntették ki. A következő év november 7-én újabb sikert vívott ki Ocsakov erődjéért nyolc kilométerre, amelyben a Fekete-tenger parti kozákok is támogatták. Ez a győzelem jelentősen hozzájárult a kulcsfontosságú Ocsakov erődjének bevételehez is 1788 végén. Ezt követően Oszip Mihajlovics – Patyomkin herceg kíséretében – Szentpétervárra utazott, ahol ünnepélyesen vezérőrnaggyá léptették elő.

A háborúban Oroszország oldalán hadba lépett Ausztria is, de az osztrák csapatok szinte mindvégig passzív maradtak, és a hadműveletek egész súlya a cári hadseregére nehezedett. Az orosz–osztrák közeledést ekkor nagyban elősegítette, hogy az 1778–1779. évi bajor örökösödési háború idején II. Katalin támogatta Ausztriát Poroszországgal szemben, és az 1779-es tescheni béke egyik garانتálója lett.

1789 júliusában Patyomkin Deribaszt az Ivan Vasziljevics Gudovics (1741–1820) vezette hadtest előőrsének parancsnokává nevezte ki. Ez év szeptember 14-én Deribaszi rohammal bevette Hadzsibejt, amiért a Szent Vlagyimir-rend II. és a Szent György-rend III. osztályával tüntették ki. Fontos esemény volt, hogy szeptember 30-án a dnyeperi flotilla parancsnokságával bízták meg, később ebből alakult meg a fekete-tengeri flotta egyik hajórajja, amelynek döntő szerepe lett Akkerman (Belgorod) bevételeiben. Említést érdemel, hogy november 4-én az általa vezetett flotilla döntő szerepet játszott a moldáviai Bengyeri elfoglalásában.

Az 1789-es év legjelentősebb győzelmét a szövetséges orosz–osztrák csapatok a Rimnicul (Rimnyik) folyó mellett aratták szeptember 11-én, amikor Szuworov és Coburg herceg kitűnő együttműködési készségről tett tanúbizonyságot. Az összecsapásban ugyanis Szuworov előbb elsöprő győzelmet aratott a jobbszárnyon, majd a szorongatott helyzetben levő Coburg herceg segítségére sietett. Közös erővel szorították vissza a négyezeres túlerőben levő törököket, akik közül a menekülés során sokan fulladtak a

mély vizű folyóba. A szövetségesek diadalának súlyát jelzi, hogy az egykori százezres török hadseregből – a források szerint – csak tizenötezen jutottak el Brailába. Az év során az orosz csapatok – Patyomkin herceg fővezérletével – további győzelmeket arattak Bengyeri, Akkerman és Hadzsibej (Odessza) erődjéinél, amelyek helyőrsége katasztrofális vereséget szenvedett.

Hadzsibej elfoglalása rendkívül fontos volt az oroszok számára, mivel a város közelében állomásozott a fekete-tengeri török flotta egy része. Ezért az 1788. december 3. (14-ei) ocsakovi győzelem után Grigorij Patyomkin legfőbb feladatának Hadzsibej bevételét tartotta. A következő év tavaszán előbb kozák ezredeket, majd I. V. Gudovics tábornok parancsnoksága alatt reguláris egységeket vezényelt Hadzsibej közelébe. A főparancsnok jelentős tengeri erőket is mozgósított Deribaszzal vezetésével, amelyek szeptember közepén blokádnál vették a mintegy háromezer főnyi helyőrséggel védett erődöt. A törökök felmentő hajórajt is küldtek a számukra létfontosságú település és kikötő felmentésére, de egy hatalmas szélvihar visszafordulásra kényszerítette őket. Ezek után az orosz támadók – a cári flotta segítségével – megtörték a védők ellenállását, és szeptember 25-én sikerült bevenniük az erődítményt.

Ez utóbbi elfoglalása után Joszif Deribaszzal a kérelemmel fordult II. Katalinhoz, hogy engedélyezze egy új város és kikötő létrehozását, a korábbi török erőd helyén. A cárnő 1794. május 27-ei leiratában hozzájárult Odessza megalapításához. Az új város neve valószínűleg abból származik, hogy a görög Odesszosz település helyén épült fel, amely a maga korában virágzó kolóniának számított. Egy másik magyarázat szerint, Odessza neve a francia „assez d’ eau” kifejezésre vezethető vissza, ami vízben bőséges területet jelent. Amikor Deribaszzal megkapta a cárnő kedvező döntését, késedelem nélkül hozzáfogott a város szerkezetének kialakításához: új utakat, parkokat, középületeket és kikötőt építtetett. Terve megvalósításában döntő szerepet játszott, hogy az építkezéseket Platon Alekszandrovics Zubov (1767–1822), a cárnő utolsó kegyence és a meghódított déli területek kormányzója is támogatta. Ezzel is magyarázható, hogy a francia származású Franc Pavlovics Vollan mérnök tervei alapján felépített város – a 18–19. század fordulóján – az egyik legszebb orosz városnak számított. A kikötő pedig néhány évtized múlva a cári birodalom egyik legforgalmasabb kereskedelmi központja lett.

Deribaszzal számára nagy elismerést jelentett, hogy 1794 júniusában Odessza katonai parancsnokává nevezték ki. 1795. augusztus 22-én hivatalosan is bejelentették az új város megalapítását, és ekkor kezdték el az első középületek alapjainak lerakását. Ez év decemberében a cárnő már arról írt Platon Zubov grófnak, hogy az odesszai építkezések sikeres végzése főként Deribaszzal altengernagy érdeme. Az 1795–96-os telet Oszip Mihajlovics Szentpéterváron töltötte, és onnan fél év múlva tért vissza Odesszába. Itt szeretnénk megemlíteni, hogy II. Katalin életének utolsó éveiben a cárnő bizalmas környezetéhez tartozott, és Kazimierz Waliszewski (1849–1935) lengyel történész szerint, amikor Deribaszzal a fővárosban tartózkodott, az uralkodónő asztaltársaságában vacsorázott. A cárnő kétségtelenül kedvelte a spanyol származású altengernagyot, amit az is mutat, hogy öt évre kétmillió rubelt irányzott elő az odesszai építkezésekre.

1796. november 17-én meghalt Katalin cárnő, ami fontos változást hozott Deribaszzal életében, mivel legfőbb patrónusa, Platon Zubov, Novorosszija kormányzója kegyvesztett lett, és az állami szolgálatból elbocsátották. Az új uralkodó, I. Pál (1796–1801) ugyanis gyűlölte mindazokat, akik anyja megbízható hívei voltak, különösen igaz ez Zubov grófra, mivel – Patyomkin herceg halála után – a cárnő utolsó kegyence volt. Ezzel magyarázható, hogy Pavel Petrovics 1796. december 26-án feloszlatta az odesszai építkezéseket irányító bizottságot, és Deribaszzal is elbocsátotta a városparancsnoki tisztségéből.

A helyére Pavel Vasziljevics Pusztoskin (1749–1828) altengernagyot nevezte ki, akit jó kapcsolatok fűztek Fjodor Fjodorovics Usakov (1745–1817) admirálishoz. Az újonnan kinevezett bizottság elnökének feladata az odesszai építkezések revíziója és pénzügyi felülvizsgálata lett.

1797. január 10-én Deribas – I. Pál utasítására – Odesszából a birodalmi fővárosba utazott, és sokan úgy hitték, hogy az altengernagy karrierje kerékbe tört. Ezek a feltételezések azonban nem igazolódtak, mert 1797. február 9-én a „kegyvesztett” Deribaszt a Tengerészeti Kollégium (a Haditengerészeti Minisztérium jogelődje) tagjai közé nevezte ki a cár. A következő év január 2-án I. Pál az Orosz Birodalom fegyveres erőinek felügyeletével bízta meg Oszip Mihajlovicsot, akinek feladatai közé tartozott a szárazföldi hadsereg és a flotta költségeinek racionalizálása, valamint az ezekre fordítható állami kiadások csökkentése. A cár minden bizonnyal elégedett volt Deribas intézkedéseivel, amit az is bizonyít, hogy 1799. május 8-án admirálissá léptette elő. Szeptember 7-én Pavel Petrovics azzal is megbízta, hogy a hajóépítésekhez szükséges faanyagok kiválasztását felügyelje. Oszip Mihajlovics munkájának elismeréseként 1799. december 3-án I. Pál a Máltai Lovagrend keresztjével tüntette ki.

Eppen ezért rendkívül furcsának tűnhet, hogy 1800. március 1-jén Deribas admirálist váratlanul elbocsátották a cár szolgálatából. A döntést azzal magyarázták, hogy Oszip Mihajlovics jelentős pénzösszeget sikkasztott el a flotta építéséhez szükséges költségekből. Mivel a vádak alaptalannak és igazságtalannak bizonyultak, ezért az uralkodó hamarosan megbocsátott neki, és október 30-án újból szolgálatába fogadta, egyúttal a kronstadti hadibázis rekonstrukciójával bízta meg. Pavel Petrovics nagyrabecsülését jelezte, hogy 1800. november 12-én arra adott utasítást Deribasnak, készítsen részletes beszámolót a cári flotta fejlesztéséhez. Az Admiralitásnak kidolgozott tervet bizonyára észszerű és alapos munka volt, mivel az uralkodó ezt követően Oszip Mihajlovicsot a cári flotta főparancsnokává („miniszterré”) nevezte ki.

Egy hónap múlva azonban tragikus esemény történt Deribas admirális életében. 1800. december 14-én ugyanis a tengernagy – hintójában utazva – váratlanul rosszul lett, elviselhetetlen gyomorfájdalmakra panaszkodott és hamarosan meghalt. Környezetében néhányan mérgezésre gyanakodtak, mivel arra gondoltak, hogy a legendás tengerésztiszt is csatlakozhatott az I. Pál elleni összeesküvők köréhez. Ez azonban teljes bizonyossággal nem állítható, mivel erre vonatkozó dokumentumok nincsenek. A gyanút azonban erősíti az a tény, hogy a merénylők Platon és Nyikita Zubov grófok, Pjotr Petrovics Palen (Pétervár katonai parancsnoka), Leontyij Bennigsen (a későbbi tábornok) és mások 1801. március 11-én – a pétervári Mihály-palotában – brutálisan meggyilkolták a törvényes uralkodót.

Deribas 1800 decemberében véget ért katonai pályafutása mellett feltétlenül figyelmet érdemel családi élete is. 1776. május 27-én – huszonöt éves korában – ifjú tisztként vette feleségül Anasztaszija Ivanovna Szokolovát (1741–1822), Ivan Ivanovics Beckoj (1704–1795) gróf törvénytelen leányát. Az apa nemcsak jómódú arisztokrata, hanem rendkívül művelt, a közjó hasznát kereső mecénás is volt, akinek nevéhez fűződik – többek között – a nemesi származású kisasszonyok részére létrehozott híres Szmolnij Intézet felállítása. Oszip Mihajlovics és felesége házasságából két leánygyermek született, akiknek abban a szerencsében volt részük, hogy a keresztanyjuk II. Katalin cárnő lett. A fiatal Szokolováról tudjuk, hogy Péterváron ismerkedett meg Jekatyerina Dmitrijevna Golicina (1720–1761) hercegnővel, a diplomata Dmitrij Mihajlovics Golicin (1721–1793) herceg feleségével, és Ivan Beckoj unokahúgával, aki a házába fogadta. 1757-ben Anasztaszija Ivanovna elkísérte Golicina hercegnőt európai körútjára

és hosszú ideig Párizsban éltek. Később a hercegnő Szokolovát a híres francia színésznő, Claire-Laris de la Tude (1723–1803) gondjaira bízta. Golicina hercegnő halála (1761) után, Dmitrij Mihajloviics Golicin herceg és Ivan Beckoj gróf Szokolovát Bécsbe vitték, egy hónap múlva pedig az akkor húszéves hölgy apjával együtt Pétervárra utazott. 1762 végén, II. Katalin koronázásakor bemutatták a cárnő környezetének és udvarhölgynek nevezték ki. Megtisztelő volt számára, hogy a cárnő utazásai során elkísérhette és vele bizalmas kapcsolatban lehetett. Ezt a pozícióját 1776. május 27-éig töltötte be, amikor házasságot kötött Deribaszzal. Az esküvőt Carszkoje Szeloban tartották meg, a cárnő, Grigorij Patyomkin herceg, Pavel Petroviics trónörökös és más udvari előkelőségek jelenlétében.

A házasságkötés után Anasztaszija Ivanovna továbbra is Beckoj gróf palotájában lakott, ahol a ház úrnőjeként fogadta a vendégeket. Deribaszzal felesége – udvarhölgyként – viszonylag jelentős befolyással rendelkezett II. Katalin környezetében. A cárnő megbízásából gyakran fogadott előkelő orosz és külföldi személyiségeket. Jekatyerina Alekszejevna utazásai során Anasztaszija Ivanovna az uralkodónő hintójában ült, személyes kísérői közé tartozott.

Szokolova életvidám és energikus mozgása miatt nem kis gondot jelentett Etienne-Maurice Falconet (1716–1791) francia szobrászművész számára, amikor mellszobrot készített róla. A filozófus Denis Diderot (1713–1784) ugyancsak „túlmozgásos” hölgyként írta le Deribaszzal feleségét, amikor 1773 szeptembere és 1774 márciusa között Péterváron tartózkodott. Alekszej Bobrinszkij (1762–1813) gróf, II. Katalin és Grigorij Orlov törvénytelen fia, Anasztasziját jóindulatú, de magát mérsékelni nem tudó nőként írta le, aki az általa rendezett fogadásokon olyan hangosan kacagott, hogy mindenki attól tartott, rosszul lesz az erőlködéstől. James Harris (Malmesbury grófja) angol követ Anasztaszija Ivanovnával éles eszű, a pétervári pletykákat jól ismerő hölgyként jellemezte, akivel élénk és érdekes beszélgetéseket folytatott. Itt említjük meg, hogy a neves író Jakov Boriszoviics Knyazsnyin (1740–1791) Anasztaszija Ivanovna tiszteletére írta a „Sztanszi” című művét.

1794-ben, Ivan Beckoj gróf halálát követően, negyvenezer ezüstrubelt, ugyanennyi asszignációs papírpénzt, valamint a Néva-parti elegáns palotáját hagyta Anasztaszija Ivanovnára. Ez utóbbit eredetileg 1719–1721 között – I. Péter utasítására – Domenico Trezini (1670–1734) építette, majd 1750-ben Bartolomeo Rastrelli (1700–1771) színházépülettel egészítette ki, ahol főként francia és olasz operatársulatok léptek fel. Stanislav Poniatowski (1764–1798) lengyel király, aki az 1790-es évek első felében Péterváron élt, Deribaszzal feleségének palotáját impozáns méretű, roppant fényűző épületnek tartotta. 1796-ban Anasztaszija kérelemmel fordult I. Pálhoz, hogy pénzügyi támogatást kérjen tőle, mivel anyagi helyzete nem teszi lehetővé, hogy síremléket állíttson nevelőapja, Beckoj gróf részére. Pénzügyi nehézségeit azzal magyarázta, hogy férje szenvedélyes kártyajátékos volt és időnként jelentős összegeket veszített. 1801-ben Anasztaszija az új uralkodótól, I. Sándortól kért anyagi támogatást, mivel Oszip Mihajloviics halála után számtalan adósságot kellett kifizetnie. A. I. Szokolova idős korában is fiatalosan nézett ki, egyetlen ősz hajszála sem volt. 1822. szeptember 19-én hunyt el Szentpéterváron és a Szmolenszkij-temetőben helyezték örök nyugalomra. Konsztantyin Jakovlevics Bulgakov (1783–1835), a neves diplomata, testvérehez írt levelében arról emlékezett meg, hogy Anasztaszija Ivanovna halálakor nyolcvankilenc éves volt, és idős korában is úgy öltözködött, mint ötvenévesen. Georg von Helbig német történész nekrológiájában arról írt, hogy Deribaszzal özvegye az udvar legműveltebb és legszebb hölgyei közé tartozott. Deribaszzal admirális és Anasztaszija Szokolova idősebb leánygyermeké, Szofja

Oszipovna 1778-ban látta meg a napvilágot, a keresztanyja II. Katalin cárnő lett, később az uralkodónő udvarhölgyei közé tartozott és Mihail Mihajlovics Dolgorukov herceggel kötött házasságot. Másik lányuk, Jekatyerina Oszipovna 1779-ben született, a keresztvíz alá őt is a cárnő tartotta, és felnőtt korában Ivan Szavvics Gorgoli (1773–1862) pétervári rendőrfőnök és szenátor felesége lett.

Deribaszk közeli rokonságáról tudjuk, hogy két lány- és három fiútestvére volt. Az előbbiekről ismert, hogy Nápolyban éltek, a fiútestvérek pedig – Emánuel, Andrej és Félix – Josziffal együtt mentek Oroszországba és cári szolgálatba léptek. Emánuel bátyjával együtt részt vett a második orosz–török háborúban (1787–1791), kitüntette magát Ocsakov ostrománál, a harcokban egyik kezét elvesztette, de műkarjával is tovább küzdött egészen 1791-ben bekövetkezett haláláig. Féliksz Mihajlovics Odesszában telepedett le, 1806-ban földbirtokot adományozott a városnak, amelyből a kikötőváros első parkja létesült, a mai Preobrazsenszkaja, Deribaszkovszkaja és Gavannaja utcák által határolt területen. Oszip Mihajlovics egyik unokaöccse, Alekszandr (Féliksz Deribaszk fia) aki kereskedelmi középiskolában, majd a Novorosszijszki Egyetemen tanult, neves helytörténészként és bibliográfusként vált ismertté. 1877 és 1880 között az Odesszai Egyetemen folytatta stúdiumait, és a helyi liberális „Pravda” publicistája lett. Életének egyik szakaszában az Armand-Emmánuel du Plessis de Richelieu (1766–1822) herceg által alapított líceumban francia nyelvet tanított. Közismert róla, hogy 1882–1909 között Kijevben élt, operalibrettókat fordított és színházi előadásokról írt recenziókat. Változatos életére jellemző, hogy 1900-tól a pétervári központi bank kijevi részlegének magas rangú tisztviselője volt. 1909-ben visszatért Odesszába, ahol főként kiadói tevékenységet folytatott. Közreműködött az Odesszai Bibliográfiai Társaság, valamint az Irodalmi és Művészeti Társaság munkájában. Említést érdemel, hogy 1922 és 1924 között az odesszai városi könyvtár igazgatója volt és több éven át a bibliotéka honismereti részlegét vezette. A lelkiismeretes és szorgalmas szakember 1937. október 2-án távozott az élők sorából. Tudományos hagyatékának legnagyobb értékét az jelenti, hogy Odessza történetére vonatkozóan unikális kartotékrendszerrel állított össze. Nevéhez mintegy kétszáz helytörténeti és honismereti munka köthető, köztük „A régi Odessza” című könyve. Írásainak többségét 1909 és 1924 között publikálta. A mai odesszaiak is büszkék arra, hogy tanulmányainak többségét a város múltjáról és az ott élő emberek hétköznapijairól írta.

Tanulmányunkban elsősorban arra kívántunk rámutatni, hogy a spanyol származású José de Ribas alhadnagy milyen katonai karriert futott be az Orosz Birodalomban – immár Oszip Mihajlovics Deribaszként –, hogyan lett a cári flotta főparancsnoka. Bizonyára rendkívüli embernek kellett lennie, hogy Alekszej Orlov, II. Katalin és I. Pál is felfigyelt kimagasló képességeire, tengerésztisztí erényeire, a számára kijelölt feladatok megbízható végrehajtására, legendás bátorságára és a cári hatalom iránti feltétlen hűségére. Az utókor embere sohasem feledkezik meg arról, hogy az ő nevéhez fűződik a sokáig bevezetetlennek tartott Hadzsibej török erődjének elfoglalása, a helyére tervezett, a 18–19. század fordulóján Európa egyik legszebb városának tartott Odessza és hadikikötője létrehozása. Kezdeményezését – szerencsére – az emigráns Richelieu herceg és Louis Langeron (Novorosszijszja kormányzója) hasonló színvonalon folytatták, tovább fejlesztve a település szépségét és hírnevét. Nem véletlen, hogy a kortársak – az ókori görögök nyomán – Palmürához, az egyik szíriai oázisban fekvő gyönyörű városhoz hasonlították. Figyelemre méltó az is, hogy Deribaszk rokonai közül többen Odesszában telepedtek le, és hozzájárultak annak kulturális, művészeti, valamint tudományos életéhez.

SZAKIRODALOM

Orosz nyelvű munkák (cirill betűrendben):

- Александров, Ю. Р.: *Возвращение де Рибаса*. Одесса, 2007, Изд. Оптимум.
- Артемова, Т. В.: *Михаил Щербатов*. Санкт-Петербург, 1994, Изд. Государственный университет.
- Астацатуров, Г. О.: *Бендерская крепость*. Второе, исправленное издание. Бендеры, 2007, Изд. Полиграфист.
- Бархатов, А. А.: *Наддворный советник. Повесть о Якове Княжнине*. Москва, 1994, Изд. Лепта.
- Бескровный, Л. Г.: *Русская армия и флот в XVIII веке*. Москва, 2013, Изд. Академии наук.
- Бессарабова, Н. В.: Россия – Османская империя (Противоречия 1780-х гг. и миссия Я. И. Булгакова). In *Россия – Восток (Контакт и конфликт мировоззрений)*. Материалы XV Царскосельской научной конференции. Сборник научных статей. Санкт-Петербург, 2009, С. 24–34. Государственный университет.
- Бобринский, А. Г.: *Дневник графа Бобринского, введённый в кадетском корпусе и во время путешествия по России и за границую*. In *Русский архив*, 1877. Вып. 10. С. 116–165.
- Веселаго, Ф. Ф.: *Краткая история русского флота*. Москва—Ленинград, 1939, Военно-морское издательство.
- Волков, С. В.: *Генералитет Российской империи. Энциклопедический словарь генералов и адмиралов от Петра I до Николая II*. Том II. Москва, 2010, Изд. Центрполиграф.
- Гончаров, В.: *Адмирал Сенявин*. Москва—Ленинград, 1945, Военно-морское издательство.
- Гребенщикова, Г. А.: *Чесменская победа. Триумф России в Средиземном море*. Санкт-Петербург, 2015, Изд. Остров.
- Гребенщикова, Г. А.: *Черноморский флот в период правления Екатерины II*. Т. 2. Санкт-Петербург, 2012, С. 512, 552. Изд. Остров.
- Дерибас, А.: *Старая Одесса. Исторические очерки и воспоминания*. Одесса, 1913, Изд. Акционерное Юужно-русское общество.
- Дерибас, О.: *Фаворит?* Одесса, 2007, Изд. Печатный Дом.
- Долгова, С. Р.: Судьба архива княжны Таракановой. In *Памятники культуры. Новые открытия*. 2000. Сост.: Т. Б. Князевская. Москва, 2001. С. 7–18. Изд. Аграф.
- Дружинина, Е. И.: *Кючук-Кайнарджийский мир 1774 года (его подготовка и заключение)*. Москва, 1955, Изд. Академия наук.
- Дьяков, В. А.: *Княжна Тараканова по полузабытым архивным источникам*. In *Славяноведение*, 1994. № 1. С. 67–79.
- Елагин, С. И.: *История русского флота*. Санкт-Петербург, 1864, Изд. К. Гогенфельдена.
- Епифанов, П. П. – Комаров, А. А.: *Военное дело (Армия и флот)*. In *Очерки русской культуры XVIII века*. Т. 2. Главный редактор: Б. А. Рыбаков. Москва, 1987, Изд. МГУ.
- Золотарёв, В. А.—Межевич, М. Н.—Скородумов, Д. Е.: *Во славу отечества российского (Военная история России во второй половине XVIII века)*. Москва, 1983, Изд. Мысль.
- Каменский, А. Б.: *Жизнь и судьба императрицы Екатерины Великой*. Москва, 1997, Изд. Знание.
- Клокман, Ю. Р.: *Фельдмаршал Румянцев в период русско-турецкой войны (1768—1774 гг.)*. Москва, 1951, Изд. Академия наук.
- Ковалевский, Н. Ф.: *История государства Российского. Жизнеописания знаменитых военных деятелей XVIII — начала XX века*. Москва, 1997, Изд. Книжная палата.
- Крестьянинов, В. Я.: *Кронштадт: Крепость, город, порт*. Санкт-Петербург, 2002, Изд. Остров.
- Криницын, Ф. С.: *Чесменское сражение*. Москва, 1962, Изд. Воениздат.
- Крючков, Ю. С.: *Самуил Карлович Грейг*. Москва, 1988, Изд. Наука.
- Курукин, И. В.: *Княжна Тараканова*. Москва, 2011, Изд. Молодая гвардия.
- Лебедев, А. А.: *У истоков Черноморского флота России. Азовская флотилия в борьбе за Крым и в создании Черноморского флота (1768—1783 гг.)*. Санкт-Петербург, 2011, Изд. Гангут.
- Лурье, В. М.: *Морской биографический словарь XVIII век*. Санкт-Петербург, 2005, Изд. Выбор.
- Майков, П. М.: *Иван Иванович Бецкой. Опыт биографии*. Санкт-Петербург, 1904, Изд. Общественная польза.
- Мезин, С. А.: *Дидро и цивилизация России*. Москва, 2018, Изд. Новое литературное обозрение.
- Мурзанов, Н. А. (ред.): *Правительствующий сенат. Список сенаторов*. Санкт-Петербург, 1911, Изд. Сенетская типография.
- Надлер, В. К.: *Одесса в первые эпохи её существования*. Одесса, 2007, Изд. Оптимум.
- Овчинников, В. Д.: *Адмирал Фёдор Ушаков — святой праведный воин*. Ярославль, 2014, Изд. «Академия 76.»

- Песков, А. М.: *Павел I*. Пятое издание. Москва, 2017, Изд. Молодая гвардия.
- Петров, А. Н.: *Вторая турецкая война в царствование императрицы Екатерины II*. Т. 1. Санкт-Петербург, 1880, Изд. Р. Голике.
- Петров, М. Т.: *Румянцев-Задунайский*. Т. 1. Москва, 1993, Изд. РИПОЛ.
- Плугин, В. А.: *Алехан, или человек со шрамом (Жизнеописание графа Алексея Орлова-Чесменского)*. Москва, 1996, Изд. Международные отношения.
- Полонский, Н. А.: *Начало кораблестроения на Черном море*. In Судостроение, 1978. № 12. С. 54–65.
- Понятовский, С.-А.: *Воспоминания князя Станислава Понятовского*. Сообщение: Н. Шильдер. In Русская старина, 1898. № 9. С. 565–592.
- Потрашков, С. В.: *История российского флота*. Москва, 2007, Изд. Эксмо.
- Рэй, М.-П.: *Александр I*. Москва, 2013, Изд. РОССПЕН.
- Сапожников, И. В. – Сапожникова, Г. В.: *Запорожские и черноморские казаки в Хаджибее и Одессе*. Одесса, 1998, Изд. ОКФА.
- Сацкий, А. Г.: *Начало создания черноморского флота*. In Вопросы истории, 1985. № 8. С. 171–182.
- Скальковский, А. А.: *Первое тридцатилетие истории города Одессы (1793—1823)*. Одесса, 1837, Изд. Городская типография.
- Скрицкий, Н. В.: *Россия забытая и неизвестная. In Георгиевские кавалеры под Андреевским флагом*. Москва, 2002, Изд. Центрполиграф.
- Стиров, В. Д.—Питерский, Н. А.—Бескровный, Л. Г.(ред): *Адмирал Ушаков (Сборник документов)*. Москва, 1951, Изд. Военное издательство.
- Терещук, А. В.: *Павел I. Жизнь и царствование*. Санкт-Петербург, 2011, Изд. Вита-Нова.
- Топалова, Е.: *Жизненный путь Э. М. Фальконе*. Москва, 2011, Изд. Де-По.
- Ускын, Л. Б.: *Адмирал Василий Чичагов*. Москва, 2009, Изд. ОГИ.
- Цветков, С. Э.: *Александр Суворов (1730—1800)*. Москва, 2005, Изд. Центрполиграф.
- Шефов, Н. А.: *Осада Бендер*. In: Битвы России. Военно-историческая библиотека. Москва, 2002, Изд. АСТ.
- Широкопад, А. Б.: *Русско-турецкие войны 1676—1918 гг.* Минск, 2000, Изд. АСТ.
- Шишов, А. В.: *Суворов. Генералиссимус великой империи*. Москва, 2005, Изд. ОЛМА-ПРЕС.
- Яковлев, В. А.: *К истории заселения Хаджибея 1789—1795*. Одесса, 1889, Изд. Тип. А. Шульце.

Latin betűs művek:

- Alexander, J. T.: *Catherine the Great (Life and Legend)*. New York, Oxford, 1989, University Press.
- Díaz De Otazu Güerri, F.: *José de Ribas, el español que conquistó Odesa*. In: Revista general de marina, 2008, Vol.254, pp. 585–589.
- Donnert, E.: *Katharina die Grosse, Kaiserin des russischen Reiches*. Regensburg, 1998, Verlag Friedrich Pustet.
- Dukes, P.: *The Making of Russian Absolutism, 1613–1801*. London, New York, 1982, Longman.
- Fuller, W. C.: *Strategy and power in Russia, 1600–1914*. New York, 1992, Free Press.
- Helbig, Georg Wilhelm von: *Russische Günstlinge*. München–Berlin, 1917, Georg Müller Verlag.
- Kamenzsziej, A. B.: *Nagy Katalin*. Budapest, 2000, Pannonica Kiadó.
- LeDonne, J.P.: *Outlines of Russian military administration (1762–1796)*. II. *The high command*. In Jahrbücher für Geschichte Osteuropas, Neue Folge, 1985. 2. sz., 175–204.
- Madariaga, I. de: *Catherine de Great*. New Haven – London, 1998, Yale University Press.
- Ransel, D. L.: *The Politics of Catherinian Russia*. New Haven – London, 1979, Yale University Press.
- Scott, H. M.: *Harris, James, first earl of Malmesbury (1746–1820)*. Oxford, 2004, Oxford University Press.

Négyszázötven éve született Johannes Kepler

Johannes Keplernek köszönhetjük a bolygók mozgásának a törvényeit és az égi mechanika megalapítását. Ő volt a csillagászat forradalmának legfontosabb kulcsfigurája a tizenhetedik század elején, amikor Kopernikusz fél évszázada javasolt heliocentrikus világképét alátámasztották Galilei felfedezései és ékesszólása. Noha igen vallásos volt, és Istent kívánta ünnepelni a csillagászatban, a reformátorok és ellenreformátorok között élő lutheránus Kepler megfigyelésekkel ellensúlyozta a misztikus harmónia iránti vonzalmát. Képes volt megszabadulni a terméketlen elméletektől, és matematikai törvényszerűségeket keresni. „Lelkem legmélyéből bizonyítottam igazságát – írta a Naprendszeréről –, szépségét hitetlenkedve, elragadtatott gyönyörűséggel szemlélem.”

Johannes Kepler 1571. december 27-én született a Württemberg tartományi Weilben. Apja bogaras természetű katona volt, maga Kepler gyermekként beteges, felnőttként pedig hipochonder volt. A Tübingeni Egyetemre járt, ahol Michael Mastlinnél, Kopernikusz meggyőződéses hívének tanult. Kepler kezdetben teológusnak készült, de miután az egyetemet 1591-ben befejezte, elfogadott egy tanári állást az osztrák birodalomban, Stájerország fővárosában, Grazban. A matematika és az erkölcsstan professzoraként

nem volt különösebben sikeres, csupán néhány tanítványt szerzett, szabadidejét horoszkópok készítésével mulatta – egyre csökkenő lelkesedéssel, de hitt az asztrológiában –, és a csillagászatot tanulmányozta.

1597-ben Kepler közreadta *Mysterium Cosmographicum*-át, amelyben alátámasztotta Kopernikus elméletét a heliocentrikus világegyetemről. Érdekes, hogy Kepler felhasználta a püthagoraszai eszméket a napközpontú univerzumhoz, komolyan véve a különleges ontológiai szerepet, amelyet az ókori görög tulajdonított a matematikának. („A számok jelentik a mindenséget” – mondta állítólag Püthagorasz.) Kepler megpróbálta kimutatni, hogy a hat ismert bolygó az ókori görög által felfedezett öt mértani testhez hasonló pályát ír le. A Szaturnusz égi formája például a kocka, a Merkuré az oktaéder. Nem csoda, ha Galilei, akinek Kepler elküldte a könyvét, barátságosan, de egyébként óvatosan válaszolt.

1600-ban, hogy lutheránusként az ellenreformáció kellős közepén elkerülje az esetleges üldöztetést, Grazból Prágába költözött. Itt egy rövid, de fontos időszakon át a nagy csillagász, Tycho Brahe segédjeként dolgozott. A két ember minden bizonnyal feszült viszonyban volt egymással, mivel Brahe azt remélte, hogy egész életének a munkája, feltékeken őrzött, összegyűjtött mérései a saját kozmoszelméletét fogják igazolni. Ám a következő évben meghalt. Kepler megörökölte a megfigyelések tömegét, beleértve a Marsra vonatkozó fontos adatokat is. Ezt az információt felhasználva és osztozva Brahe pontosság iránti tiszteletében, Kepler a következő nyolc évben tette legfontosabb felfedezéseit.

Legfontosabb áttörése a hagyományos csillagászat terén az volt, hogy segítségül hívta az erő fogalmát, és olyan törvényeket javasolt, amelyek megmagyarázták a bolygók mozgását. A csillagászatban, beleértve Kopernikust is, addig nem létezett ilyen elmélet, a bolygók mozgásából elsősorban jósolni volt szokás. Amikor Kepler rájött, hogy a Mars pályája nem illik bele sem a ptolemaioszi, sem a kopernikuszi sémába, elhagyott valamit, ami közös volt a két rendszerben, a tökéletesen kör alakú bolygópályák régi filozófiai téziséét. Ugyanakkor szakított azzal a feltételezéssel is, hogy a bolygók egyforma sebességgel haladnak. Adataiból arra következtetett, hogy valamennyi bolygó gyorsabban halad, amikor a Nap közelébe jut, és lelassul, amikor távolabb kerül. A fokozatos megközelítés módszerével felfedezte a törvényt, amely ezt a mozgást kormányozza. A Napot és a bolygót egy képzeletbeli egyenes, rádiuszvektor köti össze, amely azonos idő alatt azonos nagyságú területeket sűrol. Ezt nevezzük Kepler második törvényének.

Miután egy kopernikuszi keretben felfedezte a második törvényt, még tisztázni kellett a bolygók pályájának valódi formáját. Kemény munka után rájött az ókoriak által is ismert ellipszis előnyére. Erre nagy pontossággal illettek a pályáivek. Ez lett Kepler első törvénye: a bolygók pályája ellipszis alakú, a pálya egyik gyújtópontjában van a Nap.

Első két törvényét az 1609-ben megjelent *Astronomia nova* (Új csillagászat) című műben adta közre. Bár nem fedezte fel a tömegvonzás általános törvényét, Galileihez hasonlóan közel járt hozzá. Tudatában volt annak, hogy az égitestek között erők működnek, amelyeknek aránya kapcsolatban áll az égitestek tömegével, de a mágnesességet vélte ennek az erőnek. Az *Astromia nova* fő jelentősége, hogy átrendezte a csillagászat céljait és módszereit. Az égi geometriát alárendelte az új égi fizikának, amely felfedezhető és megérthető törvények szerint működik.

1619-ben jelentette meg *Harmonices mundi* (A világ harmóniája) című könyvét, amelyet legfőbb remekművének tartott. Az illusztrációkkal és zenei példákkal – minden bolygónak külön hangsort tulajdonított – zsűfolt *Harmonices mundi* egyes helyeken

hagymázás munka, de megtudhatjuk belőle, mit értett Kepler azon, hogy matematikai eszköz kell ahhoz, hogy az ember az Isten mellett részesüljön a világegyetem megismerésében. A könyv, noha gyakran áttéved a misztikába, mégis alapvető tudományos felfedezést tartalmaz: Kepler harmadik törvényét, amely szerint a bolygók keringési idejének négyzetei úgy aránylanak egymáshoz, mint a Naptól számított középtávolságaik köbe. Ez lehetővé tette, hogy a pályamozgás alapján kiszámolják a Naptól való távolságát.

Alapvető munkáin kívül Kepler volt a szerzője két fontos fénytani műnek is. 1619-ben és 1621-ben adta ki *Epitome astronomiae* (A csillagászat összegzése) című írását, amelyet a katolikus egyház gyorsan indexre tett. 1627-ben jelentette meg a Tycho Brahe munkásságán alapuló *Rudolf-táblákat* az ismert csillagokról, ezeket a táblázatokat még egy évszázaddal később is használták.

A feljegyzések szerint Kepler későbbi élete nem volt könnyű az ellenreformációs Európában. Amikor megpróbálta kiadni Tycho Brahe adatait, összeütközésbe került a csillagász családjával, a bérét pedig nem mindig kapta meg időben. Felesége és fia meghalt 1611-ben, a következő évben egy felkelés után lemondott Kepler pártfogója, Rudolf császár, munka nélkül hagyva a csillagászt. Kepler hamarosan Linzbe költözött, ahol matematikusként dolgozott. 1625-ben Ulmba menekült a vallási üldözések elől. 1627-ben visszatért Prágába, ahol nagy tisztelettel fogadták, és a sageni (ma Zagan, Szilézia) nagyhercegségben kapott asztrológusi állást. Elfoghatta a kétely, mert végül ismét állást keresett. 1630. november 15-én halt meg Bajorországban.

Kepler nem csupán rendkívül fontos, hanem ellentmondásos alakja is a tudománytörténetnek. Jámbor ember volt. Azt írta: „Komolyan veszem a vallást, nem játszom vele.” Mindazonáltal munkássága hozzájárult ahhoz, hogy örökre megszűnjék az egyház – mind a katolikus, mind a protestáns – világi hatalma.

„Egyike azon keveseknek, akik egyszerűen nem tehetnek másként, mint hogy minden téren kiállnak a meggyőződésük mellett” – írta Albert Einstein, aki csodálta Keplert, mivel megszabadította magát „a szellemi hagyományoktól, amelyekbe bele született. Ez nem csupán az egyház tekintélyén alapuló vallási hagyományokra vonatkozik, hanem az általános természetfelfogásra, a világegyetemben és az emberi szférában lezajló cselekmények korlátozására, valamint a tudományos kísérlet és gondolkodás viszonylagos fontosságára is.”

Egy elfeledett ünnep

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulásának 10. évfordulója Magyarországon

(Bevezetés) Hazánkban 1954. december 21-én köszöntöttük az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulásának 10. évfordulóját. A kommunista hatalom megszerte, de különösen az Ideiglenes Nemzetgyűlés létrejöttének helyszínén, Debrecenben pompás ünnepségeket szervezett, dacára annak, hogy az említett törvényhozó testület ugyan a szovjet fegyverek árnyékában, de mégiscsak a totális fordulat, a szélsőbaloldali diktatúra bevezetése előtt ült össze. Az Ideiglenes Nemzetgyűlésben – a Magyar Kommunista Párt képviselői mellett – más pártok: a Szociáldemokrata Párt, a Független Kisgazdapárt, a Nemzeti Parasztpárt, sőt, a Polgári Demokrata Párt képviselői is ott ültek, illetve képviseltették magukat a hazai szakszervezetek és néhány független jelölt is. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja volt a sztálinista Gerő Ernő éppúgy, mint a szovjetek által elhurcolt kisgazda politikus Kovács Béla, a parasztpárti „társutas” Erdei Ferenc, Valentiny Ágoston, az MKP által utóbb félreállított szociáldemokrata politikus, vagy épp az évek múltán reformerré vált kommunista Nagy Imre, a későbbi miniszterelnök. Vagyis ez még a koalíciós korszak volt. Ám ennek ellenére az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulását tíz esztendővel később, az egypártrendszer keretei között, fényes külsőségek közepette köszöntötték, olyan pompával, melyre sem előtte, sem azt követően nem volt példa. Mi történt igazából? Miért volt kiemelkedően fontos egy többpárti törvényhozó testület megalakulása tíz esztendő múltán, az egypártrendszerben? Mi állt az Ideiglenes Nemzetgyűlés méltatásának háttérben? Többek közt e kérdésekre keresem a választ. Emellett persze az ünnepi évforduló apropójáról, 1944. december 21-ről, illetve az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulásáról, a megalakulás történelmi háttéréről sem feledkezem meg. Kezdjük is mindjárt ezzel!

(Történelmi előzmények: Magyarország német megszállása, a nyilasok rémuralma, az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulása 1944 decemberében) Hazánkat 1944 tavaszán a náci Németország csapatai megszállták. Miután Hitler számára egyértelművé vált, hogy a magyar politikai elit egy része – élén Horthy Miklós kormányzóval és Kállay Miklós miniszterelnökkel – abba kívánja hagyni a háborút, s legalábbis az angolszász szövetségesekkel békét óhajt kötni, csak idő kérdése volt, hogy Magyarország mikor válik német befolyási övezetből megszállt országgá. A német bevonulásra végül 1944. március 19-én került sor, a megszállást követően pedig hazánk a nemzetiszocialista politika játékszerévé, egy véres és vesztes háború eszközévé vált.¹ A megszállást követően letartóztatások, deportálások kezdődtek. A náci hódítók a velük együttműködő kollaboránsokkal karöltve leszámoltak vélt vagy valós politikai ellenfelekkel éppúgy, mint a hazai zsidósággal, melynek nagy részét 1944 tavaszán, nyarán német koncentrációs táborokba szállították, illetve meggyilkolták.²

1944. október 15-ét, Horthy Miklós elvetélt kiugrási kísérletét követően még rosszabbra fordult a helyzet. Szálasi Ferenc és az általa vezetett Nyilaskeresztes Párt 1944. október 16-án magához ragadta a hatalmat, s Németország támogatásával totális rémuralmat valósított meg. Igaz, a nyilasok országlása viszonylag rövid ideig

tartott, de annál nagyobb kárt okozott. A Szálasi-kormány már a hatalomátvétel után szinte azonnal totális mozgósítást rendelt el, ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy 14 és 70 év között *mindenki* munkaszolgálatra lett kötelezve. Igaz, a nyilas vezetés egyik legfontosabb célját, hogy az előretörő szovjet hadsereg elől a lakosság egésze kitelepüljön, nem tudta elérni. A zűrzavaros körülmények erre nem adtak lehetőséget, de a közalkalmazottak, a köztisztviselők többsége, a nyilas párttagok, a rendszer szimpatizánsai, illetve az erre mégiscsak rávettek, rákényszerítettek, összességében több százezer ember így is áttelepült először az ország nyugati felébe, majd sokan közülük Németországba. Mindeközben a nemzeti vagyon egy jelentős részét, szintén, Németországba szállították. Gyárak, üzemek, sőt egész iparágak települtek át nyugati szomszédunkhoz, de német „barátaink” lett nyersanyagaink, élelmiszerkészletünk, műkincseink jelentős része is. Talán mondani sem kell, hogy a zsidóság elleni atrocitások is tovább folytak. Vérengzések, Dunába lövetések kísérték a szélsőjobboldali rezsim mindennapjait, bár Szálasi – nem humanitárius okokból, inkább cinikus megfontolásból – ellene volt annak, hogy a megmaradt zsidóság egészét azonnal német haláltáborokba szállítsák, ehelyett a nyilasok inkább az éheztetést, az itthoni kényszermunkát, illetve a nyugat felé tartó halálmeneteket preferálták. A pusztulás közepette a diktatúrának a politikai ellenfelekkel való leszámolásra is volt gondja. Nem csupán Bajcsy-Zsilinszky Endrének jutott szörnyű sors osztályrészül, de minden olyan ellenállónak: férfinak, nőnek, civilnek és katonának, aki a szélsőséges diktatúra ellen fellépett. Végül, de nem utolsósorban ott volt a szélsőjobboldali ideológia, illetve Szálasi Ferenc megalomániája. Szálásinak már jóval hatalomra kerülését megelőzően személyes meggyőződésévé, vagyis inkább rögzisméjévé vált, hogy ő Magyarország leginkább rátermett politikusa, illetve az általa képviselt hungarizmus a legjobb eszme nem csupán hazánk, de az *egész világ* számára. Szálasi mániákus gondolkodását mutatja, hogy 1944. november 4-én „nemzetvezetővé” nyilvánította magát, igaz, hívei, alárendeltjei, nyilas „testvérei” már november 4-ét megelőzően is félistenként imádták, s benne látták az ország egyetlen igazi megmentőjét.³ „*Szálasi Ferenc vezetése alatt elindult győzelmes útján a Hungarizmus, amelynek céljában a Hungarista Magyar Birodalom áll.*” – hirdette Kemény Gábor nyilas külügyminiszter híres-hírhedt 1944. október 17-i rádióbeszédében.⁴ Az ilyen ostoba szövegek persze nem állították meg a szovjet Vörös Hadsereget. A szovjetek 1944 októberében már az ország szívében jártak, sőt, kézzelfogható közelségbe kerültek Budapesthez is. Igaz, a főváros ostromára, illetve az ostrom kezdetére még december végéig várni kellett, nem beszélve arról, hogy a „hungarista birodalomnak” is csak 1945 tavaszán lett teljesen vége, azt követően, hogy a szovjet csapatok kiverték az ország területéről a német megszállókat.

Nem mintha ezzel a szabadság kora jött volna el! A magyar állami szuverenitást a szovjetek ugyanis a háborút követően sem állították helyre. Nem beszélve arról, hogy már a háború idején is rablások, gyilkosságok és nemi erőszak kísérte mindenütt a szovjet Vörös Hadsereg útját, vagyis – minden későbbi állítással ellentétben – hazánk 1944–45-ben egy kétszeresen megszállt, legyőzött, kifosztott ország volt, nem pedig egy felszabadított állam. Igaz, nem kommunista állam. Sztálin, illetve a szovjet vezérkar ugyanis eleinte még nem óhajtotta az ország szovjet mintára történő átalakítását. Épp ellenkezőleg! A Szovjetunió a háború idején a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontot s az Ideiglenes Nemzetgyűlést preferálta, illetve egy olyan koalíciós kormányzást támogatott, melyben a Magyar Kommunista Párt a Függetlenségi Front többi pártjával: a Független Kisgazdapárttal, Szociáldemokrata Párttal, a Nemzeti Parasztpárttal és a Polgári Demokrata Párttal együttműködve, s nem a hatalmat kisajátítva kormányoz.

Ugyanakkor a háború befejezésével, illetve a hidegháború kibontakozásával párhuzamosan a „szép demokrácia” fokozatosan megszűnt, az 1947–48-as fordulatot követően pedig – más kelet-európai országokhoz hasonlóan – hazánkban is egy szélsőbaloldali diktatúra épült ki.

Ami az Ideiglenes Nemzetgyűlés történelmi szerepét illeti ez a testület megalakulásakor 230 főből állott, s elsőként 1944. december 21-én ült össze Debrecenben, a Református Kollégiumban.⁵ „Az ideiglenes nemzetgyűlés előkészítő bizottsága nevében szeretettel üdvözlöm az ősi kollégium falai között megjelent megbízottakat. Templomba hívtuk a magyar nép megbízottait, templomba, amely az Isten dicsőségének és magasztalásának csarnoka, de amelynek falai között a magyar szabadság lángjai lobogtak és a magyar szabadság lánglelkű apostolai szóltak a magyar nemzethez és az egész világhoz.” – e szavakkal köszöntötte Vásáry István kisgazdapárti politikus, az Ideiglenes Nemzetgyűlés Előkészítő Bizottságának elnöke a jelenlévőket.⁶ A nyitást, illetve a kötelező formásokat követően az Ideiglenes Nemzetgyűlés megválasztotta elnökét Zsedényi Béla személyében.⁷ Nem sokkal ezután Juhász Nagy Sándort és Sántha Kálmánt, az Ideiglenes Nemzetgyűlés két pártionkívüli képviselőjét alelnökké választották, majd – Balogh István kisgazda politikus előterjesztése nyomán – az Ideiglenes Nemzetgyűlés szótartot intézett a nemzethez, illetve a világ népeire. „1944 december 21-én Debrecenben a magyar függetlenségi eszme ősi várában összegyűltek a magyar nép hivatott képviselői, hogy megalkossák az ideiglenes nemzetgyűlést.” – így szólt a szöveg első mondata.⁸ A második mondat pedig így: „Ezer sebből vérző, végveszélybe került hazánk megmentésére rendkívüli erőfeszítésre van szükség.”⁹ Például „Fegyverszünetet kell kötnünk a győztes szövetséges hatalmakkal (Úgy van!), a Szovjetunióval, Angliával, az Északamerikai Egyesült Államokkal! (Általános helyeslés.)”¹⁰ Azután „Nem szabad ölbetett kézzel néznünk, hogy a magyar hazát egyedül az orosz hadsereg szabadítsa fel a német járom alól. (Úgy van!)”¹¹ Az új hatalom képviselői úgy vélték: „A szabadságot, a függetlenséget csak akkor érdemeljük meg igazán, ha magunk is cselekvően, minden erőnkkel kivesszük részünket a saját felszabadításunkból.”¹² Mindezekkel párhuzamosan „Ujjá kell építeni a romokban heverő Magyarországot.”¹³ Igaz, ígérte a Nemzetgyűlés, „Biztosítjuk a magántulajdon sértetlenségét, mint társadalmi és gazdasági berendezkedésünk alapját.”¹⁴ ugyanakkor az új törvényhozó testület már ott, akkor kimondta, hogy ez a földtulajdonra nem vonatkozik. „Földreformot akarunk! (Éljenzés.) Földhöz juttatunk sok százezer földnélküli és szegény parasztot, hogy gyarapítsuk a magyar nemzeti erőt és évszázadokra megszilárdítsuk a demokratikus magyar államrendet.”¹⁵ A Nemzetgyűlés felszólította a nyilas uralom alatt élőket: „Ne engedelmességedjétek a bitorló Szálasi-kormányt. (Felkiáltások: Pfiuj! Le vele!)”¹⁶ A magyar katonákat pedig arra biztatták: „Honvédek! Nincs más parancs számotokra, mint a nemzet parancsa! Az Ideiglenes Nemzetgyűlés a nemzet nevében parancsolja: fordítsátok fegyvereteket a német elnyomók ellen, támogassátok a felszabadító Vörös Hadsereget, csatlakozzatok a magyar szabadságharchoz, a szerveződő új magyar nemzeti haderőhöz!”¹⁷ „Éljen az erős, független, demokratikus Magyarország!” – e szavakkal zárult a szöveg,¹⁸ melyet aztán „(Hosszantartó viharos taps és lelkes éljenzés.)” kísért, legalábbis ha hihetünk a december 21-i ülésről készült jegyzőkönyvnek.¹⁹

Mely azt is rögzítette, hogy az ünnepélyes szöveg után egy rövid szünet következett, majd Miklós Béla vezérezredes, pártionkívüli nemzetgyűlési képviselő kért és kapott szót. Történelmi jelentőségű beszédében leszögezte: „Magyarország jövő sorsának alakulása attól függ, milyen mértékben veszünk részt a rabló hitleristák és a hazáruoló nácibérencek kiverésében. (Úgy van!)”²⁰ Ezzel összefüggésben Miklós Béla bejelentette:

„A magyar honvédség újbóli felállítására az előkészítő munka az orosz parancsnoksággal egyetértésben már megkezdődött. (Zajos taps és éljenzés.) Ezt a munkát Vörös János vezéreztetésben már megkezdődött. (Zajos taps és éljenzés.)”²¹ Miklós Béla azt is egyértelművé tette, hogy „Az új magyar honvédség magyar és demokratikus szellemben alakul meg.”²² Ugyanakkor a vezéreztetés – a demokráciát egészen sajátosan értelmezve – azt sem mulasztotta el leszögezni, hogy „Népi és demokratikus országot akarunk felépíteni, mentesen a Szálasi-féle hazaárulóktól és megtisztítva a hazaáruló németiségtől (Egy hang: Ki velük!), amely mindent lekicsinyelve ami magyar, kérkedve állott a hitlerista rablók szolgálatába...”²³ A katonai vezető értékítélete szerint a hazai németiség „...elárulta azt a Magyarországot, amely neki otthont adott, amikor vándorbottal a kezében és batyúval a hátán jött be a gazdag magyar vidékekre letelepedni. (Egy hang: Deportálni őket!)”²⁴ Vagyis a szónok is jogosnak tartotta a kollektív büntetést, csecsemőtől az aggastyánig, minden német ellen. Igaz, Miklós Béla konkrétan nem beszélt kitelepítésről, „csupán” arról szólt, hogy „megtisztítjuk” az országot az „árulóktól”; ám a „Ki velük!”, illetve „Deportálni őket!” bekiabálások már egyértelműen jelezték a hazai német nemzetiség jelentős részének későbbi sorsát, vagyis a kirekesztést, a megbélyegzést, illetve az ország megmaradva Miklós Béla vezéreztetés mondanivalóját a következő gondolatokkal zárta: „A mondottakon kívül még sok-sok feladatot kell a magyar nemzetnek megoldania, hogy jóvátegye a mult bűneit a dolgozó magyar társadalommal szemben. Nemzetünk csak akkor lesz képes erre a felemelkedésre, ha minden igaz magyar hazafi, vallásra, párt- és társadalmi állásra való tekintet nélkül, teljes egyetértésben, keztefogva és szoros összeműködésben áll az országépítés szolgálatába. Eljen a független, boldog, demokratikus Magyarország! (Viharos taps és éljenzés.)”²⁶

Miklós Béla beszédét követően az Ideiglenes Nemzetgyűlés pártjainak képviselői szólaltak fel. A Független Kisgazdapárt nevében Eröss János arról szónokolt, hogy pártja minden támogatást megad a megalakuló új ideiglenes nemzeti kormánynak. Miklós Bélához hasonlóan a legfontosabb feladatnak a náci és a nyilas befolyás megszüntetését, egy új Magyarország megeremtését tartotta. Ami a kormánynak nyújtott támogatást illeti, Eröss János kijelentette: „Amikor ez az ideiglenes nemzetgyűlés ilyen vészesen nehéz és terhes feladatokat ruház egy megalakuló kormányzatra, a Független Kisgazda Földmunkás és Polgári Párt ennek a feladatnak megoldásában minden felhatalmazást fenntartás nélkül és már eleve biztosít a megalakuló kormányzat számára, mert bennünk él a tudat, hogy végre magyar fogja a magyart vezetni és felelőtlenül, tudatlanul, oktalanul soha.”²⁷ Eröss a Független Kisgazdapárt nevében az MKP-nak is partnerséget ajánlott. „A Független Kisgazda Földmunkás és Polgári Párt képviselője bejelentem, hogy pártszervezésünket egy igazabb, valóban széles és valóban demokratikus alapú Magyarország felépítése érdekében folytatni fogjuk. Ebben a munkánkban minden más politikai pártnak, amely demokratikus és amely legalább annyit, vagy többet is akar, mint mi, bajtársként nyújtjuk kezünket és mindenkor a tisztességes együttműködést ajánljuk fel, egymás megbecsülésével, amit annyival könnyebben teszünk, mert a mi pártunk eddig is a Szociáldemokrata Párttal pártszövetségben állott, de ugyanezt az ajánlatot tesszük a megalakult Kommunista Pártnak is...” – fogalmazott a kisgazdapárti politikus.²⁸

Eröss János felszólalását követően a kommunisták nevében Gerő Ernő tartott beszédet. „Tisztelt Nemzetgyűlés! Tisztelt Kiküldött Urak! A Magyar Kommunista Párt nevében (Zajos taps és éljenzés.), mely nem ma, hanem nagyon régen alakult (Úgy van!), mely képviseli a munkásság, a szegény parasztság, a dolgozó nép, az egész nemzet érdekeit, üdvözlöm az ide-

iglenes nemzetgyűlés létrejöttét. Felhasználom az alkalmat arra, hogy a párt nevében elfogadjam azt a jobbot, amelyet a Független Kisgazda Párt előttem szólott képviselője felajánlott a mi pártunknak is, egyetemben a többi demokratikus pártokkal. (Éljenzés.)” – kezdte beszédét Gerő.²⁹ Ezt követően a kommunista politikus először az Ideiglenes Nemzetgyűlést jelentőségét méltatta, majd pártja történelmi szerepéről beszélt. Gerő kijelentette: „A Magyar Kommunista Pártnak egy negyedszázad óta most van először alkalma rá, hogy az országgyűlésben szavát hallassa. (Éljenzés.) Első kijelentése, amellyel pártunk e tribünről a magyar nép elé lép, az, hogy a Magyar Kommunista Párt politikája magyar, demokratikus, nemzeti politika. (Viharos taps és éljenzés.) Az elmúlt negyedszázad pártunk számára az üldöztetéseknek csaknem végtelen sorozatát jelentette. [...] A Magyar Kommunista Párt büszke rá, hogy a legszörnyűbb üldöztetések közepette, amikor még sokaktól meg nem értve azok közül, akikkel ma együttaladunk, törhetetlenül küzdött a magyar nemzeti ügyért és elsőnek emelte magasba a nemzeti összefogás, a Magyar Függetlenségi Front, a magyar szabadságharc lobogóját. (Úgy van! – Taps.)”³⁰ Gerő a múlt mellett a jövőről sem feledkezett meg. A kommunista politikus korabeli értékítélete szerint csakis egy új, demokratikus alapokra helyezett Magyarországnak volt, lehetett esélye a jövőre nézve. S, hogy „Mit jelent demokratikus alapokra helyezni a mai Magyarországot?”³¹ Gerő Ernő saját kérdésére így válaszolt: „A Magyar Kommunista Párt véleménye az, hogy hazánkban nem lehet igazi demokrácia mindaddig, amíg nem oldjuk meg a magyar társadalom évszázadok óta vajudó, immár égetően sürgőssé vált kérdését: a földkérdést. (Úgy van! Taps.)”³² Gerő szerint mindenképpen „Földhöz kell juttatni sok százezer nincstelen földmunkást, mezőgazdasági cselédet, zsellért.”³³ illetve „Ki kell egészíteni a nagyszámú törpe- és kisbirtokot, hogy életképes kisgazdaságokká váljanak...”³⁴ A földkérdés rendezése mellett a kommunisták szónoka más problémákra is kitért. Például a külpolitikára. Gerő szerint: „Nincs magyar demokratikus külpolitika, amely ne ott kezdené el a politikát, hogy egyszersmindenkorra szakít a német orientációval és átorientálódik azokra a nemzetekre, amelyek érdekeltek abban, hogy gátat vessenek a német terjeszkedésnek. (Úgy van!)”³⁵ A kommunista képviselő beszédét végül a következő gondolatokkal zárta: „Tisztelt Ideiglenes Nemzetgyűlés! A beterjesztett szót az a Magyar Kommunista Párt véleménye szerint teljesen helyesen értékeli a magyar helyzetet és mutatja meg azt az utat, mely kivezet a mai nemzeti szerencsétlenségből. Ezért a Magyar Kommunista Párt teljes egészében elfogadja a beterjesztett szót és hozzájárul ehhez, mint olyan dokumentumhoz, amely irányt mutat az egész magyar nemzet életében. (Viharos taps.)”³⁶

Gerő beszédét követően az Ideiglenes Nemzetgyűlés más képviselői is hitet tettek a koalíciós kormányzás és a demokratikus átalakulás szükségessége mellett.³⁷ Másnap, december 22-én az Ideiglenes Nemzetgyűlés második ülésén pedig napirendre került „...az ideiglenes kormány megalakítása céljából kiküldendő politikai bizottság megválasztása.”³⁸ Nem mellesleg még aznap, megválasztották magát az Ideiglenes Nemzeti Kormányt is. A pártközi egyeztetések nyomán – a szovjetek jóváhagyása mellett – Miklós Béla vezérekes lett a miniszterelnök. A parasztpárti, de kommunista párttagsággal is rendelkező Erdei Ferencet belügyminiszterré, Vásáry István kisgazda politikust pénzügyminiszterré, Gyöngyösi János kisgazdapárti képviselőt külügyminiszterré, az akkor még pártonkívüli, később a Polgári Demokrata Pártot vezető gróf Teleki Gézá, a tragikus sorsú Teleki Pál fiát vallás- és közoktatásügyi miniszterré, a pártonkívüli Vörös Jánost honvédelmi miniszterré, az MKP-t képviselő Nagy Imrét pedig földművelésügyi miniszterré választották. A kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter Gábor József, kommunista politikus lett. A szociáldemokraták megkapták az igazságügyi és az iparügyi tárcát. A szociáldemokrata Valentiny Ágoston lett az

igazságügy-miniszter, az iparügyekért Takács Ferenc lett a felelős. A közellátásügyi miniszteri tisztséget Faragho Gábor vezérezredes, pártonkivüli politikus kapta. Népjelölti miniszterré Molnár Erik kommunista politikust nevezték ki, bár ő hivatalosan pártonkivüliként kapta a tárcát. A kormány megválasztását és az új kabinet tagjainak fogadalmotételét követően a miniszterelnök felolvasta az Ideiglenes Nemzeti Kormány nyilatkozatát, mely nyilatkozat a náci megszállók elleni harcra buzdított, illetve egy demokratikus Magyarország megteremtésére tett ígéretet; továbbá azt is leszögezte: *„A magyar nép akarátát érvényre juttatva, az ideiglenes nemzeti kormány legsürgősebb feladatának tekinti, hogy haladéktalanul fegyverszünetet kössön a Szovjetunióval és mindazokkal a szabadságszerető országokkal, amelyekkel Magyarország hadiállapotban van.”*³⁹ A nyilatkozat felolvasását követően Miklós Béla a következő szavakkal fordult a Nemzetgyűléshez: *„Tisztelt Ideiglenes Nemzetgyűlés! A kormány nevében kérem az ország ügyeinek vezetésére a felhatalmazás megadását”*⁴⁰ A válasz pedig *„(Felkiáltások mindenfelől: Megadjuk! Megadjuk! – Zajos taps.)”* volt.⁴¹ Nem mellesleg a későbbiekben, közvetlenül az Ideiglenes Nemzetgyűlés második ülésnapjának berekesztése előtt, a törvényhozó testület ismét hitet tett az Ideiglenes Nemzeti Kormány mellett. *„Elnök: Határozatlanlag kimondom, hogy az ideiglenes nemzetgyűlés örömmel veszi, hogy magyar kormány alakulhatott, bizalmat nyilvánít vele szemben és felhatalmazást ad neki az ország ügyeinek vezetésére. (Viharos taps és éljenzés. – A nemzetgyűlés tagjai helyükről felállanak és percekig lelkesen tapsolva ünneplik a kormányt.)”* – olvashatjuk az Ideiglenes Nemzetgyűlés december 22-i üléséről készült jegyzőkönyvében.⁴² Mely jegyzőkönyv tanulsága szerint a Nemzetgyűlés nem csupán a kormányzásra adott felhatalmazást illetve az új kabinetnek szavazott bizalmat, de – a felolvasott kormánynyilatkozattal összhangban – arra is felhatalmazta a Miklós Béla vezette új kabinetet, hogy a fegyverszüneti szerződést megkösse; erre egyébként 1945. január 20-án került sor Moszkvában.⁴³

Az 1944-es történéseknél megmaradva, a hazai szélsőjobboldal természetesen reflektált a debreceni eseményekre. Szöllősi Jenő nyilas politikus, a Szálasi-kormány miniszterelnök-helyettese néhány nappal az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulása után, 1944. december 29-én a Törvényhozók Nemzeti Szövetségének Sopronban tartott ülésén kijelentette: *„Debrecenben összejöttek egyes képviselők, felsőházi és törvényhatósági bizottsági tagok és valami nemzetgyűlésfélélt alakítottak meg. Kiküldöttek egy politikai bizottságot az »alkotmányosság« helyreállítására. Ez a politikai bizottság megbizta Dálnoki Miklós Bélát a kormányalakítással.”*⁴⁴ Szöllősi úgy tudta, hogy *„Dálnoki Miklós Béla a következő listát állította össze. Honvédelmi miniszter: Vörös János, közellátási miniszter vitéz Faragó Gábor [Faragho Gábor] volt csendőrségi felügyelő, földművelésügyi miniszter Nagy Imre. Én a moszkvai rádió közlését ismertetem s ez a név valószínűleg téves, talán Nagy Ferencről van szó. Vallás-és közoktatásügyi miniszter gróf Teleki Géza, a volt miniszterelnök fia; pénzügyminiszter Vásáry István kisczardapárti képviselő; külügyminiszter Gyöngyösi János kommunista, igazságügyminiszter dr. Valentin Ágoston [Valentiny Ágoston] szegedi ügyvéd, aki [legalábbis Szöllősi szerint] már régóta ismeretes kommunista üzelméről; kereskedelem-és közlekedésügyi Gábor József zsidó-kommunista.”*⁴⁵ Szöllősi, Takács Ferenc szociáldemokrata iparügyi miniszterről sem feledkezett meg, ki (legalábbis szerinte) *„...szélsőséges agrárszociálista tevékenységet folytatott már évtizedek óta.”*⁴⁶ Szöllősi úgy értesült, hogy *„Társadalombiztosítási miniszter Molnár Ernő kecskeméti ügyvéd, szintén kommunista.”*⁴⁷ egy másik fontos tisztségviselő pedig a *„Belügyminiszter Erdélyi József.”*⁴⁸ *„Valószínűleg Erdei Ferencről van szó...”* tette hozzá gyorsan.⁴⁹ Ám azt a tévedést már

nem korigálta, hogy nem volt semmiféle Molnár Ernő „társadalombiztosítási miniszter” az Ideiglenes Nemzeti Kormányban, csak Molnár Erik népjóléti miniszter. S persze az is egy melléfogás volt, hogy a Gyöngyösi János kommunista miniszter lett volna a „nemzetgyűlésféle” által életre hívott kormányban, vagy, hogy Nagy Ferenc lett volna a földművelésügyi miniszter, nem pedig Nagy Imre. Egyébiránt Szöllösi úgy vélekedett: *„Ennek a kormányalakításnak a lényege az, hogy a magyarságot fegyverbe akarják állítani a magyarok ellen. A kormány [mármint a Szálasi-kormány] megítélése az hogy ennek az ellenkormánynak megalakulását a legszélesebb körben publikálni kell megfelelő propagandával. /Helyeslés./”*⁵⁰ Emellett persze a többi szélsőjobboldali politikushoz hasonlóan Szöllösi Jenő is hitt a német „csodafegyverekben”, illetve a „végső győzelemben”, vagy legalábbis bízott a lehetetlenben. *„Bizom benne, hogy a magyarság fel tudja szabadítani az országot és sorompóba tudjuk állítani a szükséges erőket. Mindenki bizzék benne, hogy fel fog támadni Magyarország, mert megvan benne az élniakarás vágya. Nem vagyunk rosszabbak a régi magyaroknál. A törökök hatalma egykor Kőszegenél tört meg. Bizom benne, hogy a Kőszegen tartózkodó magyar kormány ebben jó öment láthat.”* – jelentette ki a miniszterelnök-helyettes a Nemzeti Szövetség tagjai előtt.⁵¹

Nos, ami a „jó öment” illeti, a szovjet csapatok ekkortájt már Budapestet ostromolták, az angolszászok pedig épp megtörték az utolsó nagy német támadást az Ardenneokban. 1944 végére a Japán elleni küzdelem is eldőlni látszott, az amerikai katonai fölény győzelmei sorozatát szülte. Ráadásul (bár erről sem Szöllösi, sem a „nemzetvezető” Szálasi Ferenc nem tudhatott) az Egyesült Államokban, szép lassan, elkészült egy (valódi) csodafegyver, az atombomba is, végképp megpecsételve a távol-keleti háború sorsát. Vagyis abszolút semmi esély nem volt arra, hogy a világszerte zajló küzdelmet a tengelyhatalmak megnyerjék, Szálasi és a többi nyilas vezető mégis eszelős módon a „kitartás” politikáját hirdették, s ennek következményeként további sok ezer, sok tízezer ember halt meg, a nemzeti vágyon pusztulásáról nem is beszélve.⁵²

(Az évfordulós ünnepségek előkészítése) Tíz évvel a nyilasok ámokfutása után pedig az ország egy új, szélsőbaloldali diktatúrában élt. Egy olyan rendszerben, ahol egyetlen párt, a Magyar Dolgozók Pártja diktált, s egyetlen akarat, a kommunistáké érvényesült, akik mögött a Szovjetunió állt. Ennek vezetése 1953 nyarán, nem sokkal Sztálin halálát követően úgy döntött, hogy némiképp változtat addigi politikáján. Az addig kemény, sztálinista vonalat felváltotta az „új szakasz” politikája. Az „új szakaszt” a (már az Ideiglenes Nemzeti Kormányban is szerepet vállaló) Nagy Imre hirdette meg, aki 1953. június 4-én vált kormányfővé. Az új politika lényege az volt, hogy enyhítettek az elnyomáson, szabadon engedték a politikai foglyok egy részét, illetve a gazdaságpolitikában a mezőgazdaságot és a fogyasztási javak termelését helyezték előtérbe, s nem annyira az ipari beruházásokat.⁵³ Természetesen az enyhülés nem jelentette a diktatúra végét. Maradt az egypártrendszer, Rákosi Mátyás továbbra is az MDP élén állt. A szovjet katonai egységek változatlanul Magyarországon állomásoztak, a szovjet „tanácsadókkal” egyetemben. A „szabadság” maximumát a Hazafias Népfront életre hívása jelentette. Ez a Nagy Imre kezdeményezésére létrehozott szervezet – Magyar Nemzeti Függetlenségi Front utódként – 1954 októberében alakult meg. A szervezet célja, hogy az állampárton kívüli, de az MDP politikáját támogató „dolgozók” valamivel nagyobb szerephez jussanak, az uralkodó párt irányító szerepének megkérdőjelezése nélkül természetesen.

Ami ünnepeinket és ünneplési szokásainkat illeti, a Nagy Imre-féle „új szakasz” ünnepeink terén kevés változást hozott. Az állampárt által favorizált szocialista ünnepek: március 21-e, a Tanácsköztársaság kikiáltásának évfordulója, április 4-e, hazánk

„felszabadulásának” évfordulója, május 1-je, a munkásosztály ünnepe, november 7-e, a „Nagy Októberi Szocialista Forradalom” kitörésének évfordulója változatlanul a legnagyobb és legfontosabb ünnepeknek számítottak. Ugyanakkor volt egy új kezdeményezés, december 21-e, az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulásának ünnepnapja tétele. December 21-e hosszú évekig Sztálin születésnapja okán volt fontos dátum. A pártállami vezetés azonban 1954-ben eldöntötte: Sztálin születésnapja mellett fényes külsőségek közt köszönti az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulásának tizedik évfordulóját is ezen a napon.

Első lépésként a Magyar Dolgozók Pártjának Központi Vezetősége 1954 szeptemberében, még a Hazafias Népfront létrejöttét megelőzően, határozatot küldött ki az érintett párt- és állami szerveknek a felszabadulás 10. évfordulója kapcsán. E határozatban – egyebek mellett – arról olvashatunk: „1954 december 21-én tartson ünnepi ülést az országgyűlés Debrecenben, amelyben törvénybeiktatják az új népi államhatalom létrejöttének 10 éves emlékét. A helyi tanácsok a [formálódó] Népfronttal együtt tartsanak kibővített ünnepi üléseket ezen a napon.”⁵⁴ Ezt követően az MDP Központi Vezetőségének Agitációs és Propaganda Osztálya, illetve annak vezetője, Komócsin Zoltán 1954. október 30-án javaslatot készített az állampárt számára az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulásának 10. évfordulója megünneplésére. A javaslat egyrészt arról szólt, hogy milyen ünnepek és mikor legyenek Debrecenben folyó év december 21-én, másfelől néhány – nevezzük így – technikai részletről, például: kik legyenek az ünnepi szónokok, meddig szónokoljanak, hogyan utazzanak az ünnepek díszvendégei Debrecenbe, hogyan kell nekik szállást biztosítani, stb. Ami az ünnepi programot illeti: „A december 21-i debreceni ünnepek programjára a következőket javasoljuk:

1./ 9 órákor a szovjet hősi emlékmű és Kossuth Lajos szobrának megkoszorúzása.

2./ 10 órákor: Emléktábla teleplezése abban a teremben, ahol az Ideiglenes Nemzetgyűlés első, alakuló ülését tartotta. Emlékbeszédet mond: Rónai Sándor elvtárs az Országgyűlés elnöke /10 perc/.

3./ 10.30 órákor az Országgyűlés ünnepi ülése a nagytemplomban, amelyen törvénybeiktatják az új népi hatalom létrejöttének 10 éves évfordulóját.” – olvashatjuk.⁵⁵

Nem mellesleg az Agitációs és Propaganda Osztály az ünnepi ülés megnyitásával a (már említett) Rónai Sándort, az Országgyűlés elnökét bízta meg. Ő tíz percet szónokolhatott. Az ünnepi ülés előadója Nagy Imre miniszterelnök volt, aki ötven perc beszédidőt kapott. Emellett – legalábbis e szerint a terv szerint – „Felszólalnak: Rákosi Mátyás elvtárs a Központi Vezetőség első titkára. /40 perc/ Dobi István az Elnöki Tanács elnöke /15 perc/ Szabó Pál elvtárs a Hazafias Népfront Országos Tanácsának elnöke /15 perc/.”⁵⁶ Ezt követően egy harminc perces szünet következett, majd a „Szünet után körülbelül 1-kor folytatva az ülést 10 perces felszólalások...” kellett, hogy elhangozzanak.⁵⁷ A „propagandafelelős” Komócsin Zoltánnak, illetve az általa vezetett pártosztálynak – természetesen – a szünet után felszólalók személyére is volt ötlete. Komócsinék elképzelése szerint a „kisszónokok”: Péter János református püspök, Beresztóczy Miklós, a Katolikus Papok Országos Békebizottságának elnöke, Vass Istvánné, a Magyar Nők Demokratikus Szövetségének főtitkára, Gáspár Sándor, a Szakszervezetek Országos Tanácsának titkára, Nagyistók József, az Országgyűlés alelnöke, Nógrádi Sándor honvédelmi miniszterhelyettes, Kádas István, a Dolgozó Ifjúság Szövetsége Központi Vezetőségének titkára és Kónya Lajos, az Írószövetség főtitkára. A szónoklatokat, illetve az ünnepi ülést követően „Délután körülbelül 14.30 órákor az összes meghívottak részvételével diszebed az »Arany Bika« szálló éttermeiben.”⁵⁸ ezt

követően „18 órakor ünnepi est az »Arany Bika« szinpadtermében...”⁵⁹ Ezen az ünnepi esten – a tervek szerint – „Dobi István elvtárs az Elnöki Tanács elnöke átadja a kitüntetések...”⁶⁰ illetőleg terveztek egy ünnepi kultúrműsort is, mely – legalábbis az elképzelések szerint – körülbelül két óra hosszát kellett volna, hogy tartson. Végül, de nem utolsósorban ugyanaznap, december 21-én, este „21 órakor a Központi Vezetőség és a kormány fogadása az összes meghívottak számára, az »Arany Bika« termeiben.”⁶¹ Az Országgyűlés üléssel kapcsolatosan megjegyzendő, hogy ennek ünnepélyes megnyitójával összefüggésben katonai tiszteletadást is javasolt az Agitációs és Propaganda Osztály. „Az Országgyűlés megnyitásának időpontjában Budapesten és Debrecenben a Honvédség adjon diszlővést, 24 lövegből 20 sortűzet.” – olvashatjuk.⁶²

Ami a meghívott vendégeket illeti, az Agitációs és Propaganda Osztály elképzelése szerint a debreceni ünnepségekre mindenképpen meg kellett hívni az MDP Központi Vezetőségének tagjait és pótagjait, a Minisztertanács tagjait, az országgyűlési képviselőket, az első miniszterhelyetteseket. Meghívást kellett, hogy kapjanak „A legfontosabb országos párt, népfront, állami és tömegszervezeti vezetők...”⁶³ Az ő jelenlétükre éppúgy számítottak, mint a megyei pártbizottságok első titkárainak, a Budapesti Pártbizottság titkárainak vagy épp a fővárosi kerületi pártbizottságok első titkárainak a megjelenésére. Emellett meg kívánták hívni a debreceni üzemek, vállalatok és intézmények képviselőit, a hazánkba akkreditált diplomáciai testületek vezetőit, a budapesti lapok szerkesztőit, illetve az Agitációs és Propaganda Osztály meghívni óhajtott mindazokat „...akik résztvettek az Ideiglenes Nemzetgyűlés létrehozásában...”⁶⁴ Mondjuk ez utóbbi kapcsán „elfelejtették” tisztázni, hogy mi lesz a rabságban szenvedőkkel. Zsedényi Bélával például, aki nem csupán egyik életre hívója, de – láthattuk – vezetője is volt 1944-ben megalakult Ideiglenes Nemzetgyűlésnek, s aki épp életfogytiglani börtönbüntetését töltötte, hazug vádak alapján.⁶⁵ Talán mondani sem kell, hogy rá ez a meghívás nem vonatkozott, ahogyan nem vonatkozott ez a meghívás a többi üldözött, bebörtönzött vagy épp száműzött képviselőre sem.⁶⁶ Egyébiránt Zsedényi Béla, az Ideiglenes Nemzetgyűlés korábbi vezetője pár hónappal az általa vezetett testület fényes köszöntése után, 1955. február 8-án a Budapesti Országos Börtönben (közismertebb nevén a Kozma utcai börtönben) hunyt el gyomorrákban,⁶⁷ s ez a tény már önmagában jól mutatja, miféle álnok, képmutató politikát folytatott az MDP. Miközben az Ideiglenes Nemzetgyűlést – szó szerint – az egekig magasztalták, addig annak korábbi vezetője elhallgatva, elfeledve egy börtön mélyén szenvedett, majd halt meg, egy koncepció per ártatlan áldozataként.⁶⁸

Az eredeti témához visszakanyarodva, az Agitációs és Propaganda Osztály a meghívottak kapcsán leszögezte: „Az összes meghívottak száma nem haladhatja meg az 1.000 főt.”⁶⁹ Emellett javasolták, hogy a meghívandó vendégek részére álljon rendelkezésre két különvonat is. Az egyiknek, mely a Politikai Bizottság és a kormány tagjait, illetve a vendégül hívott diplomatákat szállítja, december 21-én reggel 5 óra 15 perckor kellett indulnia Budapestről Debrecenbe. Emellett javasoltak egy másik különvonatot is, ennek valamivel korábban, december 20-án délután 4 órakor kellett elindulnia a fővárosból. Az elképzelés szerint ez a vonat a fővárosból szállította volna a budapesti, a dunántúli és a Heves megyei meghívottakat (a PB tagjai, a kormánytagok és a diplomaták kivételével persze), illetőleg az Agitációs és Propaganda Osztály azt is kívánatosnak tartotta, hogy legyen két megálló a Budapest és Debrecen közt közlekedő első különvonat számára. Mégpedig Cegléden és Szolnokon, mivel „A Csongrád és Bács megyében lakó meghívottak Cegléden, a Békés és Szolnok megyeiek pedig Szolnokon szállnak fel a különvonatra.”⁷⁰ Egyébiránt „Az ünnepség Borsod, Szabolcs és Hajdu megyei részvevői közvetlenül Debrecenbe utaznak.”⁷¹ ám, hogy ők mivel arról már nem szólt a „fáma”.

Ami viszont (megint csak) biztos volt: „*A meghívottak részére az »Arany Bika« szállóban szállást kell biztosítani.*”⁷² Végül, de nem utolsósorban az Agitációs és Propaganda Osztály illetékesei fontosnak tartották leszögezni: „*Az ünnepség előkészítéséért felelős a felszabadulás 10 éves évfordulójának megünneplésével kapcsolatos feladatok irányítására kiküldött három tagu operatív bizottság.*”⁷³

S hogy mit szolt mindehhez a döntéshozó szerv, az MDP Politikai Bizottsága? Az MDP PB „első nekifutásban” 1954. november 3-án foglalkozott érdemben az MDP KV Agitációs és Propaganda Osztályának javaslatával. Eleinte szinte mindenben egyetértettek Komócsinék elképzelésével. A Politikai Bizottság csupán néhány (nem túlságosan jelentős) változtatást javasolt, például, hogy „*Az ünnepi ülésen [mármint az Országgyűlés ünnepi ülésén] szólaljon fel Erdei Ferenc és Molnár Erik elvtárs is, akik résztvettek az Ideiglenes Kormányban.*”; vagy, hogy „*A koszorúzáshoz [mármint Kossuth Lajos szobrának és a szovjet hősi emlékműnek a koszorúzásához] az 1848-as és az 1919-es zászlókat is ki kell vinni.*”. S miután a Politikai Bizottság az Agitációs és Propaganda Osztály „forgatókönyvére”, kisebb módosításokkal, áldását adta,⁷⁴ az MDP Központi Vezetősége 1954. november 11-én, az Agitációs és Propaganda Osztály korábbi javaslatára alapozva, de a PB módosításait is figyelembe véve, határozatot hozott a 10. évforduló megünneplésének tárgyában.⁷⁵ Nem sokkal ezután a kormányzat is lépett. A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa 1954. november 19-én arról döntött, hogy előterjesztést tesz az Elnöki Tanácshoz, „*...hogy az országgyűlést Debrecenbe, 1954. december hó 21. napjára ünnepi ülésre hívja össze.*”⁷⁶ Az Elnöki Tanács természetesen reagált az előterjesztésre. A köztársasági elnököt helyettesítő irányító testület 1954. november 23-i ülésén kimondta: „*A Népköztársaság Elnöki Tanácsa az Alkotmány 12. szakaszának /2/ bekezdése alapján az Országgyűlést ünnepi ülésre 1954. évi december hó 21. napjának délelőtt 1/2 11 órájára Debrecenbe összehívja.*”⁷⁷ Más kérdés, hogy ezzel a döntéshozatali folyamat még nem ért véget.

1954. november 29-én ugyanis a Minisztertanács és az MDP Központi Vezetőségének Agitációs és Propaganda Osztálya újabb javaslatot készített a december 21-i események forgatókönyvére. Az Apró Antal és Komócsin Zoltán aláírásával ellátott új javaslatban több fontos változás is szerepelt a debreceni ünnepekkel kapcsolatban. Ilyen változás volt például, hogy egyáltalán ne legyen se délelőtti kezdődő ülése az Országgyűlésnek, se délelőtti koszorúzás Kossuth Lajos szobránál, se ünnepi est (kitüntetések átadásával) este hat órakor, se pedig éjszakai szállás az Arany Bika szállóban. Ehelyett inkább az Országgyűlés ünnepi ülését tegyék délutánra, a megnyitó délután 3 órakor legyen, Kossuth Lajos szobrának megkoszorúzása kerüljön az esti programba negyed hétkor, továbbá a meghívott vendégek utazzanak vissza az éjjel induló vonatokkal Budapestre, ne töltsék az egész éjszakát Debrecenben. Emellett módosítottak abban, hogy – kezdeként – kettő helyett három különvonatot kívántak Budapestről Debrecenbe indítani, mindhárom december 21-én a kora reggeli órákban, reggel 6 óra és 6 óra 40 perc között, illetőleg különbuszokat is szolgálatba kívántak állítani a meghívottak Debrecenbe jutását és hazautazását tovább segítő.⁷⁸ Változott a programtervezet abban is, hogy a szovjet emlékmű megkoszorúzását és az emléktábla avatását délelőtt 11 órakor tervezték megvalósítani, az Országgyűlés ülészünetét eltörölték, a díszebédet az Arany Bika szállóban áttették déli 12 órára, új ötletként pedig felvetették, hogy december 21-én este hét órakor tartsanak egy tömegdemonstrációt, olyan nagy megmozdulást, melyen a „*Debreceni dolgozók küldöttségei a Kossuth-téren felvonulnak a párt és a kormány vezetői előtt. /kb. 1.000 fő./*”⁷⁹ Az előbb említett módosító javaslatokon, illetve az esti felvonulás gondolatán túl a Minisztertanács és az Agitációs és Propaganda Osztály

illetékesei még egy „fontos” kérdést mindenképpen tisztázni óhajtottak. Mégpedig azt, hogy a (tervek szerint) december 21-én, elsőként, reggel 6 órakor indítani tervezett különvonaton „...*tértíteses, vagy díjtalan legyen-e a büffé?*”⁸⁰ Ez azért volt „különösen súlyos” probléma az illetékesek számára, mert míg a másik két (később indítani tervezett) szerelvény kapcsán azt olvashatjuk, hogy a meghívott vendégek számára „*A vonaton bőséges reggeli.*”⁸¹ lesz fölszolgálva (tértítésről pedig nem esik szó), addig a legelsőként indítani tervezett vonaton ilyen reggelizésre lehetőség nem volt. E vonat kapcsán „csupán” egy vasúti büféről olvashatunk (amiért elvileg fizetni szokás). Meg kellett tehát oldani a vezetést érintő „bizonytalan” ellátási helyzetet, amellett, hogy a kormány és az állampárt illetékes tisztségviselői az ünnepi programot érintő változtató javaslatokra is gyors és pontos választ vártak.

Nem kellett sokáig várniuk. A Magyar Dolgozók Pártjának Politikai Bizottsága 1954. december 1-én újabb ülést tartott, melyen ismételten foglalkoztak az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulásának tizedik évfordulójával. A módosító javaslatokat, illetve a kormány és a KV Agitációs és Propaganda Osztályának újító elképzeléseit a Politikai Bizottság tagjai nagyrészt elfogadták. Ennek megfelelően az Országgyűlés ünnepi ülése délutánra került, az esti felvonulást megrendezhették, a délelőtti program is a tervezet szerint változott meg. Persze azért a Politikai Bizottságnak voltak fenntartásai is. Például a vonatok reggeli és esti indulási idejét, illetve a vonatok indulási sorrendjét egyáltalán nem tartották célravezetőnek. Ez ügyben néhány módosítás történt.⁸² A Politikai Bizottság azt is leszögezte: „*Az emléktábla leleplezésénél a K. V. nevében Farkas Mihály elvtárs koszorúzzon.*”⁸³ Igaz, a „főszereplő”, a délelőtti 11-re tervezett műsor szónoka Rónai Sándor maradt, viszont az Országgyűlésben „szereplő” egyes ünnepi szónokok személyén már változtattak, ismét. „*Az országgyűlés ünnepi ülésén felszólalók közül maradjanak ki: Nagyistók József, Molnár Erik, Nógrádi Sándor, Kónya Lajos elvtársak.*” – olvashatjuk.⁸⁴ Nem melleleg a szónoklatok engedélyezett hosszán is változtattak. A legtöbb szónoklat idejét lerövidítették. Nagy Imre 40 perc, Rákosi Mátyás 30 perc, Dobi István 15 perc, Szabó Pál 10 perc beszédidőt kapott, illetőleg meghatározták azt is, hogy „...*a többi felszólaló 5-5 percig beszéljen.*”⁸⁵ Ami a büfé kérdését illeti: annak érdekében, hogy senki ne „koplalj”, illetve senki költsön „túl sokat”, a PB úgy döntött, hogy „*Minden vonaton a büffé díjtalan legyen.*”⁸⁶ Igaz a kérdés csupán egy vonatra, illetve annak büféjére vonatkozott, sőt az is valószínű, hogy a másik két vonaton egyáltalán nem volt büfé (sem a november 29-i javaslatban, sem másutt nincs utalás arra, hogy lett volna), ám a válasz mégis ez volt. Nem melleleg a Politikai Bizottság azt is elhatározta: „*A meghívások [mármint a debreceni ünnepekre vonatkozóan] egy személyre szólnak, feleségeket nem kell meghívni.*”⁸⁷ Az asszonyok „zavaró” jelenléte tehát fölöslegesnek ítéltetett. Nem úgy, mint a belügyi és katonai jelenlét. Az Agitációs és Propaganda Osztály, eredetileg, 12 tábornokot és 5 belügyi vezető tisztelet kívánt meghívni Debrecenbe, a PB azonban úgy határozott: „*A meghívottaknál fel kell említi a tábornokok /és belügyi vezető tisztek/ létszámát 27-re.*”⁸⁸ A PB döntése nyomán aztán az MDP KV, még aznap, december 1-én (ismételten) határozatot hozott a december 21-i ünnepek megvalósítására vonatkozóan. Az új, immáron végleges „forgatókönyv” szinte mindenben figyelembe vette a Politikai Bizottság módosításait. Egy dolgot kivéve. A Központi Vezetőség Rónai Sándor esetében tíz percben határozta meg az Országgyűlés elnökének beszédidejét (ismét).⁸⁹

Ezután azonban még három fontos lépés hátra volt. Az első lépés az volt, hogy az Elnöki Tanácsnak módosítania kellett az Országgyűlés összehívására tett javaslatán. „*1954. november 23-án tartott tanácsülésen az országgyűlés ünnepi ülésének*

összehívását december 21.-én délelőtt 1/2 11 órára tüztük ki. Ez az időpont módosításra szorul és így 1/2 11 helyett délután 3 órára javasoljuk az országgyűlés összehívását. Kérjük az Elnöki Tanács tagjait, hogy javaslatunkat fogadják el és aláírásukkal ellátva szíveskedjenek a titkárságra visszaküldeni.” – olvashatjuk azokban a levelekben, melyeket Dobi István, a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnöke és Darabos István, az Elnöki Tanács titkára küldött az Elnöki Tanács tagjainak, 1954. december 3-i keltezéssel. Az Elnöki Tanács Tagjai – természetesen – áldásukat adták erre. Ennek megfelelően a legfelsőbb állami testület döntése az Országgyűlés összehívásáról a következőképpen módosult: „A Népköztársaság Elnöki Tanácsa az Alkotmány 12. szakasza /2/ bekezdése alapján az országgyűlést ünnepi ülésre 1954. évi december hó 21. napjának délután 3 órájára Debrecenbe összehívja.”⁹⁰ A második lépést az jelentette, hogy az ünnepek belügyi biztosítását részleteibe menően is szabályozni kellett. Ez utóbbiról szólt Piros Lászlónak, a Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 32. számú parancsa, mely 1954. december 16-án keletkezett, tárgya pedig az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulásának 10. ünnepi évfordulója.⁹¹ Végül, de nem utolsósorban volt egy harmadik fontos lépés: Debrecen felkészítése. Debrecen városának, mint az ünnepek fő helyszínének – hiánygazdálkodás ide, vagy oda – méltóképpen kellett fogadnia a vendégeket, illetve pompás ünnepi dísz kellett öltönie a jeles eseményre. Így azután 1954. december 20-án, azaz „Hétfőn este ragyogó fényárban úszott a debreceni nagytemplom, a Kossuth-szobor és az Alföldi Palota előtti szovjet emlékmű. Debrecen felkészült a nagy ünnepre. Díszes köntöst öltött a város. Ragyogó tisztaság uralkodik szerte az utcákon. Az állomástól a Nagyverdőig a házakon nemzetiszínű és vörös zászlókat lenget a szél.” – legalábbis, ha hihetünk a Szabad Nép korabeli beszámolójának.⁹² S hogy mi történt másnap december 21-én, kedden Debrecenben, illetve az ország többi pontján?

(A délelőtti ünnepi programok Debrecenben) „1954. december 21-én, egy esős, téli hajnalon, négy [valójában három] különvonat vitte az ünneplőket a magyar felvilágosodás, a kálvinista ráció, a konok kerek koponyák városába, Debrecenbe, hogy méltó módon hódoljanak a háború utáni ideiglenes kormány [vagyis inkább az 1944. december 21-én alakult Ideiglenes Nemzetgyűlés, s nem annyira a december 22-én létrejött Ideiglenes Nemzeti Kormány] megalakulásának tizedik évfordulóján a néphatalomnak, a kivívott szabadságnak, a szocializmus építésének, a béke és boldogság fellegvárának, a népi demokratikus Magyarországnak azok, akiket a pártközpont protokollja erre az alkalomra megmért, és elég súlyosnak talált.” – olvashatjuk abban a könyvben, abban a visszaemlékezésben, melyet az író, újságíró Aczél Tamás és a szintén író és újságíró Méray Tibor írtak, *Tisztító vihar* címen.⁹³ Az említett visszaemlékezés tanúsága szerint: „A város most, tíz év elmúltával, zászlódísz öltött a vendégek fogadására. Az utcákat szorgalmas kezek tisztára söpörték. Az Arany Bika szállót, a nagy nap tiszteletére végre kifestették, rendbehozták, kitisztították. A Nagytemplom kopott falait átmeszelték, a friss mész szaga ott terjedgett a levegőben, amikor a vendégek a kora délutáni órákban átlépték a tágra nyitott főkapu küszöbét.”⁹⁴ Ami a délelőtti ünnepi programot illeti: Aczélék szerint „A délelőtti ünnepség unalmas volt és szokványos.”⁹⁵ vagyis „Megkoszorúzták a hősök emlékművét, a szovjet emlékművet, majd ebédelni mentek.”⁹⁶

Ennél persze azért jobb, illetve részletesebb beszámolók is akadnak az 1954. december 24-én, délelőtt, Debrecenben történekről. A Szabad Nép beszámolója például. „Az ünnepek sorozata reggel nyolc órakor kezdődött. Az ősi városháza nagytermében a Debreceni Városi Tanács ünnepi ülést tartott, amelyen Bencsik István, a Hazafias Népfront debreceni bizottságának elnöke, a Debreceni Mezőgazdasági Akadémia igazgatója mondott

ünnepi beszédet. Nem sokkal kilenc óra után egymásután gördülnek be a fellobogózt Nagyállomásra a különvonatok, amelyek a párt és a kormány vezetőit, valamint a Hazafias Népfront képviselőit, politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális életünk számos más kiválóságát hozták Debrecenbe. Megérkezett az ünnepségre a budapesti diplomáciai képviselet számos vezetője és tagja. Az érkezők fogadására a pályaudvaron megjelentek a város vezetői, s a pályaudvar előtt díszszázad sorakozott fel.” – olvashatjuk a *Szabad Nép* 1954. december 22-i számában.⁹⁷ Ugyanebből a lapszámból megtudhatjuk azt is, hogy (az Aczélék által is említett) délelőtti emlékmű koszorúzáson „... megjelentek a párt és a kormány vezetői, az országgyűlés tagjai, az ünnepi ülésre meghívott vendégek, a Hazafias Népfront budapesti és megyei küldöttségei, Debrecen város és Hajdú-Bihar megye társadalmi és tömegszervezeteinek képviselői.”⁹⁸ Emellett részt vett az ünnepségen „...a Budapesten akkreditált diplomáciai képviselet számos vezetője és tagja.” is.⁹⁹ Maga az ünnepség délelőtt 11 órakor kezdődött. „Délelőtt 11 óra. Diszjel harsan, Szabó István altábornagy, honvédelmi miniszterhelyettes fogadja az emlékmű előtt felsorakozott díszszázalaj parancsnokának jelentését. Elhangzik a magyar és a szovjet himnusz, majd elsők a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének koszorúját Rákosi Mátyas elvtárs, az MDP Központi Vezetőségének első titkára helyezi el.” – olvashatjuk a koszorúzási ünnepségről szóló írásban.¹⁰⁰ Ugyanebből az írásból kiderül az is, hogy a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa nevében Dobi István, az Elnöki Tanács elnöke, a kormány nevében Nagy Imre, a Minisztertanács elnöke, az újonnan létrehozott Hazafias Népfront nevében Szabó Pál, a szervezet Országos Tanácsának elnöke, a Magyar Néphadsereg nevében Szabó István altábornagy, a Belügyminisztérium nevében Piros László belügyminiszter koszorúzott. A szakszervezeteket Mekis József, a Szakszervezetek Országos Tanácsának elnöke képviselte, a Dolgozó Ifjúság Szövetségét pedig Szakali József, a DISZ Központi Vezetőségének első titkára. Erdei Ferenc földművelésügyi miniszter nem a kormány, hanem a Magyar–Szovjet Társaság nevében, annak elnökeként koszorúzott. Koszorúzott még a Magyar Nők Demokratikus Szövetségének nevében Vass Istvánné, az MNDSZ főtitkára, az Országos Béketanács nevében Bugár Jánosné, az Országos Béketanács titkára, a Magyar Szabadságharcos Szövetség nevében Szabó József ezredes, a szövetség főtitkára. Emellett „...az MDP Hajdú-Bihar megyei pártbizottságának nevében Barcsi Gyula első titkár, a Debreceni Városi Tanács végrehajtó bizottságának nevében Ménes János VB-elnök helyezte el a kegyelet koszorúját az emlékmű talapzatán, majd a debreceni üzemek, hivatalok küldöttei borították el virágcsokraikkal a szovjet hősök emlékművét.”¹⁰¹ Ezután a (már említett) „...díszszázalaj díszmenetben vonult el, majd az Internacionálé hangjaival ért véget az ünnepség.”¹⁰²

A koszorúzási ünnepséggel párhuzamosan „Kedden délelőtt a Debreceni Református Kollégium folyosóján, a tíz évvel ezelőtti nemzetgyűlés emlékére táblát helyeztek el. Az emléktábla leleplezésén megjelent Farkas Mihály elvtárs, az MDP Politikai Bizottságának tagja, Vég Béla elvtárs, a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének titkára, Darabos Iván, a Népköztársaság Elnöki Tanácsának titkára.” – legalábbis ha hihetünk a *Szabad Nép* december 22-én napvilágot látott ünnepi beszámolójának.¹⁰³ Az említett ünnepélyes esemény egyébként szintén délelőtt 11 órakor kezdődött. „Pontosan 11 órakor az oratórium orgonáján felcsendültek a Himnusz hangjai, majd Rónai Sándor, az országgyűlés elnöke lépett a fehér lepellel borított emléktábla elé, hogy elmondja ünnepi beszédét. [...] Az ünnepi beszéd elhangzása után az MDP Központi Vezetősége nevében Farkas Mihály elvtárs, az országgyűlés nevében pedig Rónai Sándor elvtárs helyezte el babérg koszorút az emléktáblán, majd megkoszorúzták az 1849-es országgyűlés emléktábláját.” – olvashatjuk a *Szabad Népből*.¹⁰⁴ Az állampárt központi lapja

arról sem mulasztott el beszámolni, hogy az emléktábla-koszorúzás után az ünnepségen résztvevők „...bevonultak a történelmi nevezetességű oratóriumba...”.¹⁰⁵ Itt azután „... Kossuth egykori szószerkére Pataki Lajosné, országgyűlési képviselő, a földesi Rákóczi Termelőszövetkezet tagja a kegyelet és hála virágait helyezte el.”;¹⁰⁶ ekkor aztán „... ismét megszólalt az oratórium orgonája: a Szózat hangjai zárták be az ünnepséget.”.¹⁰⁷ Vagyis december 21-én délelőtt megvalósult mindaz, amit az előkészítés során az MDP, illetve a kormány előre eltervezett.

(Az Országgyűlés ünnepi ülése délután) Más kérdés, hogy hátra volt még a nap fénypontja, az Országgyűlés ünnepi ülése. „Délután félhárom. Az ünneplő Debrecen szívében fenséges egyszerűséggel várja vendégeit a Nagytemplom, történelmünk e kőbemeredt darabja. A roppant boltozatok alatt sima falak, középen egyszerű szószerk, jobbra-balra barna padsorok. Egy félóra múlva itt kezdődik meg a magyar Országgyűlés ülése.” – áll a Hajdú-Bihar megyei Néplapban, Az országgyűlés ünnepélyes megnyitása előtt címet viselő írásban.¹⁰⁸ Ugyanebből a cikkből kiderül az is, hogy fél órával később, a december 21-i ünnepi ülés megnyitása előtt közvetlenül mi történt. „Három óra. Reflektorok vakító fénye gyullad a Nagytemplomban. A szikrázó fényárban tűzpiros rózsacsokor vöröslök Kossuth Lajos egykori helyén. A felcsattanó taps jelzi, hogy bevonulnak a terembe a párt és a kormány képviselői.” – olvashatjuk.¹⁰⁹ Ezután kezdődött maga az ünnepi ülés.

„Tisztelt Országgyűlés! Az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulásának tízéves évfordulója alkalmából összehívott országgyűlés ünnepi ülését megnyitom.” – e szavakkal nyitotta meg Rónai Sándor, az Országgyűlés elnöke a T. Ház ünnepi ülését a Debreceni Református Nagytemplomban 1954. december 21-én. Az elnök szavait követően a templom orgonáján felhangzott a Himnusz, melyet az Országgyűlés tagjai – a szokásnak megfelelően – állva hallgattak végig, majd megkezdődött az ülés.¹¹⁰ „Tisztelt Országgyűlés! Tíz esztendeje annak, hogy Debrecenben 1944. december 21-én, ebben az órában összeült az Ideiglenes Nemzetgyűlés. Tíz esztendővel ezelőtt a magyar nép történelmének sorsdöntő fordulatahoz érkezett. – e szavakkal kezdte Rónai Sándor ünnepi beszédét.¹¹¹ Majd hosszasan méltatta hazánk tíz esztendő, „népi demokratikus” fejlődését. „Büszkén tekinthetünk vissza az elmúlt tíz év alatt elért sikerekre. Tíz évvel ezelőtt maroknyi nagybirtokos bitorolta a magyar termőföld felét; ma és mindörökre a föld azé, aki megműveli, a dolgozó parasztságé. Tíz évvel ezelőtt a kizsákmányoló tőkés kezén voltak a bányák, a gyárak, az üzemek, a bankok, a kereskedelem; ma: a munkások és parasztok államának kezén vannak.” – mondta Rónai Sándor.¹¹² A többpárti demokrácia felszámolásáról, a terrortól, a lakosság szociális gondjairól az elnök egyáltalán nem ejtett szót. A beszéd jórészt a korszak megszokott „frázispuffogatása” volt. Az egyetlen újdonságot talán a „németkérdés” ismételt felemlgetése jelentette. A Német Szövetségi Köztársaságot ugyanis ekkortájt integrálták a NATO-ba, ami persze nem volt inyére „nagy testvérünknek”, a Szovjetunióknak. Nagyon nem!¹¹³ A Szovjetunió és a „nyugat” újabb konfliktusára az elnök, beszéde végén utalt. Mégpedig egy fogadalommal. „Ebben az ünnepélyes órában fogadjuk, hogy hűen őrködünk hazánk szabadsága felett, őrzjük és ápoljuk a nemzetköziség nagy eszméjét, hű tagjai leszünk a békétábor nagy családjának, minden erőnkkel harcolunk a német militarizmus feltámasztása ellen, s minden áldozatra készek vagyunk a béke és biztonság megvédéséért. (Nagy taps.)” – fogadta meg az elnök.¹¹⁴

Rónai Sándor beszédét követően, Nagy Imre miniszterelnök emelkedett szólásra. „Tisztelt Országgyűlés! Tisztelt ünneplő közönség! Kedves Elvtársak! Ezeréves hazánk dicsőséges történelmének kimagasló ünnepére gyűltünk ma egybe Debrecenbe, a »szabadság őrvárosába«, melynek ősi falai nagy idők nagy emlékeit őrzik. – kezdte beszé-

dét a miniszterelnök.¹¹⁵ Ezt követően Nagy Imre – Rónai Sándorhoz hasonlóan – hosszan méltatta az Ideiglenes Nemzetgyűlést, dicsérte a Szovjetuniót, a szovjet Vörös Hadsereget, no és azt a „népi demokratikus” fejlődést, mely a második világháborút követően hazánkban bekövetkezett. *„Az Ideiglenes Nemzetgyűléssel, amelynél magyarabb, népibb és demokratikusabb parlamentje sem összetételében, sem célkitűzéseiben azelőtt nem volt az országnak, népünk életének új korszaka kezdődött. [...] Az Ideiglenes Nemzetgyűlés történelmi ülése idején, tíz esztendővel ezelőtt azonban a német militarizmus vandál hordái az ország egy részét és a magyar nemzet élniakarásának, múltjának és jövődjének szimbólumát, szeretett fővárosunkat, az agyongyötört, megkínzott és kiéhezett Budapestet dúlták és rombolták. De a Szovjet Hadsereg felszabadító harcai nyomán felpirkadt a szabadság hajnala a német militarizmus és magyar bérencei által rombadöntött hazánk felett. [...] Az elmúlt tíz esztendő történelmének legragyogóbb fejezetét munkásosztályunk írta: oroszlánrészét vállalta a munkának üzemeink felépítésénél és beindításánál, a közlekedés helyreállításánál éppúgy, mint a földosztás gyors végrehajtásánál, a nemzeti bizottságok munkájában, vagy a törvényhozásban. – lelkendezett a miniszterelnök.¹¹⁶ Nagy Imre szokásos dicshimnusa legfeljebb abban különbözött Rónai Sándor beszédétől, hogy többször hangzott el benne a „magyar” kifejezés és kevésbé kapott hangsúlyt a „gonosz ellenség” ostorozása. Persze a „gazember imperialistáknak” azért így is kijutott a „jóból”. *„A nép ellenségei, a régi rendszer hívei azonban demokratikus vívmányaink ellen, dolgozó népünk békés élete ellen ádáz harcot indítottak. A demokrácia erejét éveken át alkotó, építő munka helyett a belső ellenség elleni harcra kellett irányítani, mindaddig, míg munkásosztályunk a dolgozó nép támogatásával teljesen meg nem hódította a hatalmat.”* – fogalmazott a miniszterelnök.¹¹⁷ Nagy Imre nem fukarkodott az újonnan létrehívott Hazafias Népfront dicséretével sem. *„A hazaszeretet, a függetlenség és a szabadság eszméje, valamint sokszázados nemzeti hagyományaink összeforrása a szocializmus magas eszméjével lehetőséget nyújt arra, hogy a néptömegekben szunnyadó energiákat egyetlen nagy erőfeszítésbe kovácsolja. Ez a feladata a Hazafias Népfrontnak, amely a társadalom minden erejét városban és falun azoknak a célkitűzéseknek a megvalósítására összpontosítja, amelyek biztosítják népgazdaságunk tervszerű fejlődését, a szocializmus építését, dolgozó népünk szebb, jobb, boldogabb életet.”* – mondotta a Népfrontról a miniszterelnök.¹¹⁸ A Hazafias Népfront szerepének és jelentőségének méltatása mellett a kormányfő a „szocializmus” építése terén felmerülő nehézségekről is szót ejtett. *„Vannak még megoldatlan kérdések és nehézségek is, amelyeket távolról sem szabad sikereink láttán lebecsülni. Nagy és nehéz feladatokat kell még megoldani.”* – szögezte le a Nagy Imre.¹¹⁹ A miniszterelnök ugyanakkor világossá tette: *„...az országnak rendelkezésére állnak azok az erőforrások és eszközök, amelyekkel sikeresen le lehet küzdeni átmeneti gazdasági nehézségeinket, meg lehet teremteni a jobb élet feltételeit.”*¹²⁰ Különbösen is *„Látunk kell, hogy a nehézségek nem a visszaesés nehézségei, hanem a növekedés nehézségei, a felemelkedésből fakadó nehézségek, amelyekkel éppen ezért gyorsabban meg is birkózunk.”*¹²¹ Ami a külpolitikát illeti: *„Ma baráti szomszédok vesznek körül bennünket. A Szovjetunióval és számos népi demokratikus országgal, Lengyelországgal, Csehszlovákiával, Romániával, Bulgáriával kötött barátsági és kölcsönös segélynyújtási szerződésünk biztosítja a világ leghatalmasabb államának, a Szovjetunióval és a baráti országoknak messzemenő támogatását. Jó úton haladunk a régi jószomszédi viszony, a gazdasági, politikai, kulturális és egyéb kapcsolatok helyreállítása terén a szomszédos Jugoszláviával, amellyel máris több fontos egyezményt, illetve megállapodást kötöttünk.”* – fogalmazott a miniszterelnök.¹²² Nagy Imre – természetesen – a szomszédos Ausztriáról, illetve a Rónai Sándor által is említett „németkérdésről” sem feledkezett meg. Nyugati szomszédunk kapcsán leszögezte: *„Azon**

„*vagyunk, hogy helyreállítsuk a normális jószomszédi viszonyt Ausztriával is.*”¹²³ Ami pedig Németországot, illetve általában a „németkérdést” illeti: „*Száz év múltán valóra váltottuk Kossuth álmát: megvalósítottuk a dunai népek testvéri összefogását, amely nemzeti függetlenségünknek egyik biztosítéka. Külpolitikánk alapvető célkitűzését, népünk biztonságát azonban veszélyezteti a német és osztrák kérdés rendezetlensége, illetve a német militarizmus feltámasztására irányuló törekvés és a vele járó Anschluss-veszély.*”¹²⁴ A kormányfő legalábbis így látta. No meg úgy, hogy a Német Szövetségi Köztársaság újralfegyverzésére tekintettel nekünk is „*Több áldozattal kell fejlesztenünk és tökéletesítenünk néphadseregünket, melynek őse, dicső honvédségünk a 48–49-es népforradalom viharában, az idegen német elnyomók elleni szabadságharc vérzivatarában született.*”¹²⁵ Nagy Imre beszédét végül az alábbi gondolatokkal zárta: „*Tisztelt Országgyűlés! E nagy történelmi esemény tízéves évfordulóján javaslom, hogy a Magyar Népköztársaság országgyűlése az 1944. december 21-i Ideiglenes Nemzetgyűlés ragyogó emlékét törvénybe iktatva örökítse meg a jövő nemzedéke számára. (Nagy Imre, a minisztertanács elnöke átnyújtja az elnöknek a törvényjavaslatot. – Hosszantartó, nagy taps.)*”¹²⁶

A miniszterelnök beszéde után Rákosi Mátyás, az MDP Központi Vezetőségének első titkára emelkedett szólásra. „*Tisztelt Országgyűlés! Kedves Elvtársak! Tíz esztendeje, hogy újra megeremtődött a magyar államiság, s tíz esztendeje, hogy hazánk szabad!*” – kezdte beszédét az első titkár.¹²⁷ Ezt követően Rákosi – Rónai Sándorhoz és Nagy Imréhez hasonlóan – hosszan méltatta a „felszabadító” Szovjetuniót, a „népi demokratikus” Magyarországot, hazánk „szocialista fejlődését”, mindazon „csodákat”, melyeket a Magyar Kommunista Párt, illetve az abból kifejlődött állampárt, a Magyar Dolgozók Pártja nyújtott hazánkknak. „*S ma, tíz év távlatából büszkén állapíthatjuk meg, hogy hazánk ezeréves történelme folyamán népünk még nem élt át olyan mélyreható, az élet minden területére kiterjedő átalakulást, soha nem végzett olyan hatalmas, eredményes építő és újat alkotó munkát, mint a felszabadulás óta eltelt egyetlen évtized alatt. (Taps.) [...]* A kommunista párt vezetésével a munkásosztály, szövetségben a dolgozó parasztsággal, szívós, nehéz harcokban megverte és felszámolta a földbirtokosok osztályát, az ipari burzsoáziát. A dolgozó parasztság annyi évszázados harc után elnyerte jogos tulajdonát, a nagybirtokos földjét, és a gyárakat, bányákat, bankokat kisajátította a dolgozó nép. [...] A Szovjetunió hadserege verte le kezűnkől a kettős bilincset: a német elnyomókét és a magyar kizsákmányolókéét. [...] A Magyar Kommunista Pártja, majd a munkásegység megvalósulása után a Magyar Dolgozók Pártja, a legbonyolultabb helyzetekben is biztos kézzel vezette a dolgozó népet, mindenütt lelkesítő példát mutatott és szervezte a munkásosztályt, a parasztságot, a dolgozó tömegek harcát a porbasújtott nemzet fel-emelkedéséért, az új, valóban szabad és független Magyarországot, a jobb, emberibb életért, a szocialista jövőért!” – fogalmazott a pártvezető.¹²⁸ A Hazafias Népfrontról – Nagy Imréhez hasonlóan – Rákosi is pozitívan nyilatkozott: „*A Hazafias Népfontra nemzetünk egységének szorosabbá fűzésében és az előttünk álló feladatok megoldásában igen jelentős szerep vár.*”¹²⁹ Ugyanakkor „hibákról” vagy „nehézségekről” Rákosi egyáltalán nem beszélt. Hogyan a jugoszláv-magyar viszonyról is mélyen hallgatott. Hosszan ecsetelte azonban ő is, hogy a Német Szövetségi Köztársaság NATO tagsága mennyire elfogadhatatlan, illetve azt, hogy milyen nagy jelentősége van az úgynevezett „békeharcnak”. „*A békét nemcsak óhajtani kell! A békéért harcolni is kell! (Lelkes, nagy taps.) S olyan békéért kell harcolnunk, mely biztosítja eddigi vívmányainkat és szocialista jövőnket. Ezért legnépszerűbb az a jelszó, melyet minden magyar hazafi egységesen magáénak vall, hogy »megvédjük a békét!« (Hosszantartó, lelkes taps.) Ezt annál inkább alá kell húzni, mert éppen ezekben a napokban vagyunk tanúi annak a szégyenletes*

látványnak, hogy az amerikai imperialisták és csatlósai újra fel akarják támasztani a német militarizmust s azt a fasiszta náci hadsereget, mely annyi mérhetetlen szenvedést, pusztulást, nyomort hozott Európa népeire.” – fogalmazott Rákosi.¹³⁰ Természetesen a „helyes” külpolitika mellett idehaza is maximális „rendnek” és „biztonságnak” kellett lennie. Annál is inkább, mivel „...a béke erőinek sorozatos sikereire a nyugati imperialisták Hitler hadseregének feltámasztásával válaszolnak...”¹³¹ ezért „...nekünk is erősíteniünk kell békénk és függetlenségünk örét, néphadseregünket, erősíteniünk kell államvédelmünket is.”¹³² „De ez nem elég.” – figyelmeztetett a pártvezér.¹³³ „Nemcsak honvédelmünket kell erősíteniünk, hanem ki kell küszöbölni a legcsekélyebb ingadozást is azoknak a rendszabályoknak a végrehajtásában, melyeket szocialista építésünk jelenlegi szakaszára elhatároztunk.” – mondotta a diktátor.¹³⁴ Majd még néhány közhely után Rákosi Mátyás beszédét végül a következő „szép” gondolattal zárta: „Az első nehéz, küzdelmes, de győzelmes évtized tapasztalataival gazdagodva küzdjünk fokozott erővel a szabad, erős, virágzó szocialista Magyarorszáért! (Hosszantartó, lelkes taps.)”¹³⁵

Rákosi Mátyás beszédét követően – az előzetes terveknek megfelelően – további ünnepi szónoklatok következtek: Rákosi után elsőként Dobi István, az Elnöki Tanács elnöke szónokolt. Beszédét követően Szabó Pál, a Hazafias Népfront Országos Tanácsának elnöke szólt az ünnepi ülésen egybegyűltekhez. Ezután a Magyarországi Református Egyház nevében Péter János református püspök beszélt, őt követte Beresztóczy Miklós, a Katolikus Papok Országos Békebizottságának elnöke, majd Vass Istvánné, a Magyar Nők Demokratikus Szövetségének főtitkára kért és kapott szót. Következőnek Erdei Ferenc földművelésügyi miniszter jutott szóhoz, majd Gáspár Sándor a SZOT titkára, a szónokok sorát végül, Kádas István a DISZ Központi Vezetőségének titkára zárta. Valamennyi szónok élte a „virágzó szocialista Magyarországot” és méltatta azt az egy évtizedes „népi demokratikus” fejlődést, ami 1944 decembere óta bekövetkezett,¹³⁶ az előbbieken említett, illetve idézett beszédek elhangzása után pedig az Országgyűlés vita nélkül, egyhangúan elfogadta a Nagy Imre által benyújtott emléktörvény-javaslatot, majd 1954. december 21-én, 18 óra 7 perckor berekesztette ülését. Ami az Országgyűlés által elfogadott 1954. évi XI. törvényt illeti, ez másnap, december 22-én jelent meg a *Magyar Közlönyben* (1954. évi 105. szám). A törvény szövege a következő:

„Tíz évvel ezelőtt a Szocialista Szovjet Köztársaságok Szövetségének a fasiszmus erői felett aratott világtörténelmi jelentőségű győzelme és népünk legjobbjainak a Magyar Kommunista Párt vezetésével folytatott szabadságharcuk lehe-tővé tette, hogy Magyarország visszanyerje szabadságát, állami függetlenségét.

A magyar népnek a Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörült képviselői Debrecenben, a dicsőséges 1848–49-es forradalom és szabadságharc országgyűlésének színhelyén, 1944. december 21-én megalakították az államhatalom leg-főbb szervét, az Ideiglenes Nemzetgyűlést és létrehozták az Ideiglenes Nemzeti Kormányt.

Ezzel népünk annyi hősi küzdelem után, valóra váltva sok évszázad szabadságharcainak célkitűzéseit, nemzetünk legjobbjainak törekvéseit, kezébe vette sorsának irányítását, az ország ügyeinek intézését és megvetette a független, demokratikus magyar állam alapját.

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés azzal, hogy hadat üzent a fasiszta Németországnak, csatlakozott a Szovjetunió felszabadító harcához, meghirdette a küzdelmet a fasiszta elnyomók és a velük együttműködő, hazaáruló, reakciós erők ellen hazánk területének teljes felszabadításáért.

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés meghirdette a hazafias erők legszélesebb összefogását és ezzel megkezdte a magyar nép egységének összekovácsolását. Dolgozó népünk ezt az egységet a munkásosztály vezetése alatt egyre jobban megszilárdítja és a Hazafias Népfrontban tömörülve tovább erősíti.

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés széleskörű szabadságjogokat biztosított a magyar munkásosztálynak, az egész dolgozó népnek. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés kormánya földhözjuttatta a földműves népet és megkezdte rombadöntött országunk újjáépítését.

Népi demokratikus államunk Alkotmányunkban biztosította az állampolgári jogok teljességét és megvalósította azt az elvet, hogy minden hatalom a dolgozó népé. Népünk az elmúlt tíz év alatt a háború romjait eltüntette és ma már a Szovjetunió állandó, testvéri támogatása és a népi demokratikus országokkal való baráti együttműködés mellett, a Magyar Dolgozók Pártja vezetésével a szocializmust építi.

Az Országgyűlés az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulásának tizedik évfordulója alkalmából a következő törvényt alkotja:

Az Országgyűlés átérezve annak a történelmi fordulatnak fontosságát, amelyet sok évszázados rabság után a független, demokratikus magyar állam megalakításában az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulása jelentett, megemlékezve arról az eredményes munkáról, amellyel az Ideiglenes Nemzetgyűlés a magyar nép szabad fejlődésének alapjait lerakta, az Ideiglenes Nemzetgyűlés történelmi jelentőségét törvénybe iktatja.

Kelt Debrecenben, 1954. december 21-én.”

(Koszorúzási ünnepség a debreceni Kossuth-szobornál, fáklyás felvonulás, fogadás az Arany Bika Szállóban) A december 21-i történéseknél megmaradva, a kora esti órákban „Az országgyűlés ünnepi ülésének befejeztével a képviselők és a meghívott vendégek a nagytemplom előtti Kossuth-szoborhoz vonultak, hogy kegyelettel adózzanak a nagy magyar szabadsághős emlékének.”. A Szabad Nép legalábbis így tudta.¹³⁷ No meg úgy, hogy Kossuth Lajos szobránál, „Janza Károly altábornagy, honvédelmi miniszterhelyettes fogadta a díszszóloaj parancsnokának jelentését, majd a Himnusz hangjai után elsőnek a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének koszorúját helyezte el Farkas Mihály elvtárs, a Politikai Bizottság tagja, a Központi Vezetőség titkára.”.¹³⁸ Nagy Imre és Rákosi Mátyás ezúttal nem koszorúzott. Dobi István viszont (ismét) igen. „A Népköztársaság Elnöki Tanácsa nevében Dobi István elvtárs, az Elnöki Tanács elnöke...”¹³⁹ a kormány nevében „...Apró Antal elvtárs, a Minisztertanács elnökhelyettese...”¹⁴⁰ koszorúzta meg Kossuth Lajos szobrát. Az említett koszorúzási ünnepségen a Hazafias Népfrontot a Népfront Országos Tanácsának főtitkára, Jánosi Ferenc, a Magyar Néphadsereget Janza Károly altábornagy, miniszterhelyettes, a Belügyminisztériumot Egri Gyula, a belügyminiszter első helyettese képviselte. A szakszervezetek nevében Gáspár Sándor, a Szakszervezetek Országos Tanácsának titkára, a Dolgozó Ifjúság Szövetsége nevében pedig Hollós Ervin, a DISZ Központi Vezetőségének titkára helyezett el koszorút. Mellettük koszorúztak még: Gazda Géza, a Magyar–Szovjet Társaság alelnöke, Erdei Lászlóné, a Magyar Nők Demokratikus Szövetségének főtitkárhelyettese, Nánási László, az Országos Béketanács alelnöke, Ambrus István, az MDP Hajdú-Bihar megyei pártbizottságának titkára, Balogh Endre a Debreceni Városi Tanács képviselője és Józsa Gyula őrnagy, ki a Magyar Szabadságharcos Szövetséget képviselte. A koszorúzást követően „...Debrecen dolgozóinak küldöttei helyezték el a megemlékezés virágait.”.¹⁴¹

A koszorúzási ünnepség mellett volt egy másik fontos esti program is. „*Kedden este Debrecen fényárban úszó főterén zenés-fáklyás ünnepi felvonulást rendeztek.*” Legalábbis erről olvashatunk a *Szabad Nép* december 22-i számában *A debreceni dolgozók színpompás fáklyás felvonulása* címet viselő írásban.¹⁴² Ami az esti fogadást illeti, a korabeli sajtó beszámolója szerint az esti órákban egy (az ilyen alkalmakkor megszokott) átlagos fogadás zajlott az Arany Bika szállóban. A Hazafias Népfrent lapja, a *Magyar Nemzet* például úgy tudta: „*Az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulásának tizedik évfordulóján az országgyűlés Debrecenben tartott ünnepi ülése alkalmából a Magyar Dolgozók Párja Központi Vezetősége, a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa és a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa kedden este ünnepi fogadást adott az Arany Bika szállóban. A fogadáson megjelent Rákosi Mátyás, a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének első titkára, Nagy Imre, a Minisztertanács elnöke, Dobi István, a Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnöke...*”¹⁴³ s még számos más fontos párt- és állami vezető. Emellett „*Megjelent a fogadáson valamennyi budapesti diplomáciai képviselő vezetője.*”¹⁴⁴ ami pedig az esemény hangulatát illeti, „*A fogadás meleg baráti légkörben zajlott le.*” – legalábbis ha hihetünk a *Magyar Nemzet* beszámolójának.¹⁴⁵

Ennek kapcsán ugyanakkor érdemes megemlíteni, hogy másképpen emlékezett az Arany Bikában történetekre az Aczél–Méray szerzőpáros. A már többször idézett *Tisztító viharban* egy olyan leírással találkozhatunk, mely köszönőviszonyban sincsen a *Magyar Nemzet* állításaival. Eszerint: „*Az Arany Bika termeiben a hosszú asztalok roskadoztak a finom ennivalóktól, folyt a bor, különleges, csak »exportra« való, közönséges halandók számára elképzelhetetlen nemes italok – badacsonyi, tokaji, villányi borok csillogtak a finoman metszett poharakban, a sarokban cigánybanda játszott, koccintás csendült, cigarettafüst kavargott a melegben.*”¹⁴⁶ Ez a „színes riport” – láthatjuk – sehogyan nem egyezik azzal az unalmas, „szürke” beszámolóval, amit a Hazafias Népfrent lapja tár elénk. Gyanítható, hogy a *Magyar Nemzet* – a sajtó többi részéhez hasonlóan – legalábbis szépített az „esti bulival” kapcsolatban, amire azért is jó okuk volt, mivel a korabeli hatalmi elit nem élt épp visszafogott életet. A pártállam vezető rétege a földi javakat soha nem tagadta meg magától, s nem csupán a vasúti büfé volt ingyen, de sok minden más is, miközben a dolgozó tömegeknek többnyire csak a szegénység, a hiánygazdaság, a sorbaállás jutott osztályrészül, így érthető, ha az elit dőzsölését nemigen propagálták.¹⁴⁷

(A tizedik évforduló köszöntése az ország más településein, Sztálin köszöntése 75. születésnapja alkalmából) Propagálták viszont, hogy mennyire „lelkesen fogadta” a lakosság, nem csupán Debrecenben, de országszerte december 21-ét. „*Az Ideiglenes Nemzetgyűlés alakuló ülésének 10. évfordulójáról kedden országszerte ünnepi tanácsuléseken és röpgyűléseken emlékeztek meg.*” – adta hírül a *Magyar Nemzet*.¹⁴⁸ A Hazafias Népfrent lapjának beszámolója szerint Budapesten „...*délután 3 óraker [vagyis az Országgyűlés ünnepi ülésének kezdetével egy időben] a Gellérthegy ormán megdördültek az ágyúk. Huszonnégy ágyú húsz ösztíze jelentette Budapest népének, hogy Debrecenben összeült a jubiláris országgyűlés.*”¹⁴⁹ Nem melleleg a fővárosban, „*Több kerületben ünnepi gyűlést rendeztek.*”¹⁵⁰ Sztálinvárosban, a mai Dunaújvárosban pedig „*A Sztálin Vasmű kohászai műszakváltáskor röpgyűlésen emlékeztek meg az Ideiglenes Nemzetgyűlés alakuló ülésének 10. évfordulójáról.*”¹⁵¹ „Lelkesen ünnepeltek” a dunántúli bányászok is. „*A debreceni ünnepi országgyűlés tiszteletére a tatai szénmedence bányászai [december 21-én] kedden felszínre küldték az éves tervükön felül termelt ötvenzredik tonna szenet.*” – legalábbis ha hitelt adunk

a *Magyar Nemzet* beszámolójának¹⁵², mely azt sem mulasztotta el megemlíteni, hogy „A tízéves évforduló alkalmából a városokban, községekben mindenhol ünnepi megemlékezéseket tartottak.”¹⁵³

Ilyen megemlékezés volt például a Szolnok megyei Túrkevéen, ahol – a *Szolnokmegyei Néplap* tudósítása szerint – december 21-e tiszteletére „...vörös és nemzeti színű zászlókat lengetett a szél.”¹⁵⁴ a helyi tanácsháza nagytermében pedig ünnepség zajlott. A megyei napilap beszámolója alapján: „A tanácsháza nagytermében tartott bensőséges ünnepségen Seres Sándor vb. elnökhelyettes mondott ünnepi beszédet.”¹⁵⁵ A *Szolnokmegyei Néplap* persze nem csupán a Túrkevéen történekről tudósított. Más települések is szóba kerültek. „Mezőtur szövetkezeti városban is ünnepi tanácsülésen emlékeztek meg a város dolgozói, a tsz-tagok, üzemi munkások, értelmiségiek az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulásának évfordulójáról. [...] Tiszaföldvár dolgozói 21-én este ünnepi tanácsülést tartottak. [...] Tiszasason K. Hajdu Lajos vb. elnök tartotta a megemlékezést a december 21-i ünnepi tanácsülésen, melynek résztvevői tiltakozó táviratot küldtek Nyugat-Németország felfegyverzése ellen. [...] Az ujszászi kulturotthon nagytermét zsúfolásig megtöltötte az ünneplő közönség december 21-én. A résztvevők megemlékeztek az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulásának évfordulójáról, s az elmúlt 10 esztendő küzdelmeiről, eredményeiről.” – olvashatjuk.¹⁵⁶ A megemlékezésnek persze másféle formái is voltak. Szegeden például már december 19-én, kiállítás nyílt az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulásának tizedik évfordulója tiszteletére. Másnap, december 20-án pedig, „Ünnepi ülésen emlékeztek meg Szeged dolgozói az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulásának tizedik évfordulójáról” – legalábbis ha hihetünk a *Délmagyarország* december 21-i számának.¹⁵⁷ A *Somogyi Néplap* december 22-i száma pedig arról írt: „ÜNNEPI MŰSZAKOT tartanak december 20–25 között a Kaposvári Textilművek dolgozói a debreceni országgyűlés 10. évfordulója tiszteletére. A négynapos ünnepi műszak első napján [azaz december 20-án] az üzem kultúr csoportjának tagjai zenés műsorral köszöntötték a munkába induló dolgozókat.”¹⁵⁸ Természetesen a textilművek munkásainak (karácsonyba is „belenyúló”) túlmunkája mellett a hivatalos ünnepségek szintén nem maradt el Somogy megyében (sem). „ÜNNEPI TANÁCSÜLÉST tartottak tegnap [december 21-én] a kaposvári városi tanácsnál a debreceni országgyűlés 10. évfordulója tiszteletére.” – olvashatjuk a *Somogyi Néplap* (már említett) december 22-i számában.¹⁵⁹

Az előbbiek kapcsán fontos megemlíteni, hogy az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulásának tíz esztendő évfordulója mellett Sztálin 75. születésnapját még külön is meg kellett ünnepelni 1954. december 21-én. Hiába halt meg ugyanis a szovjet diktátor már a megelőző év március 5-én, hiába voltak reformok, a „nagy Sztálin” születése csak nem merülhetett feledésbe. Nem is merült! „Ma emlékezik meg a szovjet nép és vele együtt az egész világ dolgozó népe Joszif Visszárionovics Sztálinnak, Lenin hűséges tanítványának, munkatársának és ügye nagy folytatójának 75. születésnapjáról. [...] Marx, Engels, Lenin és Sztálin, a marxizmus és leninizmus nagy klasszikusai, egész tevékenységükkel arra törekedtek, hogy a munkásság, a dolgozó nép történelemformáló ereje minél eredményesebben és hatékonyabban érvényesüljön. [...] Joszif Visszárionovics Sztálin Lenin hűséges és következetes tanítványa, a lenini eszmék követője, védelmezője és továbbfejlesztője volt.” – egyéb „gyönyörű” gondolatok mellett erről olvashatunk a *Szabad Nép* 1954. december 21-i számának (XII. évfolyam, 355. szám) első oldalán, a *Hetvenöt évvel ezelőtt született Sztálin* címet viselő vezércikkben. S nem csupán az MDP központi lapja emlékezett meg meleg szavakkal az elhunyt szovjet diktátorról, illetve annak 75. születésnapjáról, hanem az

egész magyar sajtó. „Góri városában született 75 esztendővel ezelőtt a nagy tanító, Lenin hűséges tanítványa, Joszif Visszárionovics Sztálin. Nevét a magyar nép többsége a felszabadulás után ismerte meg, hogy mélységesen, soha el nem múló szeretettel, hálával, szívébe zárja.” – olvashatjuk a (már idézett) *Szolnokmegyei Néplap* december 21-i számának (VI. évfolyam, 300. szám) 3. oldalán, a *Mélységes hálával emlékezünk* címet viselő írásműben. Persze a többi napilap sem fukarkodott a dicsérő szavakkal. Nagyon „megható” dolgokat írt Sztálinról és a 75. születésnapról a (már szintén idézett) *Délmagyarország* például. „Hetvenöt éves lenne ma I. V. Sztálin, ha élne. Micsoda idő! S a megélt hetvenhárom év mögött micsoda tapasztalás és bölcsesség.” – egyebek mellett ezt olvashatjuk *A sztálini tanítás ereje* címet viselő írásműben, mely a Csongrád megyei napilap december 21-i számának (X. évfolyam, 301. szám) vezércikke volt. Lényeg: a szovjet diktátor még több mint másfél évvel halála után is „igazi hősnak” számított az állampárt által irányított kommunista sajtó szemében. Sztálin születésnapjáról emlékezni illett, sőt, kellett. A zsarnok kapcsán a deheroizálás csak később, 1956 februárjában, a Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. kongresszusa után következett be, azt követően, hogy Hruscsov beszédben leplezte le az elhunyt diktátor bűneit, anélkül, hogy a rendszer egészének bűnös voltát elismerte volna.

(*Utószó*) A Debreceni Református Nagytemplomban elmondott beszéd volt Nagy Imre utolsó nyilvános felszólalása a forradalom kitörését megelőzően. A miniszterelnököt nem sokkal az évfordulás ünnepségek után eltávolították hivatalából és a közéletből, sőt, „helytelen, antimarxista nézetei” miatt, illetve annak okán, hogy megalázó önkritikát nem gyakorolt, pártjából, az MDP-ből is kirúgták. Nagy Imre talajvesztett politikus lett egészen 1956 őszéig. 1956. október 13-án aztán „nagylelkűen” visszavették őt az állampártba, a forradalom idején pedig újból „megjutalmazták” őt egy (rövid életű) miniszterelnökséggel. A forradalom alatt tanúsított tevékenysége, illetve a forradalom meg nem tagadása miatt azonban 1958-ban koncepció perben, halálra ítélték, majd, mint az köztudott, 1958. június 16-án kivégezték. Nagy Imre kísérlete a „létező szocializmus” megreformálására, emberségesebbé tételére kudarcot vallott. Ahogyan kudarcot vallott az a törekvés is, hogy december 21-ét valamilyen „szocialista államalapító” ünneppé, a „népfrontos egység” születésnapjává tegyék. 1954. december 21-e után a hazai kommunista hatalom ejtette azt a törekvést, hogy december 21-ét a többi nagy kommunista ünnep mellé emelje. Pontosabban szólva időről időre megemlékeztek az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulásáról. Különösen a „szép kerek” 20. 30. 40. évfordulók, illetve az 1969-es 25. évforduló voltak, maradtak emlékezetesek. Ám emlékezetes évfordulók ide vagy oda, olyan nagyszabású, az egész országot átfogó ünnepségsorozat, mint amelyet a tizedik évfordulón láthattunk, már soha többé nem rendeztek. Sem a pártvezetés, sem az államapparátus, sem a törvényhozás nem költözött többé Debrecenbe, maximum néhány rangos párt-, illetve állami vezető tette tiszteletét a cívisvárosban. Igazság szerint 1954 után december 21-e másod-, sőt inkább harmadvonalbeli ünnepé vált.¹⁶⁰ Az Ideiglenes Nemzetgyűlés köszöntése helyett újfent csak és kizárólag április 4-e, május 1-je és november 7-e, illetve kisebb mértékben március 21-e számított fontos „szocialista” ünnepnek. Legalábbis amíg be nem következett az 1989–90-es politikai fordulat, melyet követően 1991-ben az „ideiglenesen” hazánkban állomásozó szovjet csapatok végleg el nem hagyták Magyarországot, lezárva ezzel egy szomorú „ideiglenes” korszakot.

JEGYZETEK

- 1 Hazánk német megszállásáról, illetve a második világháború idején történt magyarországi eseményekről – más kitűnő munkák mellett – részletesen is olvashatunk: Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Osiris Kiadó, Bp., 2010.
- 2 A magyarországi holokausztról, a náci megszállók és a velük kollaborálók felelősségéről – más kiváló munkák mellett – részletesen is szól: Veszprémy László Bernát: *Gyilkos irodák*. Jaffa Kiadó, Bp., 2019.
- 3 Szálasi Ferenc a magyar történelem egyik legsötétebb figurája volt. A „nemzetvezető” dicstelen történelmi szerepéről – más munkák mellett – részletesen is megemlékezik: Paksa Rudolf: Szálasi Ferenc és a hungarizmus. Jaffa Kiadó, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2013.
- 4 Az idézett mondatot, illetve Kemény Gábor október 17-i rádiószózatának teljes szövegét ld.: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban MNL OL), K 814 Politikai és katonai iratok gyűjteménye 1934–1945, 49. doboz 5. tétel, *A magyar külpolitika hungarista útja címet* viselő kiadvány. Az idézet kapcsán fontosnak tartom megemlíteni, hogy az előbbieken közzétett idézet – a tanulmányban szereplő számos más idézethez hasonlóan – az eredeti írásmód szerint került közlésre.
- 5 Az Ideiglenes Nemzetgyűlésről, annak megalakulásáról, a megalakulás körülményeiről, illetve az új törvényhozó szerv megalakulásának politikai hátteréről – más munkák mellett – részletesen is olvashatunk: Palasik Mária: *Parlamentarizmustól a diktatúráig (1944–1949)*. Országgyűlés Hivatala, Bp., 2017.
- 6 Az idézetet, illetve Vásáry István köszöntőjének teljes szövegét ld.: Az Ideiglenes Nemzetgyűlés 1. ülésének jegyzőkönyve. In: *Az 1944. évi december hó 21.-ére Debrecenben összegyűlt, majd később Budapesten összehívott Ideiglenes Nemzetgyűlés naplója*.
- 7 Zsedényi Béla politikai életútjáról részletesen is olvashatunk: Gantner Péter: *Egy elfelejtett államfő*. IAT Kiadó, Bp., 2008.
- 8 Az idézetet ld.: Az Ideiglenes Nemzetgyűlés 1. ülésének jegyzőkönyve. In: *Az 1944. évi december hó 21.-ére Debrecenben összegyűlt, majd később Budapesten összehívott Ideiglenes Nemzetgyűlés naplója*.
- 9 Uo.
- 10 Uo.
- 11 Uo.
- 12 Uo.
- 13 Uo.
- 14 Uo.
- 15 Uo.
- 16 Uo.
- 17 Uo.
- 18 Uo.
- 19 Uo.
- 20 Uo.
- 21 Uo.
- 22 Uo.
- 23 Uo.
- 24 Uo.
- 25 A hazai német nemzetiség második világháborút követő sorsával, illetve a németek kitelepítésével – más kitűnő munkák mellett – részletesen is foglalkozik: Dr. Zinner Tibor: *A magyarországi németek kitelepítése/Die aussiedlung der Ungarndeutschen*. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Bp., 2004.
- 26 Az idézetet, illetve a felszólalás teljes szövegét ld.: Az Ideiglenes Nemzetgyűlés 1. ülésének jegyzőkönyve. In: *Az 1944. évi december hó 21.-ére Debrecenben összegyűlt, majd később Budapesten összehívott Ideiglenes Nemzetgyűlés naplója*.
- 27 Uo.
- 28 Uo.
- 29 Uo.
- 30 Uo.
- 31 Uo.
- 32 Uo.
- 33 Uo.
- 34 Uo.
- 35 Uo.
- 36 Uo.
- 37 Gerő beszéde után a Nemzeti Parasztpárt nevében Erdei Ferenc emelkedett szólásra. Erdei – számos más dolog mellett – arról beszélt: „*A nemzetnek e válságos órájában a Nemzeti Parasztpárt teljes őszinteséggel és bizalommal lép be a demokratikus pártok szövetségébe.*” Erdei felszólalását követően Takács Ferenc a Szociáldemokrata Párt képviselője szólt az egybegyűltekhöz. „*A háború, tisztelt Nemzetgyűlés, feldulta az országot. Könny, fájdalom és nyomorúság van mindenfelé, amerre az ember elmegy. [...] A föld azoké legyen, akik vérértükkel öntözik. Ez a lényege, legfontosabb része a mi programunknak.*” – többek közt ezeket a gondolatokat osztotta meg a szociáldemokrata képviselő. Ezután egy rövid, öt perces szünet következett, melyet követően B. Szabó István kisközpárti képviselő kért és kapott szót. Ő főként a munkásság és a parasztság viszonyáról, illetve a magyar társadalom e két rétegének egymásra utaltságáról beszélt. B. Szabó István – más gondolatok mellett – kijelentette: „*A kisközönség sohasem volt a munkásság ellensége, igazán szívéből kívánta mindig a föld-reform megvalósítását, nem azért, mert ő akart*

- belőle földet, hanem mert tudta és érezte, hogy azt a roppant igazságtalanságot, amely az ország földműves társadalmának kijutott, csak földreformon keresztül lehet megszüntetni.*" B. Szabó István szónoklatát követően Keresztes Mihály kommunista képviselő szólott az egybegyűltekhöz. Beszédének középpontjában a földkérdés rendezésének szükségessége állt. Keresztes Mihály – egyebek mellett – leszögezte: „*Mi kommunisták, komolyan törekszünk a földkérdés igazságos rendezésére. Azt akarjuk, hogy földhöz jussanak a földnélküli munkások és kisparasztok.*” Az aznapi ülés utolsó szónokai S. Szabó Ferenc parasztpárti, Valentiny Ágoston szociáldemokrata és Balassa Miklós polgári demokrata politikusok voltak, kik – a többi felszólalóhoz hasonlóan – hitet tettek a demokratikus átalakulás szükségessége mellett. Az idézett gondolatokat, illetve az említett képviselői felszólalásokat ld.: Az Ideiglenes Nemzetgyűlés 1. ülésének jegyzőkönyve. In: *Az 1944. évi december hó 21.-ére Debrecenbe összegyűlt, majd később Budapestre összehívott Ideiglenes Nemzetgyűlés naplója.*
- 38 Az idézetet ld.: Az Ideiglenes Nemzetgyűlés 2. ülésének jegyzőkönyve. In: *Az 1944. évi december hó 21.-ére Debrecenbe összegyűlt, majd később Budapestre összehívott Ideiglenes Nemzetgyűlés naplója.*
- 39 Uo.
- 40 Uo.
- 41 Uo.
- 42 Uo.
- 43 A szövetséges hatalmak és Magyarország közötti január 20-i fegyverszüneti egyezményt ld.: *Magyar Történelmi Szöveggyűjtemény 1914–1999 I. kötet.* Szerkesztette: Romsics Ignác, Osiris kiadó, Bp., 2000. 378–382. o.
- 44 Az idézetet, illetve a Nemzeti Szövetség december 29-i ülésének jegyzőkönyvét ld.: Országgyűlési Levéltár: *A Törvényhozók Nemzeti Szövetsége Sopronban tartott üléseinek jegyzőkönyve.*
- 45 Uo.
- 46 Uo.
- 47 Uo.
- 48 Uo.
- 49 Uo.
- 50 Uo.
- 51 Uo.
- 52 A nyilasok országlásának szörnyű mérlegét e tanulmány keretein belül tárgyalni lehetetlen. Ugyanakkor érdemes mégis legalább egy példa erejéig „elidőzni” Szalasi Ferenc és társai uralmának véres mérlege felett. Íme tehát egy példa a sok közül: nem sokkal a nyilas rezsím vége előtt, 1945. február 23-án Vajna Gábor belügyminiszter a Koronatanács tagjai előtt részletes tájékoztatót tartott hazánk bel- és külpolitikai, gazdaságpolitikai, társadalompolitikai és katonapolitikai helyzetéről.
- A nyilas belügyminiszter a belpolitikai helyzet ismertetésénél kijelentette: „*Megemlítem még, hogy a Tábori biztonsági szerveimmel több razzia-át tartottam, melyek közül a legutóbbi, általános razzia eredményét az itt bemutatott összesítés tárgyalja/1. sz. melléklet/.* A felkoncolási jog gyakorlása igen jótékonyan érezteti hatását a közbiztonsági szolgálatban. E joggal csendőrségünk példát statuálón él is.” S hogy mit jelentettek e baljós szavak a mindennapokban? A (belügyminiszter által említett) 1. számú mellékletben erre feketén-fehéren választ kapunk. Túl azon, hogy a melléklet ismerteti az általános razziaák szomorú összesített mérlegét, illetve felsorolja az elkövetett javakat, a „legutóbbi” razzia „eredményét” külön is kiemeli. Eszerint: „*A Nemzetvezető rendeletére a február 2-i razzia eredménye: 996 katonaszökevény, 2325 irányítás nélküli lézengő katoná, 4125 behívó parancsnak eleget nem tett egyén, 64 hadiüzemi munkás, 5 partizán, 5 olasz, 9 orosz, 1 német katonaszökevény, 2 lengyel, 10 román hadifogoly, 129 lézengő munkaszolgálatos, 6 idegen állampolgár, 2 zsidó és 2 munkakerülő, ezenfelül sok fegyver és egyéb hadianyag.*” S hogy ne legyen kétségünk egyes „renitens egyének” borzalmas sorsa felől, a melléklet végén, mintegy „odabiggyesztve”, a következőt olvashatjuk: „*A felkoncolások száma 150.*” Az idézett gondolatokat, illetve Vajna Gábor tájékoztatóját és az 1. számú mellékletet ld.: MNL OL, K 814 Politikai és katonai iratok gyűjteménye 1934–1945, 49. doboz, 4. tétel.
- 53 Nagy Imre első miniszterelnökségéről, illetve az „új szakasz” néven említett reformpolitikáról – más munkák mellett – részletesen is olvashatunk: Rainer M. János: Nagy Imre, Nagy Imre Alapítvány, Bp., 2016.
- 54 Az idézett mondatokat ld.: MNL OL, M–KS–276. f.–53. cs.–188. ö. e. Az MDP Központi Vezetőségének határozata a *felszabadulás 10. évfordulójának megünneplésére.* A KV határozata kapcsán megjegyzendő, hogy e határozat létrejöttének pontos dátuma nem ismert. A határozat végén ugyanis – a „hagyományos” dátumozás helyett – csupán annyit olvashatunk: „*Kiküldve 1954. szeptember 29-én.*” Vagyis nem lehet tudni, hogy napra pontosan mikor fogalmazták meg a tizedik évfordulóról szóló verdiktet csupán annyit tudhatunk biztosan, hogy a KV határozatát szeptember 29-én küldték ki az érintett párt- és állami szervezetek.
- 55 Az idézetet, illetve az Agitációs és Propaganda Osztály október 30-i javaslatát ld.: MNL OL, M–KS–276. f.–53. cs.–202. ö. e.
- 56 Uo.
- 57 Uo.
- 58 Uo.
- 59 Uo.

60 Uo.

61 Uo.

62 Uo.

63 Uo.

64 Uo.

65 Zsedényi Bélát 1950. május 31-én tartóztatták le. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés korábbi vezetőjét a Kóvágó József és társai elleni büntetőügy harmadrendű vádlottjaként állították bíróság elé. Zsedényi Bélát két büntetettel vádolták meg. Vádolták egyrészt azzal, hogy a *Felsőmagyarországi Reggeli Hírlap* korábbi főszerkesztőjeként teret engedett szovjetellenes, németbarát cikkeknél, s ezzel elősegítette a „fasiszta propagandát”, illetve hazánk háborúba sodródását. Másrészt vádolták azzal is, hogy kémkedett Magyarország ellen. Mindkét vádpontban bűnösnek találta őt a Budapesti Büntetőtörvényszék, s főbüntetéséknél, életfogytiglani fegyházbüntetésre ítélte. Az 1950. november 27-én született ítélet – egyebek mellett – kimondta: „A Büntetőtörvényszék jogi értékelése szerint Dr. Zsedényi Béla vádlott ez uszító cikkeivel és a szerkesztése alatt álló lapban hasonló cikkeik nyilvánosságra hozatalával, a sajtó nyilvánosság felhasználásával az országnak a fasiszta háborúba való belesodródását jelentős mértékben elősegítette, amivel háborús bűntette követett el. [...] Dr. Zsedényi Béla vádlott 1945-től kezdve az angol titkosszervezett beszervezett ügynöke.” Nem mellesleg Kóvágó József és társai ügyében mások is szigorú büntetést kaptak. Halálos ítélet ugyan nem született, viszont az elsőrendű vádlott Kóvágó József, Budapest korábbi polgármestere és a másodrendű vádlott Almássy Pál szintén, életfogytiglani fegyházbüntetést kaptak. A korábbi polgármestert „...a demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés kezdeményezésének és vezetésének a büntetében...” találta bűnösnek a bíróság, illetve abban, hogy (ő is) úgymond „kémkedett” Magyarország ellen. Hasonlóan Almássy Pálhoz, akit ugyancsak kémkedésért ítéltek életfogytiglani, illetve azért, mert „tevékenyen részt vett” a „demokratikus államrend” megdöntésére irányuló „szervezkedésben”. A negyedrendű vádlottat Padányi-Gulyás Bélát kémkedésért ítéltek 15 év fegyházra. Az ötödrendű vádlottat Rubleczky Gézát is kémkedésért ítélte el a bíróság, illetve azért, mert ő is úgymond „szervezkedett” a „demokratikus államrend” ellen. Rubleczky Géza, főbüntetéséknél – a negyedrendű vádlotthoz hasonlóan – 15 év fegyházbüntetést kapott. Emellett „...valamennyi vádlottat egyenként 10-10 /tiz-tiz/ évi hivatalvesztésre és politikai jogaik gyakorlatának ugyanilyen időtartamra való felfüggesztésére, valamint vagyonuk teljes elkobzására, mint melékbüntetésre...” ítélte a bíróság. Az idézeteket,

illetve a november 27-i ítélet teljes szövegét ld.: Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (továbbiakban ÁBTL), 2.1. IV/26/b (V-96691/2) Kóvágó József és társai ügye.

66 Palasik Mária parlamenti almanachok alapján készült számtalása szerint: „1944. december 21. és 1949. április 12. között [vagyis az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulása és az 1947. augusztus 31-i választások eredményeként létrejött Országgyűlés feloszlata közötti időszakban] 1013 képviselőt és pótképviselőt hívtak be a parlamentbe. Közülük 1949 végéig 80 fő az emigrációt választotta, majd 1956-ban, illetve utána 18 fő. Konceptios perben meghurcoltak 134 főt, internáltak 35 főt, kuláklistára helyeztek 45 főt és családját, valamint házából kitelepítettek és kényszerlakhelyet jelöltek ki 27 egykori képviselőnek és családjának.” Nem mellesleg „Voltak, akiket többszörös megtorlás is sújtott.” Az idézett gondolatokat ld.: Palasik Mária: *Parlamentarizmustól a diktatúráig (1944–1949)*. I. m. 431–432. o.

67 „Hivatalosan igazolom, hogy dr. Zsedényi Béla /1894. április 5. Aknasuhatag, anyja neve: Stépán Jolán/ 1952. IV. 20-tól 1955. II. 8-ig volt a Budapesti Országos Börtönben. 1955. II. 8-án halt meg gyomorrákban.” – olvashatjuk abban a levélben, melyet a Budapesti Országos Börtön parancsnoka küldött a Fővárosi Bíróságnak 1957. november 21-én. E levél előzménye az volt, hogy 1957. június 25-én a Legfelsőbb Bíróság hatályon kívül helyezte a Budapesti Büntetőtörvényszék 1950-es ítéletét, s új eljárásra kötelezte a Budapesti Fővárosi Bíróságot „Az eljárást a nyomozati szaktól kell megismételni.” – olvashatjuk a Legfelsőbb Bíróság, június 25-i végzésében. E végzésnek megfelelően a Budapesti Fővárosi Bíróság 1957 novemberében levélben kereste meg a Budapesti Országos Börtön parancsnokát, „...hogy közölje, miszerint dr. Zsedényi Béla /1894. április 5. Aknasuhatag, anyja: Stépán Jolán/ előzetes letartóztatásba került 1950 október 16./ letartóztatottnak mi lett a sorsa, mert a rendelkezésre álló adatok szerint a parancsnoksága alatt lévő börtönben meghalt.” Erre a november 15-én kelt levélre volt válasz a börtönparancsnok (már említett) november 21-i tájékoztatója. Nem mellesleg nem sokkal az említett levélváltást követően, illetve azt követően, hogy tisztázást nyert: Rubleczky Géza is meghalt a fogság idején, a bíróság lépett. 1957. december 4-én, a Budapesti Fővárosi Bíróság végzést adott ki arról, hogy Zsedényi Béla és Rubleczky Géza „...ellen a demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel bűntette és kémkedés bűntette miatt indult eljárást büntethetőséget megszüntető ok miatt megszünteti.”. Tekintettel arra, hogy „A bíróság által beszerzett és az iratokhoz csatolt

halottianyakönyvi kivonatok tanulsága szerint dr. Zsedényi Béla 1955 február 8.-án, míg Rublecky Géza 1953 év január 19.-én meghalt.” Az idézett gondolatokat, illetve a Zsedényi Béla és Rublecky Géza halálához kapcsolódóan keletkezett leveleket és bírósági végzéseket ld.: ÁBTL, 2.1. IV/26 (V-96691) Kővágó József és társai ügye.

- 68 Zsedényi Béla – Kővágó Józsefhez, Almássy Pálhoz, Padányi-Gulyás Bélához és Rubleczky Gézához hasonlóan – ártatlanul került börtönbe, egy zsarnoki rendszer jogtipró eljárásának következményeként. S ha valakinek netán kétségei támadnának az Ideiglenes Nemzetgyűlés korábbi vezetőjének bűnössége, illetve Kővágó József és társai ügyének koncepciója volna kapcsán érdemes felidézni Almássy Pál 1962-ben tett tanúvallomását. Almássy Pál a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága előtt 1962. október 4-én jelent meg, mint beidéztet tanú. A korábbi másodrendű vádlottnak Kővágó József és Padányi-Gulyás Béla ügyében, illetve az 1950-es ítélet felülvizsgálata kapcsán kellett tanúvallomást tennie. Almássy Pál – más gondolatok mellett – a következőket vallotta: „Kővágó József tevékenységére vonatkozóan 1950-ben, mint vádlottárs tettem vallomást. A rendőrségi nyomozás és az ügyészség előtt kényszer hatására tettem terhelő vallomást. A főtárgyaláson csak minket hallgattak ki, tanuk nem voltak. Kővágó ügyével kapcsolatban két tanut kihallgattak Adorjánt és Kakuk József kiszagdapárti titkárt. Hogy Kővágótól utasítást kaptam volna, vagy hogy szervezkedés lett volna az nem felel meg a valóságnak. Ilyen vallomást mégis tettem, de kényszer hatására. A bíróság előtt is teljes kényszer hatása alatt álltam és ezért tartottam fenn a korábbi vallomásomat. A tárgyaláson az ÁVH képviselője a hátam mögött ült a padban és mielőtt bementünk a tárgyalóterembe figyelmeztettek, ha visszavonjuk a vallomásunkat, akkor visszamegyünk a pincébe. [...] Engem fizikailag nem bántalmaztak. De voltak zárkatársaim, akiket bántalmaztak. Engem sokszor fenyegettek, főleg azzal, hogy behozzák a feleséget. Erős katona ember voltam, de teljesen összeomlottam.” Nem mellesleg a Legfelsőbb Bíróság – részben e vallomás, részben más vallomások hatására, illetve a tények alapján – 1962. október 4-én úgy döntött, hogy az akkortájt külföldön tartózkodó Kővágó József és Padányi-Gulyás Béla ellen a büntetőeljárás megszünteti. Igaz zárt tárgyalás volt, s tény az is, hogy Kővágó József és Padányi-Gulyás Béla korábbi politikai tevékenységük, illetve az 1956-os forradalmat követő „disszidálásuk” okán a rendszer ellenségének számítottak. Am mégiscsak a korábbi ítéletet egészében megkérdőjelező új végzés született! Nem mellesleg a tanúvallomást tevő Almássy

Pált, már évekkel korábban, 1957-ben felmentették. „Almássy Pál [...] vádlottat népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben tevékeny részvétel és folytatólagosan elkövetett kénkedés vádjá alól bűncselekmény hiányában felmenti.” – olvashatjuk a Budapesti Fővárosi Bíróság 1957. november 15-én született B. I. 2833/1957/3. számú ítéletében. Ami Zsedényi Béla ügyét illeti: „A Legfelsőbb Bíróság 1963 dec. 9-én a háborús btt. és kénkedés btt. miatt folyamatba tatt [tett] büntetőeljárását védeljéts folytatn megszüntette.” – áll abban a javaslatban, mely 1964. október 23-án keletkezett, tárgya pedig a Zsedényi Béla ügyében nyitott Sz-1166. számú dosszié megsemmisítése volt. Más kérdés, hogy Zsedényi Béla ügyének végleges rendezésére még évtizedeket várni kellett. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés korábbi vezetőjét csak a rendszerváltás idején, 1989. július 6-án rehabilitálták nyilvánosan. Az Igazságügyi Minisztérium ekkor rövid közleményben tudatta, hogy Zsedényi Béla az ellene felhozott vádak kapcsán ártatlan volt. Az idézett gondolatokat, illetve Almássy Pál vallomását, s a Legfelsőbb Bíróság 1962. október 4-i végzését ld.: ÁBTL, 2.1. IV/26/a (V-96691/1) Kővágó József és társai ügye. Az Almássy Pál ügyében hozott B. I. 2833/1957/3. számú ítéletet ld.: ÁBTL, 2.1. IV/26 (V-96691) Kővágó József és társai ügye. Az 1964. október 23-án keletkezett javaslatot ld.: ÁBTL, 2. 1. IX/42 Személyi dossziék megsemmisítésére javaslatok. Mindezek mellett Zsedényi Béla koncepciója ügyéről sokat olvashatunk Gantner Péter (korábban már említett) könyvében, mely az *Egy elfelejtett államfő* címet viseli.

- 69 Az idézett mondatot, illetve az Agitációs és Propaganda Osztály október 30-i javaslatát ld.: MNL OL, M-KS-276. f.-53. cs.-202. ö. e.
- 70 Uo.
- 71 Uo.
- 72 Uo.
- 73 Uo.
- 74 Az idézeteket, illetve a Politikai Bizottság november 3-i döntését ld.: MNL OL, M-KS-276. f.-53. cs.-202. ö. e.
- 75 Az MDP Központi Vezetőségének november 11-i határozatát ld.: MNL OL, M-KS-276. f.-53. cs.-202. ö. e.
- 76 Az idézetet ld.: MNL OL, XIX-A-83-a-537. jegyzőkönyv a Minisztertanács 1954. november 19-i üléséről.
- 77 Az idézett mondatot, illetve az Elnöki Tanács november 23-i ülésének jegyzőkönyvét ld.: MNL OL, XVIII-2-b.
- 78 Az első, reggel 6 órakor induló különvonat „fedélzetén” kellett, hogy utazzanak „...a budapesti, pestmegyei, valamint a dunántúli megyék képviselői és meghívottai.” A vonat a tervek szerint

- Debrecenbe délelőtt tíz órára érkezett volna meg. A második, 6.30-kor induló vonat, „A 424-es ékező és pullman kocsikból álló szerelvény...”, a Minisztertanács tagjait és a külföldi missziók vezetőit kellett, hogy szállítsa. E vonat Debrecenbe való érkezését délelőtt fél 11-re várták. Ami a harmadik vonatot illeti: „21-én 6.40 h. *Motorvonat indul a Nyugati p.u. érkezési oldaláról.*” Ezzel a „Vonattal utaznak: a Politikai Bizottság tagjai.” A PB tagjait szállító vonatnak 10 óra 40 perckor kellett Hajdú-Bihar megye székhelyére megérkeznie, legalábbis a tervek szerint. A visszaút: „21-én 23.20 h. *Motorvonat visszaindul a Politikai Bizottság tagjaival Budapestre. Érkezés: 22-én 03.20 h-kor. 21-én 23.30 h. Visszaindul a 424-es vonat a miniszter elvtársakkal és a missió vezetőikkel. Érkezés: 03.30 h-kor a Nyugati p.u. érkezési oldalára. 21-én 24.h. Befejeződik a fogadás. 22-én 01 h-kor Visszaindul a különvonat Budapestre és az autóbuszok a megyeszékhelyekre. Budapestre érkezés: 5 h-kor a Nyugati p.u. érkezési oldalára, ahonnan a vidéki meghívottakat autóbusz szállítja a szállodákba.*” A buszok kapcsán még azt érdemes tudni, hogy a (már említett) külön buszok az odautazás folyamán „Szabolcs, Hajdu, Szolnok, Békés, Csongrád, Nógrád, Bácskiskun, Borsod, Heves megyék székhelyeiről [...] szállítják a képviselőket és meghívottakat Debrecenbe.”; a visszautazás pedig – láthattuk – az utolsó különvonat indulásával egy időben kezdődött. Az idézett gondolatokat, illetve a november 29-i javaslatot ld.: MNL OL, M–KS–276. f.–53. cs.–206. ö. e.
- 79 Az idézetet, illetve a november 29-i javaslatot ld.: MNL OL, M–KS–276. f.–53. cs.–206. ö. e.
- 80 Uo.
- 81 Uo.
- 82 A Politikai Bizottság december 1-i döntése szerint: „1954. december 21-én 6 órákor motorvonattal utazzanak le a Politikai Bizottság tagjai, a K. V. titkárai, Dobi István és Rónai Sándor elvtársak. A 424-es különvonat [6 óra 30 perc helyett] 6 óra 15 perckor induljon, melyen a Minisztertanács tagjai és a diplomáciai képviselők tagjai utazzanak le. A 6 óra 30 perckor induló [harmadik] különvonattal utazzanak le a többi meghívottak.” A vonatok délelőtti érkezési idejére a PB nem adott külön útmutatást, ahogyan arra sem, hogy a Debrecenből való visszaindulás, illetve a Budapestre való visszaérkezés, éjjel-kora hajnalban pontosan mikor legyen. Azt viszont leszögezték: *A fogadás [az esti órákban az Arany Bika szállóban] egy órával tovább tartson és ennek megfelelően a különvonatok később induljanak vissza.*” Az idézett mondatokat, illetve a Politikai Bizottság december 1-i döntését ld.: MNL OL, M–KS–276. f.–53. cs.–206. ö. e.
- 83 Az idézetet, illetve a Politikai Bizottság december 1-i döntését ld.: MNL OL, M–KS–276. f.–53. cs.–206. ö. e.
- 84 Uo.
- 85 Uo.
- 86 Uo.
- 87 Uo.
- 88 „Tábornokok / és belügyi vezető tisztek/ / 12+5/” – olvashatjuk az Agitációs és Propaganda Osztály november 29-i javaslatának VI. számú mellékletében. Ezt módosította a Politikai Bizottság 27 főre. Az idézeteket illetve a VI. számú mellékletet és a Politikai Bizottság december 1-i döntést ld.: MNL OL, M–KS–276. f.–53. cs.–206. ö. e.
- 89 Az MDP KV december 1-i határozatát az 1954. december 21-i debreceni ünnepek forgatókönyvére ld.: MNL OL, M–KS–276. f.–53. cs.–206. ö. e. A határozat kapcsán megjegyzendő, hogy e határozatban egy pontosítás is szerepel. Ugyanis itt már olvashatunk a különvonatok délelőtti érkezési, illetve esti indulási és érkezési idejéről is. Eszerint a 6 órákor induló vonatnak délelőtt 10 órákor kellett Debrecenbe érkeznie, a negyed hétkor induló 424-es különvonatnak 10 óra 15 perckor kellett Debrecen vasútállomásra befutnia, a 6.30-as vonatnak pedig 10 óra 30 perckor; vagyis – a korábbi elképzeléshez hasonlóan – minden vonatnak 3 óra alatt kellett megtennie a Budapest-Debrecen távolságot. Ami a késő esti visszaindulást illeti: „22-én 0.10 h. *Motorvonat visszaindul a Politikai Bizottság tagjaival Budapestre. Érkezés: 22-én 4.10 h-kor. 22-én 0.30 h. Visszaindul a 424-es vonat a miniszter elvtársakkal és a követségek vezetőivel. Érkezés: 4.30 h-kor a Nyugati p.u. érkezési oldalára. 22-én 1. h. Befejeződik a fogadás. 22-én 2. h. Visszaindul a különvonat Budapestre és az autóbuszok a megyeszékhelyekre. Budapestre érkezés: 6 h-kor a Nyugati p.u. érkezési oldalára, ahonnan a vidéki meghívottakat autóbusz szállítja a szállodákba.*” Fontos még megemlíteni, hogy ez a határozat nem tartalmazza azt a kitétel, hogy a büfé minden vonaton díjtalan legyen. Csupán az egyik, a reggel fél hétkor induló különvonat kapcsán olvashatjuk, hogy „A vonaton díjtalan legyen a büffé.” S mivel ez a vonat megegyezik azzal a bizonyos, korábban elsőként indítani tervezett vonattal, amire az eredeti kérdés vonatkozott (csupán a vonat indulásának időpontját módosították), s mivel más vonatok más büféiről itt sincsen szó, így joggal feltételezhetjük, hogy csak egy vasúti büfé kapcsán kellett dönteni, illetve a többi vonaton valószínűleg nem is volt semmilyen büfé, „csak” bőséges reggeli az utazó vendégeknek.
- 90 Az idézeteket, illetve az Elnöki Tanács tagja számára kiküldött leveleket és az Elnöki Tanács döntését ld.: MNL OL, XVIII–2-a 0010/47/1954.

- 91 „December 21.-én ünnepli dolgozó néptünk az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulásának 10 éves évfordulóját. Debrecenben, ahol 10 évvel ezelőtt összeült az Ideiglenes Nemzetgyűlés, december 21.-én ünnepi ülést tart az országgyűlés.” – olvashatjuk a parancs „preambulumában”. Az ünnepi évfordulóval kapcsolatosan aztán a belügyminiszter 17 pontba foglalva felsorolta a Belügyminisztérium, illetve az alá tartozó erőszakszervezetek számára a szükséges teendőket. S hogy mik voltak ezek a teendők?
- Elsőként is a belügyminiszter megparancsolta, hogy „A Belügyminisztérium központi operatív főosztályai és osztályai, a BM. Budapesti Főosztálya és a megyei főosztályok ezen parancs kézhezvételétől fokozott hálózattartást folytassanak.”. Piros László szerint „Különös figyelmet kell fordítani azoknak az ellenséges csoportoknak és személyeknek tevékenységére, akikről feltételezhető, hogy az ünnepségek során terror, vagy diverziós cselekményeket, röpcédulaszórásokat, vagy egyéb ellenséges cselekményeket szándékoznak elkövetni.”. A belügyminiszter az „ellenséges személyek” kapcsán elrendelte azt is, hogy „Az illetékes operatív osztályok az ilyen személyeket vonják fokozottabb hálózati, illetve »T« és »D« ellenőrzés alá.”; továbbá megparancsolta, hogy „Szükség szerint elsősorban Hajdu-Bihar megye területén, illetve Debrecenben, az ilyen ügyeket realizálni kell.” Magyarán mindenképpen eljárást kellett indítani, abban az esetben, ha valaki akár röpcédulázással, akár bármilyen más módon megzavarná az ünnepségek rendjét.
 - Piros László parancsának második pontjában elrendelte: „Allamvédelmi és rendőri vonalon meg kell szervezni az egész ország területén a jelentősebb objektumok biztosítását, 1954. december 20.-án 17 h-tól, 22.-én 8 h-ig. Biztosítani kell, hogy a rendkívüli eseményekről a BM. Miniszteri Ügyelete haladéktalanul értesítést kapjon.”
 - A miniszteri parancs harmadik pontja a „külső ellenségről” szól. Közlebről is arról, hogy az „imperialista ármánykodás” elhárítása érdekében a belügyminiszter előírta: „A BM. I. és VIII. Osztályának feladata, hogy szoros ellenőrzés alá vonja azon kapitalista követségek diplomatáit, illetve állampolgárait, akik december 21.-én Hajdu-Bihar megye és a környező megyék területére utaznak.”
 - A negyedik pontban Piros László úgy rendelkezett: „A BM. III. főosztályának feladata, hogy az ünnepségen – Debrecenben – közreműködő katonai diszszáslóalj legénységét a parancsnokkal együttműködve ellenőrizze és egyes őrségek beosztottainak kiválogatásában közreműködjön.” A miniszter a III. Főosztály feladatául szabta azt is gondoskodjon arról, hogy „...éles lőszert az ünnepségen résztvevő egységekhez ne kerüljön.”. Emellett (a már többször említett) III. Főosztály dolga volt az is, hogy „Szerveze meg a hálózati-operatív munkát az ünnepség biztosításában résztvevő belső karhatalmi és rendőri egységek között.”; továbbá „Gondoskodjon arról, hogy a tűzérési osztálynál baleset ne következhesse be.”.
 - A parancs ötödik pontja – ismételten – a „belső ellenségre”, illetve a röpcédulázásra, az esetleges terrorcselekményekre fókuszál. „A BM. IV. osztálya és a Hajdu-megyei párhuzamos szerve vonalon dolgozó ügynökségen keresztül kísérelje figyelemmel az ünnepségekkel kapcsolatos megnyilvánulásokat, esetleges ellenséges magatartást és a szükséges intézkedéseket tegye meg. Gondoskodjanak arról, hogy ellenséges elemek az ünnepségek színhelyén, a debreceni református nagytemplomban és a református kollégiumban nem készülnek-e terrorcselekmény, vagy diverzió végrehajtására. Tegye meg a megfelelő intézkedéseket a külső és belső ellenséges röpcédula akció elhárítására.” – olvashatjuk a belügyminiszter (némiképp zavaros) megfogalmazásában.
 - Érdekes a parancs hatodik pontja is, mely egy „technikai malőr”, az áramszünet lehetőségét veszi számba. Piros László az áramszünetet, illetve az ezzel járó bonyodalmakat megelőzendő elrendelte: „A BM. V. osztálya a megyei párhuzamos szervével együttműködve gondoskodjon arról, hogy az ünnepség időtartama alatt zavartalan legyen Debrecenben az áramszolgáltatás. Biztosítsa, hogy az esetleges üzemzavar esetén a debreceni és a nyíregyházi erőmű áramszolgáltatása rendelkezésre álljon.”.
 - A belügyminiszter parancsának hetedik pontja a vasúti közlekedés, illetve (a már többször említett) különvonatok biztosításáról szól. „A BM. VII. Főosztálya szerveze meg az ünnepségre induló különvonatok műszaki és technikai ellenőrzését, ellenőrizze a különleges utazásokkor érvényben lévő vasúti szabályzat betartását, ellenőrizze a szerelvények személyzetét, stb. Az érintett vasutvonal mentén fokozott hálózati munkát végezzen, megfelelő operatív és karhatalmi erő beállításával, biztosítsa a Budapest–Debreceni vasutvonalat, jelzőket, váltókat, sorompókat, stb. minden ellenséges cselekménytől.” – olvashatjuk.
 - Piros László parancsának nyolcadik pontjában (ismét) az operatív munkáról olvashatunk: „A BM. IX. és XII. osztálya területüknek megfelelően tegyék meg a szükséges operatív technikai intézkedéseket.”
 - Nem kevésbé érdekes a belügyminiszter parancsának kilencedik pontja, mely – szó szerint – így hangzik: „A BM. Hírosztálya a VII. főosztálylyal együttműködve, biztosítsa a hírközlő szervek zavartalan működését.” Mit takart pontosan a „hírközlő szervek zavartalan működésének

biztosítása”? Nehéz megmondani. Az egyik lehetséges magyarázat az, hogy itt is egyfajta gyakorlati segítségről volt szó, hogy a nyomtatott sajtó, illetve a Magyar Rádió munkatársai a szigorú biztonsági intézkedések mellett is zavartalanul végezhesék munkájukat. A másik lehetséges (bár kevésbé valószínű) magyarázat, hogy a parancs e része a média szigorúbb cenzúrájáról szól, arról, hogy a belügyminiszter nem bízott meg maradéktalanul a sajtóban és rádióban, illetve ezek pártirányításában, s ezért kellett még inkább „segíteni” a hírközlő szerek „zavartalan működését”. A homályos megfogalmazás miatt mindkét magyarázat lehetséges.

- Piros László parancsának tizedik pontjában (ismételt) a közlekedésről olvashatunk. Az ugyanis kevés volt, hogy a vonatközlekedés zavartalan legyen. A közúton sem lehetett semmilyen fennakadás. Ezért aztán a miniszter elrendelte: „Az ORK. a megfelelő rendőri szervek igénybevitelével szervezze meg Budapesten a Nyugati pu.-nál és Debrecenben a forgalom irányítását a pályaudvartól az Arany Bika Szállóig. Az ünnepség ideje alatt biztosítsa az ünnepségre meghívottak zavartalan közlekedését, szervezze meg a gépkocsik parkirozását.”
- Természetesen a közlekedés rendjének biztosítása mellett akadtak még más fontos, a biztonságot érintő feladatok is. „Az ORK. és a Hajdu-Biharmegyei Főosztály rendőri operatív szervei együttműködve tegyenek intézkedéseket az ismert bűnözők ellenőrzésére és tisztítsák meg Debrecen város területét a kétes elemektől.” – olvashatjuk a parancs 11. pontjában.
- A miniszteri parancs 12. pontja az államhatárok védelméről szól. A határvédelem kapcsán Piros László úgy rendelkezett: „A Határőrség parancsnoka intézkedjen, hogy december 18-tól 22-ig a határszakaszokat fokozottabban biztosítsák.” Emellett a határőrség vezetőjének arról is gondoskodnia kellett, hogy „...a kérdéses időszakban elfogott határsértőket gyorsan és alaposan hallgassák ki annak felderítésére, hogy a határsértés nincs-e összefüggésben a debreceni ünnepséggel.”
- „A BM. Titkárság vezetője december 17-től az ünnepségek befejezéséig gyűjtse össze az ezzel kapcsolatos tájékoztató jelentéseket és azokat folyamatosan dolgozza fel.” – olvashatjuk a parancs tizenharmadik pontjában. Megjegyzendő az „ezzel kapcsolatos tájékoztató jelentések” megfogalmazás kapcsán nem egészen világos mi is az a bizonyos „ezel”? Valószínűleg az ünnepségekkel kapcsolatos jelentésekről volt itt szó, ám a homályos megfogalmazás miatt a parancs eme része (szintén) nem teljesen egyértelmű.
- A parancs 14. pontja viszont – szemben a megelőzővel – határozott és egyértelmű: „Hajdu-Biharmegye területén december 19-én 0 h-tól, 22-én 17 h-ig,

I.foku, Debrecen város területén 19-én 0 h-tól, 22-én 17 h-ig II.foku készültségi szolgálatot rendeldek el.”

- Egyértelmű a parancs tizenötödik pontja is: „Hajdu-Biharmegye területén, elsősorban Debrecenben december 20-án 21-én és 22-én süritett rendőrfőnöki szolgálatot kell szervezni.”
- A miniszteri parancs 16. pontja egy operatív bizottság felállításáról szól. „A Belügyminisztérium Miniszteri Ügyelete mellé december 20-án 17 h-tól, december 22-én 17 h-ig Operatív Bizottságot kell szervezni. Az Operatív Bizottság feladata a debreceni biztosítások, valamint a rendkívüli eseményekkel kapcsolatos intézkedések irányítása.” – olvashatjuk. Nem melleleg a belügyminiszter az említett operatív bizottság tagjait, illetve vezetőjét is kijelölte. Piros László úgy rendelkezett, hogy a bizottság tagjait pedig Kovács Tibort, az ÁVH alezredesét, továbbá Móró Istvánt, Berecz Jánost, Póta Jánost, Bodrogi Józsefet és Kapitány Istvánt, az Államvédelmi Hatóság őrnagyait választotta.
- Ami a miniszteri parancs utolsó, 17. pontját illeti, ebben Piros László, önmagára nézve rendelkezett. Mégpedig oly módon, hogy leszögezte: „A debreceni ünnepségek biztosítására külön intézkedem.” Igaz, hogy mit takart ez a „külön intézkedés”, pontosan nem derül ki. Az idézetek, illetve Piros László belügyminiszter 32. számú parancsát ld.: ÁBTL, 1.5. 6. kötet 3-1536/1954.
- 92 Az idézett gondolatokat ld.: *Ünnepi díszben várja Debrecen az országgyűlés mai ülését* című viselő írás. Megjelent a *Szabad Nép* 1954. évi december 21-i számában (XII. évfolyam 355. szám), a második oldalon.
- 93 Az idézetet ld.: Aczél Tamás–Méray Tibor: *Tisztító vihar*, Jate Kiadó, Szeged, 1989. 285. o. Az említett könyv kapcsán megjegyzendő, hogy a *Tisztító vihar* elsőként nem magyarul, hanem angol nyelven látott napvilágot, New Yorkban, 1959-ben, *The Revolt of the Mind* címmel. Az első magyar nyelvű kiadásra 1961-ben került sor, Londonban. Ami a *Tisztító vihar* szerzőit illeti: Aczél Tamás (1921–1994) a Rákosi-korszakban előbb (1950 és 1953 között) a *Csillag* címet viselő kommunista folyóirat főtíkára volt, utána (1953 és 1956 között) a Magyar Írók Szövetségének titkáránt tevékenykedett, majd a forradalom leverése után emigrált. Méray Tibor (1924–2020) szintén emigránsként élt a forradalom leverését követően, korábban azonban ő is fontos tisztségeket töltött be a Rákosi-korszakban, sőt a „kolluzív demokrácia” időszakában is már. 1947 és

- 1949 között a már említett *Csillag* című folyóirat felelős szerkesztője volt, 1953 és 1954 között pedig a Magyar Írók Szövetségének párttitkáraként tevékenykedett. Dolgozott a *Szabad Népnél* is 1954–55-ben, innen azonban Nagy Imre félreállítását követően eltávolították. Mind Aczél Tamás, mind Méray Tibor közelről ismerte a Rákos-rendszert, ugyanakkor mindketten – részben kritikusan, részben önkritikusan – szembe is fordultak a diktatúrával. Az általuk írt *Tisztító vihar* épp ezért fontos, a Rákosi-korszak ismerete szempontjából megkerülhetetlen alkotás. Ugyanis két, a sztálinista diktatúrát közelről ismerő, ugyanakkor a rendszer elvetemült voltát felismerő szerző tollából kapunk képet a magyar történelem egyik legsötétebb időszakáról.
- 94 Az idézetet ld.: Aczél Tamás–Méray Tibor: *Tisztító vihar*, i. m. 285. o.
- 95 Uo.
- 96 Uo.
- 97 Az idézett mondatokat ld.: *Az Országgyűlés ünnepi ülése Debrecenben* címet viselő írás. Megjelent a *Szabad Nép* XII. évfolyamának 356. számában, 1–4. oldal. Idézett mondatok az első oldalon.
- 98 Az idézetet ld.: *Koszorúzási ünnepség a debreceni szovjet emlékműnél* címet viselő cikk. In: *Szabad Nép*, XII. évfolyam, 356. szám, 4. o.
- 99 Uo.
- 100 Uo.
- 101 Uo.
- 102 Uo.
- 103 Az idézetet ld.: *Emléktáblát helyeztek el az Ideiglenes Nemzetgyűlés alakuló ülésének emlékeztére a Debreceni Református Kollégiumban* címet viselő írás. In: *Szabad Nép*, XII. évfolyam, 356. szám, 4. o.
- 104 Uo.
- 105 Uo.
- 106 Uo.
- 107 Uo.
- 108 Az idézett mondatokat, illetve *Az országgyűlés ünnepélyes megnyitása előtt* címet viselő cikket ld.: *Néplap*, XI. évfolyam, 305. szám, 3. o. 1954. december 22.
- 109 Uo.
- 110 Az idézett mondatokat, illetve a december 21-i ünnepi ülés megnyitásának pontos leírását ld.: Az 1953. évi július hó 3-ára összehívott Országgyűlés naplója, I. kötet.
- 111 Az idézetet, illetve Rónai Sándor beszédét ld.: Az 1953. évi július hó 3-ára összehívott Országgyűlés naplója, I. kötet.
- 112 Uo.
- 113 1954. október 23-án az Észak-atlanti Tanács határozatot hozott a Német Szövetségi Köztársaság meghívásáról a NATO-ba. Az NSZK néhány hónappal később, 1955. május 6-án csatlakozott az Észak-atlanti Szerződés Szervezetéhez, azt követően, hogy a csatlakozáshoz kapcsolódó szerződéseket az érintett országok parlamentjei, mindenütt ratifikálták. Az NSZK csatlakozása a NATO-hoz szerves része volt annak a folyamatnak, melynek során Németország polgári-demokratikus részét a „fejlett nyugathoz” integrálták, párhuzamosan azzal, hogy a szovjetbarát Német Demokratikus Köztársaság a „Béketáborhoz” csatlakozott, tagja lett a Varsói Szerződésnek és a KGST-nek. Ennek a „szétfeloldásnak” volt az egyik fontos állomása az NSZK NATO-tagsága, mely ellen a szovjetek eredménytelenül tiltakoztak. Az NSZK csatlakozásáról a NATO-hoz egyéb munkák mellett részletesen is olvashatunk: Manfred Görtemaker: *A Német Szövetségi Köztársaság története az alapítástól napjainkig (Geschichte der Bundesrepublik Deutschland von der gründung bis zur gegenwart)*, Korona Kiadó, Bp., 2003.
- 114 Az idézetet ld.: Az 1953. évi július hó 3-ára összehívott Országgyűlés naplója, I. kötet.
- 115 Uo.
- 116 Uo.
- 117 Uo.
- 118 Uo.
- 119 Uo.
- 120 Uo.
- 121 Uo.
- 122 Uo.
- 123 Uo.
- 124 Uo.
- 125 Uo.
- 126 Uo.
- 127 Uo.
- 128 Uo.
- 129 Uo.
- 130 Uo.
- 131 Uo.
- 132 Uo.
- 133 Uo.
- 134 Uo.
- 135 Uo.
- 136 „Tisztelt Országgyűlés! Mélyen megilletődve álok és szólok ezen a helyen, ahol egy évtizeddel ezelőtt megindult a független állami lét, a megújhodás útján a magyar nemzet, végérvényesen országa kormányrujájához lépett a magyar nép.” – kezdte beszédét Dobi István. Ezt követően – az előtte felszólalókhöz hasonlóan – ő is dicsérte a Szovjetuniót, a 10 esztendő „népi demokratikus” fejlődést, illetve mindazon „csodákat”, amiket a „szocialista” állam nyújtott „dolgozóinak”. Dobi külön is méltatta a termelőszövetkezeteket. Az Elnöki Tanács elnöke szerint: „A termelőszövetkezet szinte korlátlan lehetőségeket teremt a mezőgazdasági termelés fokozására.” Nem mellesleg a következő szónok, Szabó Pál, a Hazafias Népfront Országos

Tanácsának elnöke szintén méltatta a „szocialista” fejlődést és a „szocialista” mezőgazdaságot. Igaz, ő konkrétan a „termelőszövetkezet” szót nem ejtette ki, azt azonban a mezőgazdaság, illetve általában a vidék kapcsán fontosnak tartotta leszögezni: „A város felé közeledő fálu felvirágzásának alapfeltétele ez a szocialista mezőgazdasággért folytatott alkotó munka. Az a szocialista mezőgazdasággért folytatott munka, amely alig pár éves tapogatózó lépések után végre rátalált arra az egyetlen járható útra, amelyről nincs elágazás, s amely soha nem álmódott fokára vezet el bennünket a mezőgazdasági termelésnek, az emberi jólétnek.” A Szabó Pált követő szónok Péter János református püspök volt, aki – más gondolatok mellett – a következő szavakkal köszöntötte az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulásának tizedik évfordulóját: „A magyar református gyülekezetek hálásak azért, hogy az ősi kollégium oratóriumának megszentelt falán az 1849. emlékeit hirdető emléktábla mellé ma új emléktábla került, amely a nép új életének kezdetét hirdeti. Hálásak a magyar református gyülekezetek azért, hogy a néphatalom képviselete, országgyűlésünk, erre a mai nemzeti ünnepre a debreceni református nagytemplomot választotta otthonául. A református gyülekezetek buzgó háláadásban kérnek áldást nemcsak erre a mai ünnepi tanácskozáásra, hanem népünk vezető erőinek s a nép államának további országépítő terveire is.” A „nép állama” iránti elkötelezettség kifejezése nem hiányzott a következő szónok, Beresztóczy Miklós beszédéből sem. „Az új magyar népi államhatalom létrejötte tizéves évfordulójának megörökítéséről szóló törvényjavaslat tárgyalásába meghatódott és büszke lélekkel kapcsolódok be, mint hazánk sorsát szíven viselő katolikus pap is. [...] Népünk papjai vagyunk jobban, mint a történelem bármelyik időszakában e magyar földön. S mert ennek öntudatára ébresztett a felszabadult magyar élet, azért lett számunkra is ünnep az új magyar alkotmány létrehozása, az elmúlt 10 év egyik legnagyobb magyar tette, amely felemelkedő életünk gerincébe helyezte a szabad vallásvakorlást elvét is. [...] Tíz év határvééhez érve, a magyar hazához hű katolikus pap is boldogan tekint vissza az elmúlt esztendőkre.” – így köszöntötte a tíz esztendő „népi hatalmat” a Katolikus Pápok Országos Békebizottságának elnöke. A következő szónok, Vass Istvánné, az MNDSZ főtitkára, értelemszerűen, főként a nők nevében szól, s méltatta azt a „népi demokratikus” fejlődést, mely tíz esztendő alatt hazánkban bekövetkezett.

„A magyar asszonyok és leányok a társadalmi és gazdasági élet minden területén tudásuk és képességük legjavát adva, áldozatkész, lelkes munkával vettek részt az elmúlt 10 év alatt az

országépítésben.” – mondotta többek közt Vass Istvánné. Nagyon lelkes volt a következő felszólaló, Erdei Ferenc is. Nála, ráadásul, a személyes motívum is megjelent. Túl azon, hogy dicsérte az Ideiglenes Nemzetgyűlést, s a „felszabadult” Magyarországot, azt sem mulasztotta el leszögezni, hogy milyen szerepe volt neki magának a tíz évvel korábbi eseményekben. „Akkor, 1944. december 21-én az Ideiglenes Nemzetgyűlés küldöttje voltam. Az a város küldött követének, amelyet a győzelmes szovjet hadsereg fegyvereivel az első között szabadítottak fel, s amely úgy küldött, mint olyan képviselőjét, aki a Horthy-rendszer idejében is a felszabadulásért dolgozott, s a felszabadulás után országépítésünk első lépésénél is erejéhez képest kivette a részét a munkából.” – e szép szavakkal emlékezett meg saját szerepéről a földművelésügyi miniszter. Nála azért szerényebb volt a következő szónok, Gáspár Sándor. Ő saját személyéről nemigen beszélt. A SZOT titkára megelégedett az Ideiglenes Nemzetgyűlés méltatásával, a „szocialista” Magyarországot élető „szokásos” dicshimnuszokkal, illetőleg önmaga kapcsán mindösszesen annyit mondott: „Az Ideiglenes Nemzetgyűlés történelmi jelentőségének törvénybeiktatásáról szóló törvényjavaslatot elfogadom. (Nagy taps.)” Az előbbieken idézett gondolat egyébként Gáspár Sándor beszédének záró gondolata volt. Végül, de nem utolsósorban ott volt az utolsó felszólaló, Kádas István, a DISZ Központi Vezetőségének titkára. Ő – a többi szónokhoz hasonlóan – emelkedett hangnemből beszélt az Ideiglenes Nemzetgyűlésről, az eltelt tíz esztendőről, illetve megvető szavakkal ostorozta az „imperialista ellenséget”. „Tíz év nem nagy idő egy nép történetében, de új arcú ifjúságunk erkölcsi felfogása, érettsége, szilárd hite és lelkesedése: szép tanúbizonysága kivívott eredményeinknek. [...] Most, amikor a magyar ifjúság azt tapasztalja, hogy a német militaristák új fegyvereket kovácsolnak, új zsoldos hadsereget szerveznek – elszántan és határozottan »nem«-et kiált. Nem engedjük, hogy országunk ismét nemzetgyarmat legyen.” – mondotta – többek közt – az ifjúsági vezető. Beszéde végén pedig (ő is) leszögezte: „Az előterjesztett törvényjavaslatot a magyar ifjúság és a magam nevében örömmel elfogadom. (Nagy taps.)” Az idézett hozzászólásokat ld.: Az 1953. évi július hó 3-ára összehívott Országgyűlés naplója, I. kötet.

137 Az idézetet ld.: *Koszorúzás ünnepség a Kossuth-szobornál* címet viselő írás. In: *Szabad Nép*, XII. évfolyam, 356. szám, 4. o. 1954. december 22.

138 Uo.

139 Uo.

140 Uo.

141 Uo.

- 142 Az idézetet, illetve *A debreceni dolgozók szinpompás fáklyás felvonulása* címet viselő cikket ld.: *Szabad Nép*, XII. évfolyam, 356. szám, 4. o.
- 143 Az idézetet ld.: *Fogadás az Arany Bika Szállóban* címet viselő írás. Megjelent 1954. december 22-én, a *Magyar Nemzet* X. évfolyam 302. számának 6. oldalán. Az idézett cikk kapcsán megjegyzendő, hogy az állampárt központi lapja a *Szabad Nép* is megjelentetett egy *Fogadás az Arany Bika Szállóban* címet viselő írásművet (XII. évfolyam, 356. szám, 4. o.), s ez az írás majdhogynem szóról szóra ugyanazt tartalmazta, mint a Hazafias Népfőnter lapjának ugyanazon címet viselő cikke.
- 144 Az idézett mondatot ld.: *Fogadás az Arany Bika Szállóban*. In: *Magyar Nemzet*, X. évfolyam, 302. szám, 6. o. 1954. december 22.
- 145 Uo.
- 146 Az idézetet ld.: Aczél Tamás–Méray Tibor: *Tisztító vihar*. I. m. 288. o.
- 147 A történethez ugyanakkor hozzátartozik, hogy azért nem csupán vidám mulatozás folyt az Arany Bika szállóban 1954. december 21-én este. Az esti fogadásra ugyanis – a politikusok és diplomaták mellett – meghívták néhány író is. Ők pedig – a meghívott párt- és állami vezetők többségével ellentétben – Nagy Imrével, illetve az „új szakasz” politikájával szimpatizáltak, Rákosit, Gerőt és az általuk képviselt vezetési módszereket pedig addigra már szívből meggyűlöltek. Nyílt kenyértörésre ekkor még ugyan nem került sor, ám a feszültség az írók és a sztálinista irányzat hívei között már jelentkezett. „Pontosan szemben velük, a terem másik oldalánál, beszélgető, nevetgélő társaság gyűlt össze. Az asztalfőn, mint rendesen, ott ült Rákosi Máttyás, borospohárral a kezében. Bal oldalán egyik hűséges és megbízható híve, a hírhedt békeharcosnő, a moszkovita történész, számos párt- és állami funkció birtokosa, a hajdankori szépség, Andics Erzsébet. Mellette férje, Berei Andor; e pillanatban a párt agit-prop. osztályának vezetője...” – olvashatjuk Aczél Tamás és Méray Tibor (már többször idézett) *Tisztító vihar* címet viselő könyvében. Szintén e könyvből tudhatjuk meg, hogy december 21-én este Rákosi Máttyás asztalánál ült Lakatos Éva, Andics Erzsébet helyettese, kit az Aczél–Méray szerzőpáros „nemes egyszerűséggel” csak úgy jellemezett „...egy öregedő moszkovita vénlány, a keserű merevség és párthűség szószólója...”. A zsarnok társágában foglalt helyet „...Acs Lajos, a politikai bizottság tagja (aki az imént megállt az írók asztala mellett, de néhány gyors és éles kérdéstől megzavartan, szinte futva menekült a szomszédság biztosabb vizeire), s a többiek, akik tágra nyílt szemmel és fárdatatlan érdeklődéssel figyelték a nagy vezért és bölcs atyát, akinek, mint rendesen, most sem állt be a szája...”. Miről beszélt Rákosi Máttyás? Ezt a *Tisztító vihar* szer-

zőpárosa nem részletezte. Azt azonban fontosnak tartották megemlíteni, hogy „Az írók igyekeztek nem odanézni...” (Rákosi asztala felé); illetőleg „...ekkoriban már mindent elkövettek, hogy elkerüljék egykori bálványukat, hogy ne kelljen beszélniük és ne kelljen kezét fogniok vele...”. E feszült hangulatú fogadásba „csöppent bele” aztán Nagy Imre. A miniszterelnök megjelenéséről a pártellenzéki szerzőpáros könyvében a következőket olvashatjuk: „Ebben a pillanatban a lépcsőn egy alacsony, cvikkeres, nagybajuszú férfi lépeget lefelé, egyedül, s érdeklődve nézeget szét a teremben. Nem volt körülötte udvartartás, nem kísérte hódoló csapat, magányosan jött, sétálva s kissé élvezve a borközi hangulatot: mint aki otthon van ebben a városban, ebben a sok mulatást látott szállóiban. Megigazitotta csipetétjét. Nagy Imre volt.” Az írók természetesen felfigyeltek a kormányfő érkezésére. „Urbán Ernő, az Uborkafa szerzője, akiről közudomású volt, hogy személyes baráti szálak fűzik hozzá, felállt. – Idehívom közénk – mondta. A többiek helyeslően bólintottak.” – olvashatjuk. Az írók persze nem csak szimpátiából hívták oda Nagy Imrét, hanem azért is mert „Amúgy is volt némi mondanivalójuk számára az elmúlt hetek eseményeiről s erről a mai beszédéről különösképpen...”. S miután Nagy Imre elfogadta a meghívást és helyet foglalt elvarátaiban kapott bizony néhány keresetlen szót. „Az írók pedig nem titkolták véleményüket, és megmondták az öregnek, hogy nem tetszett nekik a beszéde. Nagy Imre nem vette zokon a bírálatot, de nem is vitakozott vele; érezhető volt, hogy sok minden van, amit szeretne elmondani, de nem mondhat el.” Mint az előbbi leírásból is látható az Arany Bika szállóban együtt, de ugyanakkor mégis elkülönülve, külön asztaloknál ülve, egymással nem kommunikálva, ellenségeskedve ünnepeltek az amúgy egy párt-hoz tartozó Nagy Imre és Rákosi Máttyás, illetve a Nagy Imréhez hű értelmiségiek és a sztálinista vonal hívei. Érdekes módon (az egyébként nem túl szentimentális) Rákosi Máttyás visszaemlékezésében is olvashatunk az írók és a közte lévő feszültségről. A diktátor erről így emlékezett: „A Bika Szállóban, egy nagy asztal körül ültek azok az írók, akiknek zömét 1956 októberében a barikád másik oldalán láthattunk, s szinte falták Nagy Imre minden szavát, amellyel őket helytelen nézeteikben megerősítette. Amikor az asztalhoz léptem, zavart csend támadt, mindenki elhallgatott. Ez a csend számomra többet mondott minden magyarázatnál.” Az idézett gondolatokat ld.: Aczél Tamás–Méray Tibor: *Tisztító vihar*. I. m. 307–309. o.; illetve Rákosi Máttyás: *Visszaemlékezések 1940–1956* 2. kötet, Szerkesztette: Feit István, Gellériné Lázár Márta, Sipos Levente, Napvilág Kiadó, Bp., 985. o.

- 148 Az idézetet ld.: *Ünnepi megemlékezések ország-szerte* címet viselő írás. Megjelent 1954. december 22-én, a *Magyar Nemzet* X. évfolyam 302. számának, a 6. oldalán.
- 149 Uo.
- 150 Uo.
- 151 Uo.
- 152 Uo.
- 153 Uo.
- 154 Az idézetet ld.: *Megyénk dolgozói bensőségesen ünnepelték az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulásának évfordulóját* címet viselő írás. In: *Szolnokmegyei Néplap*, VI. évfolyam, 302. szám, 3. o. 1954. december 23.
- 155 Uo.
- 156 Uo.
- 157 A december 19-i kiállításról a *Délmagyarország* X. évfolyamának 301. számában az első oldalon olvashatunk. Szintén ugyanitt, az első oldalon olvashatunk a 10. évforduló előtt tisztelgő ünnepi ülésről is, az idézett gondolat pedig nem más, mint az ünnepi ülésről tudósító cikk címe.
- 158 Az idézetet lásd a *Somogyi Néplap* XI. évfolyamának 302. számában, a negyedik oldalon, a *Hírek* címet viselő rovatban.
- 159 Uo.
- 160 Az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulásának 20. évfordulóján, Debrecenben számos ünnepi programot rendeztek. A *Népszabadság* úgy tudta: „*Hétfőn* [1964. december 21-én] zászló-díszbe öltözött Debrecen. A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága, a forradalmi munkás-paraszt kormány, a Hazafias Népfront Országos Tanácsa és a Magyar Szocialista Munkáspárt Hajdú-Bihar megyei Bizottsága ünnepségeket rendezett az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulásának húszadik évfordulója alkalmából. [...] Az ünnepségek kegyeletes megemlékezéssel kezdődtek. Megkoszorúzták az Alföldi-palota előtti szovjet hősi emlékművet. [...] A délelőtti folyamán koszorúzási ünnepség volt a Benedek téri román hősi emlékműnél is.” Ezt követően, „*Délben* a városi tanács nagytermében Dobi István, az Elnöki Tanács elnöke, az Elnöki Tanács nevében kitüntetések nyújtott át...” A kitüntetések kiosztását követően „*Délután* az Ideiglenes Nemzetgyűlés egykori üléstermében, a kollégium oratóriumában ünnepséget rendeztek.” Az este folyamán fogadásra került sor az Arany Bika szállóban. Ezen „*A fogadáson megjelentek az ünnepségeken részt vett párt- és állami vezetők, országgyűlési képviselők, ideiglenes nemzetgyűlési tagok, a Hajdú-Bihar megyei és a debreceni munkásmozgalom régi harcosai, valamint a megye és a város vezetői, társadalmi, gazdasági és kulturális életének képviselői.*”; illetőleg „*A fogadáson jelen volt a szovjet és a román nagykövetség is.*” Az idézett

gondolatokat ld.: *Ünnepségek Debrecenben az Ideiglenes Nemzetgyűlés és Kormány megalakulásának 20. évfordulóján* címet viselő írás. In: *Népszabadság*, XXII. évfolyam, 299. szám (1964. december 22.) 1–3. o. Idézett gondolatok az első és a harmadik oldalon. Az idézett cikk kapcsán érdemes megjegyezni, hogy egy hasonló tartalmú írással találkozhatunk a *Népszabadság* 1969. december 21-i számában (XXVII. évfolyam, 297. szám). Ugyanis itt jelent meg a *Díszünnepség Debrecenben az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulásának 25. évfordulóján* címet viselő írás (1–3. o.), mely írás, számos ponton nagyon emlékeztet az öt évvel korábbi cikkekre. Az egyetlen nagy különbség, hogy a negyedszázados évfordulót, nem december 21-én, vasárnap (aranyvasárnap), hanem egy nappal korábban december 20-án, szombaton köszöntötték. „*Negyedszázaddal ezelőtt – 1944. december 21-én – a történelmi múltú Debrecenben tartotta meg alakuló ülését a felszabadult országrész képviselőiből összehívott Ideiglenes Nemzetgyűlés. Nemzeti újjászületésünk e nevezetes évfordulója alkalmából a forradalmi munkás-paraszt kormány, az országgyűlés és a Hazafias Népfront Országos Tanácsa az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulásának 25. évfordulója alkalmából az ősi falak között, a kollégium oratóriumában szombaton délután ünnepi ülést tartott. [...] Este az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulásának 25. évfordulója alkalmából a debreceni Arany Bika Szállóban a forradalmi munkás-paraszt kormány és a Hazafias Népfront Országos Tanácsa fogadást adott az ünnepi gyűlésen részt vevők tiszteletére.*” – olvashatjuk. Nem mellelleg 1974-ben, a harmincadik ünnepi évfordulón, már másképp zajlottak a dolgok. Amellett, hogy az évforduló köszöntését (ismét) december 21-re (szombatra) tették, az ünnepi programok is változtak. Elmaradt például a „megszokott” fogadás az Arany Bika szállóban, volt viszont ünnepélyes gyáravatás. „*Harminc évvel ezelőtt, 1944. december 21-én alakult meg Debrecenben az Ideiglenes Nemzetgyűlés, amelynek a felszabadult országrész csaknem kétfélmillió lakója képviselőletében 230 tagja volt. Az évforduló alkalmából szombaton ünnepséget rendeztek Debrecenben. Délelőtt az ősi református kollégiumban elhelyezett márványtáblánál – amely az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulásának helyét jelöli – a Hajdú-Bihar megyei és a debreceni népfrontbizottság vezetői koszorút helyeztek el. Ezután az Alföldi palota előtti szovjet emlékműnél díszelgessel egybekötött koszorúzási ünnepséget rendeztek. [...] Ezután a megyei tanács nagytermében a Hajdú-Bihar megyei tanács és a Hazafias Népfront megyei bizottsága az Ideiglenes Nemzetgyűlés és a kormány megalakulása 30. évfordulója alkalmából*

együttes ünnepi ülést rendezett. [...] Szombaton [azaz december 21-én] ünnepélyes keretek között adták át rendeltetésének a Tanért Vállalat új debreceni gyárát. Az avatáson részt vett az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulásának 30. évfordulójának ünnepségén megjelent több budapesti vendég is.” – olvashatjuk a Népszabadság 1974. december 22-én megjelent számának (XXXII. évfolyam, 299. szám) 5. oldalán, az Ünnepség Debrecenben az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulásának 30. évfordulóján és a Felavatták az új debreceni tanszergyárt címet viselő cikkekben. Ami a negyvenedik évfordulót illeti: „Újkori történelmünk kiemelkedő eseményére, az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulásának 40. évfordulójára emlékeztek tegnap [azaz 1984. december 21-én] Debrecenben. [...] A Magyar Népköztársaság országgyűlése, a Minisztertanács és a Hazafias Népfront Országos Tanácsa által rendezett ünnepség vendégeit szállító különvonat fél 11 órakor gördült be a debreceni pályaudvarra, ahol Sikula György, az MSZMP Hajdú-Bihar megyei Bizottságának első titkára, Szabó Imre, a megyei tanács elnöke, Postás Sándor, a városi pártbizottság első titkára és Ács István, a városi tanács elnöke fogadták őket, köztük Kádár Jánost, az MSZMP Központi Bizottságának első titkárát, Losonczy Pált, az Elnöki Tanács elnökét, Lázár Györgyöt, a Minisztertanács elnökét, Sarlós Istvánt, az országgyűlés elnökét és Gáspár

Sándort, a Szakszervezetek Országos Tanácsának elnökét, a Politikai Bizottság tagjait; a kormány több tagját, politikai, társadalmi életünk sok neves képviselőjét, a 40 évvel ezelőtti események résztvevőit. Úttörők egy-egy szál virággal köszöntötték a vendégeket, akik a pályaudvarról autóbuszon folytatták útjukat a fellobogózott városon át, a lakosság több ezres sorfala között, az Arany Bika Szállóba. Az ünnepi alkalomból délelőtt 11 órakor koszorúzási ünnepséget rendeztek a Vörös Hadsereg útján levő Felszabadulási Emlékműnél. [...] Déli 12 óra előtt benépesült a Református Kollégium oratóriuma, a történelmi esemény színhelye, amelynek kapujában tógás diákok köszöntötték az ünnepség résztvevőit. Kossuth egykori képviselői helyén – hasonlóan a negyven éve történetekhez – virágcsokrot helyeztek el. Delet jelzett a Nagytemplom Rákóczi-harangja, az oratórium orgonáján felcsendült a Himnusz, majd Sarlós István emelkedett szólásra. [...] Az ünnepi ülés a Szózat hangjaival ért véget. Délután az Arany Bika Szállóban az országgyűlés, a Minisztertanács és a Hazafias Népfront Országos Tanácsa fogadást adott az ünnepség részvevőinek tiszteletére.” Az idézett gondolatokat ld.: *Ünnepi ülés Debrecenben az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulásának 40. évfordulóján* címet viselő írás. Megjelent a *Népszabadság* 1984. december 22-i számának (XLII. évfolyam, 300. szám) első és második oldalán. Idézett gondolatok az 1–2. oldalon.

Bátor lengyel és zsidó hazafiak embermentése Svájcban

A „Paraguayi útlevelek” (Paszporty Paragwaju) c. lengyel dokumentumfilmről

Különleges és rendhagyó eseményre került sor 2021. március 24-én a budapesti Lengyel Kulturális Intézet szervezésében. Online filmbemutatót tartottak az Intézet YouTube-csatornáján a német megszállás alatt a zsidókat mentő lengyelek nemzeti emléknapja és az ún. „Ładoś-csoport” éve alkalmából. (<https://instytutpolski.pl/budapest/2021/03/16/paraguayi-utlewelek/>)

„A Szejm 2021-et a Ładoś-csoport évének hirdette meg, tiszteletét fejezve ki ezzel azon svájci lengyel diplomaták és a velük együttműködő zsidó szervezetek képviselői iránt, akik a második világháború alatt latin-amerikai útleveleket szereztek az európai zsidók számára, így próbálva megmenteni őket a megsemmisítéstől.”

A „Paraguayi útlevelek” című, 2018-ban forgatott, 52 perces dokumentumfilm az Aleksander Ładoś (1891–1963) által vezetett csoport tevékenységét dolgozza fel, vagyis egy illegális lengyel-zsidó szervezet működését, amely tömegesen állított elő hamis dokumentumokat zsidók megmentése céljából a II. világháború alatt. A filmet Robert Kaczmarek és Jacek Papis rendezte, gyártója a Nemzeti Emlékezet Intézete (Instytut Pamięci Narodowej) volt. Elsősorban az ún. Reinhardt Akció idejéről van szó, amikor is a zsidó népesség megsemmisítése volt a cél. A csoportnak lengyel és zsidó származású diplomaták voltak a tagjai, többek között Konstancy Rokicki (1899–1958), a Lengyel Köztársaság 1939–1945 között Bernben szingáló konzulja, Aleksander Ładoś berni lengyel ideiglenes ügyvivő, a helyettese, Stefan Ryniewicz (1903–1987), valamint Juliusz Kühl (1913–1985) beosztott diplomata, attasé.

A krimiszzerűen kibontakozó történet kiindulópontja jól ismert mindenki számára: 1939 szeptemberében a náci Németország megszállta a Lengyel Köztársaságot és az uralma alá hajtott területeken megkezdődött a zsidó közösséggel való kíméletlen és kegyetlen leszámolás. A gettókba terelt, megfélemlített, kifosztott és megalázott zsidók milliói minden esélyt próbáltak megragadni a menekülésre, azonban a lehetőségek 1941–1942-re nagyon beszűkültek. A gettókat sorra számolták fel és a túlélő zsidóságot a megsemmisítőtáborokba (Auschwitz-Birkenau, Treblinka, Sobibor, Chelmo, Belzec, Majdanek) deportálták. Akadt azonban egy maroknyi bátor lengyel és zsidó hazafi a messzi Svájcban, akik mindent megtettek a halálra ítélt zsidók biztonságos kimenekítése érdekében. Az ő életüket és működésüket, a „Ładoś-csoport” történetét dolgozza fel a precíz, alapos és érdekes dokumentumfilm. Jelen írásomnak nem célja a teljes történet felvázolása, csak figyelemfelkeltésnek szánom és bátorítom az olvasókat, hogy a 20. századi lengyel történelem iránt érdeklődők tekintsék meg az alkotást. Véleményem szerint a csoport tagjai, a korábban már felsorolt lengyel diplomaták, ill. a képvisellel kapcsolatot tartó, befolyásos zsidó segítők, Abraham Silberschein (1881–1951) ügyvéd, a RELICO szervezet alapítója, ill. az ultraortodox Chaim Eiss (1876–1943) kereskedő, aki az Agudat Israel szervezetet képviselte, igazi hősök voltak, akik félelmet nem ismerve, nyakukban a német titkos ügynökökkel, a semleges Svájc éber figyelmét elaltatva tették a dolgukat. Aprólékosan, fegyelmezetten szervezték meg a menekítés módját, ügyelve a konspiráció szabályaira és a sajátos körülmények figyelembevételére.

A film címe alapján jogosan vetődik fel a kérdés, hogy miért éppen Paraguay volt az útlevelek kiállítója, miért ez a viszonylag ismeretlen, közepes méretű és fejlettségű dél-amerikai ország nyújtott segítő kezet zsidók százainak? Bizonyosnak tűnik, hogy a paraguayi hatóságok kezdetben nem tudták – mivel nem rendelkeztek nagykövetséggel, illetve konzulátussal az alpesi országban –, hogy tiszteletbeli konzuljuk, a svájci Rudolf Hügli mivel is foglalatossodik a messzi távolban, jócskán visszaélve a ráruházott hatalommal. Az élelmes svájci tb. konzul ugyanis jó pénzért (500 frankot kért egy útlevélért) kezdte kiállítani először azokat a leveleket, amelyekben a levél címzettjét arról tájékoztatta, hogy állampolgárságot kaptak és készül az útlevelük, majd aláírni – a szükséges adatok és fényképek beérkezése után – magukat az úti okmányokat is. Az útleveleket – teljesen illegálisan – a lengyel diplomaták készítették el a saját követségükön, sokszor maga Rokicki konzul. A rendszer határokon átvívelően, kenőpénzekkel körülbástyáztottan és ennél fogva olajozottan működött. Mindezeket tudta és támogatta a Londonban székelő emigráns lengyel kormány is. A lengyelországi – és sokszor nem is lengyel állampolgár – zsidó családok paraguayi útlevélhez jutottak (egy útlevél az egész családra szólt), Hügli szépen gazdagodott, a lengyel diplomaták és zsidó segítők pedig fáradhatatlanul végezték a dolgukat. Az útleveleket a hálózat becsempészte a Lengyelországi Főkörmányzósg területére és – a legtöbb esetben – eljuttatta az igénylőkhöz.

Ahhoz azonban már komolyabb diplomáciai manőver és a Vatikán nunciusainak a hathatós segítsége is kellett, hogy a német hatóságok, az SS és a Gestapo felé a paraguayi állam visszaigazolja az útlevelek valóságát és a kezdetben internálótáborokba hurcolt, dél-amerikai országok által kiállított útlevelekkel rendelkező zsidó családok elhagyhassák a Harmadik Birodalom területét. Meg kell említeni a Szentszék svájci képviselőjének, Filippo Bernardini nuncius atyának az óriási érdemeit is, hogy – a többnyire utólag informált vagy semmit sem tudó – latin-amerikai országok vezetői és külképviseletei nem hagyták cserben újdonsült „állampolgáraikat”. A németek ugyanis kezdetben, amíg végleges döntést nem hoztak és a nemzetközi ellenőrzést le nem folytatták, németországi és a franciaországi Vittelben berendezett, a koncentrációs táboroknál sokkal jobb körülményeket biztosító internálótáborokba szállították a gettókból a „paraguayi” zsidókat. Egy idő után más dél-amerikai országok tényleges és tiszteletbeli konzuljai is beszálltak az embermentési folyamatokba, és – különféle úton-módon ugyan – salvadori, perui, hondurasi, haiti és más államok útleveleit is kiállították a rászorulóknak. A filmben elhangzik, hogy más forrásból, lengyelországi haszid zsidók egy csoportja uruguayi útlevelet is szerzett. Talán az egyetlen hiányossága a filmnek, hogy nincs kellően kibontva a latin-amerikai „szál” benne, az útlevelek kiállításában közreműködő dél-amerikai diplomaták is kaphattak volna egy kis figyelmet az alkotóktól.

Nagyon szimpatikus szerkesztői elvre vall az is, hogy a hivatásos történészeken kívül a filmben jórészt az akkori lengyel diplomaták mai utódai, dr. Jakub Kumoch svájci lengyel nagykövet és Jędrzej Uzyński, a svájci lengyel nagykövetség első titkára, továbbá Markus Blechner zürichi lengyel tiszteletbeli konzul szólnak meg, akik szemlátomást példás alázattal és tisztelettel, valamint minden részletre kiterjedő alaposággal beszélnek elődeik tetteiről.

A svájci embermentők tevékenysége nyomán legkevesebb 3000-4000 ember (más források szerint jóval többen lehettek) menekült meg a koncentrációs táborba deportálástól, azaz a biztos haláltól. 2019 decemberében a varsói Pilecki Intézetben nyilvánosságra hozták a Ładosz-csoport által kiállított 3262 útlevéllel rendelkező személy nevét. Becslések szerint azonban 5000–7000 útlevél-tulajdonos neve továbbra sem ismert. Illő fejet hajtanunk (ahogy azt a filmben Andrzej Duda lengyel köztársasági elnök, illetve a túlélők és leszármazottaik teszik) az embermentők bátor cselekedetei és emberi nagysága előtt.

Mennyire volt őszinte a Kádár-rendszer könnyűzenei politikája?

A szerző – Csatári Bence – könyvének, *Jampecek a Pagodában*, bevezetőjében a következőket írta: „A Magyar Rádió a hazai tömegtájékoztatásban és szórakoztatásban kulcsfontosságú szerepet játszott a Kádár-korszakban. A jól megkonstruált, sok esetben manipulált hírek között számos zenei, ezen belül pedig könnyűzenei műsor került az éter hullámhosszain a lakosság háztartásaiba és a munkahelyekre. Ezeknek egyebek mellett az volt a szerepe, hogy feloldja a sok szöveges adás monotóniáját, valamint annak a célnak is megfelelt, hogy elterelje a figyelmet a közéleti problémák sokaságáról. A hazai rádiózás ugyanakkor gyakran nem vette figyelembe a lakosság könnyűzenei igényeit, és olyan műfajokat is a hallgatókra erőltetett, amelyekre már nem volt számottevő közönségigény. A Magyar Rádió vezetősége ezzel együtt mindvégig úgy ítélte meg, jelentős mennyiségű könnyűzenei darab volt a repertoárjukban, noha az, hogy mit értett könnyűzenén a pártállam kultúrpolitikája, ideértve a rádió vezetőit is – ahogy a kötetből kiderül – meglehetősen képlékeny volt. Mindenesetre a kommersz zenei műfajokat a hatalom eleinte jóformán kizárólag a dolgozók regenerálódásának elősegítésére akarta felhasználni, s a szórakoztatás, mint cél, amely lehetett akár öncél is, csak fokozatosan, bár később már egyre erőteljesebben került előtérbe.”

Az előbbi kérdést csupán mai ismeretekkel nehéz „helyre rakni”. Az 1956-os forradalomig a magyar rádióadás csak két csatornán, a Kossuth és a Petőfi rádión keresztül történt, a két adó között alig volt különbség. A híryanag azonos szemléletű volt, inkább moszkvai sugallatra szerkesztődött, a belföldi hírek elsősorban az ipari fejlődésről, a mezőgazdasági termelés eredményeiről, az államellenes összeesküvésekről szóltak. A zenei műsor mozgalmi dalokkal, népi zenével és cigányzenekarok muzsikájával volt tele. A politikai vonatkozásban feszült időszakokban élő-egyenes közvetítéseket sugároztak a legkülönbözőbb perekből (Rajk-per, Mindszenty-per stb.), az ezekhez fűzött kommentárok az MDP állásfoglalását tükrözték. Voltak kiemelt időszakok (elsősorban ünnepnapok köré szerveződve: április 4., május 1., augusztus 20., november 7.), amelyek az adott rendszer meghatározó periódusai voltak. A Sztálin halála után megindult politikai erjedésben beismerő hang még nem jelentkezett. A mindennapok embere inkább a nyugati országok magyar adásait hallgatta, elsősorban a Szabad Európa magyar adásait, hiába zavarták, de a hangzörejek között, igaz gyengén, hallani lehetett a híreket, a könnyűzenei műsorokat. Ez utóbbi valóban újdonság volt, elsősorban a fiatalok számára.

Hiába hangzott el 1956 őszén az a beismerő mondat – hazudtunk nappal, hazudtunk éjjel – nem sokat változott a Kádár-rendszer felfogása a rádiózással kapcsolatban. Legfeljebb annyi átszervezés történt, hogy a Magyar Rádió műsorait, műsorszerkezetét a Magyar Szocialista Munkáspárt megfelelő osztálya felügyelte, míg az irányítás feladata a Művelődésügyi Minisztériumra hárult. Csatári Bence könyve elsősorban a kádári éra könnyűzenei politikájával foglalkozik, amely a „korabeli közéleti-aktuálpolitikai változásoknak megfelelően korszakokra osztható”. Természetesen külön fejezetet kap a hatvanas évek második felének konszolidációs időszaka, az új gazdasági mechanizmus négy esztendeje, valamint a hetvenes, illetve nyolcvanas évek rádiós könnyűzenei tevékenysége. A forrásanyag a Magyar Rádió iratanyaga, a rádiós munkatársak közé

beépített „ügynökök” jelentései. Ez utóbbit a szerző nem dimenzionálta nagyon, hiszen nem róluk szólt ez a történet. Viszont nem lehetett elkerülni azt a tényezőt, hogy sokszor – egy-egy kérdésben – „nekik lett igazuk”. Nagy harcot vívtak, hogy a Magyar Rádió ne csinálja meg a Szabad Európa Rádió Cseke László szerkesztette könnyűzenei műsorának „mását”, a Komjáthy György elképzeléseit követő Csak fiataloknak 40 perces adását. Ez a műsor (1965–1993) gyorsan népszerűvé vált az ifjabb korosztály körében, főleg hogy a hallgatók leveleiből, kéréseiből szerkesztették a zenei anyagot. A műsor szerkesztőinek kellett eldönteni, hogy a rengeteg kérésből kik és milyen együttesek szerepeljenek, hogy ne zavarják a pártházat, a nem kedvelt előadók ellen mindig találtak kifogást.

Az 1960-as évek közepén valóban történt egy enyhülés a műsorpolitikában is, megszületett – a Magyar Televízióval közösen – a táncdalfesztiválok sorozata, ahol feltűntek a könnyűzene még ma is emblemikus nagyságai és együttesei. Igen népszerű sorozattá vált, bár a győztesek nem mindig a közönség kedvenceiből kerültek ki.

A kötet nem kevésbé izgalmas része éppen az ügynökök jelentései, illetve azoknak a későbbi önvallomásai, akiket a rendszer – ilyen vagy olyan megbontásaikért – sikerrel beszervezett. Meg kell jegyezni, hogy a „tényszerűség” mögött inkább az irigység húzódott meg. Ezek az informátorok nem mindig zenészek vagy énekesek voltak, hanem a zenei rendezvényeknek helyt adó művelődési központok alkalmazottai, kirendelt biztonsági emberek. Az egyes jelentésekből kitűnik, hogy a besúgók gyakran számárságokat hordtak össze, talán ezzel akartak megoldozni „tiszteletdíjukért”.

A szerző tudományos igénnyel megírt, eredeti pártdokumentumokat, belső terjesztésű rádiós felméréseket és állambiztonsági jelentéseket, valamint még interjúkat is tartalmazó könyvében egyebek mellett rávilágít arra, hogy a pártállami viszonyokhoz képest némileg meglepő módon a Magyar Rádió hullámhosszain a könnyűzenének nagyon magas volt az aránya, a Petőfi adón számos alkalommal a könnyű műfaj 60 százalékot meghaladó mértékben reprezentálta magát az adások között. A könyv azzal is sokat foglalkozik, hogy az intézmény vezetői milyen szűrőkön keresztül ellenőrizték és válogatták a zeneszámokat, milyen direktíváknak kellett megfelelni. A kötet izgalmas olvasmány, fiatal kutatóknak forrásanyag a Kádár-rendszer ifjúságpolitikájának kutatásához.

(Csatári Bence: Jampecek a Pagodában. A Magyar Rádió könnyűzenei politikája a Kádár-rendszerben. Budapest, 2016, Nemzeti Emlékezet Bizottságának Hivatala, 192 p.)

Albert Steck

Megérkezett a becsvágyó Z generáció, hogy felváltsa a puhány ezredfordulókat

Már nem a munka és a magánélet egyensúlyáról van szó. A mai fiatalok karriert, sikert és jó fizetést akarnak. Sőt, egy tanulmány szerint az önbizalom sem hiányzik.

A 21 éves Jaël Meier és a 24 éves Jo Dietrich már vállalkozók és szülők: „Soha nem volt ilyen könnyű változást hozni.” A fiatal pár szakított a hagyományokkal: Yaël Meier 14 esztendősen egyszerűen csak jelentkezik a svájci televízióba, és egy játékfilmben kap főszerepet. Miután 17 éves korában elvégzi a középiskolát, elköltözik otthonról, és megkezd a színésznői-újságírói pályafutását – egyedül a TikTokon 200 000 követője van. 19 évesen megalapítja barátjával, Jo Dietrich-hel együtt saját ügynökségét. Cégeknek adnak tanácsot az ügyben, hogy miként érhetik el a legjobban a fiatal nemzedéket.

Jo sem unatkozik: az ügynökség megalapításakor még egyetemista volt. A 24 éves fiú éppen most fejezte be utolsó félévét a London School of Economics intézetben. Korábban startup felderítőként innovatív cégek felkutatásával foglalkozott. Idén nyártól a Luzerni Alkalmazott Tudományok Egyetemén tart előadást. A *Forbes* magazin Jo-t és Yaëlt Svájc 30 legbefolyásosabb, 30 év alatti embere között tartja számon.

Míntha ez nem lenne elég: január óta egy fiúgyermek szülei. Mi vezérli kettejüket szakadatlan nyugtalansággal teli életükben? „Ha támad egy ötletünk, akkor nem sokat gondolkodunk rajta, egyszerűen megvalósítjuk” – mondja Jo Dietrich. Ezt ahhoz az iránytűhöz hasonlítja, amelyet Jack Sparrow kapitány használt a *Karib-tenger kalózái* című filmben: nem észak

felé mutatott, hanem abba az irányba, amerre a szíve vezérelte.

A startupok a TikTok segítségével építik a kapcsolatokat

„Nemzedékünk a világ minden tájáról kapja az ihletet a közösségi médián keresztül – mondja Dietrich. – De ahelyett, hogy csak álmodoznánk a nagyszerű célokról, meg akarjuk valósítani azokat.” A saját vállalkozás létrehozása égető kérdés a kollégák körében. A TikTokon kialakult egy csoport, ahol a startupok egymással kapcsolatba léphetnek.

Ez a fiatal generáció friss vért visz a munka világába – mondja Leo Marty, a Universum tanácsadó cég svájci igazgatója. Sőt, 78 svájci egyetem több mint 11 000 hallgatójának felmérése alapján egy érdekes változást is megfigyelt: a kevésbé ambíciós Y generációsokat most a céltudatos Z generáció váltja fel.

Az Y generációsok a 1981 és 1996 közötti időszakban születtek. Befolyásuk az ezredforduló környékén vált érezhetővé – innen ered másik nevük: ezredfordulósok. Ezzel szemben a Z generáció tagjai 1997 után születtek; tehát jelenleg 24 évesek vagy annál fiatalabbak. „A Z generációra a becsvágy és lendületesség jellemző. Nagy jelentőséggel bír számukra a siker és a versenykörnyezet” – mondja Marty. Munkájuk során fontos nekik a jó jövedelem, a felelősség és a presztízs. Ezzel szemben az ezredfordulósok nagyobb értéknek tartják az ügynevezett „soft” tényezőket, mint például a rugalmas munkakörülményeket és a munka–magánélet egyensúlyát.

A Universum felmérést készített a jó keresetre vágyó és felelősséget kereső fiatal nemzedékről. A Z (1997–2012) és az Y (1981–1996) generáció preferenciái leginkább az alábbi kritériumok esetében nyilvánulnak meg: az előbbi számára fontosabb a magas várható jövedelem, a nagyfokú felelősség, a piacon elért siker, a

nemzetközi munkakörnyezet, a teljesítményre való összpontosítás, továbbá toborzáskor csakis a legígéretesebb tehetségek jöhetnek szóba. Az Y generációk szemében többet számítanak a rugalmas munkaformák, a munka és magánélet közötti egyensúly, a jó alapfizetés, az egyéni fejlődést támogató vezetés, a vállalatok társadalmi felelősségvállalása (CSR), a jövőbeli képzetekre való ösztönzés, illetve a vonzó termékek és szolgáltatások.

Mivel az Y generációk önmegvalósításra törekszenek, arról ismerni meg őket, hogy kevésbé kitartóak és gyakrabban váltanak munkahelyet. Egy sokat idézett címlapsztoriban a *Time Magazine* The Me Me Me Generation-nak ('Az én, én, én nemzedéknek') nevezte őket, és úgy mutatja be őket, mint akik „kényelmesekek, igényesek, önközpontúak és felszínesek”.

Simon Sinek, brit szerző és üzleti tanácsadó az állítólagos elpuhultság okát az ezredfordulások szüleiben, a baby boomerek generációjában látja: „Folyamatosan azt mondogatták gyermekeiknek, hogy különlegesek és minde-nük meglehet az életben.”

Leo Marty, a Univerzum munkatársa azonban az ezredfordulások előnyeit is látja: „Megtanítottak minket arra, hogy jobban figyeljünk tevékenységünk értelmére. Felszabadítottak bennünket a munkahelyi életben berögződött hierarchiáktól, normáktól és öltözködési szabályoktól is.” Most azonban a Z generációval ez a tendencia megint a nagyobb teljesítmény iránti motiváltság felé kanyarodik vissza, magyarázza Marty: „Ebben a korosztályban széles körben elterjedt türelmetlenséget figyelek meg: jobban birtokában vannak az új technológiáknak, mint bármelyikünk – és kifejezetten ezt az előnyt akarják kihasználni karrierjük szempontjából.”

A három generáció X-től Z-ig

- X: Az X generáció tagjait (1965–1980 közt születettek) általában törekvőnek, individualistának és gyakorlatiasnak tekintik. Az anyagi szempontból biztonságos élet fontos számukra.

- Y: Ez a generáció, amelyet gyakran ezredfordulónak neveznek, értékeli az önmegvalósítást, a csapatmunkát és az *itt és most*

megélését – a munkának szórakoztatónak kell lennie. Az 1981 és 1996 között születetteket foglalja magában.

- Az 1997 és 2012 között született Z generáció teljesen a digitális technológiák világában nőtt fel. Szeretne valamit elérni az életben – a bizonytalan jövő ellenére vagy talán éppen ezért.

A zürichi Luca Steffen és Jascha Rudolphi története megmutatja, milyen hihetetlen felemelkedések lehetségesek. Mindössze 22, illetve 23 évesen, a tavalyi karantén idején Európa legnagyobb védőmaszk-importőreivé váltak. Csak a német egészségügyi minisztériumnak 670 millió euró értékben adtak el védőfelszerelést – felülmúlva ezzel a nagy múltú kereskedelmi cégeket.

„Mivel óriási hiány volt a maszkokból, leginkább a gyorsaság számítot – mondja Steffen. A kínai beszállítókkal gyorsabban sikerült szerződéseket kötnünk, mint a konkurencia.” A fiatal vállalkozók jó pár repülőgépet béreltek Európába történő szállításra – amely a lezárt légi forgalomra való tekintettel gyors döntési képességet és kockázatvállalási hajlandóságot kívánt meg.

Tanítványként és középiskolásként a páros párhuzamosimport-vállalkozásba kezdett. Kezdőtőkékük 20 000 svájci frank volt – e célból teljes megtakarítási számlájukat leürítették. Az első üzletük 1300 üveg Coca-Cola behozatalát jelentette Lengyelországból, amelyet saját maguk szállítottak ki az éttermekbe. „A kezdet nem volt egyszerű – emlékszik vissza Rudolphi –, beletelt egy évbe, mire sikerült meggyőznünk az első beszállítót.”

De aztán gyorsan megtanulták kihasználni a különböző országok közötti árkülönbségeket. Csokoládéval, kozmetikumokkal és parfümökkel kezdtek el kereskedni. „Internetes kutatással derítjük ki, hogy az ismert márkákat forgalmazók mikor számítanak fel túl sokat egy-egy országban a termékeikért.” Rövid idő alatt harminc országra bővítették ki üzleti tevékenységüket. A Kínával kiépített kapcsolatok a maszkok behozatalában is segítségükre voltak.

Alulértékelik a fiatalokat

Az a tény, hogy ennyire fiatalon is az üzleti élet sűrűjébe lehet kerülni, csatasorba állította a bírálókat. Egyes jelentésekben „maszkos ficsúroknek” nevezték őket. Kétségbe vonták komolyságukat. Steffen így védekezik: „A német hatóságok tanúsították, hogy beszállításaink megbízhatóan érkeztek, és hogy a nem teljesítési arányaink az összes szolgáltatóhoz képest a legalacsonyabbak voltak.” A leszállított 300 millió maszk ügyében tapasztalható volt néhány hiányosság, de azokat azonnal pótolták. Továbbá – a maszkeladáson kívül – régi vásárlóknak számítanak jól ismert kiskereskedelmi láncok is.

„A mi generációnk bátor és új utakra tör – ennek ellenére gyakran lebecsülnek minket – nyilatkozza a két fiatal. – Ez az ellenkezés azonban csak tovább ösztönzött bennünket. Kezdetektől fogva nagy céljaink voltak.”

Tanulmányok azt mutatják, hogy a Z generáció kevésbé bizakodó a saját jövőjét illetően, mint az előző nemzedékek. Leo Marty ebben látja cselekvőkészségük okát: „Saját kezükbe akarják venni a sorsukat, és már nem figyelnek arra, hogy mi idősebbek hogyan görgetjük magunk előtt a globális problémákat.” Ez a generáció rájött, hogy sok kérdésben, például az éghajlatváltozásban, egyre jobban szorít az idő.

Ez a nyugtalanság érződik Yaël Meiernél és Jo Dietrichnél is: „Amit az iskolában és az egyetemen tanultunk, nem elég ahhoz, hogy felkészítsen bennünket az életre. Ezért akarnak sokan emellett valami egyedít létrehozni” – mondja Dietrich. Társaival együtt azonban a változás iránti vágy is vezérli: „Egyetlen előttünk álló generáció számára sem volt ilyen egyszerű változtatni és világszintű közönséget elérni.” Greta Thunberg aktivista vagy Billie Eilish énekesnő megmutatta, hogy már tinédzserként is képesek megszólítani az egész világot.

A függetlenség iránti vágy is mozgatórugónak számított Jascha Rudolphi esetében: „Ha ez a cég nem sikerült volna, akkor talán emigráltam volna – a lényeg, hogy merészen belevágtam valamibe és kipróbáltam.”

A Google a legvonzóbb munkáltató a fiatalok szemében

A Universum minden évben kiválasztja Svájc legnépszerűbb munkaadóit a 78 felsőoktatási intézményben végzett 11 800 hallgató körében készített felmérés alapján. A legfrissebb rangsorban – ismét – a Google került az első helye. Ezt követi a UBS bank, az ABB villamos ipari konzern vagy a Microsoft informatikai óriáscég, a képzési szakirányok függvényében. A vonzó munkáltatók közt vannak még a Nestlé, az Európai Űrtügyönkötség (ESA), az IBM, a Siemens, a Rolex és a Goldman Sachs, illetve a Swiss National Bank (SNB) és a Swisscom informatikai cég.

„A fiatalabb generáció minden eddigénél jobban képzett – mondja Leo Marty, a Universum munkatársa. – Ezért a vállalatok egyre inkább elköteleződnek az iránt, hogy ezeket a tehetségeket magukhoz vonzzák.” A Nestlé élelmiszeripari vállalat mentorprogramot hozott létre a fiatalok sikeres beilleszkedésének biztosítása érdekében. „A fiatalok nagyon hatékonyan dolgoznak, gyorsan gondolkodnak és innovatívak – mondja Sonia Studer, a Nestlé Svájc HR-menedzsere. – A mentorok segítenek nekik bekapcsolódni a szervezetünkbe, hogy ne veszzenek kárba a kezdeményezéseik.”

Marty megerősíti, hogy a fiatal szakemberek számára különösen fontos a munkakörnyezet. „Felmérésünk egyértelműen bizonyította ennek a kritériumnak a fontosságát: főként a koronavírus-válság idején az erős vállalati kultúra segített fenntartani a motivációt.”

(Neue Zürcher Zeitung)

Pragya Agarwal¹

Nagypapa elment a Holdra?

Már nem igazán értünk ahhoz, hogy miként ismertessük meg gyermekeinkkel a halál fogalmát. Kérdéseik azonban segítségünkre lehetnek abban, hogy bele merjünk fogni

¹ Pragya Agarwal is viselkedéskutató és adattudós, szerző, előadó és tanácsadó.

Négyéves ikreim egyike megszállottan érdekli a halál iránt. Mindent tudni akar a meghalásról. Egyfolytában arra kér, hogy meséljek neki arról, hogy mi történik, amikor az emberek meghalnak. Kezdetben kissé meglepett, mennyire megigézik a „meghalt” emberek, ahogy ő nevezi őket, de aztán világossá vált, hogy akkor is ez foglalkoztatta, amikor csendben volt.

„Mesélj még nekem a halálról. Mi történik, amikor az emberek meghalnak?” – kérdezi minden este lefekvés előtt.

„Leáll a testműködésük. Leáll a szívük” – mondom neki.

„Ez történt Naanaával is?”

Naanaa – apám, a nagyapjuk – 2020 novemberében hunyt el. Az ikrek csak egyszer találkoztak vele, nem sokkal hároméves születésnapjuk előtt, amikor 2019-ben Indiába látogattunk, jöllehet igyekeztünk rendszeresen beszélni vele a FaceTime-on. Úgy volt, hogy 2020 elején megint utazunk, de akkor kitört a covid-19 világjárvány. Apám lassan egyre betegbb és sérülékenyebb lett; e hetek és hónapok során nagyon megviselte a karantén alatti magány és elszigeteltség, illetve a megfelelő egészségügyi ellátás hiánya.

Az óvodás gyerekek is képesek felfogni, mi a halál, de csakis szüleik gyászán keresztül, és nálunk is éppen ez történik: elutaztam Indiába, ott maradtam egy hétig az apám temetése után, és nagyon nyíltan beszéltem gyerekeimnek szomorúságomról. Szeretném, ha megértenék, hogy a nagyapjuk halott, és szeretném, ha ismernék őt, még ha csak az emlékeimen keresztül is. Továbbá azt akarom, hogy természetes módon beszéljünk a halálról, amely elválaszthatatlan az élettől, különösen most, amikor a világ egy példátlan világjárvány kellős közepén van, és a gyerekek hallják, hogy a férjemmel igen gyakran beszélünk a halálról.

Tökéletesen tisztában vagyok azzal, hogy a gyerekeket milyen gyakran kihagyják a halálról szóló beszélgetésekből, mert a felnőttek tartanak a témától (sőt kifejezetten kerülik azt); attól félnek, hogy elszorítják vagy megijeszítik gyerekeiket, vagy aggódnak, hogy azok képtelenek lesznek megérteni a halál fogalmát. Egy 2014-es kutatás, amely az USA Közép-Nyugat

régiójában három-hatéves gyerekek szüleivel és pedagógusaival készített interjúkra épül, rámutatott egy a mai szülők körében meglévő tendenciára: azt tételezik fel, hogy a gyerekek érzelmileg túlságosan éretlenek a halál felfogásához. Az egyesült királyságbeli Winston's Wish jótékonsági szervezet becslése szerint Nagy-Britanniában minden 22. percben elveszti egy gyerek valamelyik szülőjét (ez évente körülbelül 24 000 gyermek); a szervezet úgy véli, hogy a szülők még mindig kifejezetten tartanak attól, hogy megvitatassák a halál témakörét a gyerekekkel, illetve általában fogalmuk sincs arról, hogy a gyerekek mennyit fognak fel belőle. Ahelyett hogy a szülők engednék, hogy az élet természetes része legyen a halál, óvják és védik gyermekeiket a szembesüléstől.

Próbálok pragmatikus, tudományos szinten kezelni a dolgokat, ragaszkodva a tényekhez, mivel a kutatás azt mutatja, hogy legjobb a biológiánál maradni, amikor hat év alatti gyerekeknek a halált próbáljuk elmagyarázni. Olyan könyveket keresek, mint E. B. White *Malac a pácban* (1952) című regénye, amelyek négyéves ikreimnek segíthetnek jobban felfogni a halált és az elvesztést, anélkül, hogy spirituális vetületre hivatkoznánk, de küszködök. Nem sok olyan tanulmány áll rendelkezésre, amelyek a szülői szocializáció és kommunikáció hatásait vizsgálják a gyerekek halálértelmezésével illetően, és míg bőven vannak weboldalak, ahol tippeket adnak ahhoz, hogy miként beszéljünk a gyerekekkel a halálról, ezek legtöbbször megkérdőjelezhető, és figyelmen kívül hagyják a gyermekek kognitív fejlődését. Kérdést tettem fel a Twitteren, amelynek során előkerült néhány hasznos könyv, de mindez alapvetően arra hívja fel a figyelmet, hogy hiány vagyunk olyan kisgyermek számára szóló irodalomnak, amely pragmatikusan közelítené meg ezt a témát.

Természetesen biológiai értelemben vett halálértelmezésünk is megváltozott az évek folyamán. A klinikai értelemben vett halál definíciója sokáig a szívverés hiányát jelentette, de manapság már gépekkel életet lehet pumpálni a leállt szívbe. Tehát a definíciót úgy módosították, hogy az magában foglalja „az egész

agy – ideértve az agytörzset is – minden funkciójának visszafordíthatatlan megszűnését”. A nyugati társadalomban a klinikai halálnak nyolc ismérve van: bármilyen ingerre adott spontán válasz hiánya; teljesen elmaradt válasz akár a legfájdalmasabb ingerekre; spontán légzés hiánya legalább egy órán át; az izomtónus, nyelés, ásítás vagy hangképzés hiánya; szemmozgás, pislogás vagy pupillareakció hiánya; lapos EEG-görbe legalább 10 percig; a motoros reflexek teljes hiánya; és ha 24 óra elteltével az előbbi feltételek nem változnak. Más kultúrákban a ’haldokló’ ember fogalma lehet elvontabb és kevésbé merev: némely dél-ázsiai kultúrában például, még az alvó vagy beteg embert is „halottnak” nevezhetik, így valaki akár többször is meghalhat, mire biológiai értelemben eléri a halál.

Emlékszem arra az időre, amikor saját gyerekeim legelőször próbálták a „halott” értelmét felfogni: láttak a kertben egy katicabogarat, amely nem mozgott. „Anyu, csinálj valamit, hogy mozogjon”, kérték, felszólítván arra, hogy ébresszem fel a katicabogarat. Aztán ott volt az idős szomszédunk, aki épp a 2020-as karantén előtt hunyt el, és meghallhatták, ahogy beszélünk róla. „Elment valahová a néni?” – kérdezte az egyik gyerekm, de aztán rögtön el is feledkeztek a dologról. Ezúttal viszont nem maradtak abba a kérdések.

Honnan ered ez a halállal kapcsolatos bizonyosság? A csecsemőknek nincs halálérzetük. Kétéves életkor előtt a gyermekek tehetnek úgy, hogy a halál olyasvalami, ami nem történik meg, ha nem látják. Észlelhetik, hogy ez valami más, de nincs konkrét veszteségérzet. Lehetséges, hogy hatással vannak rájuk szüleik és gondozóik érzelmi reakciói, ha a szűkebb családban történik a haláleset, vagy ha elveszítenek egy kisállatot.

1948-ban Maria Nagy pszichológus mára már klasszikussá vált munkájában, körülbelül 350, három és tíz év közötti gyerek válaszai alapján, három, jól elkülönülő szakaszt tárta fel annak a folyamatnak, ahogy azok elkezdik megérteni a halált. Két- és hároméves kor körül egy olyan elutazásnak képzelik a halált, ahonnan visszatérhet az ember. Csak azt

tudják megérteni, hogy a felnőttek elrejtőznek a kukucsukáló játék során, aztán megint megjelennek, vagy hogy a szüleik eltűnnek, amikor munkába mennek, majd visszatérnek. Az öt év alatti gyerekek nem tudnak fogalmat alkotni az elválásról, hogy ezáltal megértsék, hová kerülnek a halottak. Ehelyett megszemélyesítik a halált, vagy úgy gondolnak rá, mint az alvásra. Nehéz számukra felfogni az „örökre” fogalmát. Nagy tanulmánya rámutatott, hogy a gyerekek időlegesen gondolják a halált. Felfogják, hogy egy szív nem ver már többé, de gyakran csak egy fogalomra képesek egyszerre koncentrálni, és nehéz számukra annak megértése, hogy meddig tart a halál. A gyerekek próbálják az állandóságot azzal megmagyarázni, hogy a mennyország túl messze van, vagy hogy a koporsó túl szorosan le van zárva ahhoz, hogy a halott visszatérjen. Hat éves koruk körül a gyerekek kezdik megérteni a meghalás visszafordíthatatlanságát. És lassan megértik az okot is: hogy a testi funkciók elvesztése halálhoz vezet.

Jean Piaget svájci pszichológus 1920-as, befolyásos kognitív fejlődési modellje szerint (J. M. Baldwin amerikai pszichológus egy korábbi modelljének átdolgozása) logikai struktúrája van annak, ahogy a gyerekek sémákat alakítanak ki a világról mentális és testi cselekvéseik révén. Ahogy egyre több tudást halmoznak fel, és ahogy önközpontú világképük kitágul, hogy más perspektívákat és elvontabb fogalomalkotást is magába fogadjon, a gyerekek fejlesztik ezeket a sémákat. Hat-hét éves kor körül a gyerekek belépnek Piaget kifejezésével élve a „konkrét műveleti szakaszba”, ahol képesek feldolgozni a logikusabb gondolatokat és az érvelést: úgy tűnik, hogy most már képesek felfogni a halál egyetemességét, bár még mindig összezavarja őket az elképzelés, hogy mi történik utána. Némelyik gyerek még ebben az életkorban is a mágikus gondolkodásra támaszkodik, hogy értelmet találjon a halálban, és egy általa meghatározott alakkal köti össze, például egy szellemmel vagy egy megtestestített alakkal, mint a Kaszás. Ahogy a „formális műveleti szakaszba” érnek 12 éves koruk körül, szélesebb tudományos érvelési képességük lehetővé teszi, hogy a halál szimbolikusabb és

elvontabb fogalmát is meg tudják ragadni, akár a halállal kapcsolatos fogalomalkotás elméleti perspektíváját is ideértve.

A gyerekek halálértelmezését kulturális és vallási hátterük és sajátos élettapasztalataik is formálják. Urie Bronfenbrenner orosz származású amerikai pszichológus humánökológiai perspektívája hasznos lehet annak megértéséhez, hogy a gyerekek környezete – amit „mezorendszernek” nevezett el – miként befolyásolja fejlődésüket. A mezorendszer magában foglalhatja a közvetlen családot, illetve a halálról alkotott elképzeléseket és az arra adott reakcióikat, az iskolát és a barátokat, továbbá a tágabb értelemben vett kultúrát. Egy 2019-es tanulmányban a kutatók megállapították, hogy a még nem iskolás korú gyerekek Indiában sokkal érettebben fogták fel a halál visszafordíthatatlanságát és egyetemességét, összehasonlítva azzal, ahogy a non-funkcionalitást (azaz minden testi funkció leállítását) értelmezték. Egy 2014-es tanulmány, amely 188 gyermeket vizsgált (Londonban élő fehér brit és brit muszlim gyermekeket, valamint a vidéki Pakisztánban élő pakisztáni muszlimokat) és a *British Journal of Developmental Psychology* című folyóiratban jelent meg, úgy találta, hogy a vidéken lakás szintén hatással lehet a halállal kapcsolatos fogalomalkotásra: a vidéken élő pakisztáni gyerekek hamarabb megértették a visszafordíthatatlanságot, mint a két brit csoportban lévő gyerekek.

A halál, háború és az ellenségeskedés megélése szintén hatással lehet a gyerekekre. A Robbie Case kanadai pszichológus által 1990-ben előterjesztett neo-piagetianus elmélet a központi fogalmi struktúrákról ezt kiegészíti azzal a felvetéssel, hogy a gyerekek addig haladnak oda-vissza a különböző fejlődési szakaszok és stratégiák között, amíg képesek egy integráltabb problémamegoldási megközelítést kialakítani. A kognitív képesség nem feltétlenül jelent korlátot abból a szempontból, ahogy a gyerekek megértik a halál és az alvás közti különbséget, illetve az előbbi visszafordíthatatlanságát, még ha a halállal kapcsolatos nyelvhasználat néha akadályt jelent is. A felnőttek gyakran kitérnek a valódi magyarázat elől, és

azt mondják a gyerekeknek, hogy szeretteik „most már békére letek”, vagy hogy „boldogok az égben”, ami bonyodalmakat okozhat egy gyermek kognitív fejlődése szempontjából, mivel összeegyeztethetetlen azzal, ahogy az biológiailag értelmezi a halált. Ez nem enyhíti a negatív érzelmeket sem azzal kapcsolatban, hogy először is miért döntött úgy az elhunyt, hogy elmegy, illetve azzal az elképzeléssel, hogy valamiképpen az ő hibájuk volt, ha így tettek.

Számomra az lenne a legkönnyebb dolog, ha azt mondanám a gyerekeimnek, hogy igen, nagyapjuk elment, és soha többé nem jön vissza: ez történik, amikor az emberek meghalnak. De még mindig nem vagyok olyan helyzetben, ahol úgy beszélhetek apámról, mint aki örökre elment. Az állandóság fogalma olyasvalami, amivel a saját gyermekeim most ismerkednek, és amire nekem is emlékeztetnem kell magamat a velük folytatott beszélgetések során. Apám soha többé nem jön vissza. Néha lehunyom a szemem, és elképzelem, hogy még mindig ott él Indiában, és elfelejtem, hogy már nincs többé. A lakóhelyeink közötti sok ezer mérföld távolság miatt életében is nagyon gyakran éreztem a hiányát, amióta húsz évvel ezelőtt az Egyesült Királyságba költöztem. Próbálok megtalálni a módját annak, hogyan gyászoljam elvesztését, miközben mindig is szomorúsággal töltött el ez a messzeség.

Bizonyos szempontból a gyász szakaszai nem különböznek annyira a felnőttek számára. A gyász és a veszteség első szakaszára nagymértékben rányomja bélyegét a büntület, ahogy ez kisgyermekekkel is van, akiket egocentrikus világszemléletük tart fogva: ha bármi rosszul alakul, az valamiképpen az ő hibájuk. Én hasonló módon ostorozom magam: bárcsak gyakrabban beszéltem volna vele... ha gyakrabban látogattam volna haza, Indiába... bárcsak jobban vigyáztam volna rá. Elindulunk ezen a gyötrelmes úton, kérdéseket teszünk fel önmagunknak, korholjuk magunkat, próbálunk úrrá lenni tehetetlenségünk felett. A gyerekek ugyanezt teszik, bár nemcsak azért, mert az irányítást akarják ezáltal visszavenni, hanem azért is, mert hat-hét éves korukig viszonylag

szük a látókörük. Egyedül a saját szemszögük-ből látják a világot, még nem fogják fel, hogy a dolgokat mások másként láthatják.

Bár tavaly nyáron gyerekeimmel tanulmányoztuk a lepkék és a békák életciklusát, és beszéltünk arról, hogy ugyan a rovar elpusztul, de a petéiből kikel egy másik, ezt magától értetődőnek tartották, olyasvalaminek, ami az állatvilágban történik, de nem vonatkoztatták arra, ahogy velünk is történnek a dolgok. A halál biológiai aspektusát, még annak elkerülhetetlenségét is könnyebben felfogják a gyerekek; hogy ha valaki öreg, meghal; ha valaki súlyosan megsérül, meghalhat; ha félrenyeli az ételt és a falat elakad, meghalhat. De ennek a lelki vetülete még mindig távol áll tőlük. Amikor az egyik négyévesem lát egy temetőt az autóból, azonnal kérdezgetni kezd, hogy mi lesz a földben az emberekkel. Másnap reggel ott ül az ágyamon, és azt kérdezi, megmenthetjük-e a temetőben az embereket, ha kiszabadítjuk onnan őket. A szabadulás gondolata némileg egybeesik a vallásos hiedelemmel, hogy a lélek átlép egy másik dimenzióba, amely távol esik az élet és a halál körforgásától.

„Nem hozhatnánk vissza Naanaát ebbe a szobába, akkor is, ha csak a földön fekszik?” – bökte ki egyikük valamelyik este. Továbbá: „Hová kerülnek az emberek, ha meghalnak?” Nem tudom, honnan vették az elgondolást, hogy a holttestnek a földön kell fekélnie. A hindu temetkezési szertartásokra gondolok, amelyek során az elhunytat a földre helyezik, lábujjait egy zsinórral kötik össze, lábfeje pedig dél felé mutat, amerre a halál istene, Jama (Jamarádzsa) található. Nem voltak ott, amikor mindez az apámmal történt. Én sem voltam ott: hamvasztását sietve kellett elvégezni, pár órával halála után, és csak a szűk család néhány tagjának jelenlétében a covid-19 korlátozások miatt. Nem voltak *szlókák* (mantrák) és Gangesz mellett végzett hamvasztás. Gyorsan kellett elhamvasztani elektromos krematóriumban, és soha nem láttam a holttestét. Minden valószínűtlennek tűnik, szinte szürreálisnak. Akkor is megtörtént, ha nem láttam?

Gyerekeimhez hasonlóan, én sem tudom, hova kerülnek az emberek, ha meghalnak. Egyszerűen csak eltűnnek a semmibe? Az egyik

percben még itt vannak, lélegzenek, hangoskodnak, mérgelődnek, nevetnek, büszkék, boldogok, szomorúak, aztán a következő percben semmivé válnak. Hogyan van ez? Képtelen vagyok felfogni. Olyasvalakiként, aki hinduként nevelkedett, de nem vallásos, vonakodnék attól, hogy a túlvilág vagy az újjászületés elképzelését erőltessem rá gyerekeimre. Ugyanakkor a Jeff Greenberg, Sheldon Solomon és Tom Pyszczynski által 1986-ban javasolt rettegéskezelési elmélet (terror management theory, TMT) szerint a jelképes halhatatlansághoz vezető gyakorlatok segíthetik az embereket, főként a gyerekeket, hogy megküzdjenek a haláltudattal. A félelemkezelési elmélet szerint, amelyet Ernest Becker amerikai antropológus *A halál tagadása* (1973) című Pulitzer-díjas könyvéből merítették, a kulturális hiedelmek és az eszképzimus – a nyers valóság előli menekülés – enyhítheti a gyermekek halál és halandóság miatti rémületét és szorongását.

Virginia Slaughter ausztrál pszichológus olyan alfogalmak modelljét javasolta, amelynek segítségével a gyerekek biológia és a lelkiélet különböző rétegei által kerülhetnek közelebb a halál megértéséhez. Némely kultúrában a halál valóságosan is az élet szerves része. Kelli Swazey amerikai kultúrantropológus *Az élet, amely nem a halállal végződik* című 2013-as TED-előadásában beszél a kelet-indonéziai Tana Toraja lakóiról, akik a halottra csak úgy utalnak, mint aki „beteg” vagy „alszik”. Az elhunytat egy üres szobában helyezik nyugalomra, ahol továbbra is jelképesen táplálják és gondoskodnak róla, és szerves részei maradnak a család életének. Ez alatt az átmeneti időszak alatt a család fiatalabb tagjai képesek megismerkedni az élet és a halál határán lévő – liminális térrel – vagyis átmeneti állapottal.

A rituálék nagymértékben segítenek bennünket abban, hogy kifejezésre juttassuk érzéseinket, amelyeket egyébiránt elfojtánánk. A gyerekek jobban megbirkózhatnak a halál véglegességével, ha például elmehetnek a temetésre. Phyllis Silverman és William Worden amerikai gyászszakértők kimutatták, hogy a temetésen való részvétel segíti a gyerekeket abban, hogy megbékéljenek a halállal, illetve,

hogy vigaszt és segítséget kapjanak. 1992-es tanulmányukban 120 gyásztól érintett gyereket vizsgáltak meg, akiknek 95 százaléka jelen lehetett a temetésen. Két évvel később ezek a gyerekek elismerték, hogy ez fontos volt nekik a tekintetben, hogy tiszteljék az elhunytat, támogatást és vigaszt kapjanak. Mary Fristad, Julie Cerel amerikai klinikai pszichológusok és munkatársaik arról számoltak be 2001-es tanulmányukban, hogy a temetési szertartások például a gyászzene és a temetési beszédek döntő fontosságúak ahhoz, hogy átsegítsék a gyerekeket ezen az érzelmileg nagyon megterhelő eseményen. Tanulmányukban, ahol 318 öt és tizenhét év közti személyt vizsgáltak, arról számoltak be, hogy a gyerekek szerint fontos volt az aktív részvétel (például a koszorú közös kiválasztása), és hogy a szertartások elemei, mint például egy jól ismert zene lejátszása, hosszú időre vigaszt nyújtott nekik.

A szertartások, a beszélgetés és a játék mind segítik a gyerekeket abban, hogy kifejezést adjanak azoknak az érzelmeiknek, amelyeket máskülönben esetleg nehezen tudnának kifejezni. Emlékszem, hogy amikor hat- vagy hétéves koromban elvesztettem a nagyapámat, és elmentünk a nagyszüleim házába, hogy két héten keresztül részesei legyünk az összes hindu szertartásnak, egészen a 13. napig, amikor is imákat olvasnak fel az eltávozott lélekért, hogy elérje a *sadgatit* (üdvösséget). Minden unokatestvérem ott volt, és a különböző életkorú gyerekekből álló kortárs csoportot támaszt jelentett gyászunkban, veszteségünk feldolgozásában.

A mai családokban a halálhoz való viszony sokat változott az évek folyamán, mivel az emberek nagy része nem tapasztalja meg a halált gyerekkorban szűk családi körben, csak később, amikor már jóval idősebbek lesznek. Régen a halál nagyon is része volt a mindennapi életnek, részben a magas halálozási arány miatt, részben pedig azért, mert a legtöbb haláleset otthon történt – betegség következtében. Mivel az emberek rendszerint nagy, összetartó közösségekben éltek, a gyerekek természetes módon részt vettek a halállal kapcsolatos szertartásokban. Ez azonban megváltozott, ahogy a nagycsaládok felbomlottak, és ahogy az emberek egyre tovább

élnék. Mostanra a hagyományos szertartások közül sok a modern szokások felé tolódott el, ami hatással van arra, ahogy a gyerekek érzékelik a halál valóságát. Még a hagyományosan a halálhoz kapcsolódó kultuszokban bővelkedő ír kultúrában is gyorsabb módok váltják fel a régi típusú, otthoni virrasztást. Emiatt a gyerekek kevésbé vesznek részt a gyászszertartásokban, amely egyre nagyobb felelősséget ró a szülőkre és tanárookra, hogy a gyászfeldolgozást a gyermekek nevelésének részévé tegyék.

Napjainkban a családok rendszerint a világ több pontján szétszóródva élnek, így sokunk áthidalhatatlan távolságban éli meg szerettei elvesztését, amire a pandémia is kíméletlenül rávilágított. A gyerekek számára még nehezebbé vált annak megértése, hogy valaki, aki már eleve messze volt, ténylegesen nem létezik többé. Igen problémás lehet a gyerekek minden korosztálya számára ez a veszteségérzés, legyen bármennyire is elvont, ha azzal társul, hogy nincs alkalmuk érzéseik kinyilvánítására. India covid-19 katasztrófájának közepén a közösségi oldalaim idővonala és a családi WhatsApp csoportok naponta emberek, barátok és családtagok halálhírével voltak tele; folyton a gyerekeknek arra a nemzedékére gondoltam, akik anélkül fognak felnőni, hogy valaha ismerték volna a nagyszüleiket. Egy egész diaszpórára kell most mesélnie gyermekeiknek sok ezer mérfölddel arrébb élő szeretteik haláláról – azokról a nagyszülőkről, nagybácsikról és nagynénikről, akikkel a gyerekek csak a Zoom vagy a FaceTime segítségével, apró digitális filmkockákon keresztül találkoztak. A gyerekek gyakran csak akkor fogják fel a halál végérvényességét, amikor elkezdik hiányolni azt a személyt, aki elveszett számukra. Ez különösen nehéz olyankor, amikor nincsenek közvetlenül tudatában, hogy az adott ember meghalt. Nehéz megmagyarázni és megérteni a köztünk lévő távolságokat, az olyan emberek elvesztését, akiket nem látunk rendszeresen, mert a „nincs többé” fogalma lehetetlenné válik, amikor a személy már eleve hiányzott a gyermek életéből.

Egyértelmű, hogy a gyerekek képesek megérteni a halált, főként biológiai szempontból. Ez általános jelenség. Az is világos azonban,

hogy a gyerekek érzelmi érettsége a környezetük, illetve vallási vagy spirituális meggyőződésük függvénye. Ez nem általános jelenség.

Ha például a gyerekeket úgy nevelik fel, hogy van túlvilág, akkor hihetik, hogy a testi és értelmi funkciók a halál után is működnek, és hogy az ember valamilyen módon tovább él. Ez megnyugtató lehet a gyermekek számára, amikor szembesülnek saját halandóságukkal. A vidéki Madagaszkár vezo népe úgy hiszi, hogy míg a testi funkciók abbamaradnak, a mentális működés egy része, például a tudás és az emlékezés továbbra is fennáll. A vezo törzs tagjainak körében végzett tanulmány szerint még az ötéves gyerekek is tisztában vannak a halálnak mint megszűnésnek a biológiai jelentésével. Ott vannak az állatok levágásakor, részt vesznek a temetéseken és virrasztásokon, és meg kell nézniük halott szüleiket, hogy „emlékezetükbe vésődjön” a tény, hogy soha többé nem fogják látni őket. Tizenkét éves korukra ezeknek a gyerekeknek már szilárd dualista halálfogalmuk kezd kifejlődni, ahol egyszerre vannak jelen a biológiai és lelki dimenziók.

Egy gyermek halálértése nagymértékben azokon a beszélgetéseken keresztül formálódik, amelyeket a felnőttek hajlandók folytatni vele, hogy teret adjanak kérdései átbeszéléshöz és segítsenek megérteni neki, hogy egynél több magyarázat is lehet arra, hogy mi történik az emberekkel, amikor meghalnak. Az ilyen beszélgetések segíthetik a gyerekeket annak mélyebb megértésében, hogy még ha a biológiai funkciók meg is szűnnek, lehet hinni a halál utáni életben, vagy hogy a vallásos hiedelmek megférnek a halál tudományos modelljével.

„Talán a Holdra mennek. Szerinted Naanaa is a Holdra ment?”

Kikerülöm a választ, bár szeretném azt hinni, hogy apám talán oda ment, és onnan néz le ránk.

„Hogy került a Holdra? Egy külön rakétán ment? Ki vezette a rakétát?”

A testvére közbeavágott: „Tudod, szokott lenni pilóta.”

Rájuk hagyom a dolgot; így könnyebb. Csendben maradok, és reménykedem, hogy elalszanak. Fekszem a sötétben, forgatom a

fejemben, és próbálom elkötni a szálakat át a nemzedékeken; olyanok ezek az összecsavarodott DNS-szálak, mint a piros *mauli*-zsinór a csuklómon a *puksza* dicsőítő szertartásból, amelyet az apámért tartottunk Indiában a halála utáni 10. napon: a gyapjúsál úgy megy körbe-körbe, mint a szeretet, amelyet egymásért hordozunk, még ha nem is tesszük, vagy éppen nem mondjuk ki. Mély lélegzetet veszek, és azon tűnődöm, hogy ez vajon csak képzelgés-e, vagy a bánatom elleni gyógyír tényleg ebben a vágyakozó mágikus gondolkodásban rejlik, ebben a mágikus világban, amelyet megidéztek. S miközben azt gondolom, hogy én segítek a gyerekeimnek megérteni a halál fogalmát, tudván tudva, milyen fontos ez egészséges fejlődésükhöz, ráébredek, hogy kérdéseik talán még többet segítenek nekem, hogy feldolgozzam gyászomat és veszteségemet, hogy olyan módon beszéljem át, amely gyakran nem lehetséges a körülöttem élő többi felnőtten.

Eszembe jut Alison Gopnik amerikai pszichológus, aki azt mondta, hogy a gyerekek értelme tanulásra van hangolva, és ahogy felnőttként előrehaladunk a korban, kezdünk sok mindent magától értetődőnek tartani. Amikor pedig magától értetődőnek vesszük a dolgokat, nehéznek találjuk, hogy újból elfelejtjük, amit már tudtunk, és hogy a helyes kérdéseket tegyük fel. A gyermekeimmel való beszélgetésekben ott van a természetfeletti és a csoda, egy olyan világ, ahol apám továbbra is létezhet. Ebben a térben a saját, halálról szóló kérdéseim nem tűnnek annyira lényegtelennek vagy tiszteletlennek. Kérdéseikben kezdem megérteni, hogy milyen keveset kértem magamtól és a körülöttem lévőtől, hogy segítsenek át ezen a gyászfolyamaton, és hogy mennyire próbáltam arra összpontosítani, hogy minden rendben legyen, még akkor is, amikor egészen legbelül nem így volt.

Tekintettel a rituálék, a hosszan tartó temetési szertartások és a gyászidő, illetve a nagy családi összejövetelek jelenkori hiányára, talán több kultikus szembenézésre és beszélgetésre lenne szükség. Talán egy varázsrakétában és egy holdutazásban rejlene jelenleg a válasz. Miközben próbálunk számot vetni a halállal

és a veszteséggel, ahelyett, hogy pragmatikus, tudományos módon magyaráznánk meg a problémát, először is a gyermek szemével és kíváncsiságával kellene rácsodálkoznunk a halálra (és az életre). Elképzelhető, hogy ez a válasz a kérdésre.

(*AEON magazine*)

Zanny Minton Beddoes

Út a sötét erdőn át
Az *Isteni színjáték* reményteljes útmutató
a nehézségek közepette

Dante mesterműve még halála után 700 évvel is visszhangra talál

Firenzében forgalomtól félreeső helyen áll a San Remigio templom. Az oltár bal oldala melletti kápolnának a Gaddi-család a patrónusa, akinek egyik legdicsebb sarja, Niccolò Gaddi adott megbízást a 16. századi oltárkép elkészítésére. Végredeletében kikötötte, hogy Dante Alighieri *Paradicsomából*, – a magyarul *Isteni színjáték*ként ismert – monumentális költeményének befejező részéből kell ábrázolnia egy jelenetet.

Gaddi kikötése elismerő gesztus volt a költő családjá, az Alighierik felé, akik előzőleg anyagilag támogatták a kápolnát. Még ha így is történt, rendkívüli választás volt, jegyzi meg David Ekserdjian nemrégiben megjelent *The Italian Renaissance Altarpiece [Az olasz reneszánsz oltárkép]* című tanulmányában. Itt volt egy firenzei mágnás, egy olyan ember, akinek egész élete a katolikus egyházzal fonódott össze, aki úgy kezelt egy – katolikus körökben ráadásul lekicsinylően emlegetett – irodalmi művet, mint „a Bibliával és a szentek életével majdhogynem egy szinten álló vallásos szöveget”.

Jacopo da Empoli festménye a kápolnában Dante kivételes státuszát példázza. Az olaszok számára ő a *sommo poeta*: a legfőbb költő, akit senki nem múlt meg fölül hétszáz év alatt, az 1321-ben bekövetkezett halála óta. Bár Dante

számos más művet írt, köztük politikai és nyelvészeti értekezéseket, az *Isteni színjáték*, a poklon és a tisztítótűzön át a mennyországba tett képzeletbeli utazásáról szóló krónika tekinthető mesterművének. Alig akad olyan olasz, aki ne tudná idézni a mű kezdősorait, az életközépi erdei útkeresésről:

Nel mezzo del cammin di nostra vita mi ritrovai per una selva oscura, ché la diritta via era smarrita. – Az emberélet útjának felén / egy nagy sötétlő erdőbe jutottam, / mivel az igaz út nem lelém. (Babits Mihály fordítása)

Dante a nem olasz anyanyelvűek számára is a nyugat elsorangú irodalmi géniuszai közé tartozik, úgy, mint Homérosz, Cervantes és Shakespeare. Az angolszász világban hatása sok más szerző mellett Chaucer, Milton, Shelley és T. S. Eliot munkáiban is tetten érhető. A tercina összefonódó rímképlete, amelyet Dante használt először, és amely végigviszi az olvasót az Isteni színjátékon, azóta is népszerű versforma.

Ugyanakkor Jacopo da Empoli oltárképe egy olyan városban készült, amely száműzte Dantét, elkobozta vagyonát, és koholt vádak alapján halálra ítélte. Lino Pertile, a Harvard Egyetem romanisztika- és nyelvészprofesszora számára ez egy látszólagos ellentmondásra világít rá: „Ünnepeljük Dantét. Ugyanakkor nem figyelünk rá. Firenze miért nem vonta vissza 1315-ben kiadott halálos ítéletét? Azért, mert amit Dante hirdetett, és amit a firenzeiek műveltek, szöges ellentétben állt egymással.”

Gyakran elhangzik az érv, hogy a *sommo poeta* megelőzte saját korát. Dante vitathatatlanul megteremtette az alapját egy közös olasz nyelvnek, több mint ötszáz évvel azelőtt, hogy Itália politikailag egyesült volna (bár kétséges, hogy ő maga jóváhagyta volna az egyesülést: még a nemzetállamok kora előtt élt, és egy egyetemes monarchia képe lebegett a szeme előtt). Dante a reneszánsz és a reformáció korára jellemző elképzeléseket is előrevetített. Egy pogány szerzőt, Vergiliust hívta segítségül a Pokolban, amelyet a klasszikus mitológiából ismert szörnyekkel népesített be. Majd az alvilágba kerültek „papok, ...; pápák meg kardinálok, no biz a pénzzel ők sokat vesződnek.” (Pokol, 7. ének, Babits Mihály fordítása)

Az 1265 táján született Dante azonban semmilyen értelemben nem volt liberális – még korának mércéje szerint sem. Felháborította az ingatlanpiac fellendülése, amely a 13. században átalakította Firenzét, és a nyomában elszabaduló anyagiasság. A város egyik legnagyobb büszkesége volt, és továbbra is az maradt, hogy saját aranypénzt veretett, a fiorinót (jelentése: virágocska), amelyet Európa hét országában széles körben fogadtak el sok évszázaddal az euró előtt. A pénzt némi szójátékkal Dante *il maladetto fiore*-nak („az átkozott virágnak”) nevezte. Az a kevés, amit személyiségéről tudunk, azt sejteti, hogy Dante, legalábbis amíg Firenzében volt, meglehetősen zsémbes erkölcsösösként viselkedett.

Dante az Isteni színjátékban, egy a napi politikán túlmutató utazást ajánl, „az érzéki élettől a lelki életig”, Pertile kifejezésével élve. Ezáltal napjainkban is rendkívül időszerű, egy sérült világban, amely rövid idő alatt pénzügyi válságot, gazdasági visszaesést és egy világválságot szenvedett el, most pedig a globális felmelegedés kataklizmájával áll szemben.

Joseph Luzzi, a Bard College bölcsészettudományi főiskola oktatója Dantét a „válság költőjének” nevezi, akinek az élete kettétört, amikor Firenzéből száműzték. Luzzit hasonló csapás érte, de még tragikusabb módon. 2007. november 29-én, délelőtt 9 óra 15 perckor Luzzi felesége, Katherine Mester, aki nyolc és fél hónapos terhes volt első gyermekükkel, kihajtott egy New York állam északi részén lévő benzinkúttól, és belerohant egy szembejövő teherautóba. Negyvenöt perccel azután, hogy az orvosok sürgősségi császármetszést hajtottak rajta végre, hogy világra segítsék lányát, Isabelt, Katherine behalt sérüléseibe. Mire dél lett, addigra Luzzi már apa volt – és özvegy.

A halandó testen túl

Egy 2015-ben megjelentetett könyve, az *Egy sötét erdőben* elmeséli, hogy miként kezdte el saját zaklatott gyászának vizsgálatát, hogy látni kedvenc költőjének

írásaiban. „Úgy hallottam Dante hangját, mint soha annak előtte” – mondta. A költő „mindent elvesztett. És az érzés, amelyet egy olyan élet elvesztéséről közvetít, amely valamikor a mienk volt, zsigereimbe hatolt.” Luzzi is úgy érezte, hogy a poklok mélyét járja, és csak évekig tartó kétségbeesettség és zavar után ért el egyfajta tisztítóüzbe. Akkor azonban útja keresztezte a Helena Baillie angol hegedűművésznőt, aki a Bard művész-rezidense volt, és „a sors könyvében meg volt írva találkozásuk”. Összeházasodtak, és ma már négy gyermeket nevelnek, köztük Isabelt.

A legtöbb olvasó soha nem jut tovább Dante *Poklának* hátborzongató izgalmain, annak groteszken találékony kínzásaival. A falánkak viszonylag könnyen megússzák: mindössze annyi a büntetésük, hogy örökké jeges esőben fekszenek, míg Cerberusz, a háromfejű szörnyeteg „karmolja a lelkeket, falja, bontja. / S ebekként őket nyögeti a zápor.” (*Pokol*, 6. ének, Babits Mihály fordítása)

A háborús uszítók forrón bugyogó vérben vergődnek, míg a hízelgők ürülékben fetrenge-
genek. A pisai érsek, Ruggieri degli Ubaldini azzal az ellenséggel van összezárva, akit valamikor halálra éheztetett: Ugolino gróf viszont az ő nyakát rágja egy örökkévalóságon át.

Akik feljebb emelkednek a *Pokolból*, Dante leglíraibb verseit lelik fel *Purgatóriumjában*. Az egyik legtöbbet idézett rész az a köszöntés, amelyet barátjától, Casellától kap a második részben, azaz Énekben: „Mint rég a romló testbe nyugőzöttén ...ma úgy szeretlek oldozottan”.

A három könyv közül a legkevésbé olvasott azonban a *Paradicsom*, amely a másik kettőt értelmezi. Luzzi szerint arra mutat rá, hogy szerzője nemcsak a válság, hanem a remény költője is volt: „Az *Isteni színjáték* igen ritka műfaj, egy epikus költemény, reményteljes befejezéssel. Arról szól, hogy kapunk egy második esélyt – és végül rátalálunk a boldogságra.”

(*The Economist*)

Lucy Hughes-Hallett

Mussolini és a fasizmus felemelkedése

Antonio Scurati: *M: Son of the Century (M: Az évszázad fia, Fourth Estate, 2021, 752 oldal, Anne Milano Appel fordítása)* című művének recenziója

Hogyan lett egy kétes hírű folyóirat szerkesztője bálvánnyá, majd pedig botránnyá, hogy aztán tekintélyét helyrebillentve újabb 15 évig kormányozzon?

Cannes, 1920. Quinto Navarrát, az olasz külügyminiszter titkárát felkeresi valaki, aki Óexcellenciájától szeretne időpontot kérni. Egy újságíró. Nem tűnik jelentős embernek. Navarra elkéri a névjegykártyáját. Benito Mussolininek hívják.

Róma, 1923. Navarra most Mussolini inasa. Az utóbbi tényleg nagyon jelentős alakká vált. Ő a miniszterelnök. Még ennél is több – így dicsekszik Navarrának –, hódolat tárgya, bálvány. „Ha egész nap aludnék, az olaszok akkor sem kívánnának többet. Elég nekik annyit tudni, hogy létezem.”

Róma, 1924. június 15. Öt nappal korábban elrabolták Giacomo Matteottit, aki Mussolini leghangosabb bírálója volt a képviselőházban; mindez fényes nappal történt, miközben Róma belvárosában sétált. A járdán játszó kisfiúk látták, amint négy férfi megtámadta és bevonszolta egy autóba Matteottit, aki próbált ellenállni és kiáltozott. Megcsonkított holttestét még két hónapig nem találták meg, de általános vélekedés szerint a miniszterelnök parancsára gyilkolták meg. A bűntényt egyetlen próbálták eltusolni. Valószínűleg Mussolini bukását fogja okozni. Rendszerének támogatói fogyóban vannak.

Navarra most ura hivatalának előszobájában van, a szobát nagyképűen „A Győzelmek Termének” nevezik. Sürgöny érkezik. Navarra kopog és belép. Meglátja Mussolinit trónszerű székeben „tágra nyílt szemekkel, ... kopasz koponyáját hol jobb-, hol baloldalt az aranyozott

oszlopokba ütügetve, akárcsak egy rozsdás metronómot, amely feltartóztathatatlanul verte az ütemet az idők végezetéig.”

Hogyan történt mindez? Hogyan lesz egy kétes hírű folyóirat szerkesztője bálvánnyá, majd pedig botránnyá, hogy aztán tekintélyét helyrebillentve újabb 15 évig kormányozzon? A fasizmus első öt évéről szóló élénk beszámolóban, amelyet Anne Milano Appel fordított angolra, Antonio Scurati kimerítő részletességgel és sokféle nézőpontból válaszolja meg ezt a kérdést, hétről hétre, néha akár napról napra vezetve végig az olvasót a történeten.

Tudjuk, hogy az első világháború Európa után romokban hevert, és hogy utóhatásaként a harcoló nemzetek széttöredezett talaján különféle furcsa és mérgező politikai gyümölcsök teremtek, de ritkán sikerül ilyen teljes képet adni e rezsimek bármelyikének kialakulásáról. Scurati panoptikus és többszólamú könyve bemutatja a rettegek és a rettegettek tapasztalatait, mind a forradalmárok, mind a reakciók szövegeit (illetve azokét, akik mint Mussolini, a két álláspont között ingadoztak).

Scurati levelekből és újságokból, politikai beszédekből, bírósági eljárásokból és emlékiratokból, valamint a titkosrendőrség által lehallgatott telefonbeszélgetésekből merít. Forrásait szó szerint és hosszan idézi, vagy jól illeszkedő narratívába szövi, olyan nyelven, amely jól idézi az érintetteket. Scurati könyve igen hosszú: rövid részletek sokaságából áll össze, amelyek együttesen egy óriási mozaikot tesznek ki.

Visszás módon, a könyv regény formában íródott, bár pontosabb lenne történetírásnak nevezni némi szabadossággal. Scurati nagyon hűségesen ragaszkodik forrásaihoz, de időnként teret enged szépírói vénájának. Például nem tételezem fel, hogy bármiféle tárgyi bizonyíték lenne annak az ásóvarangynak a létezésére, amelyet annak a teherautónak a kerekei zúztak péppé, amelyen egy csapat részeg milicista – squadrista – utazott, akik egy szocialista parasztot mentek meggyilkolni. Azt sem képzelem, hogy Scurati biztosat tud a „finomszemcsés áttetsző” kínai porceláncsészéről, amelyből Mussolini szeretője, Margherita Sarfatti *tisane* (vadkömény, hibiszkusz és valeriána)

teát kortyolgatott azon az éjszakán, amikor a milánói Diana Színházban bomba robbant, hász embert megölt, és még további nyolcvanat megsebesített. De ezek csak hozzáadnak a történehez. Scurati szinte minden elbeszélésben átfogalmazza a történelmi forrásokat, nem pedig kitalálja a dolgokat.

Scurati könyve bizonytalan fogadtatásban részesült Olaszországban. Egyrészt elnyerte a rangos Strega-díjat, és a bestseller-listák élére került. Másrészről néhány olasz újságíró megkérdőjelezte az erkölcsiséget egy olyan regény írása esetében, amely arra indíthatja az olvasót, hogy együttérzéssel és megértéssel forduljon egy hatalomra törő diktátor felé. Nem osztom ezeknek a kritikusoknak a gondolatait. Szükségünk van írókra, akár regényírókra, akár történészekre, akik segítségével beleláthatunk azok fejébe, akik létrehozták a fasizmust vagy behódoltak neki, és felvértezhetnek bennünket az ilyen politikai bűnözők visszatérése ellen. Ezért írtam meg Gabriele d'Annunzio-ról, a pompás protofasiszta költőről szóló életrajzomat, akinek fiumei rezsimje mintául szolgált ahhoz, ami Rómában hamarosan bekövetkezett.

Scurati esetében egyébként ezeknek a kritikusoknak nincs mitől félniük. *M: Az évszázad fia* nem igazolja vagy dicsőíti Mussolinit. Ez a könyv nem abban tér el a hagyományos elbeszéléstől, hogy felmagasztalja őt, hanem inkább annak sugallásában, hogy az 1920-as évek elején az ellenfelei – a kommunisták és a szocialisták – közti aktivisták éppolyan erőszakosak voltak, mint azok, akik végül beálltak a feketeingesek soraiba.

Utólag visszagondolva, mivel a baloldaliakat annyira kíméletlenül elnyomták a fasizmus alatt, könnyű őket úgy látni, mint emelkedett lelkületű mártírokat, akiket a szenvedés dicsőítette körül. Scurati emlékeztet bennünket arra, hogy ők is milyen kegyetlenek tudtak lenni. Vidéken felgyújtották a termést és a csűröket, leölték az állatokat, és megkínózták a parasztembereket. Az általuk elfoglalt gyárakban fegyverraktárakat rendeztek be, készen állva egy véres forradalomra.

Itt még az 1924-es meggyilkolása után szent áldozatként mitizált Matteottit is csak emberként látta – okosnak, határozottnak és

lélegzetelállítóan bátornak, igen, de ugyanakkor harcosnak is, aki azt mondta támogatóinak: „Adjátok el a gabonát és vegyetek rajta revolvert!”

Scurati élvezettel ír. Stílusa olyan emberről árulkodik, aki nem ismeri a „kevesebb több” mondást. Prózája ugyanolyan bőbeszédű és részletekbe menő, mint írásának tárgya. Halmazza a rengeteg melléknevet, határozószót és a hihetetlen hosszúságú mondatokat. Háromszor ismétli el ugyanazt apróbb eltérésekkel. Úgy tűnik, mintha kutatásai eltelítették volna elméjét d'Annunzio cirkalmas nyelvi fordulataival, Mussolini szónoki mennydörgésével és a kommunista retorika szenvedélyességével.

Milano Appel angol fordítása könnyen megküzd a nehézségekkel: úgy sejtem, hogy ott közelít legjobban az eredetihez, ahol néha a jelentés a túlfűtött szóözön kódéba veszik. Nincs ellenemre, hogy Scurati bevezet minket a fasizmus kollektív tudatába, hogy bemutassa azt. Mindenesetre, ha az olvasó az ironia mentőöve nélkül merül alá benne, valószínűleg levegőért fog kapkodni. A mű nyelve hatásadász, dagályos, fászszerűen észszerűtlen. Egy kis savanykás bor segített volna, hogy emészthetőbb legyen.

Ahogy Scuratit nem jellemzi, hogy túl sok mindent találna ki, egyéb regényírói eszközöket sem vet be. Nem válogat az események között, hogy gördülékenyebbé tegye mesélőnivalóját. Olvasóit nem viszi közelebb főhőiséhez: a Duce nincs jelen a narratíva nagy részében. Nem mint ha Scurati nem tudna megidézni egy karaktert. Itt van Italo Balbo, a ferrarai fasiszták vezére: „*Ott sétál lassan, vigyorogva, nyurga testű, haja göndör, botrányosan hosszú, és hátrafésűli, hogy többnek tűnjön... Ha valamilyen ügyetlen csodálója Balbo útjába kerül, rögtön utat tör magának néhány dühös botütéssel. Majd barátságosan, továbbra is jókedvűen folytatja útját, rá se hederítve a farkósbotlalt leütött emberre.*”

Scurati Mussolini-ábrázolása viszonylag jellegtelen.

Ez egy mozgalom története, nem pedig egy emberé: nem Mussolini születésével kezdődik, hanem a fasizmuséval. Scuratit nem érdekli

pszichológiai fejlődése vagy politikai krédójának alakulása. Mussolini háttértörténete egyetlen bevezetésbe van sűrítve, és már csaknem a könyv felénél járunk, amikor találkozzunk vele.

A rezzenéstelen arcú, társaságban ügyetlen jövőbeli bálvány úgy halad végig saját történetén, mintha már eleve bábja lenne önmagának. Amikor felfelé ívelt pályája, akkor sem cselekedett. Mintha csak rosszindulatú verziója lenne Tolsztoj Kutuzovjának – az utóbbi úgy verte meg Napóleont, hogy semmit sem tett, nem válaszolt a provokációra és állandóan visszavonult – Mussolini is kívárta az idejét, elismerve a gáztetteket, amelyeknek nem ő volt az elkövetője, és várt szenvtelenül, míg vetélytársai kivéreztek.

Ha viszont odavág, akkor kiüti ellenfelét. Scurati hat hónappal a Matteotti meggyilkolása utáni időszakkal fejezi be ezt a kötetet (több is tervbe van véve). Mussolini, az emberi metronóm, akit inasa azon ért, hogy épp saját fejét próbálta szétverni önutálat teli dührohamában, összeszedte magát. 1925 januárjában újra magához ragadja a hatalmat egy beszéddel, amely dacos öndicsérettel zárul: *Én és csakis én vállalom magamra politikai, erkölcsi és történelmi felelősséget mindenért, ami történt... Ha a faszizmus bűnözők bandája, akkor én vagyok ennek a bűnbandának a vezetője!* Ez valótlan állítás. Mint ahogy Scurati beszámolója is megerősíti, nem Mussolini tekinthető a faszizmus életre hívójának. Ő maga egyedül nem tett semmit. Inkább d'Annunziótól leste el, akit a szocialista Angelo Tasca úgy írt le, mint „a történelem mindenkor legnagyobb plagizálásának” áldozatát.

Mussolini látta, hogy az elégedetlen militaristák sokan vannak, de szervezetlenek; kakukk módjára kilökte vezetőjüket a helyéről, és átvette irányításukat. Opportunista volt, aki meglátta lehetőségeit abban, hogy meglovagolja a világháború utáni Olaszországot elborító erőszakhullámot. Ez a könyv méltó módon lendületes beszámoló erről a vészterhes hatalomátvételtől.

(*New Statesman*)

William J. Broad

Új módszerekkel fedik fel a zárt levelek évszázados titkait

A Massachusettsi Műszaki Egyetem (Massachusetts Institute of Technology, MIT) kutatói egy olyan virtuálisvalóság-technikát terveztek, amelynek segítségével el tudják olvasni azokat a régi leveleket, amelyeket nem borítékban küldtek, hanem magán a levélpapíron, miután bonyolult módon összehajtogatták azt.

1587-ben Stuart Mária, Skócia királynője – mindössze néhány órával lefejezése előtt – levelet küldött sógorának, III. Henrik francia királynak. Levelét azonban nemcsak aláírta és elküldte. Előtte többszörösen összehajtogatta a papírt, egy darabot kivágott belőle, és azt szabadon hagyta. Ezt a papírcsikot arra használta, hogy záró öltésekkel szorosan összefűzze a levelet.

A lepecsételt borítékok kora előtt ez a levélzárásnak nevezett technika épp olyan fontos volt a kíváncsiskodók elriasztására, mint manapság a titkosítás e-mailes postafiókunk számára. Bár az 1830-as években a tömegesen gyártott borítékok megérkezésével ez a „művészet” elvesztette jelentőségét, újában ismét felkeltette a tudósok figyelmét. Ugyanakkor a következő problémával álltak szemben: Hogyan lehet megtudni, miről szóltak az ilyen zárt levelek, anélkül, hogy végleg tönkretennék a történelem felbecsülhetetlen darabjait?

2021 márciusában a Massachusettsi Műszaki Egyetem tizenegy kutatóból és tudósból álló csapata nyilvánosságra hozta virtuálisvalóság-fejlesztését, amelynek segítségével anélkül végezhetik el ezt a kényes feladatot, hogy darabokra szaggatnák a történelmi iratokat. A *Nature Communications* című folyóiratban a munkacsoport beszámol arról, hogy virtuálisan négy, 1680 és 1706 közt írott, kézbesítetlen levelet bontottak ki. A küldemények Hágában, egy fa postaládában kötöttek ki. A Brienne Gyűjteményként ismert doboz 3148 darabból áll, köztük 577 levéllel, amelyet soha nem bontottak fel.

Az új technika a kommunikáció-biztonság hosszú történetére világít rá. Magánéleti apróságok felfedésével pedig segítheti azokat a kutatókat, akik szétfordezett lapok rejtette történeteket tanulmányoznak a levéltárakban szerte a világon. „Álljunk neki a lezárt levelek virtuális kibontásának, és nézzük meg, milyen titkokat rejtjenek” – mondta Daniel S. Smith, a kutatócsoport egyik tagja, a londoni King’s College kutatóegyetem munkatársa. Jana Dambrogio, a tanulmány vezető szerzője és a MIT Könyvtárának konzervátora elmondta, hogy miután értesült a láda létezéséről, ez arra ösztönözte, hogy körbenézzen műszaki gondolkodású kollégái között: vajon ők megtalálják-e a lezárt levelek digitális felbontásának módját. Akkoriban – 2014-ben – a tudósok csak úgy tudták elolvasni és tanulmányozni az ilyen leveleket, ha szétvágták őket, ami gyakran tönkretette a dokumentumokat, illetve elhomályosította vagy eltüntette a levéltitok megőrzésével kapcsolatos fogódzókat. „Tényleg szükségünk van az eredetik megőrzésére – mondta Jana Dambrogio. – Tanulhatunk belőlük, főként, ha nem nyitjuk ki a lezárt csomagokat.”

A régi levelek védve voltak a kíváncsi tekintetektől, amikor is a levélpapírt gondosan összehajtogatták, hogy saját maga biztonságos csomagolása legyen. A digitális felbontás első lépése a kiszemelt levél beolvasása egy modern röntgengéppel. Az így létrejövő háromdimenziós kép – nagyban hasonlít az orvosi vizsgálatra – felfedi a levél belső elrendezését. Utána egy számítógép elemzi a képet, hogy kibontsa a hajtásokat, és szinte varázsütésre, egy sima lappá rakja össze a rétegeket, és élénk táru az olvasásra kész kézírásos szöveg.

A csapat lefordította a Brienne-gyűjtemény egyik digitálisan megnyitott levelét. Ez utóbbit 1697. július 31-én keltezték, és a franciaországi Lille-ből küldték egy francia kereskedőnek Hágába. Mint kiderült, egy gyászjelentés hiteles másolatát kérték benne. A levélben arról is tudakozódtak, hogy „hogyan szolgál” a címzett „kedves egészsége”. A Brienne-gyűjtemény további elemzése – tette hozzá a lap – nemcsak a kora újkori európai postai hálózatokról,

hanem a térség politikájáról, vallásáról, zene- és színművészetéről, és migrációs formáiról szóló vizsgálódásokat is gazdagíthatja.

A munkacsoport nemcsak a sérülések nélküli levélfelbontási módszerét jelentette be: 250 000 történelmi levelet tanulmányoztak, amelynek eredménye „a levélzáró módszerek első rendszerezése” lett. A tudósok 12 levélzárási formát találtak – a legbonyolultabb levél egészének alakját 12 szegély határozza meg – valamint 64 kategóriát, amelybe olyan ügyes megoldások tartoznak, mint a behajtások, a hasítékok és a redők. Minden egyes lezárt levél biztonsági pontszámot kapott. Daniel S. Smith, a King’s College kora újkori angol irodalmat oktató munkatársa szerint ez a művészet olyan sokszínű volt, hogy valakinek a levélzáró-technikája majdhogynem aláírásként is szolgálhatott. Egy levél „követté vált az adott ember számára, és valamit meg kellett testesítenie belőle” – mondta. A digitális levélbontó technika nélkül a tudósoknak egy évtizedbe került annak megállapítása, hogy Stuart Mária egy jellegzetes spirálöltéssel biztosította a sógorának írt levelet. A csapat szerint a virtuális levélbontásnál ennek a lépésnek a dokumentálása „napok kérdése” lett volna. Amanda Ghassaei, az MIT egyik kutatója elmondta, hogy a csapat épp a számítógépes kódolás frissítését készül befejezni, amely napokról órákra csökkenti a virtuális levélbontás idejét.

Deborah Harkness, a Dél-kaliforniai Egyetem tudománytörténésze, aki nem vett részt a kutatásban, úgy írta le a röntgentechnikát, mint „csaknem régészeti megközelítést”, amely igyekszik a lelet helyreállításakor csökkenteni a kutatók hatását. Az új technika „jelentős újításokat” képvisel – mondta Howard Hotsen, az Oxfordi Egyetem kora újkori szellemtörténeti professzora, akinek szintén nem volt részese a kutatásnak. A levélzár, egy viszonylag egyszerű technológia, 500 éven keresztül megakadályozta, hogy bárki megvizsgálja a levelezést, hacsak nem volt feltörve a pecsét – tette hozzá. „Nagyon kifinomult digitális technológiára volt szükség ennek a kifinomult biztonsági rendszernek a meghiúsításához.”

(The New York Times)

Matthew Clarke – Keith Parker

Anglia nagyszabású oktatási reformja kikezdi a szakma intellektuális alapjait

Minden oktatási rendszer minősége nagymértékben függ a tanárainak minőségétől. A kutatások kimutatták, milyen létfontosságú szerepet játszanak az egyetemeken abban, hogy a tanárokat ellássák a munkájuk színvonalas elvégzéséhez szükséges elméleti tudással és elvekkel.

Angliában jelenleg az egyetemeken a felelősök a tanári alapképzés (pontos angol kifejezéssel initial teacher *education*, azaz 'alapszintű tanári oktatás', ITE) 100%-áért és a posztgraduális képzések körülbelül 70%-áért. Az Oktatási Minisztériumtól származó adatok pedig arról tanúskodnak, hogy ez a megközelítés bevált. 2018 és 2020 között az Ofsted, az Egyesült Királyság kormányának minőségbiztosítási-tanügyi hivatala az összes, ITE-t kínáló intézményt jónak vagy kiválóan minősítette.

A tetszetős eredmények ellenére zajlik az ITE – vagy ahogy a kormány előszeretettel nevezi, az ITT (pontos angol kifejezéssel initial teacher *training*, azaz 'alapszintű tanári alapképzés') – jelentős felülvizsgálata. 2021 júliusában az Oktatási Minisztérium közölte az ITT-ről – független szakemberek által – készített piaci felülvizsgálati jelentést. Az ennek ajánlásairól folytatott nyilvános konzultáció rendkívül rövid volt.

Ez a felülvizsgálat egy évtizedes tendencia folytatása, és az egyetemekről az iskolákra hárítja át az ITE-vel kapcsolatos felelősséget. A szakemberek rávilágítottak arra, hogy mennyire szelektíven használták a kutatásokat ennek a megközelítésnek az igazolására. A megnevezés különbsége az egyetemi címke (ITE) és a kormányzati címke (ITT) között a tanárok oktatására vonatkozóan nem csupán szemantikai jellegű. Egy alapvető megközelítési konfliktusra világít rá: oktatni vagy képezni kell a tanárokat?

Jelentős felfordulás

Amióta Michael Gove került az oktatási miniszter bársonyszékébe, az Egyesült Királyság kormánya egyre inkább szorgalmazza, hogy

a tanárképzés az iskolákban történjék. Az ITT-piaci áttekintés a legújabb az Oktatási Minisztérium azon kísérletei közül, amelyek célja az egyetemeken szerepének korlátozása.

Ez a legutóbbi felülvizsgálat számos olyan ajánlást fogalmaz meg, amelyek nem nemzeti vagy nemzetközi bizonyítékokon alapszanak. Pedagógusképzéssel foglalkozó szakemberek szerint fennáll annak a veszélye, hogy destabilizálják az ágazatot és rontanak a szakma intellektuális megítélésén. Például, ha ezek a reformok megvalósulnak, potenciálisan kiszoríthatják a rangos egyetemeket, köztük a Cambridge-i Egyetemet és az Oxfordi Egyetemet.

Mások az egyetemeken függetlensége miatt aggódnak. A kormány azt szeretné, ha minden tanárképző intézmény átmenne egy minőségellenőrzési akkreditációs eljárásra – még azok az egyetemek is, amelyek évek óta tanárképzéssel foglalkoznak. Ezzel szemben megnyitná a tanárképzést az ún. multi-academy trusts – tankerülethez hasonló, nem önkormányzati, több iskolát tömörítő központok – és más iskolák csoportjai előtt, amelyek viszonylag kevés tapasztalattal rendelkeznek a tanárképzésben, valamint olyan képzési programok előtt, amelyeket azért bírálnak, mert a tanítást az életpálya egy lépcsőfokaként, nem pedig hivatásként határozzák meg.

A felülvizsgálat által javasolt változtatások azzal a veszéllyel is járnak, hogy az iskolákkal szemben nagyobb követelményeket támasztanak, és a költségeik is megnövekednek. Például, megduplázódik a munkaterhelése azoknak az oktatóknak, akik például gyakorolnak pedagógusokat mentorálnak.

Ez az áttekintés egy olyan tanári alapképzési (ITE) tanterv létrehozását javasolja, amelyet minden tanárképző intézménynek követnie kellene. Ez veszélyezteti az egyes egyetemeken abbéli képességét, hogy reagáljanak a helyi igényekre. Jelenleg személyre szabott tanárképzési programokat tudnak kidolgozni, amelyek változást hozhatnak a vidéki térségekben, a tengerparti régiókban és a hátrányos helyzetű területeken, ahol gyakran problémát jelent a tanerő toborzása, bár ez még további kutatásokat igényel.

Az Oktatási Minisztérium maga is bevalotta, hogy gyorsan cselekszik. Ez szintén aggályokat vet fel. A felülvizsgálat hat hónap alatt zárult le, anélkül, hogy érdemi konzultációt folytattak volna az egyetemekkel, illetve az iskolákkal. Továbbá épp akkor jelent meg, amikor a nyári időszak véget ért. A nyilvános konzultáció pedig a tervek szerint mindössze hét hétig tartott. A kormány saját gyakorlati útmutatója tizenkét hetet követel meg.

Azáltal, hogy a reformok aláássák az egyetemek részvételét az alapképzésben (ITE), kikezdi a szakma intellektuális alapjait – amely a jól teljesítő oktatási rendszerek sajátossága világszerte. Akkor tehát min alapszik ez a vita a politikai döntéshozók és az oktatási szakemberek között?

Irreális elvárások

Az utóbbi idők oktatáspolitikája Angliában, igen hasonlóan az Egyesült Államokéhoz, az egyetemi oktatás kiválóságára összpontosít. Óvakodik annak elismerésétől, hogy a rendszerszintű társadalmi igazságtalanság és a [társadalmak] strukturális egyenlőtlensége milyen hatással van a gyerekek iskolai teljesítményére. Ehelyett a tanárképzéssel kapcsolatban az „ami működik” és a „legjobb gyakorlat” fogalmaira teszi a hangsúlyt.

A kormány megközelítése egyirányú hatásvonalat húz az iskoláktól a társadalom felé. Feltételezi, hogy az előbbi kompenzálni tudja az utóbbi bármiféle hiányosságait, és indokolatlan és irreális elvárásokat ébreszt arra vonatkozóan, hogy az iskolák és a tanárok képesek legyenek jobbra tenni a társadalmat.

A kormány a szakértők által a „bizonyítékokon alapuló”, „ami működik” megközelítést helyezi előtérbe a tanárok oktatása során. Ez azt jelenti, hogy a tanárokat arra ösztönzik, hogy az alapján hozzanak döntéseket diákjaik tanulásával kapcsolatban, hogy mi vált be másoknak, de nem feltétlenül az alapján, hogy az előttük ülő gyerekeknek mire van szükségük. Nem bátorítják őket arra, hogy használják ítéliképességüket. Ez a szemlélet arra összpontosít, hogy *mit* tanítanak az osztályteremben, és hogy

miként lehetséges ez annak az árán, hogy komolyabban figyelembe vennék a *miért tanítják* kérdését. Ahogy John Loughran tanárképzésben jártas szakértő megjegyezte, a „miért” az, ami fokozza a tanulók tanulási kedvét. És az egy kaptafára menő megközelítésben a kormány nem ismeri fel, hogy a tanulók különleges módon járulnak hozzá saját tanulásukhoz.

Az ITE-ben részt vevő számos kulcsfontosságú szervezet nyilatkozatokat adott ki, amelyek megkérdőjelezték ezt a felülvizsgálatot. E szervezetek ragaszkodnak ahhoz, hogy azokat a problémákat, amelyeket a kormány azonosítani vél a tanárok oktatásában, az egyetemekkel együttműködve – nem pedig azokat kizárva – lehetne megoldani.

Az egyetemek jó helyzetben vannak ahhoz, hogy a meglévő belső (egyetemi programok felülvizsgálata és validálása) és külső (Ofsted) minőségbiztosítási folyamatok révén változtassanak az általuk kínált programokon. Továbbá a kormányzat meglévő vagy módosított tanári alapképzési – ITT – kritériumainak megfelelően tennék ezt.

Döntő fontosságú, hogy az egyetemek rendelkeznek azzal a kiépített infrastruktúrával, kiterjedt erőforrásokkal és kutatási szakértelemmel, amelyre a tanár-szakos hallgatóknak szüksége van. Az előbbieket arra ösztönzik a hallgatókat, hogy módszeres vizsgálódásnak vessék alá a kutatást, az intézkedéseket és a gyakorlatot, beleértve a mögöttes feltételezéseiket és állításait is.

Ez a – kritikai, történelmi és szociológiai szakértelem által – megalapozott oktatási perspektíva az, amely a leginkább felkészíti a jövő tanárait arra, hogy pályafutásuk során alkalmazkodjanak a változásokhoz. Az egyetemek bizonyítottan hatékonyan együttműködnek az iskolákkal is. Tudják, hogyan tehetik lehetővé a tanár-szakos hallgatók számára az előadásokon tanult elmélet összehangolását az osztályteremben szerzett gyakorlati tapasztalataikkal, hogy megfeleljenek a sokszínű lakosság igényeinek. Erre építeni kell, nem pedig ezekkel szembenemenni.

(The Conversation)

Pavithra Radzsesh

Díváli: Miért van terjedőben a hindu fény-fesztivál az egész világon

Az utcák lámpák fényében úsznak és tűzijátékok gyönyörű, színes fénycsóvái világítják meg az égboltot. A földet *rangolik* játékos kacskaringói díszítik. Házilag készült édességek illata tölti be az ünnepi szobákat, ahogy a családok és barátok összegyűlnek örvendezni.

A díváli időszaka ez, amely a világ egyik legnagyobb vallási ünnepe. A fények fesztiváljaként is ismert ünnepség 2500 éves múltra tekint vissza Dél-Ázsiában.

Az elmúlt években a díváli népszerűsége világszerte megnőtt, és az Egyesült Államok néhány városában a díváli ünnepek több ezer résztvevőt vonzanak minden évben. Az egyik legnagyobb fesztivál San Antonióban zajlik. 2019-ben egy városi szintű díváli ünnepségen összesen több mint 40 000 ember vett részt.

A díváli kulturális jelentősége is növekszik, ahogy az indiai-amerikai kultúra egyre inkább előtérbe kerül az Egyesült Államokban Kamala Harris alelnök megválasztásával. Az elmúlt években számos állam hivatalosan is elismerte októbert a hindu örök-ség hónapjaként.

A kultúr-antropológusok szerint a díváli egyrészt azért tudta meghódítani az egész világot, mert üzenete lényegében azt hirdeti, hogy a jónak hatalma van a gonosz felett.

A díváli eredete

A dívált elsősorban a hinduk ünneplik – akiknek többsége Indiában él. A különböző hithagyományoknak azonban megvannak a saját eredettörténeteik a dívált illetően.

Az észak-indiai hinduk Rama isten hazatérését ünneplik egy győztes csatát követően, míg a dél-indiai hinduk arra emlékeznek, hogy Krisna legyőzött egy démont. A dzsainizmus hívei ilyenkor egy spirituális vezetőjüket tisztelik, aki elérte a nirvánát, a buddhisták pedig azt a napot jegyzik, amikor egy a Krisztus előtti harmadik századból származó császár áttért a buddhizmusra.

Az eltérő értelmezéseket a fény ünneplése köti össze: a díváli ugyanis szanszkritul „fény-sort” jelent.

Sok nyugati ünneptől eltérően a dívált nem ugyanazon a napon ünneplik minden évben, bár mindig október–november hónapokra esik. A hindu holdnaptár szerint a legfőbb ünnepnap Kartik hónap legsötétebb napján van (ami 2021-ben november 4-e), de az ünnepek öt napig tartanak.

Hogyan ünnepeljük?

Az ünnepek kezdetén az emberek előzőnlük a piacokat, arany- és ezüstszerű díszeket, konyhai eszközöket és ruhákat vásárolnak. A családok kitakarítják otthonaikat, és *rangolik* – színes krétával rajzolt művészeti alkotások – kerülnek a padlóra, hogy örömmel fogadják Laksminek, a gazdagság és a jólét istennőjének áldását.

Számos házi készítésű édesség készül, a halwa nevű édes búzadara-pudingtól kezdve a barfi néven ismert karamellászerű finomsáig. A családok és a barátok meglátogatják egymást, és ajándékokat visznek; összejöveteleik meleg, ragyogó fényben zajlanak.

Az olajlámpáktól a LED-ekig minden lámpát meggyújtanak az ünnepen. Gyertyák sorakoznak az otthonok bejáratánál; fényfűzér borítja be a fákat és szegélyezi a lakások erkélyeit.

Ünnepségeket tartanak a közösségi központokban, templomokban és utcákon; felvonulások és táncbemutatók zajlanak. Indián kívül a dél-ázsiai közösségek a városok szívében és kulturális központokban rendeznek összejöveteleket, ahová mindenkit szeretettel várnak.

Miért most kerül a díváli a figyelem középpontjába?

Voltaképpen a díváli sok közös vonást mutat más világszerte elterjedt ünneppel. Az összejövetelek, az ajándékozás és a fények a karácsonyra, a hanukára és a kínai holdújévre emlékeztetnek.

„Azt hiszem, az embereket azért vonzza a díváli, mert vannak olyan vetületei, amelyek egybevágóak a dolgokkal, amelyekben hisznek, legyenek akár hinduk, akár nem” –

mondja Shereen Bhalla, a washingtoni Hindu Alapítvány oktatásért, sokszínűségért és befogadásért felelős igazgatója.

Az ünnep iránt pedig egyre nő a kíváncsiság. A közelmúltban Shereen Bhalla tapasztalta, hogy jó páran fordultak az alapítványhoz, hogy divállal kapcsolatos oktatási anyagokat kérjenek az osztálytermekbe. „Hatalmas az érdeklődés; az emberek nemcsak megtartani akarják a divállit, hanem szeretnék azt megfelelő módon ünnepelni.”

A világvilágjárás és az elmúlt két év belső társadalmi konfliktusai miatti bizonytalanságok

sokakban támasztottak igényt az azonosság-tudatot erősítő, hagyományörző ünnepek iránt. Bhalla asszony szerint a divállit derűt varázsol és vigaszt nyújt olyan időszakban, amikor egyiket sem könnyű fellelni.

„Az emberek a diváll felé tekintenek, [mert] a jó győzelmét jelképezi a gonosz, a tudás győzelmét a tudatlanság, és a szellemi fény diadalát a sötétség felett. Az embereknek napjainkban erre nagyobb szükségük van, mint valaha.”

(The Christian Science Monitor)

E SZÁMUNK SZERZŐI:

Gáspár Zoltán Ernő filozófus, Budapest
Dr. Frenyó Zoltán filozófus, tanszékvezető főiskolai tanár, Budapest

Dr. Kapronczay Károly egyetemi tanár, történész, az MTA doktora, Budapest

Dr. Ménes András MBA, PhD, Budapest
Nyéki Andrea Zsuzsanna doktorjelölt, Corvinus Egyetem Szociológia Doktori Iskola, Budapest

Palkó László András postai alkalmazott, Budapest

Pap Milán politológus, tudományos munkatárs, NKE Eötvös József Kutatóközpont – Molnár Tamás Kutatóintézet, Budapest

Dr. Pető Zoltán eszmetörténész, tudományos munkatárs, Molnár Tamás Kutatóintézet; Vác

Turgonyi Zoltán PhD, filozófus, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Filozófiai Intézet (Budapest), tudományos főmunkatárs

Udvarvölgyi Zsolt PhD, történész, szociológus, főiskolai tanár (Miskolci Egyetem BTK Alkalmazott Társadalomtudományok Intézete), Budapest

Dr. Utry Attila népművelő, író, költő, esszéíró, nyugalmazott főiskolai docens; Miskolc

V. Molnár László nyugalmazott egyetemi docens, a történelemtudomány kandidátusa, Budapest

CIKKPÁLYÁZAT DOKTORANDUSZOK SZÁMÁRA

A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat (TIT) és a Doktoranduszok Országos Szövetsége (DOSZ) ez év őszén ismételten ismeretterjesztő cikkpályázatot hirdetett a doktori tanulmányaikat határainkon belül, valamint külföldön jelenleg folytató, tudományos fokozattal még nem rendelkező fiatal kutatóknak, hogy saját kutatásaikat, illetve azok tudományos háttérét és összefüggéseit közérthető módon közkinccsé tegyék. A pályázatra három meghirdetett lapkategóriában összesen 20 pályamű érkezett.

A *Valóság* kategóriában 7 pályaművel neveztek. A helyezett írások pénzdíjazásban részesülnek.

A díjazottak:

I. díj – 100.000 Ft

KONTRA RÉKA: *Az 1930-as évek Magyarországa egy spanyol diplomata szemével* (ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történelmi Tanszék, Történelemtudományi Doktori Iskola, témavezetők: dr. Szilágyi Ágnes Judit, dr. Zalai Anita)

II. díj – 75.000 Ft

LENGYEL EMESE: *Egynyári siker: A cirkusz csillaga című revüoperett alakulás- és előadás-története* (DE BTK, Média- és Könyvtártudományi Intézet, Irodalom- és Kultúratudományok Doktori Iskola, témavezető: dr. habil. Keszeg Anna)

III. díj – 50.000 Ft

LÉNÁRD BELLA DORINA: *A hollywoodi háborús film műfaji átalakulása a XX. század második felében* (ELTE BTK Filmtudomány Tanszék, Filozófiatudományi Doktori Iskola, témavezető: dr. Kovács András Bálint)

A zsűri dicséretben és a Magyar Művészeti Akadémia (MMA) által felajánlott könyvjutalomban részesíti:

KISS MÁRTON: *II. Rákóczi Ferenc évfordulóinak iskolai ünnepnapjai a két világháború között (1926–1938)* (PTE BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola; PTE TTK Földtudományok Doktori Iskola, témavezetők: dr. habil. Bene Krisztián, prof. dr. Pap Norbert, dr. habil. Schmidt Andrea)

A díjazottaknak gratulálunk! Szerkesztőségünk a díjazott és a díjazásban nem részesült, de közlésre alkalmas cikkeket a következő lapszámokban megjelenteti.

TARTALOMJEGYZÉK

Utry Attila: Cultura agri, animi, humani, és a kreatív kisebbségek 1

MOLNÁR TAMÁS 100

A száz éve született Molnár Tamásra emlékezünk 6

Turgonyi Zoltán: Molnár Tamás és az Egyház. 7

Frenyó Zoltán: Molnár Tamás katolikus filozófiája és a magyar filozófiai kánon
Molnár Tamás szerepe a magyar gondolkodás történetében 14

Pap Milán: Molnár Tamás és a szocializmus(ok) kritikája 21

Pető Zoltán: Az utópia fogalma és kritikája Molnár Tamásnál. 27

MŰHELY

Gáspár Zoltán Ernő: Vallás és metafizika. Mítosz és logosz viszonya 32

Nyéki Andrea Zsuzsanna: Eszközök, platformok és tartalmak
A médiahasználat és tartalomfogyasztás (át)alakulása és jellemzői. 44

SZÁZADOK

V. Molnár László: Joszif Deribasz admirális és az orosz–török háborúk
(Odessza alapítója és a cári flotta főparancsnoka) 56

Ménes András: Négyszázötven éve született Johannes Kepler 69

Palkó László András: Egy elfeledett ünnep.
Az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulásának 10. évfordulója Magyarországon. . . 72

NAPLÓ ÉS KRITIKA

Udvarvölgyi Zsolt: Bátor lengyel és zsidó hazafiak embermentése Svájcban
A „Paraguayi útlevelek” (Paszporty Paragwaju) c.
lengyel dokumentumfilmről 105

Kapronczay Károly: Mennyire volt őszinte a Kádár-rendszer
könnyűzenei politikája? 107

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOKBÓL

Albert Steck: Megérkezett a becsvágyó Z generáció, hogy felváltsa a puhány ezredfordulókat (109) *Pragya Agarwal*: Nagypapa elment a Holdra? (111) *Zanny Minton Beddoes*: Út a sötét erdőn át. Az *Isteni színjáték* reményteljes útmutató a nehézségek közepette (118) *Lucy Hughes-Hallett*: Mussolini és a fasizmus felemelkedése (120) *William J. Broad*: Új módszerekkel fedik fel a zárt levelek évszázados titkait (122) *Matthew Clarke – Keith Parker*: Anglia nagyszabású oktatási reformja kikezdi a szakma intellektuális alapjait (124) *Pavithra Radzsesh*: Diváli: Miért van terjedőben a hindu fényfesztivál az egész világon (126)

KÉPEK

Károlyi András grafikái (5, 13, 20, 26, 55)

Tisztelt Előfizetőink!

A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat 1841-ben jött létre a tudományos ismeretek népszerűsítésére, a magyar társadalom tudásszintjének emelésére. Ennek szolgálatában indította el a Társulat sok évtizede ismeretterjesztő folyóiratait, melyek nélkülözhetetlenné váltak az utóbbi fél évszázad iskolai oktatásában, a tudományos igényű, korszerű ismeretközlésben. A természettudományi és társadalomtudományi tudás terjesztése céljából, mindent megteszünk annak érdekében, hogy lapjaink minél szélesebb közönséghez és minél kedvezőbb áron jussanak el. Ezt szolgálja 2022. évi akciónk, melynek keretén belül a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat által kiadott lapok – az Élet és Tudomány, a Természet Világa és a Valóság – együtt kedvezményesen fizethetők elő. Célunk, hogy Előfizetőink minél kisebb ráfordítással jussanak hozzá a tudomány legújabb eredményeihez, több lap együttes előfizetése csökkenti az Önök eddigi költségeit.

A következő előfizetői csomagokat ajánljuk:

Élet és Tudomány, Természet Világa és Valóság együttes előfizetés:

Egy évre: 39 960 Ft helyett 28 080 Ft

Fél évre: 20 760 Ft helyett 14 850 Ft

Élet és Tudomány és Természet Világa együttes előfizetés:

Egy évre: 30 240 Ft helyett 22 680 Ft

Fél évre: 15 900 Ft helyett 12 240 Ft

Élet és Tudomány és Valóság együttes előfizetés:

Egy évre: 30 240 Ft helyett 22 680 Ft

Fél évre: 15 660 Ft helyett 12 240 Ft

Természet Világa és Valóság együttes előfizetés:

Egy évre: 19 440 Ft helyett 12 960 Ft

Fél évre: 9960 Ft helyett 6840 Ft

Akciónk a 2022. évre szóló, egyéves és féléves előfizetésekre érvényes!

A Valóság előfizetése egy évre: 9720 Ft; fél évre: 4860 Ft.

A TIT-lapok előfizethetők a Magyar Posta Zrt.-nél:

- személyesen a postahelyeken és a kézbesítőnél
 - telefonon: +36-1-767-8262
- e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu
- interneten: eshop.posta.hu
- levélben: MP Zrt., 1900 Budapest

A 2017. évi és az azelőtti lapszámaink kedvezményesen, 250 forintos áron vásárolhatók meg a szerkesztőségben.

Ára: 870 Ft • Előfizetéssel: 785 Ft

MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

Nemzeti Kulturális Alap

